

Ph.D ÉRTEKEZÉS

Elek Balázs

MISKOLC

2007

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

Elek Balázs

A VALLOMÁS BEFOLYÁSOLÁSA
A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

(Ph.D értekezés)

**Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi
Doktori Iskola**

A doktori iskola vezetője: Dr. Bragyova András egyetemi tanár

A doktori program vezetője: Dr. Farkas Ákos egyetemi tanár

A doktori program címe: A bűnügyi tudományok fejlődési
irányai

Tudományos vezető: Dr. Farkas Ákos egyetemi tanár

Miskolc

2007

„Tárgyilagos tanú persze nincs. Minden tanú hajlamos rá, hogy ahhoz, amit átélt, kitalált elemeket keverjen akaratlanul is. Az eset, amelynek tanúja, a tanún kívül és benne is lejátszódik. A maga módján észleli az esetet, jegyzi meg emlékezetében, és az emlékezet is rajtahagyja jegyeit: minden emlékezet más esetet tükröz... Minél több a tanú, annál ellentmondóbbak a vallomások, több mint ötven oldal telt meg ellentétes állításokkal. Végül az időkülönbség: az eset ekkor már egy és háromnegyed éve történt. A képzeletnek volt ideje, hogy átformálja az emlékezetet, s ehhez még fontoskodás, vágyképzetek stb. járultak, újabb ötven oldalt lehetett volna megtölteni azok vallomásával, akik úgy képzelték, jelen voltak a gyilkosság során, holott nem voltak jelen.”¹

Friedrich Dürrenmatt: Igazság-ügy

¹ Friedrich Dürrenmatt (2003): Válogatott elbeszélések 5. Igazság-ügy. Európa Könyvkiadó, Budapest

TARTALOMJEGYZÉK

AJÁNLÁS	7
1. ELŐSZÓ	10
2. A SZEMÉLYI BIZONYÍTÉKOK ÉS A BÍRÓI MEGGYŐZŐDÉS	22
2.1. A logikusság követelménye és a bírói meggyőződés egymáshoz való viszonya	22
2.2. A bírói meggyőződés és bizonyítékértékelés indokolása	30
2.3. A tanúk tipizálása	35
2.4. A bírói meggyőződés, mint eljárási követelmény kialakulása a magyar jogban	37
2.4.1. Az akkuzatórius rendszer	37
2.4.2. Az inkvizitórius rendszer	37
2.4.3. A vegyes rendszer	43
2.5. A bírói meggyőződés szerepe az angol eljárásjogban	48
2.6. A bírói meggyőződés szerepe a német eljárásjogban	50
2.7. Összefoglaló a 2. fejezethez	51
3. A BEFOLYÁS TERMÉSZETE ÉS ISMÉRVEI	54
3.1. A befolyásolás és a szuggesztívó fogalma	54
3.2. A befolyásolás – mint büntető eljárásjogi probléma – helye a Be. rendszerében	54
3.3. A perbeli befolyás előzményei a jogi irodalomban	56
3.4. A vallomások kialakulását befolyásoló objektív és szubjektív tényezők	63
3.4.1. A vallomások kialakulását befolyásoló objektív tényezők	64
3.4.2. A vallomások kialakulását befolyásoló szubjektív tényezők	65
3.5. A tudomásszerzési folyamatra ható befolyás	67
3.5.1. Az eredeti tudomásszerzésre ható befolyás	67
3.5.2. Az emlékezésre ható befolyás	73
3.5.2.1. <i>Az emlékezés természete</i>	73
3.5.2.2. <i>A felejtés</i>	77
3.5.2.3. <i>A Magyar Bíróképző Akadémián végzett emlékezeti kísérlet összesítése</i>	81
3.5.2.4. <i>A tanúk vallomását magyarázó forgatókönyv elmélet</i>	81
3.6. A szerzett tudomásról tett közlés szándékos megváltoztatására irányuló befolyásolás	84
3.7. A szuggesztívó	85
3.8. Szuggesztívó a kihallgatás során	92
3.8.1. A kihallgatás szuggesztívó jellege ismeretének jelentősége	92
3.8.2. A kognitív és más interjú típusok, valamint az „egyetértés” szerepe a kihallgatáson	96
3.9. Szuggesztívó a felismerésre bemutatás során	102
3.10. A sztereotípiák befolyásoló hatása	107
3.11. A társas befolyásolás, a konformitás szerepe a vallomások kialakulásában a büntetőeljárásban	109
3.12. A gyermekek kikérdezése és befolyásolhatósága	112
3.13. A vallomások megbízhatósága	119
3.13.1. A tanúvédelmi eszközök szerepe a befolyásolás hatásainak kivédésében	119
3.13.2. A vallomások megbízhatóságának megítélése	120
3.14. Összefoglaló a 3. fejezethez	123

4. A BEISMERŐ VALLOMÁST EREDMÉNYEZŐ BEFOLYÁSOLÁS A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN.....	126
4.1. A beismerő vallomás helye a büntetőeljárásban	126
4.2. Létező problémája-e a hamis beismerő vallomás a büntetőeljárásnak?.....	131
4.3. A hamis beismerő vallomás típusai.....	136
4.3.1. Önkéntes hamis beismerő vallomás	136
4.3.2. Kikényszerített és „szolgálatkész” hamis beismerő vallomás.....	137
4.3.3. Kikényszerített és elsajátított hamis beismerő vallomások	143
4.4. A „Miranda” figyelmeztetések, mint a hatósági kényszer és befolyás megelőzésének eszközei.....	147
4.4.1. A „Miranda ügy”	147
4.4.2. Befolyásoló módszerek vagy pszichikai túlkapások a beismerő vallomás megszerzése érdekében.....	153
4.4.3. A hang- és videotechnika, mint a „Miranda figyelmeztetések” alternatívája	162
4.5. A jelentésírás problémái.....	163
4.6. A vallomás tartalmát befolyásoló kihallgatási módszerek megítélése a Be.-ben	166
4.7. Az adminisztratív csódbüntettnél előforduló vádlotti védekezések, így a beismerő vallomások vizsgálata.....	171
4.8. A kihallgatási módszerek fejlődésének vázlatos bemutatása a beismerő vallomás jelentőségével összefüggésben	181
4.9. A kihallgatás szabályozása, és a beismerő vallomás jelentősége az angol jogban.....	185
4.10. A kihallgatás szabályozása, és a beismerő vallomás jelentősége a német jogban.....	192
4.11. Összefoglaló a 4. fejezethez	194
5. BEFOLYÁSOLÁS, BEFOLYÁSOLÓ KÉRDÉSFELTEVÉS A TÁRGYALÁSON.....	197
5.1.1. A befolyásoló kérdésfeltevés kutatása a büntetőperben.....	197
5.1.2. Az ügyféli per a vegyes rendszerű tárgyaláson	200
5.1.3. A bírói befolyás a tárgyaláson.....	202
5.1.4. A tárgyaláson tiltott módon feltett kérdések jogi megítélése a büntetőeljárásról szóló törvényben, és a helyes pervezetés	207
5.2. Kihallgatás és kérdezés a tárgyaláson	212
5.2.1. Kérdezési technika és befolyásolás a tárgyaláson	212
5.2.2. Kérdéstípusok a tárgyaláson.....	217
5.3. A tárgyaláson történő kihallgatás egyes fejezetei a büntetőperben	233
5.4. Az angol eljárásjog egyes szabályai a büntetőperbeli kihallgatásra	235
5.5. A német eljárásjog egyes szabályai a büntetőperbeli kihallgatásra	238
5.6. Összefoglaló az 5. fejezethez	240
6. A PSZICHOLÓGUS SZAKÉRTŐ SZEREPE A VALLOMÁSOK ÉRTÉKELÉSÉBEN	242
6.1. A speciális pszichológiai ismeretek helye a büntetőeljárásban.....	242
6.2. Közreműködés a pszichológus szakértő vizsgálatában.....	246
6.3. A vallomástételre ható egyes tényezők ellenőrzésének sajátos módszere: a pszichológus szakértői vélemény beszerzése	250
6.3.1. A pszichológus szakértő igénybevételének gyakorisága a büntetőperben	250
6.3.2. A pszichológus szakértő igénybevétele mellett szóló érvek a büntető- perben a vallomás hiteltérdemlőségének ellenőrzéséhez.....	251
6.3.3. A pszichológus szakértő igénybevétele ellen szóló érvek.....	254
6.3.4. A büntetőperben a pszichológus szakértőnek feltehető egyes kérdések	257
6.3.5. A személyiségvizsgálat	263

6.3.6. A vallomás élményszerűsége	267
6.3.7. A vallomástevő szavahihetősége.....	268
6.3.8. A vallomások befolyásoltságát és valótlanágát kimutató szakértői vélemények a vizsgált ügyekben.....	272
6.4. Az angol és a német eljárásjog megoldása a szakértők alkalmazására.....	277
6.5. Összefoglaló a 6. fejezethez	279
7. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK ÖSSZEGZÉSE	280
7.1. A hipotéziseim megalapozottságának eldöntése, és a kutatás egyes következtetéseinek összefoglalása	280
7.2. A kutatás eredményei alapján általam szükségesnek tartott jogszabályi ajánlások megfogalmazása.....	289
8. SUMMARY	292
9. FELHASZNÁLT IRODALOM	295

Ajánlás

Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban
című Ph.D értekezéséhez

A szerző doktori értekezése hiánypótló munka a büntetőeljárás jog tudományában. A büntetőjogi felelősség kérdéséről történő döntés eszköze: a bizonyítás. Ennek szabályozása a büntetőeljárás egyik központi feladata. A bizonyítási eszközök között a terhelt és a tanú vallomása kiemelt helyet foglalnak el. Ezek a leggyakoribb bizonyítékforrások. A bűncselekmények zömében ezekre épül a büntetőjogi felelősségről szóló döntés. A büntetőeljárás törvények rendelkezései a vallomások jogszabályi környezetét (előfeltételeit, akadályait, garanciáit, felhasználásának kritériumait) szabályozzák, de nem adnak felvilágosítást arra vonatkozóan, hogy melyek azok az eszközök, módszerek, amelyek a garanciális szabályok keretei között a legcélszerűbbek, leghatékonyabbak, legeredményesebbek, és a legtöbb hiteles információval szolgálnak.

A vallomások a személyi bizonyítási eszközök sorába tartoznak. Ennek megfelelően a kihallgatást végző és a kihallgatott személy közötti kapcsolat termékei is. Ezt a kapcsolatot sok tényező határozza meg. Ezek közé tartoznak egyebek mellett a kihallgatónak az ügyről, a kihallgatott személy szerepéről, szavahihetőségéről, az általa birtokolt információk halmazáról kialakított elképzelése, a kihallgatás körülményei, a kihallgatónak a kihallgatott személyhez fűződő ösztönösen vagy tudatosan kiépített pszichológiai viszonya, kooperatív vagy autokratív magatartása, modora, a kihallgatott személy együttműködési készsége, a hatóságoktól, a jogkövetkezményektől való félelme, közlékenysége, stb.

A vallomás – büntetőeljárás rendszerektől függetlenül – a bizonyításnak nem csak leggyakrabban használt eszköze, de egyben a leggyakoribb hibaforrása is. A kihallgatónak a bűnfelderítésben játszott szerepe, a vele szemben támasztott elvárások kényszerítő ereje, a felderítés időszerűségéhez, a büntetőjogi felelősség érvényesítéséhez fűződő sokszor fokozott elvárások, a kihallgató esetleges hiányos kapcsolatteremtő készsége, előítélete, prekoncepciója, kihallgatáshoz szükséges hiteles előzetes információk csekély volta vagy hiánya, a kihallgatott konfabulálása stb. komoly hibaforrásokat jelentenek.

Ennek eredményeként a vallomás hiteltérdemlősége megrendülhet, vagy akár el is veszhet. Ha a bíróságok ilyen vallomásokra építenek tényállást, illetve alapozzák a büntetőjogi felelősséget, akkor valójában nem tesznek eleget a valóság felderítésére irányuló kötelezettségüknek és olyan bűncselekmény(ek) elkövetését állapítják meg, ami(k) esetleg nem, vagy nem úgy történt(ek) meg, ahogy a tényállásban szerepel, és olyan terhelt büntetőjogi felelősségét fogják megállapítani, akit nem terhel büntetőjogi felelősség, vagy nem úgy, nem abban a bűncselekményben, mint amelyben a felelősségét megállapították. Tehát előállt a hibás, téves döntés, és esetleg olyan személyt ítélnék el ezek alapján, akinek ártatlansága a valódi elkövető felderítése folytán – mint ezt az utóbbi évtizedek külföldi és magyar justizmordjai is tanúsítják – hosszabb vagy rövidebb időn belül válik nyilvánvalóvá, komoly sérelmet okozva az igazságtalanul elítéltek.

Mindezek az igazságszolgáltatás hibáiként jelennek meg, megkérdőjelezve működésének hiteltérdemlőségét, csorbítva tekintélyét. Ezért ezeknek a hibaforrásoknak a feltárása, okaik kutatása, kiküszöbölésük lehetőségének elősegítése elsődleges fontosságú.

Ezt a munkát a magyar kriminalisztikai irodalomban monografikus jelleggel elsőként az 1960-as években immár több, mint negyven éve Kertész Imre vállalta fel „A kihallgatási taktika lélektani alapjai” című, a KJK-nál megjelent munkájában. Azóta ilyen összefoglaló mű nem született, bár a

magyar kriminalisztikai irodalomban számos cikk, tanulmány, könyvrészlet látott napvilágot és a külföldi irodalom mennyisége is figyelemre méltó.

Ezt a hiányt pótolja Elek Balázs a büntetőeljárás jogot a kriminalisztika, a pszichológia eredményeit és a mindennapi tapasztalatokat komplex módon felhasználó értekezése, aki értően, alaposan, részletesen, a magyar szakirodalomban eredeti, önálló eredményeket felvonultatva, jelentős irodalmi apparátust felhasználva bontja ki, dolgozza fel a témát. A dolgozat jelentős érdeme, hogy ezt gyakorló ítélőtáblai bíróként teszi sokéves tapasztalatait felhasználva, amely nemcsak kiváló, a tudományos értekezések kritériumait messzemenően kielégítő, hanem hiteles munkává is avatja dolgozatát.

Miskolc, 2007. szeptember 19.

Prof. Dr. Farkas Ákos
intézetigazgató egyetemi tanár

1. Előszó

A büntető eljárásjog tudományán belül talán a bizonyítás kérdéseinek van a legbőségesebb irodalma. A kutató azonban hamarosan kénytelen felismerni, hogy a látszólag bőséges szakirodalom nem ad választ minden részletkérdésre.² Éppen ilyen a bizonyításon belül a befolyásoló kérdésfeltevés tilalma, és a vallomások valóságtartalmát lerontó befolyásnak a hatása.

Természetesen a befolyás hatásait már sokan felismerték, azonban a vallomások kialakulását érintő befolyás szerepével napjaink szakirodalma, és bírói gyakorlata alig foglalkozik.

A személyi jellegű bizonyítékok, így a vádlott és a tanú vallomása a büntetőeljárásban még mindig meghatározó bizonyítási eszköznek számítanak. Ezen vallomások hiteltérdemlőségének eldöntéséhez a vallomások kialakulását befolyásoló összes objektív és szubjektív tényezőt is ismerni kell. Azt tartanám az ideális állapotnak, ha a bírói meggyőződés kialakulásában a vallomások értékelésekor a – nem lebecsülhető – bírói tapasztalat, és intuitív, megérző tevékenység mellett nagyobb szerepe lenne a tudományos ismereteknek.

A tanúvallomás, és a terhelt vallomása a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 76. § (1) bekezdése alapján bizonyítási eszköz. Bizonyító adatnak, ténynek magát a vallomás tartalmát tekintjük.³

A tanúvallomással, mint bizonyítási eszközzel kapcsolatosan a jogszabály rendszerint részletesen rendezi a tanúkihallgatás rendjét az eljárás különböző szakaszaiban, előírja a tanúvallomást befolyásoló körülmények egy részét (elfoglaltság, esetleg életkor stb.).

² Erdei Á. (1995): Tilalmak a bizonyításban. In.: Erdei Á. (szerk.): Tények és Kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. Közgazdaság és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 47-62. o.

³ Nagy L. (1966): Tanúbizonyítás a büntetőperben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 48. o.

Az eljárásjogi szabályokban azonban nem érvényesül az, hogy a tanú tudomásszerzése és a szerzett tudomásról tett vallomása folyamatos jelenség, amelyben számos szubjektív és objektív tényező hatása érvényesül.⁴ A terhelti vallomásnál más a szemlélete a perjogi törvénynek, hiszen nincs igazmondási kötelezettség, de hasonló tényezők itt is kimutathatóak.

A perjogi törvénynek a bizonyítással, és ezen belül a kihallgatással foglalkozó fejezetei a nyomozástól kezdve a másodfokú tárgyalásig érintik a vallomásokra ható befolyás szerepét, bár annak pontos fogalmát nem határozzák meg, így elsősorban annak a magyar nyelvben értett általános jelentéséből kell kiindulnunk.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a befolyás alatt egy ráhatást kell érteni. „A befolyásolás olyan hatás, amely valamely (kedvezőtlen) irányba térítő módon érvényesül. Az befolyásolható, akinek az akaratára, állásfoglalására, érzelmeire könnyen lehet hatni.”⁵

Használok a dolgozatban a szuggesztív szót is, mint a befolyásnál erősebb kifejezést. A szuggerálás az, amikor valaki magatartásával, szavaival akaratát fokozatosan átviszi valakire, illetve ráhatással, ingerrel a természetestől eltérő reakciót kelt valakiben. Ide tartozik az is, ha érzést, gondolatot (akár erőszakos befolyásolással) kelt, és meggyökereztet valakiben. A szuggesztív maga az eljárás, amellyel valakit szuggerálnak. A szuggesztív melléknév alatt azt értjük, aki el tudja fogadtatni az akaratát másokkal, illetve az erre a személyre jellemző.⁶

Megkülönböztethető a törvény alapján olyan szándékos befolyásolás, amelynek hatására a vallomást tevő tudatosan valótlán vallomást tesz, és olyan tudatos, vagy nem tudatos befolyásolás, amelynek hatására a tanú vagy a terhelt nem biztos, hogy szándékosan, de nem valós válaszokat adhat a feltett

⁴ Nagy L. uo. 30. o.

⁵ Juhász J. - Szőke I. - O. Nagy G. - Kovalovszky M. (szerk.) (1975): Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 101. o.

⁶ Juhász J. - Szőke I. - O. Nagy G. – Kovalovszky M. (szerk.) (1975): im. 1315. o.

kérdésekre. Dolgozatomban elsősorban a befolyásolás azon esetét vizsgálom, amelynek végeredménye a szubjektíve igaz, de objektíve hamis vallomás.

Már most hangsúlyoznom kell, hogy a perbeli befolyás többirányú lehet, és nem csak a vallomások vannak kitéve a hatásainak, hanem végeredményben a vallomásnak is célja a hatóság, illetőleg a bíróság meggyőzése, befolyásolása. Dolgozatomban terjedelmi okokból kizárólag a vallomások kialakulását érintő befolyás szerepével foglalkozom, a szándékosan hamis tanúvallomással és terhelti vallomással nem. Éppen ezért a vallomások értékelését, mérlegelését is csak annyiban vizsgálom, amennyiben annak a vallomásra ható befolyásolás, mint külső hatás felismerésében szerepe van. Lehetőség van ugyanis a befolyásolás nagyon sok aspektusának megismerésére, ezáltal hatékonyabb felismerésére, és kezelésére. Meg lehet tanulni a befolyásoló kérdezős szabályait, és azt is felismerni, amikor mások élnek, avagy visszaélnek vele.

A kutatás céljainak meghatározása a kutatás indokaiból és az előzetes feltevésekből ered, hiszen alapvető feladat ezen kérdéseknek tudományos eszközökkel történő feltárása, igazolása vagy gyengítése. Az elemzett kérdéskörben célt a megalapozott elméleti és gyakorlati következtetések levonása, a bizonyítás fejlesztésével kapcsolatos tudományos ajánlások, a bizonyítási eljárásban hasznosítható javaslatok kimunkálása.

A kutatás célja és feladata elsődlegesen a bizonyítási elmélet kihallgatásokkal kapcsolatos részterületének és gyakorlatának önálló, történeti szemléletű, tudományos kritikai feldolgozása. A korai jogirodalom és jogforrások, valamint a külföldi és hazai joganyag, illetve szakirodalom alapján a bizonyítás, a bizonyítási eljárás, a személyi jellegű bizonyítékforrások, elméletek változásainak, fejlődéstörténetének, késői humanizálódásának vázlatos bemutatása a kötött bizonyítási rendszertől a szabad bizonyítási rendszerig, valamint a hazai eljárásjogi törvények szabályozásának a téma szempontjából mérvadó kérdéseinek bemutatása.

Töreksem a hazai bűnözésben az 1980-as évtized elejétől, közepétől bekövetkezett jelentős mennyiségi, főként pedig minőségi változások, és ennek hatásaiként a megnövekedett jelentőségű bírósági tárgyalások szerepének a bemutatására a kihallgatások lebonyolítása, a kérdezéstechnika, és ezek rögzítése terén.

Célom a bizonyítási eljárásban a bírói meggyőződés, az ítéletek indokolása és megalapozottsága, valamint az esetleges bírói tévedések terén csúcsonódó ellentmondások feloldásához, csökkentéséhez való hozzájárulás. Kitűzött célom a jelenkor büntetőeljárásában a befolyásoló kérdésfeltevés és annak következményei (pld. megváltozott emlékkép az objektív valóságról, így a szubjektíve igaz, de objektíve hamis tanúvallomás, vagy végső esetben a hamis beismerő vallomás), az ilyen kérdésekre adandó válaszok megtiltásának, és a kérdések rögzítési gyakorlatának bemutatása.

A dolgozatnak célja még az egymást feltételező, egymásra épülő alkotmányos, anyagi és eljárásjogi alapelvek, valamint a bizonyítási elvek összhangjának biztosításához való közvetett segítségnyújtás, az eljárásjogi alapelvek érvényesülésének elméleti megalapozása, és az új büntető-eljárásjogi törvény hatályosulásának elősegítése is.

Célja a dolgozatnak továbbá a bűnüldöző és igazságügyi szervek bizonyítási gyakorlatának közvetett támogatása, és a vizsgálatban felmerült elméleti, gyakorlati, tudományos, eljárásjogi problémák megoldásához, a bizonyítási nehézségek okainak feltárásához, az akadályok szűkítéséhez, azok felszámolása elősegítéséhez való hozzájárulás is. A dolgozat egyben annak összefoglalása, hogy milyen problémák jelentkeznek a személyi jellegű bizonyítási eszközök alkalmazása esetén, hogyan változik a bizonyítás ezen eszközeinek a szerepe.

A vallomások megbízhatóságával kapcsolatosan szükségesnek tartom a pszichológus szakértő igénybevétele lehetőségeinek, és az ezzel kapcsolatos gyakorlat szemléltetését. Figyelemmel a bizonyítás szükségszerűen növekvő költségkihatásaira, a kutatás fontos feladata pszichológus szakértő igénybevételének, mint költségvonzatú bizonyítási eszköz célszerűségének a feltárása anélkül, hogy a büntető-eljárásjogi és a bizonyítási alapelvek sérülnének.

Tekintettel hazánk Európai Unióhoz való csatlakozására két eltérő bizonyítási rendszerű EU állam (Anglia és Németország) büntető-eljárásjogi rendelkezései alapján vázlatos nemzetközi kitekintést is kíván a dolgozat adni, különös tekintettel az egyes országokban alkalmazott gyakorlat esetleges hazai meghonosítására.

Tudományos feldolgozásom a történeti áttekintés, az általános elméletek és a gyakorlat elemzése mellett a társadalmi, gazdasági és pszichológiai tudományos fejlődésből is eredő lehetőségek feltárására, és a jövő feladatainak vázolására is összpontosít. A tételes törvény és irodalom keveset foglalkozik az eljárási szabályok keretében végbemenő konkrét tennivalókkal, a bírósági kihallgatás taktikai kérdéseinek gyakorlati szabályaival, így a befolyás szerepével és hatásaival a vallomások kialakulásában. Az állami büntető igény érvényesítésében nem nélkülözhetők a személyi bizonyítékok. A tanúvallomás és a terhelti vallomás a büntetőeljárásban a legtöbbször igénybe vett bizonyítási eszköz, ami ezen részterület viszonylag teljes körű, önálló kutatásban történő feltárását indokolja.

Kutatásom a tudománytörténeti előzmények feldolgozását is feladatának tekintette a jelenlegi ítélkezési, illetve bizonyítási gyakorlat elemzése mellett.

A kutatás módszere igazodott a feldolgozott terület jellegéhez, természetéhez. A kutatásban történeti, elméleti és empirikus elemzéssel komplex feltárási-, közelítési módszerek alkalmazásával biztosítható a téma viszonylagosan teljes mélységű, történelmi fejlődésében végigkövethető feltárása.

Alkalmazott kutatási módszer volt a könyvtárkutatás, a külföldi és hazai jogtörténeti, jogszabályi anyag, illetve a hazai büntető-törvények, büntető-törvénykönyv tervezetek feldolgozása, nemzetközi összehasonlító elemzése. Az eljárásjogi, kriminalisztikai szakirodalom elemzése, feldolgozása, a bizonyítással kapcsolatos XX. századi hazai szakirodalom áttekintése, az angol, és részben a német nyelvű, kihallgatással, és befolyásolással kapcsolatos irányadó szakirodalom feldolgozása. Adatlapos empirikus kutatást is végeztem, majd a feltárt összefüggéseket elemeztem. Személyes konzultációt folytattam és interjút készítettem bűnügyekben eljáró, kihallgatásokat rendszeresen lebonyolító rendőrökkel, ügyészekkel, bírákkal, szakértőkkel. Büntető ügyek aktáit tanulmányoztam, és dolgoztam fel különböző bíróságokon, amelyhez a megyei és ítéltáblai elnököktől kaptam kutatási engedélyt. A kutatás során természetesen közvetlen ítélkezési tapasztalataimat, és a bíró, ügyész, ügyvéd, továbbá szakértő kollegák véleményét is felhasználtam.

A kutatás szükségessége a következőkben foglalható össze. A kutatást nemzetközi és hazai társadalmi folyamatok, azoknak a XX. század második felében bekövetkezett, a bűnözésre, a büntetőeljárásra is gyakorolt hatásai, a jogállamiság követelményei, a törvényesség fejlesztése, a törvényes eljárás elméleti és gyakorlati biztosításához való hozzájárulás is indokolják. A befolyásolás a személyi bizonyítás egyik fontos és jelentős területe a büntetőeljárásban, a nyomozástól kezdve a másodfokú tárgyalásig. Az objektív igazság feltárása, a meg nem engedett befolyásolástól mentes büntetőeljárás lefolytatása csak annak hatásai ismeretében lehetséges.

A befolyás hatásáról szóló irodalom hiányosságai, annak elhanyagoltsága, elméleti kimunkálatlansága, kidolgozatlansága adták jelen tanulmány megírásához a végső lökést.

A társadalmi rendszerváltozásból is következő átmeneti jogi rendezetlenség, a jogalkotási lemaradás adta bűnelkövetési lehetőségek és bizonyítási korlátok

gyors tettesi felismerése, kihasználása, új bűnözési formák, módok megteremtése az egyik oldalon – bűnüldözési, bűnfelderítési lemaradás és ennek következményei (objektív bizonyítási korlátok, a bűncselekmény hiányos megszüntetések növekedése, az eljárások elhúzódása, társadalmi értetlenséget kiváltó bírói tévedések stb.) a másik oldalon szükségessé teszik a személyi bizonyítékok körében is a tudományos kutatást. A gyorsan fejlődő krimináltechnika kezdete óta a személyi- illetve a vallomásokon alapuló bizonyítékok értéke jelentősen csökkent. Ezt a tendenciát erősítették a vallomások pszichológiájáról folytatott kutatások és a szakértői tevékenység, amely a vallomásokba vetett bizalmat sokszor jogosan megingatta. A személyi bizonyítékok felhasználása továbbra sem csökken, ezért a vallomások megbízhatóságának növelése, és az esetleges objektív igazsággal ellentétes bírói meggyőződések és döntések elkerülése érdekében is indokolt a kutatás.

A 2003. július 1. napjával hatályba lépett büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény rendelkezéseinek végrehajtásából adódó jogalkalmazási feladatok eredményes megvalósítása, esetleges jogalkotási, illetve jogalkalmazási ajánlások megfogalmazása is a kutatás mellett szól.

A 9/1992 (I. 30.) AB határozat rámutatott arra, hogy az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradva valósulhat meg. „Az anyagi igazság érvényesülésére” éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvénytörő. Ezek a jogállam céljai és feladatai, amelyek megvalósulása érdekében megfelelő – elsősorban eljárási garanciákat nyújtó – intézményeket kell létrehozni, és az érintett alanyi jogokat garantálni. Ebbe a körbe tartozik a vallomások megbízhatóságával, ezen belül a befolyásolással foglalkozó szakirodalom, melynek ismerete, fejlesztése, kidolgozása részben a bírákra kell, hogy háruljon.

Gyakran hangoztatott tény, hogy mire az ügy tárgyalásra kerül, a legtöbb ügyben jóformán minden eldőlt. Ezt a megállapítást a váderedményességi

mutatókból is levonhatjuk. A nyomozás világossá teszi a vádló és a terhelt előtt egyaránt, hogy mi várható a tárgyaláson, ami a legtöbb esetben valójában már csak formalitás, és a ténymegállapítás, valamint az igazság feltárásának módja igen alacsony hatásfokú.⁷ Ezen igazságfeltárás hatékonyságának növelése, és eszköztárának gazdagítása is a kutatás szükségessége melletti érv.

A jogirodalomban már a XVIII. század végén megjelenik annak a lehetősége, hogy vegyék figyelembe a pszichológiai ismereteket az igazságszolgáltatásban.⁸ A XX. század elején pedig annak az igénye merül fel, hogy olyan bírákra van szükség, akik jól ismerik a szomszédos tudományok, mint pld. a pszichológia eredményeit is.⁹

Ekkor történt egy paradigmaváltás a jogi gondolkodásban, amikor egyes jogtudósok azt hirdették meg, hogy a jog természetének teljesebb megértéséhez meg kell vizsgálni azt a szociális kontextust, amiből a jog származik, és amely végső soron a jog társadalomra gyakorolt hatásának terméke. Ez a perspektíva szociológiai jogtudomány néven vált ismertté.¹⁰ A jog szociológiai elemzése tette lehetővé, hogy pszichológiai módszereket is bevezessenek a büntető igazságszolgáltatásba. A formalisztikus, logikus és mechanikus jogi gondolkodás azt jelenti, hogy egy jogi, vagy igazságszolgáltatási feladat megoldása úgy történik, hogy a jogszabályokat és jogelveket logikus és mechanikus módon alkalmazzák a különböző jogesetekben, függetlenül attól, hogy ezek társadalmi hatása hasznos, vagy káros. A jogot, mint egy öntörvényű autonóm tudományt alkalmazzák, amelynek nincs szüksége egyéb tudományok segítségére.¹¹ Ezen gondolkodáshoz képest jogelméleti szerzők azzal a kérdéssel is foglalkozni

⁷ Erdei Á. (1993): Felújítás, vagy megújítás. A büntetőeljárás jog választási lehetőségei. Magyar jog, 1993/8. sz. 449-459. o.

⁸ Kertész I. (1965): A kihallgatási taktika lélektani alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 44. o.

⁹ Kantorowicz H. (1906): Küzdelem a jogtudományért. In.: Varga Cs. (szerk.): Jog és Filozófia. Budapest, 1981., 99-122. o.

¹⁰ Szabó M. (1999): A jog társadalmi magyarázata. In: Szabó M. (szerk.): Fejezetek a jogbölcséleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 17-38. o.

¹¹ Boros J. (2004): im. 3-14. o.

kezdték, hogy mi érvényes, mint jog, mire alapozható a bíróság előtti érvelés, hogyan lehet előre meghatározni a várható jogi végeredményt.¹² A jogelméleti kérdésekkel a dolgozatomban egyebekben nem foglalkozom, de jelzem, hogy olyan kérdéseket is érintek, amelyek ahhoz a problémához kapcsolódnak, hogy egy bíró milyen szempontok alapján alakítja ki meggyőződését, és kifelé ezekre hivatkozhat-e a döntés indokolásában.¹³ A befolyás szerepének ismerete, mint részben pszichológiai probléma ugyanis a döntés indokolását is tudatosabbá, érthetőbbé és elfogadhatóbbá teheti.

Felmerül a kérdés, hogy a mai magyar jogtudomány kitört-e már a jogi gondolkodás pusztán logikus voltából és beengedi-e az egyéb tudományok, mint pld. a pszichológia alkalmazását. A pszichológiai elvek és módszerek beépültek-e vajon a jogi szisztémába, tudják-e vajon a bírák azt, hogy milyen erőfeszítéseket tesz a pszichológia annak érdekében, hogy hatása érvényesüljön a jogi rendszer működésében. Számos olyan törvényszerűség van ugyanis, amit érdemes lenne ismerni, alkalmazni, és esetleges hatásukat kivédeni a büntetőeljárásban. A dolgozat ehhez is megpróbál segítséget nyújtani.

A történelmi, elméleti, szakirodalmi és jogalkalmazási ismeretek alapján az előzetes feltevéseim a következőkben összegezhetők:

Történelmileg a korai "bizonyítási eljárásokban" a XIX. század közepéig, a klasszikus tanok érvényre jutásáig és az anyagi jog kodifikálásig a bírói meggyőződésnek nem volt szerepe. A bizonyítás elmélete és gyakorlata a törvényesség tükré. Minden ezzel kapcsolatos torzulás – amint azt a XX. század közepén a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban történtek is igazolják – jóvátehetetlen, drámai következményekkel jár, ami

¹² Cotterrell, R. (1996): A jog szociológiai fogalma. In: Szabadfalvi József (sorozatszerkesztő): Mai angol-amerikai jogelméleti törekvések. Bíbor Kiadó, Miskolc, 57-73. o.

¹³ Lásd pld. Bódig M. (2004): Jogelmélet és gyakorlati filozófia. Jogelméleti módszertani vizsgálódások. Prudenti Juris 23. Bíbor Kiadó, Miskolc, 435. o.

elvezethet a hamis beismerő vallomásokig. A bizonyítási elméletek, a bizonyítási eljárások történelmileg változó – bár nem egyirányú és visszaesésektől is kísért – fejlődése tendenciájában a törvényesség szilárdulását tükrözi.

Az elmúlt évtizedekben a mennyiségében, különösen pedig minőségében, jellegében, szerkezetében, tárgyában, eszközeiben és módjaiban megváltozott bűnözés (ezen belül a modern, tudományos eredmények felhasználásával elkövetett, egyébként is nehéz bizonyítású bűncselekmények), és annak az uralkodóan hagyományos, a személyi bizonyítási eszközökkel történő bizonyítása között ellentmondás keletkezett. A bűncselekmények elkövetésének új változatai és a hagyományos bizonyítás között feszülő ellentmondások az eljárásjogi rendelkezések bűnözéstől és bűnelkövetéstől való elmaradását, korszerűtlenségét jelzik és feloldását követelik.

Az új büntető-eljárásjogi kódexnek a bizonyítással, a bizonyítékforrások feltárásával, biztosításával kapcsolatos előírásai (a rögzítés módja, a rendőrség, a nyomozási bíró, az ügyész és a tanácsvezető vagy egyes bíró törvényben meghatározott konkrét feladatai stb.) a helyes jogalkalmazási gyakorlat kialakulásáig rendkívül bonyolulttá teszik a bizonyítási eljárást és gyakran megkérdőjelezhetővé a személyi bizonyítékforrások erejét, sőt hitelességét.

Feltételeztem, hogy a védők kimutathatóan gyakrabban alkalmaznak rávezető, befolyásoló kérdéseket, mint az ügyészek, és gyakrabban kell a tanács elnökének a feleletet megtiltani, de ez is csak elvétve fordul elő. Ehhez az is hozzájárul, hogy a bírák nem ismerik a pszichológia tudományának azon jelenkori eredményeit, ami a munkájuk során az egyes eljárásjogi intézmények alkalmazása során szükséges lehet, mint pld. a befolyásoló kérdésfeltevés megtiltása, vagy az ilyen kérdések alkalmazásának elkerülése. A bíróságok ritkán vesznek igénybe pszichológus szakértőt a vallomás hiteltérdemlőségének elbírálásához, aminek oka lehet a kérdésfeltevés nehézsége is, mert nem tudják, hogy milyen kérdésekben kaphatnak a munkájukat segítő válaszokat.

A szaktudományok között nehéz az átjárás, és a bírák óvakodnak attól, hogy más tudományterületre átmerészkedjenek, és így más szemlélettel, szempontokkal gazdagítsák tevékenységüket. A kriminalisztika tudománya már felhasználja a pszichológia egyes eredményeit eljárásjogi intézmények alkalmazásánál a nyomozás során, azonban a bírósági eljárásban ez még csak ritkán történik meg. A bírósági eljárásban alkalmazható kérdezési technikák, kérdéstípusok szabályai, törvényszerűségei lényegében kidolgozatlanok a tudományos jogi irodalomban. A kriminalisztikai irodalomban kidolgozott tételek ugyanis nem alkalmazhatóak maradéktalanul a bírósági eljárásban.

Feltételeztem kutatásaim kezdetén, hogy a bűnelkövetők a beismerő vallomásaikat különböző motivációkból teszik meg, de közben (legalábbis egy jelentős részük) igyekeznek megőrizni azt az énképet, amivel saját maguknak, családtagjaiknak, ismerőseiknek, illetve a külvilág felé azt tudják érzékeltetni, hogy valójában becsületes emberek. Magyarázatokat keresnek utólag a bűnelkövetésre, és az ilyen magyarázatok megtalálásához nyújtott kihallgatói segítség vagy befolyás a beismerő vallomás (esetenként a hamis beismerő vallomás) megtétele irányába terelheti a terhelteket.

Feltételeztem, hogy a bíróságok nem, vagy alig alkalmazzák a Be. 290. § (3) bekezdés, és a Be. 293. § (2) bekezdés előírásait a meg nem engedett befolyásoló kérdésfeltevés megtiltására, sőt az ilyen kérdéseket sokszor maguk alkalmazzák, aminek a megtiltására valódi biztosítékot nyújtó eljárásjogi lehetőség nincsen. A felek számára nem adott olyan eljárási garancia, amely a tanács elnöke, vagy a másik fél részéről elhangzó, a Be. által tilalmazott kérdésnél időben, hatékonyan lehetővé tenné a helytelen (és a bíró esetében az elfogultságot még nem megkérdőjelező) kérdés megtiltását.

Feltételeztem, hogy a bírák, az ügyészek és a védőügyvédek között létezik egy kollegiális kapcsolat, és ebből sok minden következik. Rendszerint mind a két oldal tudja, hogy a folyamatos jó kapcsolat miatt visszafogottságot kell tanúsítania. A befolyásoló kérdésfeltevést tiltó közbeavatkozás hiánya részben

ennek, részben a nemtörődömségnek, és az ehhez kapcsolódó szakmai ismeretek hiányának tudható be.

A beismerő vallomások nem minden esetben megbízhatóak. A beismerés is csak egy bizonyíték, amelynek helyességét a bírói mérlegelés kell, hogy eldöntse. Ehhez természetesen a bírónak ismernie kell azokat a lehetséges körülményeket, amelyek annak elfogadását megkérdőjelezhetik. A hatóság által alkalmazott kényszerítésen túl sok egyéb tényező, így a helytelen nyomozási kihallgatási módszerek, a törvényben előírt ún. „Miranda figyelmeztetések” nem megfelelő alkalmazása, a jogok gyakorlásának és a vallomás jelentőségének, lehetséges következményeinek hamis felvázolása is vezethet hamis beismerő vallomáshoz. Feltételeztem, hogy a beismerő vallomás megszerzése érdekében kifejtett hatósági fizikai kényszer és erőszak fokozatosan átalakul olyan pszichológiai módszerek alkalmazásába, amely esetenként a pszichikai kényszer szintjét is eléri.

Annak, hogy mi számíthat pszichikai túlkapásnak egy kihallgatás során, szinte végtelen lehet az értelmezési lehetősége. Amit egy pszichológus erőszakosnak vagy kényszerítőnek tart, azt egy védőügyvéd másképp láthatja, amikor részt vesz a kihallgatáson, vagy a rendőr, aki azt végzi. Objektíven ilyen kijelentéseket nem lehet tenni, mert erről nincs, és talán nem is lehet közmegegyezés. Ez szemlélettől függ. Amit a kihallgató eredményesnek, hatásosnak tart, azt nem biztos, hogy egy védő, egy kutató, vagy egy bíró is annak tart. Az extrém viselkedési formák, mint a fizikai erőszak, tilosak, de az még nem teljesen tisztázott, hogy a kihallgatást mennyire lehet elnyújtani, azt hányszor lehet megismételni, vagy egy-egy kérdést hányszor lehet feltenni, lehet-e valótlan állítani a kihallgatónak, félrevezetheti-e, szidalmazhatja-e a terheltet, és pontosan mi számít meg nem engedett befolyásnak a kérdésfeltevés során. A keretek pontos meghatározása végső soron Magyarországon is a bíróságok feladata lesz, és ezen írás ehhez a munkához is kívánt némi segítséget nyújtani.

2. A személyi bizonyítékok és a bírói meggyőződés

2.1. A logikusság követelménye és a bírói meggyőződés egymáshoz való viszonya

A bíróság ésszerű meggyőződését kialakító adatok, tényezők, bizonyítási eszközök között a vallomás gyakorlatilag rendkívüli jelentőségű.

A vallomás mérlegelésénél a bizonyító adatok értékelésének általános kérdésein túlmenően, a végbement pszichikus folyamat elemzése alapján a vallomástétel tudati folyamatában közreható tényezők mérlegelésének néhány sajátos kérdését is meg kell vizsgálni. A vallomás mérlegelésénél a bíróság végigköveti és ellenőrzi a büntetőjogilag releváns jelenségről eredetileg szerzett tudomás keletkezésének, megőrzésének és közlésének pszichikai folyamatát és az eljárás egyéb adatainak segítségével kiküszöböli a vallomás kialakulását befolyásoló azon tényezőket, amelyek nem az eredeti tudomásszerzés, hanem egyéb körülmények folytán hatnak.

A vallomást tevő tudomásszerzésére, az eredetileg szerzett tudomás megőrzésére és az arról tett közlésre ható tényezők a konkrét esetben egészen sajátos módon befolyásolhatják a vallomás tartalmát. A mérlegelésnél a bíróságnak figyelemmel erre a körülményre fel kell derítenie a konkrét esetben ható tényezőket, le kell mérnie azok hatását, és mindezek alapján kell állást foglalnia abban, hogy az egyes bizonyító adatok közül melyiket fogadja el bizonyítéknak, azaz belső meggyőződést kiváltó, megalapozó érvnek.

A tényállás megállapítási tevékenység során az egyes tényekre vonatkozó adatokat a bíróságnak egymással is össze kell vetnie. A gyakorlati élet és egyéb tapasztalatok, valamint a tudományok által felismert törvényszerűségekkel logikai összefüggésbe hozza és feltárja az egyes adatok közötti oksági kapcsolatokat. A bizonyítékoknak ugyanis egymás közötti ellentmondás nélkül – ha ilyen esetleg felmerül, a látszólagos ellentmondás

feloldásával, illetőleg az ellentmondó adat hiteltérdemlőségének megcáfolásával – kell a bíróság ténymegállapításait megalapozni.

A vallomás kialakulását meghatározó számos tényező ugyanis nem minden esetben érvényesül a vallomás egész tartalmában. Lehetséges tehát, hogy a vallomásnak csupán egyes elemeit befolyásolja. Ezeknek az elemeknek a felderítése a mérlegelés egyik előfeltétele. Elfogadottnak tekinthető az a felfogás, hogy a vallomás egyes elemeit mindig külön-külön kell mérlegelni, és ennek alapján a bíróság a vallomás egyes részeit elfogadja, más részeket pedig elveti.

Az egész bizonyítás elmélet fejlődési iránya az a tendencia, hogy a bíróság belső meggyőződése ne csupán intuitív „megérzés” alapján kialakult meggyőződés legyen, hanem a vallomást kialakító egyes tényezőket világosan felismerő, az egyes tényezők hatása közötti összefüggéseket feltáró ok-okozati kapcsolatba hozó, minden más kétséget kizáró ésszerű belső meggyőződés legyen. A bíróság szabad, belső meggyőződésére alapító döntésében ma már nem a korlátlan, akár érzelmi, ésszerűtlen belső (intime) meggyőződést, hanem az ésszerű meggyőződést szeretjük látni.¹⁴

A tudomásszerzési, emlékezési folyamatra, illetőleg a szerzett tudomásnak a közlésére ható egyes konkrét tényezők a maguk összességében adják meg az alapját annak a belső bírói meggyőződésnek, amely mérlegelő tevékenysége alapján a vallomást hiteltérdemlőnek, így ténymegállapításai alapjának elfogadja, vagy nem fogadja el.¹⁵

Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.) követelményként állítja fel a bíróság számára a megalapozott tényállás és ítélet meghozatalát. (Be. 351. § (1) bekezdés)

¹⁴ Király T. (2000): Bizonyítás a készülő büntető eljárási kódexben. In.: Pusztai L. (szerk.): Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 90-102. o.

¹⁵ Nagy L.: im. 454-572. o.

Megalapozatlan az ítélet, ha a bíróságnak a bizonyítékokat értékelő tevékenysége nem felel meg az eljárási törvény rendelkezéseinek. Ilyennek kell tekinteni a bírói gyakorlat szerint, ha a bírói meggyőződés kialakításához szükséges értékelés sérti az ésszerűség és a logika szabályait, továbbá, ha a bíróság nem vont valamennyi bizonyítékot a mérlegelési körébe.¹⁶

A bíróságnak be kell szereznie és meg kell vizsgálnia minden bizonyítékot, amelyekből a logika szabályainak megfelelően lehet következtetést levonni a terhelő vagy mentő vallomások hitelt érdemlőségére nézve.¹⁷ Tényekkel igazolt, tényekből a logika törvényei szerint levont ellenőrizhető következtetések nyomán kell kialakulnia a bíró azon meggyőződésének, hogy végül is a megállapított tényállás objektíve igaz.¹⁸

Bócz is úgy fogalmaz, hogy az ismeretelmélet mai állása szerint a nem közvetlen érzéki megismerésből eredő ismeret igazsága általában logikai bizonyítást igényel.¹⁹

A vallomások értékelésekor éppen ezért nem lenne szabad elfeledkezni az emberi emlékezettel és személyiséggel kapcsolatos pszichológiai ismeretekről, törvényszerűségekről, mint pld. a befolyás, a szuggesztív erejéről és szerepéről a vallomások kialakulásában, mert ennek hiánya az egész mérlegelést tévútra vezetheti.

A formális logika az eseti döntés kialakításában, illetőleg a döntéseket alátámasztó érvelésben nem mellőzhető, ugyanakkor nem elégséges az objektív valóság megismeréséhez, mint perjogi művelethez, a tényállásmegállapításhoz.²⁰ Cséka ehhez hasonlóan arra figyelmeztet, hogy önmagában még a dialektikus logika sem elég az érdemi jogalkalmazói aktus

¹⁶ Bírósági Határozatok (BH) 2000. 47

¹⁷ Pld. BH 2004. 447., BH 2004. 266., BH 2002. 87., BH 2000. 82

¹⁸ Búzás H. - Nagy S. (1996): A büntetőeljárás új kodifikációja bizonyítás elméleti nézőpontból. Magyar Jog, 1996/7. sz., 397-407. o.

¹⁹ Bócz E. (2006): Büntetőeljárás jogunk kalandjai. Sikerek, Zátanyok és Vargabetűk. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 79. o.

²⁰ Nagy L. (1974): Ítélet a büntetőperben. A büntetőbírói döntési tevékenység problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 175. o.

helyességének, megalapozottságának és törvényességének biztosításához, hanem kiegészítendő egyéb tudati (pszichológiai) értékelő elemekkel.²¹

A büntetőeljárásról szóló törvény a bizonyítékok értékelése körében rögzíti, hogy a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje. A bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg. (Be. 78. § (2) bekezdés)

Kérdésként merülhet fel, hogy a bírói meggyőződés hogyan tükröződhet a bizonyítékértékelésben, hogyan lehet megindokolni azt a meggyőződést, ami esetleg ellentmond annak, amit a többi bizonyíték logikusan sugallna. A határozatban ugyanis sokkal egyszerűbben meg lehet indokolni egy döntést azzal, hogy a bizonyítékok zárt logikai rendszert alkotnak, szemben a bíró szubjektív belső meggyőződésével. Lehetséges, hogy a bíró meg van győződve arról, hogy a meghallgatott terhelő vagy mentő vallomást tevő tanúk nem mondanak igazat, azonban ezen egymással összhangban levő vallomásokkal szemben csupán annyit tudna ellenérvként felhozni, hogy nem hiszi el.²²

Az ítélethozatalnál számos olyan tényező szerepet játszhat, amit logikai alapon nem lehet megindokolni. Egy ítélet logikailag teljesen elfogadható, ha pld. öt terhelő vallomást tevő tanú vallomását fogadja el a bíró, szemben két mentő tanúéval, de logikailag már aggályos lehet, ha pusztán arra a szubjektív megérzésére hivatkozik, hogy az öt terhelő tanú vélhetően rosszul emlékezik, vagy a nyomozás során valószínűleg meg nem engedhető befolyás hatására tettek terhelő vallomást, vagy ismerték fel a terheltben az elkövetőt.

Vitán felül áll az a megállapítás, hogy abban az esetben is felmentő rendelkezést kell hoznia a bírónak, ha szubjektíve bűnösnek gondolja a terheltet, azonban ezt a rendelkezésre álló bizonyítékok nem támasztják alá. A

²¹ Cséka E. (1968): A büntető tényállásmegállapítás elméleti alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 209. o.

²² Elek B. (2006): A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai. Debreceni Jogi Műhely, III. évfolyam 4. sz., 2006/b. 10. 01.; <http://www.jogimuhely.hu>

gyakorlatban a probléma inkább elítélésnél merülhet fel. Elvileg nincs helye olyan elítélésnek, ahol a bíró meggyőződése szerint nem a vádlott követte el a bűncselekményt, vagy legalábbis nem a vád által előadott módon, azonban a tanúk és vádlottak vallomásaiból ennek az ellenkezője következik. A legkényesebb része a ténymegállapításnak az, amikor a bíró magát a beismerő vallomást sem tartja hitelesnek, főleg, ha azt utólag maga a terhelt is vitatja.

Több olyan büntetőügy is ismert, ahol az első fokon eljáró bíró meggyőződésével szemben az utóbb eljáró bíróság más következtetésre, és ellentétes ténymegállapításokra jut, lényegében úgy, hogy ugyanazon ügy bizonyítékai alapohtják meg mindkét döntést. Ilyenkor a laikus közvélemény, de sokszor a szakma is értetlenül áll a kellően nem közvetített döntések előtt.²³

Problémát látok abban, hogy nem, vagy alig lehet találni olyan közzétett bírósági határozatot, amely a bírói meggyőződés kialakításának nem pusztán logikai szempontjaira vonatkozna.²⁴

Előfordulhat, hogy csupán a közvetett bizonyítékok alkotnak olyan rendszert, amely kizárja a vádlott egyes vallomásainak a hitelességét úgy, hogy közben a vádlottnak ezektől eltérő vallomásai is vannak, amelyek nem állnak összhangban a tényállásban végül is megállapított tényekkel. Ilyenkor az e tényekkel összhangban álló vallomásainak hitelességét a közvetett bizonyítékok olyan mértékben valószínűsíthetik, hogy ezek igaz voltának elfogadása felel csak meg a logikus és az ésszerű gondolkodás szabályainak. Semmi akadály nem lenne, hogy a bíróság közvetett bizonyítékként bizonyos pszichológiai törvényszerűségeket is figyelembe vegyen a bizonyítékok értékelése, azaz a vallomások elfogadása vagy elvetése során, azonban erre viszonylag kevés példát találhatunk.

²³ Bencze M. - Zsíros Zs. (2005): A bűnösség vélelme – a „Buktai-ügy” tanulságai. In.: Szabadfalvi J. (szerk.): AMABILISSIMUS A legszeretreméltóbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv. Debrecen, 151-165. o.

²⁴ Pld. BH 1997. 115

A bírói belső meggyőződés, amit a büntetőeljárás törvény mérceként előír, olyan pszichológiai tényezők alapján alakul ki, amelyeknek az ismerete tudatosabbá teheti a vallomások megszerzését és értékelését. A hagyományosan megkövetelt logikus és formalizált vallomásértékelést ezért jobban összhangba kellene hozni a pszichológiai szempontokkal, ami alatt érteni kell a vallomást tevő észlelésekor lejátszódó törvényszerűségeket, a bizonyíték megszerzésével kapcsolatos jelenségeket, és a vallomás kialakulását befolyásoló tényezőket is. Ez elősegíthetné az olyan esetek elkerülését, vagy csökkentését, ahol csak utólag derül ki, hogy a bíróság ártatlanul, vagy kellő bizonyíték hiányában ítélte el valakit.

A bíróságok Magyarországon évente mintegy nyolcvanezer büntető peres ügyet bírálnak el.²⁵ Szinte elképzelhetetlen, hogy ilyen tömegű ügyben és ennyi tanács döntései között már csak a statisztikai valószínűség szerint is ne volna olyan döntés, amely teljesen, vagy részben tévedésen alapul. A tévedés a tényállásban hamis ítéletet okoz, a hamis ítélet tehát rendszerint csak a következménye, hogy a bíróság az igazságot valamilyen okból nem ismerte fel és nem jelentette ki.

Varga úgy fogalmaz, hogy a bíró csupán annyit tudhat, hogy mit mondott pld. a tanú. Minden más, amit ebből megtudni vél, az általános emberi kommunikációba, becsületességbe, pontosságba, megbízhatóságba, a hasonló értékekbe vetett bizalomra és emberi következtetésre épül.²⁶ Úgy vélem, hogy az objektív igazsághoz közeledés érdekében ezt a bizalmat kellene tudatosabbá tenni.

Ha a bíróság a vádlott bűnösségét megállapítja, ebben kétely nélkül bizonyos, ami egyenlő a belső meggyőződéssel. Ez kiterjed mind a bizonyítási eszközök és tények hitelességére, mind a megállapított tényállás igazságára.

²⁵ Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács Elnökének Tájékoztatója a Bíróságok Általános Helyzetéről. 2006. január 1. – 2006. december 31. HVG-Orac Lap- és könyvkiadó Kft, Budapest, 2007. 88-93. o.

²⁶ Varga Cs. (2003): A bírói ténymegállapítási folyamat természete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 132. o.

A bírói meggyőződés szerepének felnagyítása az ítéleti bizonyosság kialakításában, valamint az előforduló bírói tévedések táplálják azokat a véleményeket, amelyek tagadják a büntető ítélet igazságát, valamint bizonyosságát és legfeljebb valószínűséget engednek meg. Vannak olyan filozófiai irányzatok is, amelyek eleve vitatják, hogy az objektív valóság feltárható. A magam részéről ezt azonban adottnak veszem, mert a Be. előírásai szerint a bíróság feladata az igazságszolgáltatás. (Be. 12. § (1) bekezdés)

Minden bírósági ítéletnek meg kell felelnie az ésszerűség követelményének, és ki kell állnia az ész kritikáját. Maximális a mértéke ennek ott, ahol tudományos szakvéleményeket használnak, a bíró közvetlen észleleteiből származó bizonyítékokat raknak logikai rendbe és minimális, ahol egyedül a vallomások hitelt érdemlősége az eldöntendő. Ez esetben az érzéki bizonyossággal a tanú (vádolt, sértett, tehát az, aki az észleléseiről vall) rendelkezik, a bíró pedig igyekszik megismerni, vagy megsejteni a vallomástevő bizonyosságát és felfedezni az ő igazi élményét.

Ilyen esetben a bíró szubjektív bizonyosságának nyomasztó túlsúlya lehet. A tévedés veszélye itt nagy, és a tévedés még rendkívüli perorvoslással is csak ritkán fedezhető fel.²⁷

Boros kutatásaiban visszaeső bűnelkövetőkkel interjút készített, melynek témája az volt, hogy a vizsgált személy véleménye szerint mi az oka a többszöri bűnelkövésnek és elítélésnek. A válaszok százalékos megoszlásában a bírói tévedés 7,5 %-ot jelentett, azaz 7,5 %-ban a bírói tévedésben vélték megtalálni az okot.²⁸ Ez az adat a visszaesésnek természetesen csak meglehetősen szubjektív oka lehet, de nem szabad kizárni

²⁷ Király T. (1972): Igazság a büntető ítéletben. Részlet a Büntetőítélet a jog határán című munkából. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 336. o. In.: Király T. (2005): Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból. Kiadó: ELTE ÁJK, Budapest, 187-224. o.

²⁸ Boros J. (2005): Visszaeső bűnelkövetők utánkövetéses vizsgálata. Doktori (Ph.D) értekezés. Debreceni Egyetem BTK

azt, hogy esetenként ténylegesen akár ez a tényező is szerepet játszott az újabb elítélésben.

A büntetőperben a leggyakoribb bizonyítási eszköz a terhelt és a tanú vallomása. Ezen bizonyítási eszközökből származó bizonyíték azonban könnyen tévútra viheti a bizonyítást.

A vallomások megbízhatóságával való foglalkozást és vizsgálódást az is indokolja, hogy az egymásnak ellentmondó vallomások közül az egyik elfogadása, a másik elvetése sokszor a kívülállók számára esetlegesnek tűnhet. Vajon elég meggyőzően tükröződik-e a bírói meggyőződés az egyes ítéletekben, és ez azonos-e azzal az igazsággal, amelynek megtalálására és megállapítására az inkvizitórius rendszerből kifejlődött vegyes rendszer oly reménytelenül törekszik.²⁹

A büntetőperben folyó bírói mérlegelési tevékenység nem szűkíthető le a vallomások logikai értékelésére, bár annak meghatározó részét képezi. A mérlegelés nem jelenti a vallomások részleteinek mechanikus összeadását, hanem olyan integráló, ellenőrző folyamatot képez, amely a bíróság által lefolytatott, sokoldalú problémamegoldó gondolkodással azonos.³⁰ Abban már kialakultnak mondható a bírói gyakorlat, hogy a bizonyítékok értékelésének megszokott módja az, hogy a bíróság a vallomás egyes – általában más bizonyítékokkal is megerősített – részeit fogadja el irányadónak a történeti tényállás megállapítása során, míg a vallomásnak olyan részeit, amelyek más bizonyítékokkal ellentétesek, figyelmen kívül hagyja.³¹ Ez a vallomások értékelésének a törvényben biztosított szabadságát is biztosítja. A Be. 78. § (4) bekezdése ugyanis általános kötelezettségként írja elő a bíró és az ügyész számára is a bizonyítékok egyenként és összességükben történő szabad értékelését, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződés szerint

²⁹ Be. 12. § (1) bekezdés: A bíróság feladata az igazságszolgáltatás.

³⁰ Molnár J. (1999): A kriminalisztika tudománya V. – A tanú és a terhelt kihallgatásáról. In.: Irk F. (szerk.): Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXVI. Közzéteszi az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet, Budapest, 199-245. o.

³¹ BH 1998. 418

kell megállapítani. A vallomásokra hatással lévő befolyásolás alapján választ kaphatunk arra, hogy az egyébként szavahihető tanúk, esetleg terheltek vallomásaiban miért vannak olyan elemek, amelyeket más bizonyítékok egyértelműen cáfolnak, és nem felelnek meg az objektív igazságnak.

A vallomások körében a terhelteként és tanúként tett vallomásokat is vizsgálom. A két típus között nyilvánvalóan vannak lényegi különbségek, de megegyezőségek is. A leglényegesebb különbség a terhelte és a tanú vallomása, mint megismerési eszközök között pszichológiai vonatkozásban az, hogy a terhelte általában nem külső megfigyelője, észlelője a bűncselekménynek és fontos tényeinek, hanem átélője, közvetlen megvalósítója. Ez a közvetlen „lélektani élmény” pedig az ő számára és a hatóság számára is elvileg a leghitelesebb tényismeretek nyújtásának a lehetőségét biztosítja.³² Külön jelzem a dolgozatomban azokat a megállapításokat, amelyek csak a tanúk, vagy csak a terheltek vallomásaira vonatkoznak.

2.2. A bírói meggyőződés és bizonyítékértékelés indokolása

Gyakran az egyes vallomások közötti belső ellentmondások, illetőleg több vallomás közötti ellentmondás tisztázatlansága úgy jelentkezik, mint az ítélet indokolási kötelezettség megsértése.³³

A szabad bizonyítási rendszerrel egyidejűleg a bizonyítási szabadság ellenőrzése végett érvényesülő nyilvánossági elv megköveteli, hogy a bíróság döntésének eredményét úgy közölje, hogy nyilvánosan is kifejtse azokat a logikai érveket, amelyek a bíróság belső meggyőződését kialakították és a bíróságot a hozott döntésre kényszerítették. Az indokolás lényegében a bizonyítási folyamat bemutatása, annak kifejtése, hogy a bíróság egyes adatokat miért fogadott el meggyőződését kiváltó bizonyítékoknak, másokat pedig miért zárt ki e körből. Az indokolásban, mint érvelési folyamatban tehát

³² Cséka E. (1968): im. 116. o.

³³ Nagy L. (1966): im. 467. o.

szerepet játszanak a logikai törvények, amelyek figyelembe vétele a mérlegelés helyességének is egyik ismérve.

Az indokolásnak fel kell ölelnie egyrészt azt, hogy az ítélet mit fogad el bizonyítéknak a büntetőper folyamán felmerült egyes adatok közül és azokat miért fogadja el, másrészt pedig azt, hogy miért cáfol meg, illetőleg miért zár ki a tényállás megállapítás alapjául elfogadott bizonyítékok körén kívül minden más ellenkező megállapításra utaló adatot.³⁴

Az ítélet, és az ügydöntő végzés indokolására előírásokat tartalmazó Be. 258. § (3) bekezdése a bírói meggyőződéssel kapcsolatosan nem tartalmaz előírásokat, pusztán a d) pont rögzíti a bizonyítékok számbavételét és értékelését. Szükséges megjegyezni, hogy a bírói döntés kialakulásában több olyan tényező is van, ami az indokolásban nem szokott megjelenni. Ezek egy része annyira szubjektív, hogy nem is lehetne az ítéletben rögzíteni. Az olyan tényezők ismerete azonban, mint a vallomások kialakulásában szerepet játszó befolyás, magát az indokolást is tartalmasabbá teheti, ami természetesen nem mentesít azon követelmény alól, hogy összességében az indokolás logikailag támadhatatlan legyen.

Saját tapasztalatom és vizsgálatom szerint a bíróságokon a bizonyítékok logikai értékelése mellett az egyes tanúk és vádlottak szavahihetőség alapján történő szelektálása a gyakorlat, amely elvont fogalom alapján sokszor mindent, és az ellenkezőjét is meg lehet indokolni.

Egy kényszervallatás miatt indult büntető ügyben pld. a tanács elnöke az alapján következtetett a sértett szavahihetlenségére, hogy a földre kerülésére különböző kifejezéseket használt. A kérdező személyétől, és a kérdésfeltevéstől függően valóban használta a „lefektették”, „lenyomták”, „leteperték” szavakat is, azonban a vallomások kialakulásának ismeretében

³⁴ Nagy L. (1966): uo. 578-584. o.

könnyen belátható, hogy ezen szinoním kifejezésekből messzemenő következtetéseket nem lehetett volna levonni.³⁵

Szubjektíve és objektíve is hamis a vallomás, ha a tanú szándékosan valótlan tényeket közöl a bírósággal, vagy más hatósággal. Ez a szándékos hamis tanúzás bűncselekménye. Szubjektíve igaz, de objektíve hamis a vallomás akkor, ha pld. a tanú a legjobb tudomása szerint teszi meg a vallomását, az igazat akarja vallani, de hiányos megfigyelése, vagy emlékezőtehetsége folytán vallomása az objektív valóságnak nem felel meg. Ez a hamis tanúzás bűncselekmény gondatlan alakzata is lehetne, de a pszichológiai ismeretek birtokában belátható, hogy sokszor csak természetes emberi jelenségről van szó, ami a tanú vétlenségét erősíti meg.³⁶

Különösen gazdasági bűncselekményeknél tapasztaltam, hogy a bíróság a bizonyítás során a vádlott előre megtervezett, felkészült védekezésével találkozik. A terhelt anyagi helyzete akár azt is megengedheti, hogy a legfelkészültebb könyv-, adó- és jogi szakértőket alkalmazza. Ez önmagában megnöveli a bíróságon folytatott bizonyítás jelentőségét azokban az esetekben, amikor a nyomozás során gyanúsítottként élt a hallgatás jogával, s a nyomozás iratainak ismeretében a beszerzett egyéb bizonyítékokat látva megteheti a nem, vagy nehezen cáfolható védekezését. Ilyenkor a vádlotti védekezés teljes körű leellenőrzése a bíróságra hárul.³⁷ Nem könnyű a bíróságot a terhelt ártatlanságáról, vagy a vád bizonyíthatatlanságáról meggyőzni, amiben a tudományos jogi irodalom által egyre inkább hangoztatott és kifogásolt ún. rejtett bűnösség vélelmének is szerepe lehet.

³⁵ Szabolcs Sztatmár Bereg Megyei Bíróság B. 432/2005/16, Debreceni Ítéletábla Bf. II. 325/2006/9

³⁶ Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényhez. KJK Kerszöv Complex CD Jogtár

³⁷ Elek B. (2002): Die Rolle der Zeit in den Strafprozess (Wirtschaftsdelicte). Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2002/a. 74-77. o.

„Ennek jeleit a tárgyaláson lehet lemérni, ahol a bíróság általában a nyomozás anyagának a reprodukálásra törekszik, és a vádlottnak ettől eltérő vallomását – ha a nyomozás során tett beismerő vallomását visszavonja, vagy megváltoztatja – nem fogadja el, hanem a korábban tett vallomást tekinti a bizonyítás szempontjából meghatározónak.”³⁸

Véleményem szerint azonban az olyan ügyeknél, ahol a bíróság mérlegelése és meggyőződése dönti el azt, hogy a terhelő vagy mentő bizonyítékok alapján állapítja-e meg a tényállást, szerepe van a bírák jogorvoslattól való félelmének is. Bűnösséget kimondó határozat könnyebben válik első fokon jogerőssé, ami azzal jár, hogy sok munkaórával kevesebbet kell az ítélet indokolásának írásba foglalásával eltölteni, hiszen erre a Be. 259. § lehetőséget biztosít. Ebben az esetben nem kerül az ügy a másodfokú bíróságra, aminek az is a feladata, hogy rámutasson az első fokon eljáró bírónak tényfeltáró, jogi és indokolásbeli hiányosságaira és hibáira, ami kellemetlen lehet.

Felmentő ítélet meghozatalakor jó eséllyel számíthat arra az első fokon eljáró bíróság, hogy eljárásának összes hibáját már az ügyészség összegyűjti, amire bűnösség kimondása esetén korántsem ennyire igényes a vádhatóság.

A jelenlegi szemlélet még akadályozza annak is, hogy a pusztán logikai érveléstől és indokolástól lényegesen eltérjen a bíróság. Megjegyzendő, hogy sokkal könnyebb egy bűnösséget kimondó ítéletet megindokolni, mint egy felmentő határozatot. Bűnösség kimondása esetén a nyomozóhatóság és az ügyészség által összegyűjtött logika szerint megindokolható a határozat, majd biztosan lehet számítani arra, hogy az ügyész és a fellebbviteli főügyészség ezt maximálisan helyeselni fogja átiratásban. Ilyenkor egy viszonylag enyhébb büntetés kielégítheti a védelem és az ügyész igényeit is, hiszen pld. egy végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetés nem rontja a váderedményességet, de a vádlott sem biztos, hogy azt közvetlen büntetésnek éli meg.

³⁸ Farkas Á. - Róth E. (2000): Előadások a büntetőeljárás jog köréből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 39. o.

Megjegyzem, hogy már az is hiba azonban, ha túlságosan is az indokolás folyamatára összpontosítunk, elsősorban amikor egy bizonyos hitet a szkepticizmusra válaszolva igazolunk. Akármilyen is legyen a kapcsolat az indoklás és az igazság között, az indoklásnak nem velejárója az igazság, de a szilárd és megdönthetetlen indoklás mégiscsak kapocsként szolgál az indoklás és az igazság koncepciója között.³⁹

Egy emberölés miatt indult büntetőügyben hozott elsőfokú ítéletet hatályon kívül helyező végzését részben azzal indokolta például az egyik ügyben a másodfokú bíróság, hogy „a megyei bíróság a rendelkezésére álló bizonyítékokat kifogásolható egyoldalúsággal, és szinte minden vonatkozásban a vádlott javára értékelte”. Ezen indokolásból is kitűnik, hogy az elsőfokú bíróság mérlegelő tevékenységével nem értett egyet, amely mérlegelés terhelő és mentő bizonyítékoknál szükségszerűen „egyoldalú” attól függően, hogy a bíróság a meggyőződése alapján melyiket fogadja el. A hivatkozott döntés arra is utal, hogy „a bíróság nem töltheti ki a tényállást olyan megállapításokkal, amelyeknek pusztán bizonyos valószínűségük van, vagy olyan vádlotti előadásokon, védekezésein alapulnak, amelyek egyértelműen nem voltak megcáfolhatók”. A döntésből tehát az következik, hogy megvolt a valószínűsége a vádlotti védekezésnek, de azt felmentő ítélet esetén sem lehet rögzíteni. Hasonló határozatokat lapozgatva talán egyet lehet érteni a „rejtett bűnösség” vélelmének kritikájával is. Bírósági ítéletek indokolását átvizsgálva az a megállapítás szűrhető le, hogy bármekkorát is fejlődött a tárgyi bizonyítékokkal foglalkozó tudomány az elmúlt évtizedekben, hiába jósolják sokan a személyi bizonyítékok teljes visszaszorulását a büntetőperben, a vallomások szerepe jelenleg még nagyságrendekkel nem csökkent, és továbbra is szükséges azok megbízhatóságával, az azokra ható tényezőkkel tudományos igényességgel foglalkozni.

³⁹ Audi, R. (1988): Justification, Truth, and Reliability. *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 49, No. 1. Sep., 1-29. o.

2.3. A tanúk tipizálása

A jogirodalomban és a bírói gyakorlatban rendszeresen előfordul a terheltek, sértettek, tanúk osztályozása. Így pld. Neuherz több évtizedes tapasztalataira hivatkozással a sértettek viselkedését annak tudatos választása alapján csoportosítja, így létezik olyan, aki igazat mond, nem mond igazat, fenyegetett helyzetben van, szégyenkezik, fél a retorziótól, nem kíván feljelentést tenni, míg a tanúnál ez kiegészül azzal, hogy elfogult, megvesztegették, nem vagy csak részben emlékezik, nem akar tanúskodni, vagy nem akarja, hogy a neve a tanúk között szerepeljen.⁴⁰

Molnár tipizálása szerint pedig a tanúknál jelentősége van annak, hogy mennyire érdekelt vagy érdektelen, vagy felállítható az igazmondó és a hamis tanú kategóriája is, de lehetséges az intelligens, biztos, képtelen, bizonytalan, aggódó, felelősségteljes, terjengő, leíró, magyarázó, önfejjű, elfogult, fanatikus, fecsegő, jó beszédű, beszélni nem tudó, szűkszavú, félénk, semmit nem tudó, közömbös, elfogult tanúkategória is.⁴¹

Molnár a tanúvallomást befolyásoló szempontok szerint is csoportosítja a tanúkat. Az észlelésekkel kapcsolatos benyomásokra való reagálás alapján megkülönböztethető objektív és szubjektív típusú tanú. Az objektív típusú tanúnál kevés szerepet játszanak az észleléssel kapcsolatos érzelmi benyomások, míg a szubjektív típus minden jelenséget a saját élményein keresztül igyekszik megvilágítani, és nem törekszik a valóság megismerésére.⁴²

⁴⁰ Neuherz P. (1997): A sértett, a tanú és a gyanúsított kihallgatásának gyakorlati kérdései. Belügyi Szemle, 1997/9. sz. 108-113. o

⁴¹ Molnár J. (1999): im. 36. o.

⁴² Garamvölgyi V. - Viski L. - Demeter A. - Déri P. - Katona G. (szerk.) (1961): Kriminálisztika. Általános rész. (fejezetszerző: Molnár J.) Kiadta a Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 431. o.

Liziczai az igazmondási kötelezettség teljesítése szempontjából igazmondó, tévedő és hamis tanút különböztet meg.⁴³ A tévedő tanú az a személy, aki a kihallgatáson a hozzá intézett kérdésekre igyekszik a legjobb tudomása szerint válaszolni, ennek ellenére vallomása mégsem fedi a valóságot.

Az ítéletek indokolásában nagyon ritkán találkozhatunk ezzel az igen gyakran előforduló típussal. A legnehezebb ezt a kategóriát felderíteni és objektíven értékelni, mert nincs fenyegetettség, megvesztegetés, amire hivatkozással logikus érveléssel és indokolással el lehetne vetni a tudatosan hamis vallomást, de létezik pld. olyan befolyás hatása alá került tanú is, akinek a vallomása nem felel meg a valóságnak, de ez mégsem tudatos a részéről.

A bírói gyakorlatban rendszeresen a szavahihető-szavahihetetlen csoportosítással találkozom, amely csoporton belül a szavahihetőség okaiként szokott az érdekeltség és egyéb tényező megjelenni. Többek között éppen a befolyás hatása miatt vélem úgy, hogy a szavahihető tanú vallomása sem mindig hiteltérdemlő, amely problémával a 6.3.7. pontban foglalkozok.

Több kriminalisztikai jegyzet is azt hangsúlyozza, hogy a tanúk pszichés alapon való megkülönböztetése ingoványos terület, mégis szükséges a helyes kihallgatási technika megválasztása miatt.

Ezzel szemben én Naggyal értek egyet, aki úgy gondolja, hogy a tanúk tipizálásának kevés gyakorlati jelentősége van.⁴⁴ Ennek az az oka, hogy egy tanúnak a különböző vallomásaira, vagy vallomásrészeire is más és más jelzőt lehetne aggatni.

⁴³ Liziczay S. (2007): Tanútípusok a büntetőeljárásban II. Rendészeti Szemle, 2007/2. sz. 68-87. o.

⁴⁴ Nagy L. (1966): im. 500. o.

2.4. A bírói meggyőződés, mint eljárási követelmény kialakulása a magyar jogban

A büntetőeljárások nemzeti sajátosságokat hordoznak, de általános jegyek hordozói is egyben, amelyek három alapvető rendszerbe csoportosíthatóak, mint az akkuzatórius, inkvizitórius, és vegyes eljárási rendszer.

2.4.1. Az akkuzatórius rendszer

Az akkuzatórius rendszer a XIII. századig Európa jelentős részének uralkodó eljárási rendszere. A bíró feladata a felek által eléterjesztett kérdésekben a formális bizonyítékok alapján az elfogulatlan ítélkezés. A bizonyítás értelme jelentősen eltért a maitól. A bírói meggyőződésnek nincs jelentősége, hanem a jogtörténetből ismert tisztító eskü, eskütársak, tűzpróba, vízpróba, párbaj alkalmazásához fűződött azon meggyőződés, hogy alkalmazásuk révén közvetlen isteni beavatkozás történik az ártatlan fél oldalán.⁴⁵

2.4.2. Az inkvizitórius rendszer

Az inkvizíció lényege, hogy nem a fél, hanem a bíró fordul a tanúhoz és kér tőle nyilatkozatot bizonyos eseményekre vonatkozóan és ezt a nyilatkozatot a tanútól a bíró nevében és megbízásából eljáró hiteles személyek vették be.⁴⁶

Az inkvizitórius rendszerben a nyomozás során a tényállás valóságmű felderítése történik, és nem a bizonytalan misztikus isteni beavatkozás alapján történő ítélkezés. Az eljárás – szemben az akkuzatórius eljárással – a felek kezdeményezése helyett hivatalból indult.⁴⁷ Kezdetben szükséges volt a vádlott önkéntes beismerése, de az 1300-as évek végére elfogadottá vált a beismerés tortúrával történő kicsikarása. A vádlottnak kellett bizonyítania ártatlanságát, bűnösségét vélelmezték. Részben a vádlott védelmére tekintettel

⁴⁵ Farkas Á. – Róth E. (2004): A büntetőeljárás. KJK. Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 27-28. o.

⁴⁶ Nagy L. (1966): im. 430. o.

⁴⁷ Horváth P. (szerk.) (2003): Az Európa-jog ősforrásai. (A kontinentális jogi kultúrák fejlődéstörténete) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 91. o.

a bírák nem kaptak mérlegelési lehetőséget a bűnösség vagy ártatlanság eldöntésénél. A bizonyosságot a jog által előírt bizonyítékoknak kellett szolgáltatniuk. Az ún. nem teljes bizonyítékok, a gyanúokok csak az eljárásra, a tortúrára adtak okot, de az elítéléshez több kellett, a teljes bizonyítékok megléte, mint a gyanúsított beismerése, vagy két szavahihető tanú vallomása. Ha hiányoztak a teljes bizonyítékok, a vádlott bűnösségét akkor sem állapíthatta meg a bíró, ha arról meg volt győződve.

A ténybizonyítás elődje ehhez az inkvizitórius eljáráshoz köthető legális vagy kötött rendszer.

A kötött rendszer lényege, hogy a törvény határozza meg, hogy milyen bizonyítási eszközökkel lehet élni, ezeket hogyan, milyen formai követelmények betartásával lehet használni, és a szabályok betartásának eredményeként mit szabad bizonyítéknak tekinteni és felhasználni.

A pozitíve kötött bizonyítási rendszerben a bíró tevékenysége „mintegy matematikai művelet végzésében merül ki”.⁴⁸ A bíró a terhelt bűnösségét csak akkor állapíthatta meg, ha előre meghatározott mennyiségű és minőségű bizonyítékot összegyűjtött. A bíró tevékenysége annak megállapítására szorítkozott, hogy fennállnak-e a törvényben meghatározott feltételek, tekintet nélkül arra, hogy meg van-e győződve azok valódiságáról, hitelt érdemlőségéről. A törvényhozókat az a cél vezette, hogy kizárják a bírói önkényt és lehetőleg megelőzzék, hogy a vádlottat kellő alap nélkül elítéljék.⁴⁹

A vallomás mérlegelése, tartalmának és hitelt érdemlőségének elbírálása, az erre vonatkozó szabályok kidolgozása a büntetőeljárás fejlődéstörténetében az eljárási típus egyik lényeges jellemzője. A tanúvallomás mérlegelésénél a kötött bizonyítási rendszerekben gyakorlati jelentősége volt a tanúk számához kötött bizonyító erőnek. A római jog bizonyítási szabályaiból eredően a negatíve kötött bizonyítási rendszer példájának szokták felhozni az *unus testis*

⁴⁸ Farkas Á. - Róth E. (2004): uo. 102-103. o.

⁴⁹ Farkas Á. - Róth E. (2004): uo. 102-103. o.

nullus testis szabályt.⁵⁰ A szabály értelmében nem is vizsgálható a vallomás tartalma, a törvény eleve elzárja az egyetlen tanúval történő bizonyítás lehetőségét. Egyetlen tanúnak semmi más bizonyítékkal alá nem támasztott vallomásra nem lehetett bírói ítéletet alapítani, két vagy több tanút ugyanis – érveltek e megoldás hívei – igen nehéz, sőt lehetetlen az összes részletekre úgy kioktatni, befolyásolni, hogy egymással ellentmondásba ne keveredjenek.⁵¹

A feudális típusú jogrendszerek eljárási jogában a titkos eljárások ellenhatásaként kialakult pozitíve kötött bizonyítási rendszerben a tanúvallomás ebben az időszakban kezd nagyobb jelentőséget nyerni. Így teljes bizonyíték az okirat, a vádlott teljes beismerése, két tanú vallomása, míg fél bizonyíték az egy szemtanú vallomása vagy a vádlott peren kívüli beismerése. A törvényes bizonyítékok rendszerének részletesebb szabályozása a XV. században kezdődik. A szabályozás lényege az, hogy bizonyos fokban megtiltja a bírónak a mérlegelést. A bíró csupán eszköz volt arra, hogy a tételes jogi megállapítások alapján előre meghatározott minden tényezőt, minden körülményt ellenőrizzen és ezek alapján az egyes bizonyítékoknak a törvényben előírt bizonyító erőt tulajdonítson. Ilyen volt V. Károly 1532-es szabályozása. A törvényes bizonyítási rendszernek a tanúbizonyításra vonatkozó rendelkezései között a legáltalánosabb szabály, hogy két kifogástalan tanú egybehangzó vallomásának megtámadhatatlan bizonyító ereje van.⁵²

⁵⁰ Nagy L. (1966): im. 421-422. o.

⁵¹ Az egy tanú nem tanú elve olyan mélyen gyökerezik a mai gondolkodásban is, hogy esetenként a felmentő ítélet indokolásaként még napjainkban is megjelenik. A Baranya Megyei Bíróság 2. Bf. 74/1987. sz. határozatában az elsőfokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezését azzal indokolta, hogy téves az arra alapított felmentő ítélet, hogy egyetlen tanú vallomása alapján a vádlott bűnössége nem állapítható meg. Az eljárásjogi rendelkezések nem tartalmazzak olyan korlátozást, hogy egyéb bizonyíték hiányában egy tanú vallomása bűnösség megállapítására ne lenne alkalmas. (rég. Be. 5. § (3) bekezdés); BH 1987. 391.

⁵² Nagy L. (1966): im. 425. o.

A magyar nemesi osztály mindig is igyekezett magát, mint jogász nemzetet feltüntetni, azonban a büntetőjog tudomány méltatlan helyzetéből következett a perbeli bizonyítás alacsony színvonala és lassú fejlődése. A tételes büntetőjogra a XVIII. század elejéig az átfogó kodifikáció hiánya nyomta rá a bélyegét. Nem volt egységes az egyes bizonyítási aktusok elnevezése, a végrehajtásukra kötelezett és jogosított hatóságok köre, így az teljesen esetleges képet mutatott.

A feudális jogrendszerben tiszta inkvizitórius vagy tiszta vádelven alapuló perstruktúra a valóságban nem létezett. Magyarországon a XVIII. század eleje az inkvizitórius eljárásra való áttérés kezdetét jelentette. A késő feudalizmus korában a büntető perbeli bizonyítás rendszerint már az úgynevezett inkvizíció során ment végbe.

A magyarországi joggyakorlatban a perrendszer gerincét képező vizsgálati inkvizíciós szakasz nem, vagy alig létezett. Az inkvizíció officialitási elve nélkül nem valósulhatott meg az inkvizitórius perrendszer sem. Ez azonban nem jelenti azt, hogy vádelvű perrendszer állt volna fenn, ugyanis hiányzik a vádelvűség egyik fontos kritériuma, a bírói és a vádlói szerep különválasztása.⁵³

A feudalizmus végi Magyarországon a büntetőeljárásnak két fő formája alakult ki, az írásbeli per, és a sommás szóbeli eljárás, amiket nem külön kódex szabályozott, hanem a szokásjog, és az egyes részleteket rendező törvények. Külön eljárási szabályok szerint ítéleztek a városok, és más szabályok vonatkoztak a nemesekre, mások a jobbágyokra. A magyar feudális büntetőeljárás inkvizíciós természetű volt, de a nemesek elleni szabályok számos, a vádelvnek megfelelő elemet tartalmaztak.⁵⁴

Gyökeres változásokat okozó csomópontok a perbeli bizonyítás fejlődésében nem alakulhattak ki, és élesen elhatárolható szakaszok sem különböztethetőek meg.

⁵³ Katona G. (1977): Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei. KJK., Budapest, 387-389. o.

⁵⁴ Farkas Á. -Róth E. (2004): im. 37. o.

A magyarországi jogszolgáltatásban a XVIII-XIX. században érvényesülő legálisan kötött bizonyítási rendszer elvei és normái meghatározták a bizonyítékok összegyűjtésének, vizsgálatának és értékeléseinek módját.

A legálisan kötött bizonyítási rendszerben a megismerés modellje a bizonyítandó tényt közvetlenül észlelő személyek (elsősorban tanúk) vallomására épült. A vallatásra irányuló metodikai előírások célja az igazmondásra nem hajlandó tanú, vagy gyanúsított akaratának értelmi vagy érzelmi ráhatással, illetve a gyanúsított esetében fizikai fájdalom okozásával való megtörése volt.⁵⁵

A XVIII. században az officialitás elvének térhódítása az osztrák perjogban áttételeken keresztül a magyar jogszolgáltatás gyakorlatában is érezhetővé vált. A perbeli vizsgálatot végzőknek addig nem volt igénye a tanúk vagy más bizonyítási eszközök beszerzésére, amíg lehetősége volt arra, hogy tortúra alá vethesse, és megszerezze a teljes, törvényes bizonyító erővel rendelkező beismerést. A XVIII. században a törvényesen engedélyezett tortúra megszűnésével a gyanúsított vallomására új eszközöket kellett kidolgozni, és szükséges volt a tanúvallomások körét is bővíteni. Erre az első utalások a Josephinában jelennek meg. Ez vezetett majd el a bírói meggyőződéshez, amely a XVIII. század végén II. József Bíróügyi Perrendtartásában található meg először.⁵⁶

A magyar büntetőeljárás fejlődése során a nyugat-európai típusú inkvizitórius eljárás és ezzel együtt a tortúra nem vert teljesen gyökeret, mert nemes emberrel szembeni alkalmazását megakadályozta vagy megnehezítette a Tripartitum *primae nonus*-a, mely szerint nemes ember szabadlábban védekezhet, és csak tettenérés esetén, vagy folyamatos üldözés során történő elfogása esetén lehetett előzetes letartóztatásba helyezni.⁵⁷

⁵⁵ Katona G. (1977): im. 387-389. o.

⁵⁶ Katona G. (1977): uo. 143. o. (Josephina, 2. fejezet 22. §)

⁵⁷ Farkas Á. - Róth E. (2004): im. 102-103. o.

A kínvallatás XVIII. század végi, Európa szerte történő eltörlésével, az általa szerzhető „bizonyosság” megszűnésével a bírói döntésnél a belső meggyőződés szerepe erősödött, ami a kötött bizonyítási rendszerben hangsúlyeltolódást eredményezett, és eredménye a negatív kötött bizonyítási rendszer lett.

A büntetőeljárás szabályok a XIX. század elejétől fokozatosan áttértek a negatív kötött bizonyítási rendszerre, amely negatív állítja fel a bizonyítás korlátait. Meghatározott bizonyítási eszközöket a bizonyítás minimumának kell tekinteni, és ezek alapján a bíró dönt, hogy bizonyítottnak tekintse-e a tényállást és a bűnösséget. A rendszer tehát nem zárja ki a bíró szabad meggyőződését, csupán korlátozza azt, a bíró sohasem köteles a vádlottat egyéni meggyőződése ellenére elítélni.⁵⁸

A bíró meggyőződése és ennek felső fokozataként a morális bizonyosság – a negatívan kötött bizonyítási rendszer elveinek térhódítása kapcsán – a XVIII. század végén II. József Bírósági Rendtartásán keresztül jelent meg a magyarországi perjogban.⁵⁹

Az 1795-ös büntető tervezet

A tervezetet egy jogszabályalkotásra kiküldött bizottság készítette, de törvény nem lett belőle. A tervezet meghatározta azokat az elveket, amelyekre az eljárás épült. A VII. elv alapján mindenféle büntettet ugyanazon a módon kellett kivizsgálni, s azok az eszközök, amelyek alkalmatlanok az igazság megállapítására bármely más büntett esetében, alkalmatlanok voltak a leg súlyosabb büntettek esetében is. Az 1795. évi tervezet bizonyítási rendszere a kínvallatás eltörlésétől eltekintve nem szakított teljesen a kötött bizonyítási rendszerrel. A szerkesztők a negatív kötött bizonyítási rendszert követve írták elő a bíró számára, hogy mielőtt végleges ítéletet hozna, köteles ügyelni arra,

⁵⁸ Farkas Á. -Róth E. (2004): im. 104. o.

⁵⁹ Katona G. (1977): im. 143. o. (Josephina, 2. fejezet, 22. §)

hogy vannak-e nyilvánvalóan törvényes bizonyítékok, és megvan-e a bíróban az ezeken nyugvó erkölcsi bizonyosság a bűncselekményről.⁶⁰

Az 1827. évi javaslat előremutató szabályokat a bírói meggyőződés terén nem hozott, lényegében visszalépés volt az 1795. évi tervezethez képest.

2.4.3. A vegyes rendszer

A hagyományos inkvizitórius rendszerben a XVIII. század végétől fokozatos változás következett be, és megjelent a szabad mérlegelés elve, amelynél már nem kötötte a bírót a legális bizonyítékok rendszere, és létrejött az ún. vegyes rendszer.⁶¹ A XIX. századtól a tételes jogi törvényhozás is fokozatosan áttért a szabad bizonyítás elvének kinyilvánítására.⁶²

A szabad bizonyítási rendszer lényege, hogy a bíróságot sem a bizonyítási eszközök felhasználásánál, sem az ezekből származó bizonyítékok értékelésénél nem korlátozzák tételes szabályok, hanem, ahogy az 1808. évi Code d'instruction criminelle írja, a bírákat csak a belső meggyőződés köti. Ez a bizonyítási rendszer a maga tiszta formájában azonban soha nem létezett, mert a bizonyításban a kötöttség és a szabadság egy sajátos keveréke van jelen, amit vegyes bizonyítási rendszernek nevezünk.⁶³

A vegyes bizonyítási rendszerben mind a bizonyítási eszközöket, mind a bizonyítás szabályait a törvény határozza meg. A bizonyítás során meg kell határozni, hogy mi a bizonyítás tárgya, ki bizonyíthat, milyen eszközökkel, milyen szabályok betartásával, és mit szükségtelen, vagy tilos bizonyítani.⁶⁴

⁶⁰ Király T. (2000): Büntetőeljárás Jogi Osiris Kiadó, 40. o.

⁶¹ Farkas Á. - Róth E. (2004): im. 31. o.

⁶² Nagy L. (1966): 428. o.

⁶³ Farkas Á. - Róth E. (2004): uo. 104. o.

⁶⁴ Farkas Á. - Róth E. (2004): uo. 104-105. o.

Az 1843/44. évi törvényjavaslatok

Az 1840. évi V. törvénycikk rendelkezései alapján megindult előkészítő munkák után az 1843/44. évi törvényjavaslatokban újabb kodifikációs kísérlet történt. A magyar büntető eljárásjog tudományának ezen korszakát Széchenyi István fellépése vezette be, aki a Stádiumban meghirdetett törvényekkel a büntetőeljárást is új alapokra akarta helyezni.⁶⁵

Az 1843. évi javaslat még a törvényes bizonyítási rendszer alapelveire épült. A határvonalat a kötött és szabad bizonyítási rendszer között éppen az 1843-as évi javaslat ellen a büntetőjogi kodifikációval megbízott országos választmány haladó ellenzéke, Deák Ferenc és társai által benyújtott és az esküdtszéki bíraskodás bevezetése mellett állást foglaló ún. 2. számú különvélemény jelenti. Az 1844. évi javaslat ugyanis már azoknak az indokoknak alapján, amelyeket a különvélemény részletesen kifejtett, határozottan a szabad bizonyítási rendszert fogadja el, mint az esküdtszéki bíraskodás szükségképpeni velejáróját. Az 1843. évi javaslat szerint még pld. más-más bizonyító ereje van a bűncselekmény elkövetése mellett, és ellene szóló bizonyítékoknak. A javaslat, bár nem tulajdonít különösebb bizonyító erőt a vádlott beismerésének, különböző mérlegelési szabályokat ír elő a tanúvallomás értékelésére a vádlott beismerése és a vádlott tagadása esetén. Tanúvallomás által bizonyított jelentős tény akkor tekinthető a javaslat szerint törvényes bizonyítéknak, ha azt legalább két megfelelő tanú egybehangzóan állítja.⁶⁶

Két büntető eljárásjogi javaslat készült, az első nem tervezte az esküdtszék felállítását, a másik e mellett döntött. A bizonyítékokat a javaslat szerint a bírák (illetve az esküdtek) lelkiismeretük és meggyőződésük szerint, részrehajlás nélkül értékelik. Az esküdtszéki javaslat szerint a bizonyítás formális szabályainak törvényi meghatározásával fel kell hagyni, és helyettük

⁶⁵ Széchenyi I. (1833): Stádium. Vigand Ottó kiadása, Lipcse

⁶⁶ Nagy L. (1966): im. 433-440. o.

inkább a bíróságok célszerű alakításával (azaz az esküdtszékkel) kell garanciákat teremteni mind a társadalom, mind az egyes polgárok érdekében.⁶⁷

Az 1843. és 1844. évi javaslatok egybehangzó kikérdezési részletszabályokkal rendelkeztek, mely szerint a bíróságnak a kérdezés során meg kell állapítani azokat az adatokat is, amelyek a tanú szavahihetőségével kapcsolatosak. Az 1843. és az 1844. évi javaslatból nem lett törvény, de az 1844. évi javaslat bizonyítási rendszerét átvette az 1848. évi XVIII. számú sajtótörvény 17. §-a alapján kiadott sajtóeljárási rendelet, ez azonban csak szűk körben volt alkalmazható.⁶⁸

Az 1872. évi ideiglenes bűnvádi eljárási szabályok

A hazai büntető bíróságok gyakorlatát 1872 után irányító ideiglenes bűnvádi eljárási szabályok ugyancsak a szabad bizonyítás elvét mondták ki általános mérlegelési szabályként.⁶⁹ Ez a szabályzat – az ún. sárga könyv – nem volt kötelező erejű jogszabály, de azt előbb az alsóbíróságok, majd a felsőbbíróságok gyakorlata is elfogadta.⁷⁰

Az 1896. évi XXXIII. tc. a Bűnvádi Perrendtartásról (Bp.)

Az 1896. évi XXXIII. tc., a Bűnvádi Perrendtartás 1900. január 1-jén lépett hatályba. Megalkotása idején kielégítette a korszerűség minden igényét, sőt bizonyítási rendszerének néhány vonása mostanra sem vált meghaladottá.

Az alapelvek tárgyalása során a korabeli tankönyvek rendszerint kiemelt helyen kezelték az anyagi igazság elvét. Az anyagi igazság elve azonban inkább eljárási cél, mintsem egyike a büntetőeljárás alapelveinek, amelyek éppen azt segítik elő, amit ez az elv a büntetőeljárás feladatának tekint, azaz a

⁶⁷ Király T. (2001): Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 40-49. o.

⁶⁸ Nagy L. (1966): im. 433-440. o.

⁶⁹ Törvényjavaslat a bűnvádi eljárás ideiglenes szabályozásáról 1872. A képviselőház által, – az ideiglenes bűnvádi eljárásról szóló törvényjavaslat tárgyalására kiküldött tizenöttagú bizottság jelentése. Pest, 1872. április 11-én

⁷⁰ Nagy L. (1966): im. 440. o.

bűncselekmény tényleges elkövetésének megismerését, a való tényállás megállapítását, hogy az az igazságos ítélkezés alapjául szolgáljon. Egyetértés volt abban a kommentárok és tankönyvek szerzői között, hogy az anyagi igazság nem abszolút, nem feltétlen, hanem csak az emberi igazság megvalósítása lehet, mivel minden ember, így a bíróság is tévedhet. A büntetőeljárás feladata így az anyagi, az emberileg egyáltalán elérhető igazsághoz eljutás lehetőségének biztosítása, a tévedés szervezetszerű és intézményes kizárása. Ezt a célt szolgálták a Bp.-ben megfogalmazott, vagy a szabályozás alapjául szolgáló alapelvek. Ezek a vádelv, az officialitás, a legalitás elve, az oportunitás elve, a nyilvánosság elve, a szóbeliség és a közvetlenség, a bizonyítékok szabad mérlegelése, az ártatlanság véelme, a védelem alapelve, a jogorvoslati jogosultság elve.

Kiemelendő a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve. „A bizonyítás eredménye felett a bíróság a bizonyítékoknak egyenként és egybefüggésükben való gondos mérlegelésével határoz.” (Bp. 324. § (3) bekezdés) Az esküdtbírói eljárásban pedig az esküdtekhez intézett felhívás tartalmazza azt az intelmet, hogy mind a vádlott ellen, mind a mellette felhozott bizonyítékokat egyenlő gondossággal és pártatlan lelkiismeretességgel mérlegeljék, és ebből merített meggyőződésük szerint igazságosan és a törvény értelmében határozzanak. (Bp. 349. § (3) bekezdés)

A büntetőeljárás alaptípusának a Bp. a törvényszék előtti bűnvádi pert tekintette, az egyéb eljárásoknál az alaptípustól való eltéréseket írta le. A törvényszék előtti eljárás négy fő szakaszra oszlott: előkészítő eljárás (két formája a nyomozás és a vizsgálat), a közbenső eljárás, a főtárgyalás és a perorvoslatok.

A döntő szakasz a főtárgyalás, itt dől el az ügy sorsa, itt érvényesülnek a büntetőeljárás alapelvei. A főtárgyalás gerince a bizonyítás felvétele. A bíróság ítéletét csak a főtárgyaláson a felek jelenlétében, az alapelvek betartásával lezajlott eljárásban felvett bizonyítékokra alapozhatta. A bizonyítás szabadságának, a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvén álló

Bp. a bizonyítékokat nem, megszerzésük megengedett módjait azonban részletesen szabályozza.

A vegyes rendszerű törvény nem kívánta meg a nyomozástól (vizsgálatától) az igazság teljes kiderítését, mint ahogy ezt az 1973. évi I. törvény (régii Be.) tette, hanem csupán a vádló tájékoztatásához, a vádemelésben való állásfoglaláshoz elégséges tények összegyűjtését írta elő.⁷¹

1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról (II. Bp.)

1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról 1952. január 1-jén lépett hatályba. A kódex több ponton nem felelt meg a garanciális követelményeknek, de mégis az ügyféli per fogalmaira épült a tárgyalás. A tárgyaláson elvileg érvényesülhetett valamennyi elismert alapelv.

A szabad bizonyítás elvéből következett, hogy pld. nem előfeltétele a tanúkenti kihallgatásnak, hogy az illető közvetlenül szerezzon tudomást a releváns jelenségről (II. Bp. 54. § (1) bekezdés). Ilyen esetben természetesen fokozott a bíróság ellenőrzési kötelezettsége, és nemcsak fel kell deríteni a közvetett tudomásszerzés összes, a tudomás értékére – és így a tanúvallomás hitelt érdemlőségére – ható tényezőt, hanem a bíróságnak állást kell foglalnia abban a vonatkozásban is, hogy ezek a körülmények mennyiben befolyásolták a tanúvallomást a konkrét esetben.⁷²

Az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet a büntetőeljárásról (I. Be.)

1962. évi 8. tvr. (I. Be) alapvetően nem új jogszabály, mert nagyban a II. Bp. szó szerinti átvétele. Az alapelvek között rögzíti a bizonyítékok és a bizonyítás szabadságát (6. §). A törvény kommentárja ebből vezette le a bírói meggyőződést, mely szerint a benső meggyőződés mindig egy társadalmi rendszer által determinált meggyőződés, ezért az igazság kritériumának a

⁷¹ Király T. (2001): im. 50-62. o.

⁷² Nagy L. (1966): im. 481. o.

szubjektív bírói meggyőződést megtenni nem lehet, mert az igazság maga objektív.⁷³

Az 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról (régí Be.)

A régi Be. eredeti szövege és a későbbi módosítások között éles eltéréseket találhatunk. A törvény minden addigi büntetőeljárásí kódexünkkel összehasonlítva azzal tűnik ki, hogy az elején felsorolta az eljárás alapelveit. A törvény alapeljárása a vegyes rendszer szocialista (azaz inkvizitórius túlsúlyú) változatában elképzelhető csaknem valamennyi garanciális szabályt felölölő büntetti eljárás, míg különeljárásai a katonai, a magánvadás és a fiatalkorúak elleni eljárás, továbbá egyszerűsített különeljárásai a vétségi eljárás, a bíróság elé állítás és a tárgyalás-mellőzéses eljárás.⁷⁴

Az alapelvek körében rögzíti a tényállás felderítése és a bizonyítékok szabad értékelésének elvét, és az ezen alapuló meggyőződést, amely szerint ez a kötelezettség az eljárás minden szakaszában, így a nyomozás során is irányadó. (Régí Be. 5. § (1-3) bekezdés)

Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.)

A hatályos Be. bizonyítási rendszere a „nem teljesen szabad”, vagy vegyes rendszerként jellemezhető. A bizonyítás szabadságát a törvényes bizonyítási szabályok (Be. 77. §) korlátozzák, valamint bizonyítási tilalmak is. Ezek a szabályok adott esetben az igazság érvényesítésének az elvét is megengedik.⁷⁵

2.5. A bírói meggyőződés szerepe az angol eljárásjogban

Az angol büntető perjog sajátossága, hogy nincs egységes büntetőeljárásí kódexe. A vonatkozó joganyag az írott jogban, és a nagy terjedelmű esetjogban elszórtan található meg. A bíróságok fektették le az alapelveit a büntetőjogi felelősségnek, állapították meg az egyes bűncselekmények részeit,

⁷³ Jászai D. (szerk.) (1967): A büntetőeljárás kommentárja. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 65. o.

⁷⁴ Király T. (2001): im. 74-75. o.

⁷⁵ Berkes Gy. (szerk.) (2006): Büntetőeljárásí jog. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 313-318. o.

és meghatározták, hogy milyen védelem engedhető meg a büntető váddal szemben. Ezt az ún. common law-t nem tartalmazza egyetlen törvénykönyv vagy jogszabály sem, de leszűrhető a bírák döntéseiből.⁷⁶

Az angol esküdtszék szerepe az ártatlanság vagy a bűnösség kérdésében való döntésre korlátozott, a szankció kiszabásában nincs szerepe, az ítélezés a bíró számára van fenntartva. Amennyiben a vádlott bűnösnek vallja magát, esküdtszék nem szükséges, és a bíró egyesbíróként jár el. Az a tény, hogy a terhelt beismerte a bűnösségét, perdöntő, és a bíróságnak is kötelező ezt elfogadnia, még akkor is, ha nincs meggyőződve, hogy a vádlott valóban bűnös.⁷⁷

Az angol bírák fejlesztették ki a common law-ban a XVII-XVIII. században azt az elméletet, hogy a vádlott bűnösségének kétségkívül megalapozottnak kell lenni. Az esetjog elriasztotta az angol bírakat attól, hogy továbbfejlesszék ezt a szabályt. Az angol jogalkotók azt mondják, hogy az „ésszerű kételkedésen túl” egy olyan koncepció, amit képtelenség magyarázni. De a legtöbb esetben nyilvánvaló, hogy az „ésszerű kételkedésen túl” a bizonyosságnak egy olyan szintjét jelöli, amely magasabb a valószínűség mérlegénél.⁷⁸

Tremmel az angolszász bizonyítási jogot és bizonyítási rendszert egyfelől negatív kötésként tekinti a törvény szerint kizárt bizonyítékok (jogellenes bizonyítékok) széles intézményesítése miatt, másrészt a szabad bizonyítási rendszerbe is besorolja, mert a bizonyítottság fennforgását nem annyira a belső meggyőződésben, hanem inkább az ésszerű kétely hiányában látja.⁷⁹

⁷⁶ Dine, J. - Gobert, J. (2003): *Cases and Materials on Criminal law*. Oxford University Press, 66. o.

⁷⁷ Kelemen Á. (1990): Az oportunitás eljárási intézményei és gyakorlati tapasztalatai Angliában. *Magyar Jog*, 1990/2. sz. 166-176. o.

⁷⁸ Delmas-Marty - Spencer, J.R. (2002): *European Criminal Procedures*, 1.3.1. Cambridge University Press, October 2002, Chapter eleven-Evidence

⁷⁹ Tremmel F. (2002): Továbbfejleszthető-e a bizonyításelmélet alapfogalmai? In.: Fenyvesi Cs. - Herke Cs. (szerk.): *Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére*. PTE ÁJK, Pécs, 32-42. o.

2. 6. A bírói meggyőződés szerepe a német eljárásjogban

A német büntetőjog és büntető eljárásjog a kontinentális európai büntetőjog tudomány keretein belül fejlődött, amely az európai országok büntetőjogát, és büntetőjogi reformjait többé-kevésbé kölcsönösen formálta.⁸⁰

A személyes meggyőződés koncepciója a német jogban is megtalálható. A bíróság csak olyan személyt ítélt el, akit ténylegesen is bűnösnek tart.

Az „ésszerű kételkedés” és a „személyes meggyőződés” kifejezések különböző eredetűek. A személyes meggyőződés alapvetően nem a bizonyosság szintjével foglalkozik, hanem azzal a szabadsággal, amit ezek a bíróságnak adnak, hogy minden bizonyítékot megvizsgálhassanak, amit elégségesnek találnak.⁸¹ Általános elv az *in dubio pro reo* elve, azaz nem bizonyított tény nem lehet a terhelt terhére értékelni.

Az ismertetett szabályok mellett szükséges azonban megemlíteni egy szociológiai felmérést, amely belülről vizsgálta a német bírák döntési tevékenységét. A felmérés szerint a bírák döntésénél fontos szempont a későbbi megindokolhatóság, így amit később nem lehet megindokolni, azt nem is választja a bíró. Sokszor a bírák már egyetértenek a döntésben, és azon megy a vita, hogyan lehet azt a leghihetőbben megindokolni, normatív támpontokkal alátámasztani. Erre példa, ha azért hoznak fel egy sor precedenst a döntéseik alátámasztására, hogy annak megalapozottságát igazolják, holott a precedensnek semmi szerepe nem volt a döntésben. A bírák tartanak a fellebbezéstől, nem akarnak konfliktusba keveredni a felsőbbbíróságokkal és a felekkel, ezért sokszor döntenek meghatározott irányban, hogy a fellebbezésre ingerlést csökkentsék.⁸²

⁸⁰ Köhler, M. (2003): Geschichte und Prinzip der gegenwertigen europäischen Strafrechtsentwicklung. In.: Mezey B. (szerk.): Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes. Gondolat Kiadó Kör, Budapest, 7-18. o.

⁸¹ Delmas-Marty - Spencer, J.R. (2002): im.

⁸² Pokol B. (2005): Jogelmélet. Századvég, Budapest, 517-522. o.

Erre a felmérésre történő hivatkozást azért is tartom fontosnak, mert hasonló helyzetekkel a hazai bírósági rendszeren belül is szoktam találkozni, bár tudományos alapossággal annak gyakoriságáról nem tudok véleményt formálni.

2.7. Összefoglaló a 2. fejezethez

A dolgozat 2. fejezete a bírói meggyőződésre, és annak indoklására koncentrál. A vallomások elfogadásakor vagy elvetésekor a bírói gyakorlat alapvetően a logikusság követelményéből indul ki. Pusztán formális logikai szemlélettel azonban nem lehet egy sor olyan tényezőt értékelni, amely a vallomások kialakulását lényegesen befolyásolhatja.

Az egész bizonyításelmélet fejlődési iránya az a tendencia, hogy a bíróság belső meggyőződése ne csupán intuitív „megérzés” alapján kialakult meggyőződés legyen, hanem a vallomást kialakító egyes tényezőket világosan felismerő, az egyes tényezők hatása közötti összefüggéseket feltáró, és azokat ok-okozati kapcsolatba hozó, minden más kétséget kizáró, észszerű belső meggyőződés legyen.

A vallomások értékelésekor éppen ezért nem lenne szabad elfeledkezni az emberi emlékezettel és személyiséggel kapcsolatos pszichológiai ismeretekről, törvényszerűségekről, mint pld. a befolyás, a szuggesztívó erejéről és szerepéről a vallomások kialakulásában, mert ezek hiánya az egész mérlegelést tévútra vezetheti.

A formális logika az eseti döntés kialakításában, illetőleg a döntéseket alátámasztó érvelésben nem mellőzhető, ugyanakkor nem elégséges az objektív valóság megismeréséhez, mint perjogi művelethez, és a tényállás megállapításához.

Kérdésként merülhet fel az is, hogy a bírói meggyőződés hogyan tükröződhet a bizonyítékértékelésben, hogyan lehet megindokolni a bizonyosságnak azt az érzését, ami esetleg ellentmond annak, amit a többi bizonyíték logikusan

sugallna. A határozatban ugyanis sokkal egyszerűbben meg lehet indokolni egy döntést, azzal, hogy a bizonyítékok zárt logikai rendszert alkotnak, szemben a bíró szubjektív belső meggyőződésével.

A bíróságok Magyarországon évente több tízezer büntető peres ügyet bírálnak el. Szinte elképzelhetetlen, hogy ilyen tömegű ügyben és ennyi tanács döntései között már csak a statisztikai valószínűség szerint is ne volna olyan döntés, amely teljesen, vagy részben tévedésen alapul. A tévedés a tényállásban hamis ítéletet okoz, a hamis ítélet tehát rendszerint csak a következménye annak, hogy a bíróság az igazságot valamilyen okból nem ismerte fel és nem jelentette ki. A bírói tévedés egyik legfőbb oka az, hogy olyan vallomást fogadott el hitelt érdemlőnek, amely nem az objektív valóságot tükrözte.

A vallomások megbízhatóságával való foglalkozást és vizsgálódást az is indokolja, hogy az egymásnak ellentmondó vallomások közül az egyik elfogadása, a másik elvetése sokszor a kívülállók számára esetlegesnek tűnhet. Vajon elég meggyőzően tükröződik-e a bírói meggyőződés az egyes ítéletekben, és ez azonos-e azzal az igazsággal, amelynek megtalálására és megállapítására az inkvizitórius rendszerből kifejlődött vegyes rendszer oly reménytelenül törekszik.

Talán a legnehezebb azon személyek vallomásának elfogadhatóságáról dönteni, akik úgy vélik, hogy jól emlékeznek, és szubjektíve a valóságnak megfelelően akarnak vallomást tenni, azonban különböző okokból mégsem a valóságnak megfelelően adják elő az eseményeket. Ezen vallomások felismeréséhez nem mindig elég a bíró tapasztalatára hagyatkozni, hanem speciális ismeretekre van szükség. A vallomásokra hatással lévő befolyásolás alapján választ kaphatunk arra, hogy az egyébként szavahihető tanúk, esetleg terheltek vallomásaiban miért vannak olyan elemek, amelyeket más bizonyítékok egyértelműen cáfolnak, és nem felelnek meg az objektív igazságnak.

A vallomás mérlegelése, tartalmának és hitelt érdemlőségének elbírálása, a bírói meggyőződés, és az erre vonatkozó szabályok kidolgozása a büntetőeljárás történetében az eljárási típus egyik lényeges jellemzője, ezért a fejezetben vizsgált kérdéskört külön történelmi fejlődésében, és nemzetközi kitekintést adva, az angol, és a német jogot is röviden érintve mutatom be.

3. A befolyás természete és ismérvei

3.1. A befolyásolás és a szuggesztió fogalma

A büntetőeljárásról szóló törvénynek a bizonyítással, és ezen belül a kihallgatással foglalkozó fejezetei a nyomozástól kezdve a másodfokú tárgyalásig érintik a vallomásokra ható befolyás szerepét, bár annak pontos fogalmát nem határozzák meg, így elsősorban annak a magyar nyelvben értett általános jelentéséből kell kiindulnunk.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a befolyás alatt egy ráhatást kell érteni. „A befolyásolás olyan hatás, amely valamely (kedvezőtlen) irányba térítő módon érvényesül. Az befolyásolható, akinek az akaratára, állásfoglalására, érzelmeire könnyen lehet hatni.”⁸³

Használok a dolgozatban a szuggesztió szót is, mint a befolyásnál erősebb kifejezést. A szuggerálás az, amikor valaki magatartásával, szavaival akaratát fokozatosan átviszi valakire, illetve ráhatással, ingerrel a természetestől eltérő reakciót kelt valakiben. Ide tartozik az is, ha érzést, gondolatot (akár erőszakos befolyásolással) kelt, és meggyökereztet valakiben. A szuggesztió maga az eljárás, amellyel valakit szuggerálnak. „A szuggesztív melléknév alatt azt értjük, aki el tudja fogadtatni az akaratát másokkal, illetve az erre a személyre jellemző.”⁸⁴

3.2. A befolyásolás – mint büntető eljárásjogi probléma – helye a Be. rendszerében

A vallomásokat érintő befolyás szerepét a Be. több helyen is tárgyalja, azonban pontosabb fogalmat erre a törvény nem alkotott. Megkülönböztethető a törvény alapján olyan szándékos befolyásolás, amelynek hatására a vallomást tevő tudatosan valótlan vallomást tesz, és olyan tudatos, vagy nem

⁸³ Juhász J. – Szőke I. - O. Nagy G. - Kovalovszky M. (szerk.) (1975): Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 101. o.

⁸⁴ Juhász J. – Szőke I. - O. Nagy G. - Kovalovszky M. (szerk.) (1975): uo. 1315. o.

tudatos befolyásolás, amelynek hatására a tanú vagy a terhelt nem biztos, hogy szándékosan, de nem valós válaszokat adhat a feltett kérdésekre.

A kényszerintézkedések körében a Be. 129. § (2) bekezdés c) pontja alapján különös előzetes letartóztatási ok, ha megalapozottan feltehető, hogy a terhelt szabadlábon hagyása esetén, különösen a tanúk befolyásolásával vagy megfélemlítésével (...) megghiúsítaná, megnehezítené, vagy veszélyeztetné a bizonyítást. A Be. 135. § (4) bekezdése ugyancsak a kényszerintézkedések körében rendelkezik arról, hogy a védő kizárható az eljárásból, ha bizonyítható, hogy a terhelt az előzetes letartóztatásának foganatba vételét követően a védőjével való kapcsolattartás felhasználásával (...) a tanúk befolyásolásával, vagy megfélemlítésével (...) az eljárás megghiúsítására törekszik.

A bizonyításról szóló VII. fejezetben a Be. 85. § (4) bekezdése a tanú kihallgatása körében engedélyezi a tanú érdekében eljáró ügyvéd jelenlétét, aki azonban a vallomást nem befolyásolhatja.

A Be. 213. § (2) bekezdése a nyomozási bíró eljárására írja elő, hogy a különösen védett tanú szavahihetőségét ellenőriznie kell, fel kell tárnia, és szükség esetén a nyomozó hatóság közreműködésével ellenőriznie kell a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát, és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hiteltérdeplőségét befolyásolhatják.

Ezekben az esetekben elsősorban a vallomásra ható olyan szándékos befolyás kiszűrését igyekszik elérni a törvény, amelynek hatására a meg nem engedett módszerekkel befolyásolt személy tudatosan hamis vallomást fog tenni.

A Be. 85. § (1) bekezdése azt írja elő, hogy a tanúkat egyenként kell kihallgatni. Ezt a Be. 292. § (1) bekezdése a bírósági tárgyalásra is konkretizálja. A Be. 180. § (1) bekezdése és 181. § (1) bekezdése a nyomozás szabályai között rendelkezik a gyanúsított és a tanú kihallgatása körében azokról a kérdésekről, amelyek nem tehetőek fel. A Be. 290. § (3) bekezdése, és a 293. § (2) bekezdése a bírósági tárgyaláson tilalmazott kérdéseket rögzíti

a vádlott és a tanú irányában. Ezen kérdések elsősorban a befolyásoló hatásuk miatt nem alkalmazhatóak.

Ezek a szabályok már a befolyás azon esetének a kiszűrésére is alkalmasak, amikor a vallomást tevő szubjektíve igazat akar válaszolni, de válaszában mégsem az objektív valóság fog tükröződni.

A másodfokú eljárásról elmondható, hogy annak specialitásától függetlenül érvényesülnek az egész büntetőeljárást átható eljárési alapelvek és alapvető rendelkezések, valamint – a felülbírálat jellegéből adódó eltérésekkel – az elsőfokú eljárás szabályai is. A másodfokú bizonyítás lefolytatására külön szabályok nincsenek. Így a bizonyítást a másodfokú tárgyaláson is egyrészt a bizonyítás általános szabályainak szem előtt tartásával, továbbá azoknak a rendelkezéseknek az alkalmazásával kell lefolytatni, amelyek az elsőfokú tárgyaláson a bizonyítás felvételére vonatkoznak.⁸⁵ A befolyásoló kérdésfeltevés természetesen így a másodfokú eljárásban sem megengedett. (Be. 345. § és 363. § (1) bekezdése)

3.3. A perbeli befolyás előzményei a jogi irodalomban

A befolyásoló kérdésekkel kapcsolatos hazai jogi irodalom finoman szólva is igen hiányos és kidolgozatlan, ami talán az egyik oka annak, hogy a bírósági gyakorlat sem tulajdonít nagyobb jelentőséget a kérdésnek.⁸⁶

Történelmi előzményként pedig vissza lehet nyúlni akár a rómaiak büntetőjogi irodalmához is. Az értekezésem szempontjából történeti értékű forrásnak tekinthető, hogy „a kínvallatás éppen nem dicső módszerének taglalása során Ulpianus váratlanul meglepően modern gondolatot vet fel. Felhívja a bírák figyelmét arra, hogy a kihallgatáskor ne tegyenek fel olyan kérdéseket,

⁸⁵ Holé K. - Kadlót E.(szerk) - Kardos S. (2007): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény kommentárja. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft., 363. § magyarázata

⁸⁶ Elek B. (2007): A befolyásoló kérdésfeltevés a büntetőeljárásban. In.: Farkas Á. (szerk.): Tanulmányok Dr. Dr. H.C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007/b. 255-279. o.

amelyek sugallják a választ – úgynevezett szuggesztív kérdéseket –, mert ezzel befolyásolják a vádlottat vagy a tanút.”⁸⁷ Ezek a gondolatok napjainkban is időszerűek.

Lombroso 1864-ben megjelent *Lángész és örültség* című könyvében lángeszű (zseni) és örült embereket vizsgálva már arra a megállapításra jutott, hogy az egyik közös vonásuk az, hogy nehéz a felfogásuktól eltéríteni, így nehezebb a befolyásolhatóságuk.⁸⁸

Ezt követően tudományos igényességgel Beccaria a felvilágosodás korában 1764-ben hívta fel a figyelmet a nyelvreadó, vagy „suggestív” kérdések perbeli veszélyeire, vagyis azon kérdésekre, „melyek közvetlenül a büntetetre vonatkozván, egyenes választ adnak a vádlott nyelvére. A büntető jogászok szerint a kérdések ne legyenek egyenesen a tetre irányozva, hanem azt mintegy csiga alakban hálózzák körül. Javasolja e módszert részint az, hogy a vádlott a nyelvére adott válaszból fel ne ismerje a vádat, részint talán az, hogy természet ellen valónak látszott a bűnöst önmaga vádlójává tenni.”⁸⁹ Meg kell jegyezni, hogy a XVIII. században a törvényesen engedélyezett, sőt ajánlott „akarathajlítási metódusokkal” szemben a perjog már következetesen tiltotta a fogós, vagy szuggesztív kérdések feltételét. A „sugalmazó” és „fogós” kérdéssel szembeni védelem azonban csak a jó szándékú tanút illette meg. Az igazságot szándékosan elhallgató, vagy hamisan vallani szándékozó tanúval szemben a bíró egyenesen köteles volt ezt az „igazságmegállapítási módszert” alkalmazni.⁹⁰

A XX. század első évtizedében alakult ki a tanúskodás pszichológiájának kutatási hagyománya, amit a jog és pszichológia iránt elkötelezett pszichológusok és jogászok folytattak. Kutatások kezdtek foglalkozni azzal,

⁸⁷ Diósdí Gy. (1973): *A római jog világa*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 204-205. o.

⁸⁸ Lombroso, C. (1998): *Lángész és örültség*. Kiadó: Lazi Bt., Szeged, 22. o.

⁸⁹ Beccaria, C. (1887): *Büntett és büntetés*. (fordította: Tarnai J.) Budapest, Révai Leo kiadása, 29. o.

⁹⁰ Katona G. (1977): im. 133. oldal (Theresiana, Art. 33. § 19, Josephina 9. fejezet 4. 7.§)

hogy az emberek miként értenek meg közönséges, célirányos eseményeket, és hogyan emlékeznek rájuk. Az ezekben a demonstrációs kísérletekben alkalmazott események gyakran drámaiak voltak (például látszatlövöldözés), annak érdekében, hogy a bűncselekményeket utánozzák annak kiderítése érdekében, hogy mire emlékeznek az egyes szemtanúk.

Ezen kísérletek fő hibája az volt, hogy az élethez, a nyomozási, és bírósági gyakorlathoz igen kevés közük volt. Az ilyen kísérletekből levonható tanúságok érvénye azonban rendkívül korlátozott, hiszen a tanúk emlékezetében nem kapcsolódhat semmihez.

A kísérletek életközelségének hiánya ahhoz a végkövetkeztetéshez vezetett, hogy a tanúk vagy tévednek, vagy hazudnak, és ritka kivétel, ha valamelyik igazat mond.

Stern William a XX. század elején a tanúvallomások pszichológiáját kísérleti alapon vizsgálta, így kimutatta, hogy normális személyek is mennyire tévedhetnek a megfigyelés és a reprodukálás során, illetőleg mennyire függ a válasz a feltett kérdés alakjától. Kísérletek útján bebizonyította a szuggesztív befolyásnak a fontosságát.⁹¹

Hugó Munsterberg (1863-1916) terjeszti ki és publikálja igen népszerű írásokban a laboratóriumi pszichológia relevanciáját a gyakorlati életre.⁹² 1908-ban publikálta híres könyvét „On the witness stand” (A tanúk padján) címmel. A pszichológiai történetírás Munsterberg munkásságához és ezen belül is e könyvének megjelenéséhez köti a jogpszichológia (vagy igazságügyi pszichológia) intézményes megjelenését.

⁹¹ Allport, G. W. (1938): William Stern. (1871-1938). The American Journal of Psychology, Vol. 51, No. 4. Oct. 1938), 770-773. o.; Moravcsik E. (1908): A tanúvallomások pszichológiájának tárgyalása. Jogtudományi Közlöny, 1908/33. szám, 253- 256. o.

⁹² Pléh Cs. (1992): Pszichológiatörténet. A modern pszichológia kialakulása. Gondolat Kiadó, Budapest

Munsterberg felhívta a figyelmet a befolyásoló kérdésfeltevés problémájára is.⁹³ Emlékeink ugyanis néha engednek a külső befolyásoknak: a tendenciózus kérdések és sugalmazások soha meg nem történt eseményekről kelhetnek emléket bennünk, míg a valós élményeket jelentősen torzíthatják.

A vallomást tevők befolyásolhatósága (szuggesztibilitása) aggasztó jelenség lehet az olyan sugalmazó kérdések miatt is, amelyek hozzájárulnak például a szemtanúk téves azonosításához.

Az ilyen esetekben érintett emberek számára igen nagy a tét, így a szuggesztibilitás megértése és hatásainak kivédése legalább annyira társadalmi és jogi probléma, mint amennyire pszichológiai.⁹⁴

Munsterberg úgy vélte, hogy az a titokzatos ereje a befolyásolásnak, hogy egyszerre hatja át a szomszédos gondolatokat és érzelmeket, majd természetellenes hatása alá kényszeríti az egész személyiség mentális tevékenységét. Az extrém abnormális változások a tudatban apró lépésenként mennek végbe a tökéletesen normális és megszokott viselkedéstől kiindulva.

Egy kísérlettel demonstrálta, hogyan fertőzi meg a befolyás még a legkomolyabb memóriát is. Megmutattak egy képet egy farmer szobájáról körülbelül negyven főnek, gyerekeknek és felnőtteknek. Mindegyikük megvizsgálta egyenként, és megkérték őket, hogy friss memóriájuk képeivel válaszoljanak részletes kérdésekre. A képen nagyon sok könnyen megérthető részlet volt. A kérdések részint közömbösek és tárgyilagosak voltak. *Hány személy van a szobában? Vannak e a szobának ablakai? Mit csinál a férfi?*

A képen voltak személyek és ablakok, és a férfi levest evett. A többi kérdés olyan tárgyakra utalt, amelyek nem voltak a képen. Itt megjelentek a befolyásolás különböző fokozatai. *Van kályha a szobában?* Itt nem olyan intenzív a befolyásolás, mint annál a félreérthetetlen kérdésnél, hogy *Látta-e a*

⁹³ Munsterberg, H.: On the Witness Stand: Essays on Psychology and Crime.
<http://psychclassics.yorku.ca/Munster/Witness/memory.htm>

⁹⁴ Schacter, D. L. (2002): im. 147. o.

kályhát a szobában? Valójában nem volt kályha a szobában. Az eredmény megmutatta, hogy a válaszok a befolyásoló kérdésekre csak ötvenkilenc százalékban voltak helyesek. A kísérleti tanúk több száz esetben tárgyakat találtak ki a befolyás hatására, és ezt közvetlenül a kép direkt megszemlélése után, mindenféle személyes érdekltség nélkül.

Mindenki tökéletes körülmények között, teljes érzelmi nyugalomban volt. Ezek a feltételek nem találhatóak meg a bírósági eljárás kikérdezése során.

A kísérletek bemutatták, hogy minden korosztálynál a befolyásolás pozitív hatása nagyon gyorsan, és konkrét részletekben megmutatkozik. Amint az alany megválaszolta, hogy van kályha a szobában, ő egyszeriben kész arra, hogy pozitív állítással válaszoljon arra a következő kérdésre, hogy hol is áll a kályha. Az egyik válaszadó azt mondta, hogy bal oldalt, a másik, hogy jobbra, a harmadik, hogy a sarokban, míg más, hogy a fal előtt középen. Mindegyikük egyszerűen követte a legkisebb ellenállásnak az ösvényét a saját képzeletében. A kísérletek teljes fokozatát adták a különböző kérdések befolyásoló erejének. A farmer feleségének a köntöse piros volt. Elég volt megkérdezni, hogy vajon a köntös kék vagy zöld volt, hogy a memóriából teljesen töröljék a pirosat. Ilyen kísérletek majdnem teljesen hasonló eredményre vezettek különböző nemzetiségű, életkorú, és szakmájú embereknél a legkülönbözőbb tárgykörben, és minden esetben a befolyásoló kérdésnek az igaz memóriát lerontó hatása riasztó volt.⁹⁵

Bárki, aki tanulmányozza a pszichológiai laboratóriumok ezen eredményeit, az könnyen úgy gondolhatja, hogy sok kérdezés a bíróságon csak a folytatása azon érdekes vizsgálatoknak, amelyek demonstrálják, hogy semmi sem befolyásolóbb, mint egy ügyes kérdés. Ezek hatása mélyen gyökeret vethet, mielőtt az ellenérdekű fél jogásza tiltakozik a megengedhetetlen befolyásoló kérdés durva hatása ellen. Még bonyolultabb a helyzet, ha nem is jelzi senki, hogy a kérdésfeltevés befolyásoló erejű.

⁹⁵ Munsterberg, H. (1908): im. 4. o.

A vallomások megbízhatóságát vizsgáló demonstratív kísérletek elemzése után még azt a kérdést is fel lehet tenni, hogy vajon hány ártatlan embert ítélnék el a bíróságok a világon a szemtanúk téves attribúciói alapján? Ezt senki sem tudja biztosan, de különböző számadatokat megvizsgálva akár riasztó eredményre is juthatunk. Az 1980-as évek végén készült becslések szerint az Egyesült Államokban minden évben több mint 75 ezer bűneset tárgyalása dől el szemtanúk vallomása alapján. Egy újszerű elemzés pedig arról számol be 40 olyan eset áttekintése után, amelyben a DNS vizsgálatok egyértelműen kimutatták, hogy ártatlanul börtönözték be a gyanúsítottakat, hogy 36 esetben (tehát 90 százalékban) a szemtanúk vallomásai alapján született ítélet. Igen valószínű, hogy előfordulhattak hibák egyéb esetekkel kapcsolatban is...⁹⁶

A DNS vizsgálatok áttörése eredményeként állítja egyre több szerző, hogy a téves elítélések száma olyan nagy, hogy lényeges változtatásokra van szükség a büntető igazságszolgáltatási eljárásban.⁹⁷

A téves elítélések nagy száma miatt mára az amerikai jogirodalomban megjelent annak az igénye, hogy a főbenjáró, azaz halálbüntetéssel sújtható ügyekben egy tanú ne legyen elegendő az elítéléshez a büntetés visszafordíthatatlansága miatt.⁹⁸

Természetesen egy laboratóriumi kísérlet jelentéktelennek és távolinak tűnhet a való élettől, és nem tud mást nyújtani, mint egy száraz sematikus mintát, de Munsterberg felhívta arra a figyelmet, hogy a kísérleti pszichológia demonstrálni és ellenőrizni is tudja a befolyásolást.⁹⁹

A hazai jogirodalomban vallomások pszichológiájával foglalkozott a XX. század fordulóján Balogh Jenő és Moravcsik Ernő, így a kikérdezés alatti

⁹⁶ Schacter, D. L. (2002): im. 120. o.

⁹⁷ Zalman, M. (2006): Criminal Justice System Reform and Wrongful Conviction. A Research Agenda. Criminal Justice Policy Review, Volume 17, Number 4, December 2006. 468-492. o.

⁹⁸ Jain, M. (2001): Mitigating the dangers of capital convictions based on eyewitness testimony through Treason's two-witness rule. The Journal of Criminal Law & Criminology, USA, Vol. 91, No. 3

⁹⁹ Munsterberg, H. (1908): im. 3. oldal

szuggesztív befolyás szerepével is. Moravcsik kísérletekkel is igazolta és demonstrálta, hogy mennyivel pontosabb válaszokat kaphatunk a spontán elbeszélés során, mint a befolyásoló kérdéseket is tartalmazó kikérdezésnél.¹⁰⁰ Rónay is a kérdések szuggesztív erejével magyarázza azt, hogy az összefüggő előadásban jóval kevesebb a hiba, mint a kérdésekre adott válaszokban. A szuggesztív sokszor nem is a kérdésben, hanem a kérdező tekintetében, hangjában rejlik, ezért javasolja, hogy a kérdést a felelettel együtt mindig jegyezzék le.¹⁰¹

Aurer 1933-ban arra hívta fel a figyelmet, hogy bár az 1896-os Bp. érvényt szerzett az eljárási jog modern elveinek, a terhelt kihallgatásával kapcsolatosan olyan mozzanatokkal lehet találkozni, amelyek a perjog elveinek érvényesülését bizonytalanná teszik. „Aligha lehet kétséges, hogy mint bármely vallomás, úgy a terhelt vallomása is csak úgy gyakorolhat hatást a bűnper sorsára, ha az ítélőbírónak nem lehet kétsége abból a szempontból, hogy a vallomás kizárólag a terhelt elhatározásából és minden befolyástól mentesen jött létre. (...) A beismerés bizonyító ereje is kétségessé lesz abban a pillanatban, melyben idegen befolyás erejét tünteti fel.” A terhelti kihallgatásnak a helyes módja az, ha a tanúkihallgatásra érvényes szabályoknak itt is érvényt szerzünk, és amint a tanúkihallgatásnál természetes, hogy óvakodni kell minden lehetőségtől, amely a tanút igazmondásában befolyásolhatná, a terheltet sem szabad akaratától eltéríteni, amint a vallomástételre irányuló törvényes jogát gyakorolja. Helyteleníteni kell minden olyan kihallgatást, amely valóságos szellemi tornává fajul, és amelynek során hosszas meggyőzési igyekezettel törekszenek a terheltet sarokba szorítani, mintha a bűnösség beigazolásának ez az egyetlen lehetősége volna.¹⁰²

¹⁰⁰ Moravcsik E. (1908): im. 253-257. o.

¹⁰¹ Rónai Z. (1905): A tanúvallomások lélektana. Jogtudományi Közlöny, 1905/30. szám, 245-246. o.

¹⁰² Aurer Gy. (1933): A terheltnek kihallgatása és vallomása. In: Heller E. - Moór Gy. - Rácz Gy. (szerk.): Büntetőjogi tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. Pallas Irodalmi és Nyodai Rt. Kiadása, Budapest, 248-257. o.

3.4. A vallomások kialakulását befolyásoló objektív és szubjektív tényezők

A vallomás vizsgálatánál a külső és belső, azaz objektív és szubjektív körülményeket mindig részletesen meg kell vizsgálni. A bíróság csak akkor ismerheti meg a végbement megismerési folyamatot, csak akkor képes kritikailag felülvizsgálni a releváns jelenséggel kapcsolatban eredetileg szerzett tudomásáról tett közlést, ha ezeknek a közreműködő tényezőknek a hatását minden konkrét esetben leméri. Ezek a tényezők egymást kölcsönösen is befolyásolják.

A tudomásszerzést és megőrzést befolyásoló tényezők csoportosításánál a Nagy Lajos által a tanúkra kialakított modellből indultam ki.¹⁰³ Eltérő vonásokkal, de a vallomás kialakulásában a terhelteknél is szerepet játszanak ugyanezek a tényezők. A terhelt vallomásában, amikor őszintén próbálja az emlékeit felidézni, hasonló törvényszerűségek érvényesek, mint a legtöbb tanú vallomásánál. Éppen ezért a terheltek és a tanúk vallomásainál érvényesülő tényezőket együtt tárgyalom azzal, hogy a kizárólag a terhelti beismerő vallomáshoz vezető befolyás szerepét elemzem külön fejezetben.

A vallomást tevő szempontjából külső (objektív) és belső (szubjektív) tényezők egyrészt a személyétől független, másrészt a személyében rejlő feltételek.

Ezen ismeretek alapján képes feltárni és összefüggésben látni a bíróság az adott konkrét ügyben lehetséges és a tudomásszerzéstől a kijelentésig végbemenő pszichikus folyamat befolyásolására alkalmas, illetőleg a folyamatot valóságosan befolyásoló tényezőket. Annak ismerete, hogy az eredeti tudomásszerzésében milyen objektív és milyen szubjektív elemek hatnak, a bíróságnak gyakorlatilag tájékoztatást ad, hogy a konkrét esetben milyen tényezőket figyeljen meg, tárjon fel, esetleg szakértőket vonva be a részletkérdések megállapítására.¹⁰⁴

¹⁰³ Nagy L. (1966): im. 126-127. o.

¹⁰⁴ Nagy L. (1966): uo. 62. o.

3.4.1. A vallomások kialakulását befolyásoló objektív tényezők

Az objektív tényezők, amelyek a tudomásszerzést befolyásolják. Ezek a tanúsítandó tény természetétől is függően, mindig nagyszámúak. Ide tartozik a tudomásszerzés helye, ideje, forrásai, módja, eszközei, a megszerzés objektív körülményei, így az észlelt jelenség jellege, lefolyásának gyorsasága, összessége, a látást, a hallást stb. a konkrét esetben befolyásoló tényezők. Lényegében ezek az elsődleges tudomásszerzésnek az élességét meghatározó körülmények. A megőrzési és közlési körülmények objektív feltételei is idetartoznak, pld. az időmúlás, vagy más események behatása.

Az észlelt jelenség a vallomás kialakulását befolyásoló objektív tényező. Az észlelés tárgya lehet cselekvés, személy, tér, sebesség, beszéd stb. Ebbe a körbe tartoznak az időtartam becslésével kapcsolatos tapasztalatok, pld. a várakozási idő túlbecslése, az időmúlás.¹⁰⁵ Objektív tényező a távolság, a megvilágítás, a megfigyelés időtartama, vagy az időjárás viszonyok is, mint pld. a köd vagy az eső.

Objektív tényező az észlelés módja (pld. látással, hallással történő észlelés), vagy a megőrzés feltételei, ahol az időmúlásnak, vagy az utólagos behatásoknak lehet szerepe.¹⁰⁶

A példálózóan megjelöltek mellett számos más objektív jellegű körülmény előfordulhat. Ilyen pld. az adott konkrét jelenség szokatlansága. Nyilvánvalóan más a természete a befolyásoló hatásnak, ha egyszeri eseményről van szó, vagy egy sorozat-bűncselekményről kell beszámolni.

Az objektív tényezők legtöbbje ellenőrizhető nyomozási kísérlettel, helyszíni tárgyalással, szakértői szemlével, pld. a konkrét látási, hallási lehetőség, a távolságok, a fényforrás, a hangforrás ereje stb.

Szükséges megjegyezni, hogy a dolgozat nem ezen tényezőkre koncentrálni, így az objektív tényezőkkel bővebben nem foglalkozom.

¹⁰⁵ Nagy L. (1966): uo. 128-129. o.

¹⁰⁶ Tremmel F. - Fenyvesi Cs. (1998): Kriminálisztika Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 212. o.

3.4.2. A vallomások kialakulását befolyásoló szubjektív tényezők

A vallomás kialakulását befolyásoló szubjektív tényezők a vallomást tevő személyéhez közvetlenül kapcsolódó tényezők, amelyek az egész tudomásszerzési folyamatot befolyásolhatják. Ezek a tényezők határozzák meg közelebbről a megszerzhető tudomás egész területét, korlátait, a személyiségnek azokat az elemeit, amelyeket az egész bizonyítás során, végső fokon pedig a vallomás, illetőleg az abban foglalt adatok mérlegelésénél a bíróság figyelembe vesz. Az ember tudomásszerzési folyamatára ható minden tényező áttekintése természetesen lehetetlen. Igen nagy a száma azoknak a tényezőknek, amelyek a végbemenő megismerési folyamatot és a közléseket a konkrét esetben befolyásolhatják.

Ide tartoznak részben a fiziológiai tényezők, mint pld. az életkor, a nem, az érzékszervek állapota (pld. a tanú rövidlátása), a fáradtság stb.

Szubjektívek a pszichikai tényezők, mint az értelem, a szakismeretek, a figyelem, az érzelmek, a befolyásolás és a patológikus jellegű tényezők. Ide lehet sorolni a kihallgatott temperamentumát vagy a megfigyelésének céltudatosságát is.

A szociológiai tényezők is ebben a körben említendőek, mint a csoporthoz tartozás, a foglalkozás jelentősége, vagy a nevelés, neveltetés szerepe.

Az értelem, a szakismeretek és a foglalkozás jelentősége abban mutatható ki, hogy a túlzott érdeklődés pld. magát az észlelést is befolyásolhatja. Ide tartozik a figyelem, az érzelem is, ugyanis mind az eredeti tudomásszerzés alkalmával, mind pedig a vallomástétel pillanatában megnyilvánuló érzelmek befolyásolják a vallomást. Ide sorolhatóak a nem tudatos külső ráhatások által kiváltott ún. spontán érzelmekkel kapcsolatos kérdések is.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Nagy L. (1966): im. 151. o.

Az érzelmekkel összefüggésben lehet megemlíteni a tanúnál az érintettségét a büntetőügyben, vagy az elfogultság szerepét.

A szubjektív tényezők közé sorolom a kihallgatott várakoztatásának következményeit, és a kihallgatások számának befolyásoló hatását is, mert ezen tényezők nem értékelhetőek a terhelt vagy a tanú személyétől függetlenül. Hasonló, de történelmi példát említ Katona annak kapcsán, hogy a XVIII-XIX. században a tanúkihallgatás időpontjára vonatkozóan általános szabályozás nem állt fenn. A tanúkihallgatásokat rendszerint a nappali órákban tartották, azon belül is a reggel és a délelőtt történő kihallgatást tartották célszerűnek azzal a sajátos indokolással, hogy „a tanúk ekkor még józanok”, szemben a délutánnal, amikor az „emésztéssel járó szellemi tompulás is” hátrányosan befolyásolhatta a kihallgatást.¹⁰⁸

A szubjektív jellegű tényezők közül a bíróság számos adatot objektíven ellenőrizhet, pld. a kor, a nem, vagy a látó-, hallóképesség orvosi vizsgálatára vonatkozó szakértői vélemény beszerzésével.

A befolyás, mint pszichikai tényező szerepének felismeréséhez részben ügyismeret, tapasztalat, pszichológiai ismeretek, esetleg pszichológus, vagy pszichiáter szakértő szükséges.

Előfordulnak olyan esetek, amikor hozzávetőleg azonos tartalmú, de hitelességükre nézve hamis vallomásokat tesznek, jó szándékú, de megtévedt tanúk, különösen a sértettek. Például egy rablótámadás után a család tagjai a tettesek számát, erejét, jelentősen túlbecsülik. A túlbecsülésre irányuló azonos tendenciájú vallomásaik azonban élesen eltérnek egymástól, éppen a valóságnak meg nem felelő részleteikben.

E részek megegyezése a vallomásokban akkor fordul elő, ha a kihallgatás előtt ki tudták cserélni emlékeiket, mérlegelni tudták a történeteket, és azonos következtetéseket vontak le belőle. Itt azonban már nem a pszichikai

¹⁰⁸ Katona G. (1977): im. 131. o. (Theresiana, Art. 33. § 19.)

folyamatok azonossága forog fenn, hanem befolyásolás, vagy összebeszélés, amit a nyomozó megakadályozhat a kihallgatások időben történő lefolytatásával.¹⁰⁹

A szubjektív tényezőknél sem látom indokoltnak a terheltek és a tanúk külön tárgyalását. A jogirodalomban is gyakori vélekedés az, hogy „a sértettnél, a tanúnál vagy a terheltnél a vallomást befolyásoló lelki tényezők azonosak, csak az előidéző okok mások”.¹¹⁰

3.5. A tudomásszerzési folyamatra ható befolyás

Nagyszámú tényező befolyásolhatja és konkrét esetben mindig is befolyásolja mind az eredeti tudomásszerzést (észlelés), mind pedig annak megőrzését (emlékezés) és az eredetileg szerzett tudomásnak a bírósággal való közlését.

3.5.1 Az eredeti tudomásszerzésre ható befolyás

Szubjektív momentumként kell a bíróságnak értékelni azt is, ha az eredeti tudomásszerzést, észlelést tévedés befolyásolta.¹¹¹ „Hány eset igazolja, hogy a tanú az előtte lebegő kép minden vonását, minden árnyalatát, mit a képzelő erő színezett, rideg valóságnak tekinti, és teljes meggyőződéssel kész arra hitét letenni. (...) Minden szabálynak azt a célt kell szolgálnia a tanú bizonyítás tárgyában az oly garanciák felállítása, melyek a tanú vallomását a tévedés veszélyétől lehetőleg megóvják.”¹¹² Ezen garanciák elérésére napjainkban is törekedni kell a vallomások felhasználásakor, amit már az észlelés jelenségeinek megismerésével kell kezdeni.

A vallomás kialakulásában az észlelésnek döntő jelentősége van. A tanúk, gyanúsítottak, terheltek, sértettek vallomásainak alapját is az észlelések

¹⁰⁹ Kertész I. (1965): im. 144-146. o.

¹¹⁰ Jacsó I. (1975): A vallomásokat befolyásoló tényezők. Magyar Jog, 1975/8. sz. 460-464. o.

¹¹¹ Nagy L. (1966): im. 498. o.

¹¹² A magyar bünvádi eljárás törvényjavaslata. Az 1887/92-iki országgyűlés második ülészakájában a képviselőház elé terjesztette Fabiny Teofil. Franklin Társulat, Budapest, 1889. X. fejezet, A tanúk. 126-155. § 180. o.

képezik. A tárgyaknak és a jelenségeknek az ember tudatában való ábrázolódását észlelésnek nevezzük.¹¹³

A tanú szerzett tudomásának megismerésével kapcsolatos probléma az, hogy a tanú által releváns jelenségről megszerzett, és általa szubjektívként őrzött tudomást mint objektív jelenséget kell feltárni és megismerni.

Az észlelés az érzékszervekben az adott pillanatban ható külső ingerek folytán kialakuló adatok felhasználásával megy végbe. Nehéz az érzékelés és az észlelés közötti határvonal megvonása. Vannak, akik az elválaszthatóság mellett vannak, míg mások nem tesznek különbséget a két mozzanat között. Nagy nézete szerint bár az érzékelés és észlelés pszichológiailag valóban egymástól különböző mozzanat, azonban a tárgykör szempontjából túlságosan nehéz és gyakorlatilag nem eredményes a két mozzanat éles elhatárolása. A tudomásszerzést befolyásoló tényezők annyira összefonódva hatnak ezekben a mozzanatokban, hogy az elkülönítés csak további nehézségeket okoz anélkül, hogy a differenciálás végeredményben gyakorlatilag hasznosítható eredményeket jelentene.

Lényegében osztom ezt a véleményt, bár esetenként el lehet választani azt, hogy mit érzékelhetett a terhelt, vagy a tanú. A tudomásszerzésre ható befolyás is elsődlegesen az érzékelésre hat, ami természetesen az észlelést is befolyásolja.

Az észlelési folyamat általában úgy megy végbe, hogy egy tárgy vagy jelenség valamilyen módon kiválik a valóság többi tárgyai közül a háttérből, s a tudatban már meglévő múltbeli tapasztalás során kialakult kapcsolatrendszer közreműködésével visszatükröződik.

Az észlelést befolyásoló szubjektív jellegű tényezők közrehatása folytán minden egyén más és másféleképpen észlelheti a jelenségeket. Az észlelést, és

¹¹³ Kertész I. (1965): im. 129. o.

általában az egész tudomásszerzési folyamatot számos objektív és szubjektív tényező befolyásolja.

Az észlelési folyamatban a gondolkodás sajátos szerepet játszik. Az észlelés nem az egyes érzetek összege, hanem az egyes elemektől különálló, azoktól minőségileg különböző egész. Minden egyes észlelésbe beletartoznak a rekonstruált múltbeli tapasztalatok, az észlelő személy gondolkodása és bizonyos értelemben érzései és emóciói is.

Az észlelés tudatunkban felébreszt más emlékeket. A meglévő emlékekkel ily módon keletkezett kapcsolat befolyásolja az új észlelést is. Az észlelés nem marad változatlan, hanem az asszociációs folyamat útján tökéletesedik. Az asszociációs folyamat és az általa kiváltott benyomások erősen módosíthatják az emlékezetet. A probléma az eredeti tudomásszerzésnek, a releváns jelenségről szerzett észlelésnek elhatárolása azoktól a következtetésektől, amelyeket a személy az észlelési folyamatban jelentkező gondolkodási műveletei kapcsán az eredeti észleléshez fűz.

Az érzékelés tévedéseire hívja fel a figyelmet Bakóczy a vadászati balesetek kapcsán. „Az a sokféle hatás, amely az erdőn, mezőn különböző látási és időjárési viszonyok között éri a különböző felkészültségű, idegzetű és beállítottságú vadászokat, mind mind befolyásolja akaratelhatározásukat, cselekményeik előtti indítékaikat.” Sok balesetnél fordult elő, hogy az előidéző az őt ért sokféle külső hatás és különféle belső indítékok folytán embert vadnak nézett, mégpedig olyannak, amelyet löni szeretett volna. A balesetező vadászok egy része vágyainak hatalmában a valóságot indítékainak megfelelően alakítja át. A vadász erős érzelmi állapotban a látottakat tévesen értékeli, vagy másnak véli.¹¹⁴

Úgy vélem, hogy ezek a megállapítások az erős érzelmi állapotban levő tanúra (vagy akár a terheltre) is igazak. Az a vadász, aki annyira meg van győződve arról, hogy egy másik ember valójában az elejteni kívánt vad, hogy még rá is lő, az bizonyára tanúként is tévesen állítaná teljes meggyőződéssel, hogy ő

¹¹⁴ Bakóczy A. (1971): Vadászszenvedély, vadászati fegyelem. Tánicsics Kiadó, Budapest, 234-236. o.

vadat látott. A felfokozott izgalmi állapotban észlelt eseményekről tett vallomásoknál egyéb esetekben is hasonló jelenségek játszódhatnak le, és csak nagyon alapos vizsgálódással lehet kideríteni azt, hogy a hazudni nem akaró vallomástevőt nem befolyásolta-e valamilyen körülmény már az észlelésnél.

Amikor a vallomástevőt felszólítják, hogy mondja el, amit tud, akkor az általános ismeretei mellett rendelkezik egy emlékekkel. Az élménynél nem egyszerűen az emlék rögzül, amely később újra előhívható, hanem számos forrásból emelünk ki információkat, amelyek az eredeti észlelést, és az abból levont következtetéseket is magukba foglalják. Ezek az információk idővel keverednek, és egyetlen egységes emlékké lesznek. Két kommunikációs lépés kínálkozik, hogy a kihallgatott személy az eredeti emlékeihez vissza tudjon nyúlni. Az egyik esetben segíteni kell a visszaemlékezést, pld. mellékkörülmények után kérdezni, hogy asszociáció révén a tényleges esemény felidézhető legyen, vagy azon a ponton kell vizsgálódni, ahonnan az eredeti cselekmény kibontakozott. Az első módszer veszélye, hogy a kérdező személyes feltevéseinek és beállítottságának megfelelően fog asszociációt keresni, és korántsem biztos, hogy hozzájárul a megbízható vallomás elnyeréséhez.¹¹⁵

Az események észlelésénél, az észlelt emlékezetben tartásánál és visszaadásánál a tanúk fizikai és pszichikai adottságai olyan bizonytalansági tényezőket tartalmaznak, amelyek a vallomások értékét és megbízhatóságát kétségessé teszik. Ehhez járul hozzá pld. a tanúk befolyásolhatósága is, különösen ha a kihallgató részéről szuggesztívó éri, és ennek nyomán észleleteitől eltérő vallomást tesz. A kihallgató ennek figyelmen kívül hagyásával a tanút olyan pszichikai átélésekre készítheti, amelyek a valóságban nem nála, hanem más személyben zajlottak le. Ez pedig az eredetileg észlelt eltorzításához, így helytelen és valótlan vallomáshoz vezethet. A befolyásolás lehetséges okainak és hatásainak ismeretében

¹¹⁵ Schmitz, H. W. (1978): Tatgeschehen, Zeugen und Polizeien. Zur Rekonstruktion und Beschreibung des Tathergangs in polizeilichen Zeugenvernehmungen. Wiesbaden, 223-229. o.

egyetértek Gödönnyel, aki úgy véli, hogy a szuggesztió káros hatását a helyes kihallgatási taktika megelőzheti, illetőleg jelentősen csökkentheti.¹¹⁶

Az észlelés döntően függ a szemlélő figyelmétől. Észlelési hiba lehet észlelési hiányosság, amikor az észlelteket saját tapasztalatokkal egészíti ki. A tanú látja, hogy valaki a vita során kést ránt, majd később megtudja, hogy valaki megsérült, és ezt a késszúrásnak tulajdonítja.

Az egyik vizsgált büntetőügyben a tanú hallotta, hogy két biztonsági őr beszélget a hasba szúrt sértettről, és az egyik az mondja, hogy „majd azt mondjuk, hogy kés volt nála”. A tanú erről a személyről következetesen mint „elkövetőről” beszélt, de később kiderült, hogy nem is látta az esetet, és ott sem volt.¹¹⁷

A vallomásokban jelentkező hibáknak, azaz a szubjektíve igaz, de valójában hamis állításoknak az is lehet az oka, hogy az észlelésnél ható szokásos képzetek befolyása játszik valamilyen szerepet. Az emlékezésben megmaradt képeket képzeteknek nevezik. Ezek az ember múltbeli tapasztalatára vonatkoznak, olyan tárgyakat és jelenségeket tükröznek, amelyeket az illető valamikor észlelt, de az adott pillanatban nem hatnak érzékszerveire.

A képzetek könnyen kapcsolatba lépnek egymással. A képzetek között tulajdonságaik alapján fellépő kapcsolatot nevezik asszociációnak.

A hasonló jelenségekről, eseményekről, tárgyokról alkotott képzetek ugyanis gyakran összefornak a tudatban, és ahelyett, hogy segítenének a kihallgatottnak, megnehezítik az igaz vallomás elérését. A képzetek az emlékezetben változnak, átalakulnak a tudatban, összekapcsolódnak egymással, összefolynak, összegződnek, sőt a képzelet új képzeteket hoz létre belőlük. Ezért kétféle képzetet különböztetünk meg, és pedig az emlékezet képzeteit és a képzelet képzeteit. A képzelet képzetei létrejöhetnek akaratlanul, passzívan, vagy szándékosan, aktívan. Az előbbiekkal találkozunk a jó

¹¹⁶ Gödöny J.(1968): Bizonyítás a nyomozásban. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 220-240. o.

¹¹⁷ Hajdú Bihar Megyei Bíróság B. 621/2004/38, Debreceni Ítéletábla Bf. II. 141/2005

szándékú, de tévedő tanúk vallomásaiban. Utóbbiakkal a hamis tanúk, nem őszinte, vagy a terheltek lelkiismeretlen vallomásai esetén.¹¹⁸

Személyészlelésünk gyakran megkérdőjelezhető. Különböző megfigyelők ugyanazt az embert nagyon is eltérően írhatják le, és ugyanaz az észlelő más embereket gyakran ugyanazzal a néhány tulajdonsággal jellemez. A személyészlelés nagymértékben aktív, konstruktív folyamat, melyben az észlelő tudása és korábbi tapasztalata néha fontosabb szerepet játszik, mint az észlelt ember tényleges tulajdonságai.

Az emberek figyelmét gyakran vonják el lényegtelen tényezők. Azt is megállapították, hogy az esküdtek ítéletét egy távol lévő tanúról jelentősen befolyásolta még annak az embernek a viselkedése is, aki történetesen felolvasta a tanúvallomást.

Nagymértékben befolyásolja az információ viszonylagos súlyát a benyomás alakulásában az a sorrend is, amelyben a másik személyre vonatkozó információkat kapjuk. Az elsőnek kapott információnak aránytalanul nagyobb hatása van, ami az úgynevezett elsőbbségi hatás.¹¹⁹

Ez az elsőbbségi hatás még a befolyásoló kérdéseknél is érvényesül, ugyanis nem mindegy, hogy ki kérdez először. Ha egy tanú tesz egy nem kellően átgondolt megjegyzést vagy jelzöt valakire, pld. azt, hogy kihívó és provokatív volt az öltözködése, ennek megmagyarázására más és más kérdező kérdésére más és más választ adhat.

Az észlelések függenek a múltbeli tapasztalat tartalmától is, és különböző emberek ugyanazt a tárgyat különféleképpen észlelik, de egy és ugyanazon ember is eltérő módon észlelheti ugyanazt a tárgyat különböző körülmények között. Két tanúnak ugyanazon eseményről tett vallomása néha éppen azért nem egyezik meg egymással, mert a tanúk azt máshogy észlelték. Sokszor

¹¹⁸ Kertész I. (1965): im. 216 és köv. o.

¹¹⁹ Forgács J. (1996): A társas érintkezés pszichológiája. Gondolat, Kairosz Kiadó, 47-58. o.

meg is lehet állapítani ennek az eltérésnek az okait anélkül, hogy a vallomást tevő szavahihetősége megkérdőjeleződne.

Az érzelmi állapot is befolyásolja az észlelést. Ennek szerepe van abban, hogy a szemlélő mi alapján következtet egy cselekményről arra, hogy pld. egy rablást látott.¹²⁰

Egyes vizsgálatok arra az eredményre jutottak, hogy bűnöző személyek egyes szituációkat, szociális ingereket teljesen máshogy érzékelnek, mint a nem bűnözők. A bűnöző múlttal rendelkezők a levetített jeleneteket megszemlélve gyakran azokat fenyegetőnek, agresszívnek, barátságtalannak értékelték, míg mások ennek az ellenkezőjét érzékelték, illetve ez fordítva is igaz volt.¹²¹

Az egyes vallomások megegyezését egyáltalán nem kell valódiságuk bizonyítékának tekinteni, mert gyakran ugyanarról a tényről több a hamis, mint az egyező vallomás.

A vallomás egy átélt esemény élményéről, mint emlékről adott beszámoló. A kihallgatónak személyes meggyőződést kell kialakítania arról, hogy a beszámoló valóságos élményből táplálkozik-e. Ennek érdekében az élményt kiváltó érzékelés és észlelés különböző aspektusai felől kell a kihallgatás keretében ismereteket szerezni, továbbá az élményre vonatkozó kijelentéseket legalább gondolatban a többi bizonyítékkal szembevetni kell.¹²²

3.5.2. Az emlékezésre ható befolyás

3.5.2.1. Az emlékezés természete

A vallomástevő nem a kihallgatás idején közvetlenül keletkező észleléseit fejtí ki, hanem az észleléseire való emlékezését. A múltbeli tapasztalatot, az emlékezet bevéését, emlékezetben tartását és felidézését együttvéve nevezik emlékezésnek.

¹²⁰ Langsdale, A. - Greenberg, M. S. (2006): The impact of situational cues and bystander emotion on labeling an event as a robbery. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 2006. 2 (2) 130-144. o.

¹²¹ Topalli, V. (2004): Criminal expertise and offender decision-making. An Experimental Analysis of How offenders and Non-Offenders Differentially Perceive Social Stimuli. *Brit. J. Criminol*, 2004. november 269-295. o.

¹²² Bócz E. (2006): im. 158. o.

Már sokszor kimutatták, hogy az emberi emlékezet természetes hiányosságai miatt megbízhatatlan.¹²³

Létezik hosszú távú és rövid távú emlékezet. A rövid távú memória néhány másodperces, néhány perces megőrzést jelent, míg a hosszú távú percektől évekig tartó emlékezést jelent.

A hosszú távú (szekunder) memória azokat az információkat tartalmazza, amelyek a rövid távú (primér) tárból bizonyos késéssel kerülnek át ide, vagy pedig a nem beszéd jellegű, erős érzelmi háttérrel bíró emlékezéstartalmak azonnal itt rögzülnek.¹²⁴

Egyes pszichológiai emlékezeti modellek megkülönböztetik még a kódolást, tárolást és előhívást, mint az emlékezet részfolyamatait. A kódolás az elhelyezés a memóriában, a tárolás a megőrzés a memóriában, az előhívás a visszanyerés a memóriából. A rövid és hosszú távú memória eltérően működik. Ezeket az agy különböző részei alapozzák meg.¹²⁵

Mínt hogy szelektíven figyelünk, rövid távú memóriánk is csak azt fogja tartalmazni, amit figyelmünk kiválasztott. A bennünket érő hatások többsége így be sem jut a memóriába, és a későbbi előhívás számára sem elérhető. Sok olyan probléma, amit emlékezeti hiányosságnak címkéznek, valójában a figyelem kihagyása.

Az emlékezés folyamata a bevéssel kezdődik, amely lehet szándékos és önkéntelen. Azok a vallomások, melyeknek jelenségek szándékos bevése képezi az alapját, nagyon értékesek, az emlékezet pontosabb, teljesebb és tartósabb. Ezekben az esetekben a tanú tudatosan figyel meg egy eseményt, és annak a leírásában még a befolyásoló kérdések is kevésbé tudják megzavarni és kizökkenteni.

¹²³ Denov, M. S. - Campbell, K. M. (2005): Criminal Injustice Understanding the Causes, Effectes, and Responses to Wrongful Conviction in Canada. Journal of Contemporary Criminal Justice, Vol. 21, No. 3. August 2005. 224-249. o.

¹²⁴ Ádám Gy. (1997): Az emberi emlékezés néhány sajátossága. In.: Kiss G. - Fogarasi M. (szerk.): Általános személyiség- és szociálpszichológiai szöveggyűjtemény. BM Kiadó, 37-39. o.

¹²⁵ Kardos L. (1986): Általános Pszichológia. Hetedik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest, 125. és köv.o.

A következtetéseket az emlékezeti képekkel együtt tároljuk. A következtetések a látott jelenetekre való emlékezetet is befolyásolhatják. Egy közlekedési balesetről készült filmhez kapcsolódó vizsgálat ezt jól szemléltette. A vizsgált személyeknek a film megtekintése után kérdéseket tettek fel a balesetre vonatkozó emlékeikkel kapcsolatban. A járművek sebességeire vonatkozó kérdést kétféleképpen tették fel. Néhány személytől azt kérdezték, hogy milyen gyorsan mentek az autók, mielőtt karamboloztak, míg másoktól azt, hogy mielőtt összekoccantak. Akik a karambolos kérdést kapták, arra következtethettek, hogy a baleset nagyobb rombolással járt, mint amire emlékeztek. Ezek a személyek megváltoztatták a balesetre vonatkozó emlékképeiket, azt súlyosabbá téve. Ezt támasztotta alá az egy héttel későbbi emlékezeti próba is, ugyanis ebben a tesztben azt kérdezték, hogy láttak-e törött üveget. A balesetről készült filmen nem volt törött üveg, de azok a személyek, akiknek a karambolos kérdést tették fel, nagyobb valószínűséggel mondták tévesen, hogy volt törött üveg, mint azok, akik a koccanásos kérdést kapták. A karambolos kérdés a baleset emlékének rekonstrukciójához vezetett, és a rekonstruált emlékezet olyan részleteket tartalmazott, mint a törött üveg, ami nem volt része a balesetnek. Amikor az üvegszilánkról beszámoló személyek felidéztek a látottakat, nem a valóságról számoltak be, de nem is hazudtak.

Ha a tanú nem mond igazat, akkor a szándékos vagy gondatlan hamis tanúzást követheti el. A konstruktív emlékezet kutatása azonban azt mutatja, hogy a hazugság mellett lehetséges, hogy a tanú egy rekonstruált emlékről számol be. Amikor a tanúk olyan dologról számolnak be, amit valójában nem is láttak, pld. az üvegszilánk, akkor nem hazudtak, hanem olyan emlékeiket mondták el, amelyek az eseményeket rekonstruálták, ahelyett, hogy azok pontos leírások lettek volna. A sajátos módon feltett kérdés megváltoztatta a tanú emlékezetét.¹²⁶

¹²⁶ Atkinson, R. L. - Atkinson, R. C. - Smith, E. E. - Bem, D. J. (1995): Pszichológia. Osiris-Századvég Kiadó, Budapest, 248. o.

A kérdések meghatározott felsorolása a kihallgatott gondolatait irányítja, emlékezetét mozgósítja. Ez nem feltétlenül káros, különösen akkor, hogyha a kihallgatott megzavarodik a hatóságtól, összekeveredik a gondolata, ezért egy kronologikus kérdéssor segítheti a felidőzésben.

Nagy befolyást gyakorol a bevésésre az anyag érzelmi telítettsége. Negatívan hatnak az érzelmek a bevésésre, ha azokat kívülálló okok váltják ki. Pozitívan, ha maga a bevésés tárgya idézi elő őket, vagy azzal kapcsolatosak. Utóbbi esetben az érzelmek mind a szándékos, mind az önkéntelen bevésés termékenységet fokozzák. Az emlékezet működése függ az ember akarat tulajdonságaitól, szellemi tevékenységétől, látókörétől, ismereteitől, emlékezőtehetségétől, foglalkozásától.¹²⁷

A kihallgatás módszereinek alapját természetesen a büntetőeljárás törvény szabályai képezik, amelyek szabályozzák a terheltek és a tanúk kihallgatásának a rendjét. A kihallgatás során a bírósági eljárásban is perdöntő az, hogy a kihallgatottak mire emlékeznek. Az emlékezés alapját a kihallgatandó által személyesen észlelt tények, átélt események alkotják, éppen azok, amelyeket a büntetőeljárásban is tisztázni szükséges.¹²⁸

Minél jobb előhívási támponttal rendelkezünk, annál jobban emlékezünk. Ezt a kihallgatást végző bírónak is tudnia kell. Ez az elv megmagyarázza, hogy miért teljesítünk jobban felismerési, mint felidzési feladatokban. Felismerési feladatban az a kérdés, hogy láttunk-e egy tételt korábban, pld. „*Nagy Gézával találkozta-e a közgyűlésen?*” Itt egy jó előhívási támpont van megadva az adott tételre vonatkozó emlékezet számára. Ezzel szemben felidzési feladatnál minimális előhívási támpontok alapján kell beszámolni a rögzített tégelekről. Pld. „*Idézd fel mindazok nevét, akikkel a közgyűlésen találkozta!*”

¹²⁷ Kertész I. (1965): im. 201-211. o.

¹²⁸ Kertész I. (1965): uo. 6. o.

A felismerési feladat viszont táptalaja lehet a befolyásolásnak, az emlékezetet téves irányban mozgató kérdés feltevésének.

A vallomások értékelésekor tudomásul kell venni, hogy az emlékezés gyakran pontatlan, és az emlékkép eltér az eredetileg érzékelttől, az halovány és hiányos. A pontatlanság gyakran azonban más természetű, és az emlékképben hamis részletek jelennek meg, olyanok, amelyek az eredeti emlékképben nem szerepeltek. Az emlékezés e pontatlansága azt bizonyítja, hogy az emlékkép a felidézés során átalakulhat, az emlékképek kombinálódnak, összeolvadnak. Az emlékezés pontatlansága tehát arra vezethető vissza, hogy az egy időben felmerülő részletek hamis egységekké zárulnak össze, olyan egységekké, amelyek a valóságban nem léteztek.¹²⁹

3.5.2.2. A felejtés

Az anyag észben tartásának fordított folyamata a felejtés. Ha az emlékkép nem idézhető fel többé, felejtésről beszélünk.¹³⁰ A felejtés oka lehet a rögzített tételek idővel való elhalványulása, illetve az, hogy újabb tételek kiszorítják azokat. Az emlékezés szerves része a felejtés, amely kiírja a szükségtelen, értéktelen információkat.

Az emlékezés zavarai sokfélék lehetnek, így visszavezethető a megjegyzés, a megőrzés, és a felidézés hibájára is.¹³¹

Az emlékezet – viszonylag korai szakaszban percek, órák, napok, de néha még ennél is több idő elteltével – viszonylag nagy pontossággal működik, lehetővé téve a múltnak bár nem tökéletes, de megfelelő pontosságú felidézését. Az idő múlásával azonban az emlékek megfakulhatnak, interferencia léphet fel közöttük, ami leginkább a később megjelenő és egymáshoz hasonló emlékek között lép fel, és ennek nyomán elhomályosodhat az emlékezetünk. Ha tehát

¹²⁹ Kardos L. (1986): im. 163-164. o.

¹³⁰ Kardos L. (1986): uo. 129. o.

¹³¹ Magyar I. (szerk.) (1993): *Psychiatria*. Budapest, Semmelweis Kiadó, 55-58. o.

fel kell idéznünk valamit, elsősorban a történetek lényegére támaszkodunk, vagy arra, ami a leginkább megszokott az adott helyzetben, és az ezek alapján levont következtetések, néha találgatások segítségével kísérjük meg rekonstruálni a részleteket.

Amikor az általános tudásunk alapján kívánunk rekonstruálni történeteket, igen könnyen beleeshetünk az emlékek torzításának a hibájába, mert jelenlegi ismereteink és vélekedéseink beszivároghatnak a múlt eseményeinek a felidézésébe.

A kognitív pszichológusok már évek óta tudják, hogy az emléknymok elhalványulására hatással vannak azok az események, amelyek akkor játszódnak le, amikor a frissen bekerülő új információ megszilárdul és átkódolódik. Minél kidolgozottabb egy emlék, annál jobban ellenáll az elhalványulásnak.

Számtalan tanulmány számol be arról, hogy látszólag elveszett emlékek újból felidézhetőkké válnak, ha megfelelő támpontot, vagy utalást kapunk arra nézve, hogyan kódoltuk eredetileg az élményeinket. Az idő múlásával és az interferencia növekedésével sokszor addig folytatódik az információ fokozatos elvesztése, hogy az szinte már a visszafordíthatatlannak látszó elhalványulás állapotából csak valamilyen erőteljes emlékeztető hatás képes felszínre hozni az eredeti élménytöredékeket.¹³²

Éppen a felejtés mechanizmusaival kapcsolatosan tapasztalható az a jelenség, hogy a vallomástevő képzeletének, addigi tapasztalatainak megfelelően önkéntelenül is pótolni igyekszik az emlékezeti hiányokat, konfabulál. Közismertek azok a pszichológiai kísérletek, amelyek során előkészítetlen csoport, pld. filmet néző hallgatóság előtt valamilyen váratlan cselekményt játszanak le (belép valaki a terembe, villanyt gyújt, tárgyakat helyez az

¹³² Schacter, D. L. (2002): Az emlékezet hét bűne. Hogyan felejt és emlékszik az elme. HVG Kiadó Rt, Budapest, 40-48. o.

asztalra stb.). Általános tapasztalat, hogy ilyen esetben a nézők által utólag reprodukált cselekménysor a valóságtól számos vonatkozásban eltér.

E tekintetben a kriminalisztikai lélektanban is kitűnően alkalmazhatóak a klinikai kérdezés kidolgozott módszerei, különös tekintettel a szuggerált kérdések feltevésének az elkerülésére.¹³³

Az érzelmi töltésű helyzeteken többet gondolkozunk, mint a semlegeseken. El lehet felejteni például, hogy melyik moziban néztünk egy adott filmet, de ha közben tűz üt ki a nézőtéren, és újra meg újra lefestjük a történeteket a barátoknak, szükségszerűen átismételjük és összeszervezzük az információt, ami javítja a hosszú távú memóriából való előhívást. Érzelmeket kiváltó szituációknál kutatások és tapasztalatok szerint jobb a felidézési arány mint érzelemmentesnél. A tanúnál, ha közömbös dologra kérdezünk rá, elfogadható lehet a válasz, hogy nem emlékszik. Kevésbé hihető, ha azt akarja elhitetni, hogy nem emlékszik arra, hogy milyen körülmények között lőtték le mellette a barátját, mert az érzelmileg oly mértékben felkavaró esemény.¹³⁴

A bíróságon előfordul sok tanúnál és beismerő vallomást tevő terhelnél, hogy inkább az előző vallomásaiknak emlékezetbeidezésére tesznek erőfeszítéseket, mintsem az azok alapját képező tények felidezésére. Az előző kihallgatás időben közelebb van, mint az észlelt tény, emiatt könnyebben felidézhető, és ellentmondásba sem akar keveredni saját magával, így igyekszik pontosan megismételni, amit az első kihallgatáson vallott.

Meg kell jegyezni, hogy gyakran elhangzik a büntetőperben az a hivatkozás a kérdésfeltevő részéről, hogy korábban mit mondott a kihallgatott. Utalások történnek korábbi jegyzőkönyvekre, feljegyzésekre, vagy a kérdező emlékezetére, – ami önmagában is hibaforrás lehet –, és a valós vagy valótlan utalás nagyon komoly befolyásoló tényező amiatt, hogy általában senki sem akar ellentmondásba keveredni saját magával.

¹³³ Popper P. (1970): A kriminális személyiségzavar kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 26-31. o.

¹³⁴ Debreceni Városi Bíróság B.1447/2000., Hajdú Bihar Megyei Bíróság Bf. 13/2001

A kriminálpszichológia több művelője is felfigyelt már rá, hogy a kérdésekre adott válaszokban több a téves állítás, mint a kötetlen elbeszélésben, mely általában azokat a mozzanatokot adja vissza, amelyekre könnyen vissza tud emlékezni a vallomástevő. Éppen ezért a kihallgatott összefüggő előadásának meg kell előznie a részkérdések feltételét.¹³⁵

Sokszor a tanúk azzal kezdik a vallomásaikat, hogy már nem emlékeznek semmire és kérik a korábbi vallomásaik felolvasását. (Be. 297. §.) Nem szerencsés, ha a bíró ebben aggály nélkül partner, mert legtöbbször a tanúk az adott eseményre valamennyire visszaemlékeznek és ez az állítás pusztán azt a célt szolgálhatja, hogy minél hamarabb a végére jusson a bíró a kihallgatásnak. Ilyenkor semmi esélye nincs arra, hogy új tényeket is megtudjon a tanútól, csupán a nyomozásnak egy nagyon formális megismétlése történik a bírósági tárgyaláson.

Ez szélsőséges esetben még az ítélet hatályon kívül helyezéséhez is vezethet, ha bíró abba az irányba befolyásolja a vádlottakat, hogy ne tegyenek összefüggő vallomást, hozzájuk kérdést nem intéz, és a tanúknál is aggály nélkül elfogadja azt, hogy nem emlékeznek semmire.¹³⁶

A büntetőeljárásban nagy gyakorlati jelentősége van az emlékkép ugyanazon, vagy az eljárás különböző szakaszaiban történő többszöri felelevenítésének. Fontos kérdés, hogy mennyire befolyásolja a későbbi nyilatkozatokat a megismételt emlékkéidézés. Az a jelenség, melyet nemcsak észleltünk, hanem amelyről a szerzett tudomásunkat szavakban is megformálva már közöltük, sokkal jobban megmarad az emlékezetben, mint az, amelyet szavakban nem fejeztünk ki. Így a korábbi vallomás megtétele elősegíti a későbbi felelevenítést. Szükségszerű kísérője a jelenségnek, hogy a korábbi vallomás tévedéseit is átveszi.¹³⁷

¹³⁵ Kertész I. (1965): im. 267. o.

¹³⁶ Hajdú Bihar Megyei Bíróság 5.B. 310/2006/9 Debreceni Ítéltábla Bf. II. 137/2007/6

¹³⁷ Nagy L. (1966): im. 108-109. o.

3.5.2.3. A Magyar Bíróképző Akadémián végzett emlékezeti kísérlet összesítése

2007. június 4. napján a Magyar Bíróképző Akadémián Hajdú K. pszichológussal mintegy ötven bírónak tartott előadás keretében egy emlékezeti kísérlettel demonstráltuk a felejtés természetét. A klasszikusan alkalmazott kísérleti módszer szerint egy mozgalmas utcabeli jelenetről mutattunk be egy képet az előadás közben, és felhívtuk a figyelmet, hogy az előadás második felében (kb. 15 perc múlva) a képpel kapcsolatosan kérdéseket teszünk fel. A helyes válaszok aránya 25% volt, de annál a kérdésnél, ahol tudatosan nem létező részletre kérdeztünk rá, ez még rosszabb, összesen 5 %-os volt. A nem létező jelenetre történő rákérdezésnél egyértelmű volt a befolyásolás hatása. Természetesen ezen kísérletből messzemenő következtetéseket levonni nem lehet, de azt talán jelzi, hogy a megtévesztő, befolyásoló kérdésnek milyen hatása lehet.¹³⁸

3.5.2.4. A tanúk vallomását magyarázó forgatókönyv elmélet

A pszichológiában az úgynevezett forgatókönyv elmélet (vagy séma elmélet) szolgálhat annak magyarázatára, hogy miként lehetséges az, hogy összefüggő vallomásokot adnak a tanúk az olyan eseményekről, amit teljes egészében nem láttak. E szerint ismereteink egy része olyan helyzetek százai köré szerveződik, melyekben rutintevékenységet folytatunk. Olyan példák tartoznak ide, mint a buszon utazás, egy autó elindítása (be kell ülni a kormány mögé, slusszkulcsot betenni, elfordítani, gázt adni stb.), látogatás az orvosi rendelőben, vagy például útbaigazítás kérése, de akár egy áruházi lopás, vagy bankrablás, ahonnan autóval menekülnek el az elkövetők. Egy

¹³⁸ Elek B. - Gyurkó Sz. - Hajdú K. (2007): A gyermekek kikérdezése a szociológus, a pszichológus, és a gyakorló bíró szemével. Magyar Bíróképző Akadémia, 2007. június 4-5. napján tartott előadás

foratókönyvben vannak állandó szerepek, állandó kellékek és tárgyak, ahol egyik akció előkészíti a következőt.¹³⁹

Csak a legeltérőbb vonásokat kódoljuk, a többi beillesztjük egy sémába. Ezért az ún. kognitív gazdaságosságért azt az árat fizetjük, hogy egy tárgy, esemény felidézése torzulhat, ha nem egészen illeszkedik be az alkalmazott sémába.

A foratókönyv-elmélet nem hiszi, hogy az emberek mindent megjegyeznek, amit látnak, vagy hallanak, hanem úgy véli, hogy a felejtés részben megmagyarázható annak alapján, hogy mely információ döntő fontosságú, illetve, hogy mely információt lehet könnyen újra felfedezni, felidézni.

Az emberi megértés olyan folyamat, amelynek révén az új információt a memóriában már meglévő régi információ alapján dolgozzuk fel. A megértés tehát ahhoz kötődik, hogy az illető tanúnak milyen személyes tapasztalatai vannak a világról.

Ezt a törvényszerűséget használhatja ki az, aki a bírósági eljárásban a vallomások megbízhatatlanságát akarja bizonyítani, de az is, aki észlelvén azt, hogy a tanú emlékezete már elhalványult, olyan foratókönyv alapú támpontokat ad, ami megfelel a vallomástevő világról alkotott elképzelésének, és téves irányba befolyásolhatja. Ez a személy lehet maga a bírósági elnök is, akinek a nyomozási anyag, és a korábbi tárgyalási tapasztalatai alapján van egy saját foratókönyv alapú elképzelése pld. arról, hogy egy fiktív cégátruházás hogyan szokott történni, és kérdéseivel ebbe az irányba tereli a válaszokat anélkül, hogy tudatosan befolyásolni akarna.

Ha azt halljuk, hogy valaki eltörte a palackot a kocsmai verekedés közben, jó eséllyel arra következtetünk, hogy sörös vagy boros palack lehetett, nem pedig tejes vagy kólásüveg. A következtetést a tanúk is hozzáadják a mondat emléknymóhoz. Ilyenkor az emlékezet túlmegy az eredetileg kapott

¹³⁹ Bower, G. H. - Black, J. B. - Turner, T. J. (1991): Foratókönyvek szövegre való emlékezésben. In: László J. (szerk): Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából. Kézirat. Tankönyvkiadó, Eötvös Lóránt Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 148-203. o.

információkon. A tanúk a valódi történések emlékképeit ilyenkor kiegészítik, kitöltik annak az általános tudásnak a felhasználásával, hogy mi mivel jár együtt, pld. kocsmával a sörösüveg. Ez ún. konstruktív emlékezetet hoz létre.¹⁴⁰

Mindezt azért tesszük, hogy megmagyarázzuk magunknak az eseményeket, amiket hallottunk.

Ez a jelenség volt felismerhető abban a büntetőügyben, amely Debrecen egyik fiatalok által kedvelt szórakozóhelyén történt, és a kialakult verekedés során egy elefántcsontparti fiatalembert életveszélyesen megszurttak. Különböző vallomások említették, hogy egy üveggel a kezében hadonászott a sértett, amire egy idő után többen úgy hivatkoztak, hogy sörösüveg volt, és a sértett részeg volt. Tényként lehetett azonban megállapítani, hogy a fiatalember vérében alkoholt nem lehetett kimutatni.¹⁴¹

A bírósági eljárásban tapasztalataim szerint gyakori a kérdező részéről, hogy egy ilyen forgatókönyv típusú elképzelése van az eseményekről, és erre hivatkozással téríti el a vallomástevőt, aki az emlékezet halványulásával hajlamos a forgatókönyv típusra emlékezni.

Egy önbíráskodás büntette miatt indult büntetőügyben a védő mesterien mozgósított a tanúban ilyen forgatókönyv elemeket, amelyek alapján aztán bebizonyíthatta, hogy azok olyan állítások, amelyekről nem tudhat a tanú, így kérdéses, hogy az egyéb állítások is megbízhatóak-e. Nem siklott át például azon a látszólag jelentéktelen részleten, hogy mi történt, amikor a vádlottak becsengettek a sértetthez. A tanú azt is el akarta mondani amire nem emlékezett, és úgy válaszolt, hogy „ekkor kijött a tulaj”, majd beszélgetni kezdtek. Később a védő annak ismeretében, hogy a tanú nem ismerhette sem a sértettet, sem a vádlottakat, magabiztosan firtatta, hogy mi alapján állította,

¹⁴⁰ Atkinson, R. L. - Atkinson, R. C. - Smith, E. E. - Bem, D. J. (1995): im. 249. o

¹⁴¹ Hajdú Bihar Megyei Bíróság B. 621/2004/38, Debreceni Ítéletábla Bf II. 141/2005

hogy a tulajdonos jött ki, és nem a bérlő, vagy pld. egy vendég. Miután a tanú elismerte, hogy ő ezt csak gondolta, a védő emelt fővel kérdezhetette meg, hogy mi még az a vallomásában, amit csak gondolt.¹⁴²

3.6. A szerzett tudomásról tett közlés szándékos megváltoztatására irányuló befolyásolás

Befolyást jelentenek a vallomásra azok az akarati elemek is, amelyek a szerzett tudomásról tett közlés szándékos megváltoztatására törekednek. A tanú és a terhelt is gyakran tudatosan törekszik arra, hogy vallomásában a valóságtól eltérjen.

A tanúbizonyítás egyik legnehezebb gyakorlati kérdése azoknak a kívülről jövő szándékos magatartások behatásainak a kiküszöbölése, amelyek arra irányulnak, hogy a tanú tudomásszerzését és a szerzett tudomás megőrzését, illetve a tudomásról szóló kijelentést bizonyos irányban a vád vagy a védelem érdekében befolyásolják. A tanút a vallomástételben befolyásoló magatartás különböző mértékben és különböző módokon valósulhat meg. Ilyen a már bűncselekményt megvalósító magatartás, a hamis tanúzásra rábírás vagy felbujtás, azonban gyakorlati jelentősége van annak a befolyásolásnak is, amely nem olyan mértékű, hogy bűncselekményt valósítana meg, mégis jelentős mértékben befolyásolja a tanúbizonyítás eredményességét. Ez az elkövetés sokszor nehezen ismerhető fel, de még több esetben alig bizonyítható.¹⁴³

A befolyásolásnak számos motívuma lehet, pld. a vádlott ellen érzett gyűlölet, irigység, féltékenység, bosszú stb. igen gyakran oka lehet a tanú olyan befolyásolásának, amely a vádlott súlyosabb megbüntetését célozza, de a vádlott iránt érzett vonzalom, szeretet, sajnálat szintén indító oka lehet a tanú befolyásolásának.

¹⁴² Debreceni Városi Bíróság B. 3948/1997, Hajdú Bihar Megyei Bíróság Bf. 875/2001

¹⁴³ Nagy L. (1966): im. 206. o.

Példákkal igazolható, hogy a befolyásolás, a megfélemlítés akár a felek, akár a hatóságok részéről történt, igen jelentős gyakorlati kérdés.

A befolyásolás leggyakoribb formája a fenyegetés és a kényszer, illetőleg a fenyegetéssel kiváltott félelem, amelyek közül a hatóság részéről kifejtett pszichikai nyomásnak minősülő kényszerrel és fenyegetéssel külön pontban foglalkozom.

A vallomás szándékos befolyásolása természetesen nem minden esetben elítélendő cselekmény. A kihallgatási taktikák rendszerint olyan befolyásolást tartalmaznak, melynek célja a hamis vallomás helyett az igazság kiderítése. Már a korábbi kriminalisztikai tankönyvek is helyesen mutatnak rá, hogy pld. a vallomásokban lévő ellentmondásokra történő rávilágítás lélektanilag annyira megingathatja a kihallgatottat a biztonságosnak vélt helyzetében, hogy ezen fordulat befolyásoló ereje hatására jobb belátásra térnek, és őszintén elmondanak mindent.¹⁴⁴

3.7. A szuggesztió

A befolyásolás erősebb formája az ún. szuggesztió. A szuggesztió és a befolyásolás elhatárolása nem mindig lehetséges, és a szakirodalom is sokszor szinonímként használja e két kifejezést.

A szuggesztiónál a szubjektum elhatározása más személy hatására alakul ki, függetlenül attól, hogy lényegét tekintve mennyire objektíven megalapozott ez az elhatározás. Minden elhatározásnál önkéntelenül is figyelembe vesszük kisebb-nagyobb mértékben más embernek, csoportnak, közösségnek a várható véleményét. A szuggesztiónál más személy hatása alakítja ki a döntést, kiiktatva az akarati aktus alapvető elemét, a mérlegelendő motívumok alapján hozott elhatározást.

¹⁴⁴ Viski L. - Demeter A. - Déri P. - Katona G. (szerk.) (1961): Kriminalisztika. BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961. 464. o.

A vallomás esetében a külső személy fizikai ráhatások nélkül, akaratának átvitelével, ráerőszakolásával befolyásol az általa kívánt vallomás megtételére. A szuggerálás a vallomástételt megelőző időpontban az esetleg pontos emlékezés megzavarásával, vagy éppen a vallomástétel folyamán történik. A vallomástételt megelőző szuggesztió felismerése nagyon nehéz, esetleg azoknak a kapcsolatoknak a felderítése útján lehetséges, amelyek a tanút vagy a terheltet a büntetőper kimenetelével kapcsolatban valamilyen érdekhez fűzik. Itt is több tényező számít, akár a befolyásoló személy szuggeráló képessége, külső tényezők, mint az időmúlás, az esemény jellege, a részletek jelentősége, de belső tényezők is, mint a szuggerálás elleni védekezőképesség is megemlítendő. Nagy határozott álláspontja, hogy minden törekvés a hatóság részéről a szuggeráló kérdések irányában megengedhetetlen, még akkor is, ha ez szakértő közreműködésével történik. A szuggesztió a kihallgatás során rendszerint kérdések formájában szokott jelentkezni.¹⁴⁵

A szuggesztibilitásnál arról van szó, hogy emlékeink néha engednek külső befolyásoknak, és tendenciózus kérdések, sugalmazások soha meg nem történt eseményekről kelhetnek emléket bennünk.

Az emlékezetre is kiható befolyástól meg kell különböztetni azt a befolyást, amely nincs kihatással az emlékezetre, hanem a tanút vagy a terheltet tudatosan más (valós, vagy valótlan) vallomás vagy nyilatkozat tételére, vagy valamilyen magatartás tanúsítására próbálja rávenni. Ez a befolyás érkezhethet az eljárás más résztvevőiről irányából (terheltek, sértett, tanúk, hozzátartozók, de akár a hatóság részéről is). Egyes esetekben a Be. következményt fűz hozzá, pld. előzetes letartóztatási ok lehet, ha megalapozottan feltehető, hogy szabaddalbon hagyása esetén a tanúk befolyásolásával megnehezítené, vagy veszélyeztetné a bizonyítást. (Be. 129. § (2) bekezdés c) pont első fordulat)

A hatóság részéről is történhet befolyásolás, például a terhelt irányában, amit sem a büntetőeljárás jog, ezen belül a bizonyítási jog szelleme és rendszere, sem etikai normák nem tiltanak. Az erőszakkal, fenyegetéssel vagy a terhelt

¹⁴⁵ Nagy L. (1966): im. 210. o.

jogainak törvényellenes korlátozásával történő befolyásolás természetesen tiltott, így az olyan befolyásolás is, amely etikai szempontból kifogásolható, mint a megfélemlítés, ígéretelés, lelki vagy erkölcsi kényszer alkalmazása.¹⁴⁶ Ebbe a körbe tartozik a Be. 180. §-ában, a 290. § (3) bekezdésében, és a 293. § (2) bekezdésében rögzített befolyásoló hatású kérdésfeltevés, amikor a befolyásolás (esetleg szuggesztív) arra utal, hogy vannak olyan emlékeink, amelyeket velük kapcsolatban elhangzó kérdések, megérzések, vagy feltételezések plántálnak belénk.

Egyes kutatások szerint a szemtanúk tévedése a legfőbb oka a téves elítéléseknek. A tanúk tévedése egyes szerzők szerint akár az ügyek 60%-ában is jelen van. A szemtanúk tévedésének több oka lehet, de az egyik legjelentősebb a befolyásoló rendőri kihallgatási módszerek, amikor a nyomozó kommunikációja fertőzi meg a vallomást.¹⁴⁷

A fokozott stresszhelyzet igen különböző érzelmi, és akár fizikai reakciókat is eredményezhet, így a szorongástól kezdve az átélt frusztráció következményeként kialakuló agresszió vagy fásultság, depresszió. A stresszhelyzetet átélt személy valamilyen szintű kognitív károsodást mutat, aminek következményeként nehézségei adódnak az összpontosításban, gondolatainak logikus összeszervezésében. A kognitív károsodás eredménye lesz, hogy összekeveri az események elmondása során az időrendi és a logikai sorrendet, nem emlékszik bizonyos dolgokra, szélsőséges esetben nem érti meg a kérdést, a jogairól a felvilágosítást. Számos olyan pszichés reakció van tehát, amit ha figyelmen kívül hagyunk a büntetőeljárásban a kihallgatások során, az a hatékony munkát fogja akadályozni. Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a büntetőeljárás stresszkeltő eseményének átélése az igen erős érzelmi élmény révén jelentősen befolyásolhatja az észlelést és az emlékezetet,

¹⁴⁶ Katona G. (1990): Valós vagy valótlan? Értékelés a büntetőperbeli bizonyításban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 224-225. o.

¹⁴⁷ Denov, M. S. - Campbell, K. M. (2005): im. 224-249. o.

ami a tanúvallomások során elmondottakat erősen szubjektív irányba torzíthatja.¹⁴⁸

A stresszhelyzet a sértetteknél a bűncselekmény miatt is kialakulhat, de bármely tanúnál a rendőrségre járás, a szembesítések, de végső soron a bíróság előtti megjelenés, a tárgyalóterem feszült légköre, és szokatlan viselkedési szabályai miatt.

A téves vallomások arányát természetesen nehéz lenne megbecsülni, de függetlenül azok százalékos arányától a kérdéssel érdemes foglalkozni.

A befolyásolhatóság foka emberről emberre változik, és minden személynél függ a kedélyállapotától óráról órára. Volt, aki például arra a következtetésre jutott, hogy a kérdezett személy tulajdonságai szintén hatással vannak befolyásolhatóságára (pld. a gyanakvó embereket nehezebb befolyásolni, mint akik bizalommal vannak). Az alacsony intelligenciájú és gyöngye emlékezőtehetségű embereket is könnyebb befolyásolni. A kis önbizalom, csekély öntudat és aggodalom szintén hatással van a befolyásolhatóságra. Azok a legbefolyásolhatóbbak, akik képtelenek kritikusan értékelni a kérdéseket és olyan válaszokat adnak, melyek számukra hihetőek és megegyeznek a külső utalásokkal. A nem befolyásolható alanyok viszont el tudnak sajátítani egy kritikai álláspontot a helyzettel kapcsolatban, mely válaszaik pontosságát segíti.¹⁴⁹ Az érzelmek is megváltoztathatják az embert. Pánikhelyzetben a befolyásolhatóság olyan fokra erősödhet, hogy az összes ellenállás megtörhet, és pld. a tömeg tagjának lenni mindig elegendő ahhoz, hogy csökkentse az ellenirányú tevékenységet. Gyakran fordul elő pld., hogy az egyébként makulátlan előéletű személyeknél az első összeütközésre a törvénnyel egy csoportos garázdaság keretében kerül sor.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Szabó E. (2004): Áldozatvédelem a rendőrség és a rendőrségi pszichológus szemszögéből. Belügyi Szemle, 2004/6.sz. 81-95. o.

¹⁴⁹ Conti, R. P. (1999): The Psychology of False Confessions, The Journal of Credibility Assessment and Witness Psychology, Vol. 2, No. 1, 14-36. o.

¹⁵⁰ Pld. BH 2000/94

Ha az érzékelés teljesen tökéletes volt, a visszaidézést akkor is teljesen megzavarhatják befolyásoló hatások. Nem kétséges, hogy a büntetőeljárás összes szituációja minden vallomást tevőnél felerősíti a befolyásolhatóságot. Abban az esetben, ha maga a memória korrekt is, az elbeszélést lehet, hogy befolyásoló hatások diktálták, és az elmondott történet maga is visszafelé dolgozik önbefolyásoló hatásként a memóriára.

A pszichológiában talán nincs vita a tekintetben, hogy kedvező feltételek között minden ember szuggesztibilis. Kivételt talán a befolyásolhatatlan meggyőződésű paranoiások képeznek, ami azonban már betegség.¹⁵¹ Vita inkább abban van, hogy van-e különbség a klinikai probléma, a hisztéria, és a szuggesztibilitás között.

Ebből adódóan kísérletileg is megvizsgálta, és különböző tesztekkel próbálta Eysenck meghatározni egy csoport bizonyítottan hisztériás férfi és nő szuggesztibilitását, hogy eredményeiket össze lehessen hasonlítani a hisztériás tüneteket nem mutató férfiak és nők eredményeivel.

Az egy pszichológiai probléma, hogy mielőtt a szuggesztibilitást mérni kezdenénk, bebizonyítsuk róla, hogy egységes tulajdonság. Más szavakkal, ha nem tudjuk bizonyítani, hogy az emberek különböző helyzetekben, amelyekre kifejezetten ennek a személyiségvonásának a mérésére alakítunk ki következetesen szuggesztibilisak, vagy nem szuggesztibilisak, kérdéses marad, hogy ez a tulajdonság, mint pszichológiai mechanizmus egyáltalán létezik-e. A szuggesztibilitás egységes természetének kérdésétől és a szuggesztibilitás általános mezőin belüli csoportfaktoroktól, számos egyéb pszichológiai probléma is felvetődik. Milyen kapcsolat van a szuggesztibilitás és az intelligencia, a perszervárció, valamint a személyi tempó között, milyen viszony van a férfiak és a nők szuggesztibilitása között, hogyan oszlik el a szuggesztibilitás.

¹⁵¹ Bánki M. Csaba (1991): Befolyásolhatatlan meggyőződés, kóros következetesség: a paranoia. In: Kiss G. - Fogarasi M. (szerk.): Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény II. kötet. BM Kiadó, Budapest, 233-240. o.

Az Eysenck által alkalmazott szuggesztibilitás definíció szerint a szuggesztió sajátos reakció bizonyos észlelésekre, a reakcióban az előhívott tendencia többé-kevésbé aktiválódik, azonban ez nem az egész személyiség részvételével történik.

Eysenck megállapítása szerint a neurotikusok és különösen a hisztériások szuggesztibilitását felülbecsülték korábban, de ez arra az okra vezethető vissza, hogy ezek a becslések főként klinikai tapasztalatokon, azaz abnormális eseteken alapultak.

Mivel ezeket az abnormális eseteket igen szuggesztibilisnek találták és hiányzott a kontroll csoport, amellyel össze lehetett volna hasonlítani őket, a pszichiáterek arra következtetésre jutottak, hogy a neurotikusok különösen szuggesztibilisek. Egy normális csoport vizsgálata hamar kimutatta volna, hogy a szuggesztibilis személyek épp olyan gyakran fordulnak elő a normális személyek, mint a neurotikusok között.

A szerző hangsúlyozza, hogy vizsgálataiban a hisztériásokat és a nem hisztériásokat nem azért találta egyformán szuggesztibilisnek, mert a hisztériások nem voltak szuggesztibilisek. Ők nagyon is szuggesztibilisek voltak, de ilyenek voltak a nem hisztériások is. A férfiak és a nők között sem volt szignifikáns különbség.¹⁵²

Az emlékezettel kapcsolatos szuggesztibilitás arra a jelentős egyéni különbségeket mutató hajlamra utal, ami a forrásokból származó félrevezető információ beépítésére irányul a személyes emlékezetbe. Ilyen külső forrás lehet egy másik személy, írásos anyag, vagy kép, sőt a média is. A szuggesztiókat tartalmazó szöveg mindig tartalmaz téves atribúciókat is, amelyekhez a szuggesztibilitás szorosan kapcsolódik. Téves atribúciók azonban gyakran előfordulnak nyílt szuggesztiók nélkül is, ami azt jelzi, hogy a szuggesztibilitás önálló emlékezeti hiányosság.

¹⁵² Eysenck, H. J. (1978): Szuggesztibilitás és hisztéria. In.: Halász L. – Marton L. M. (szerk): Típusok és személyiségvonások. Gondolat Kiadó, Budapest, 394-316. o.

A szuggesztív kérdések az emlékek forrását érintő problémákon keresztül emlékezeti torzulásokat eredményeznek. A kísérletek kimutatták, hogy amikor a résztvevők, csak néhány perccel a felvétel megszemlélése után elhangzó félrevezető kérdésekre töltötték ki a memória tesztet, tehát még jól emlékeztek arra, hogy eredetileg mit láttak, csak a kutatók sugalmazó kérdéseiben szerepelt más, néha mégis úgy nyilatkoztak, hogy azt az eredeti felvételen is látták. Ugyanolyan gyakran követték el a hibát, mint azok, akik két nappal a kérdések elhangzása után töltötték ki az emlékezeti tesztet, és így több idejük volt arra, hogy elfelejtsék, mi volt az, amit csak sugalmaztak nekik. Az eredmények a félrevezető szuggesztíók erejét mutatták. Akkor is képesek téves emlékek kialakítására, amikor a vizsgálati személyek még emlékeznek rá, hogy a téves információt csak sugalmazták nekik. Az eredmények fontos következményekkel járnak a büntetőeljárásban lefolytatott kihallgatásokkal kapcsolatban. Azt mutatják, hogy amennyiben szuggesztív kérdések hangzanak el, az emlékek még abban az esetben is megváltozhatnak, ha a kihallgatott tisztában van vele, hogy a kritikus információ a kihallgatást lefolytatott hivatalnok szájából hangzott el.¹⁵³

Egy pszichológusnak és kutató csoportjának a Nyugat-Washington Egyetemen sikerült kísérleti úton téves emlékeket elültetni vizsgálati személyek nem elhanyagolható hányadában. Egyetemi hallgatókat olyan gyerekkori emlékeikről kérdeztek, amelyek a szülők beszámolója szerint részben valóban megtörténtek, részben nem történtek meg. Pld. azt mondták a diákoknak, hogy 5 éves korukban családi barátaik esküvői fogadásán más gyerekekkel hancúroztak, nekifutottak a puncsos tálnak és ráborították a menyasszony édesapjára. Vizsgálati személyek szinte valamennyi megtörtént esetre pontosan emlékeztek, de a hamis történetekből kezdetben semmire sem. A különböző kísérleti feltételekben résztvevőknek végül 20 és 40 %-a számolt be téves emlékekről. Utóbb sokkal több téves emléket találtak a résztvevőknek

¹⁵³ Schacter, D. L. (2002): im. 148-149. o.

ahhoz a csoportjához képest, akiknek lehetőségük volt félrevonulni és nyugodtan végiggondolni, hogy ez az esemény valóban megtörtént-e velük.¹⁵⁴ A félrevonulás lehetősége az elmélkedésre természetesen a bírósági eljárásban már nincs meg, de a nyomozás során megtett vallomáshoz képest eltelt idő erre elegendő lehet, ami azt jelenti, hogy az új információ lehetősége is fennállhat, nem csak a felejtés, és a téves vallomás.

Erre a következtetésre jut az a tanulmány is, amely szerint a múltbeli eseményekről visszaszerzett emlékezetre nagy hatással van a befolyás és befolyásolhatóság, és bár pontos emlékek is visszanyerhetők a múltban történekről, de az összes visszaszerzett emlék nem pontos, és olyan emlékeket is elő lehet hívni, amelyek soha nem történtek meg.¹⁵⁵

A szuggesztibilitás kártékony hatásai rávilágítanak arra az elgondolásra, hogy az emlékezés nem egyszerűen csak egy, az elmében szunnyadó kép, vagy valamiféle nyom aktívvá válásának, felélesztésének a kérdése, hanem igen komplex interakciót foglal magába az aktuális környezet, az emlékezettel kapcsolatos elvárások és a fennmaradt emléknymok között. A szuggesztív technikák oly módon billentik fel az egyensúlyt a tényezők között, hogy a jelenbe ható befolyásoló tényezőknek sokkal nagyobb szerep jut a felidezés során, mint annak, ami valójában történt.¹⁵⁶

3.8. Szuggesztio a kihallgatás során

3.8.1. A kihallgatás szuggesztív jellege ismeretének jelentősége

A kihallgatás közbeni befolyásolás lehet tudatos, amikor nyomozó, az ügyész, vagy a védő tudatosan befolyásoló technikákat alkalmaz a kihallgatás során. A nyomozónak és az ügyésznek célja lehet a beismerő vallomás megszerzése,

¹⁵⁴ Schacter, D. L. (2002): uo. 161-166. o.

¹⁵⁵ Coleman, B. L. - Stevens, M. J. - Reeder, G. D. (2001): What Makes Recovered-Memory Testimony Compelling to Jurors? Law and Human Behavior, Vol. 25. No 4. (Aug.2001) 317-338. o.

¹⁵⁶ Schacter, D. L. (2002): uo. 161-166. o.

míg a védőnek a terhelő vallomást tevők szavahihetőségének megingatása. Megtörténhet azonban úgy is, ha nem az a cél, hogy a vallomást tevő emlékein torzítson, hanem abban a tudatban zajlik a kihallgatás, hogy egy hatásos kérdezési módszer birtokában van a kérdező.

Az a vallomást tevő, aki a kihallgatáson nem tud szabadon kibontakozni, a konkrét tényállásról való ismeretét gyakran csak hamisan, vagy nem teljes körűen adja vissza.

A kérdezési technikával kapcsolatos ismeretek és a meghatározott kérdés-típusok különböző hatásai a vallomás megszakítására, a kihallgatást végző alapismereteihez kell hogy tartozzanak azért, hogy egy tényértékű kommunikációs kapcsolatot tudjon felépíteni.

Sok feltétel képes a kihallgatás eredményét befolyásolni, ide tartozik az életkor, a nem, a külső jelleg, a magatartás, a beszéd, a kifejezésmód, a tapasztalat, az intelligencia, a pszichikai állapot, a kihallgató személyes tulajdonságai, de egyéb külső viszonyok is, mint pld. a kihallgatás időtartama, annak helye. A kihallgatandó személyt mindig jól kell megítélni és az adott kihallgatási helyzetben a megfelelő kérdést kell feltenni. Különbség van a között, hogy egy egyszerű emberhez, vagy egy gazdasági vállalat ügyvezetőjéhez irányul-e a kérdés. Hozzá kell igazítani a vallomástevőhöz a szókincset, a kifejezésmódot. A kérdezett személy megítélése itt nagy szerepet játszik. Amennyiben a kihallgatandó szellemi képességei nem nagyok, akkor a kérdéseket egyszerűbben kell megfogalmazni és strukturálni. Nem mindegy, hogy milyen szavakat használ például a kihallgató a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében a szexuális érintkezés leírására. Egészen más szókinccse lehet egy öt éves sértettnek, vagy az elkövetőnek, de a jogi műszavakat bizonyára egyikük sem érti.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Több nemi erkölcs elleni bűncselekmény tárgyalása során rá kellett döbennem arra, hogy az egyébként beismerésben lévő elkövető erre irányuló kérdés esetén tagadta a közönség megtörténtét, míg a kérdésben a sajátos kulturális körülményeihez igazodó szavak használata esetén, ezt magától értetődően ismerte el.

A kérdezőnek sokszor az egyetlen célja a kihallgatás alatt, hogy a tanú vallomásáról bebizonyítsa, hogy érvénytelen. Ez nem csak cél, hanem a fair eljáráshoz tapadó jogosultság is.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a Lüdi Svájc elleni ügyében (1992) hozott ítélete szerint az ügynökként működő rendőr tisztségviselő tárgyaláson történő kihallgatásának mellőzése, jelentésének bizonyítékként történő felhasználása a védekezés jogát jelentősen korlátozza és sérti a tisztességes tárgyalás elvét, sérti az egyezmény 6. cikkének 3/D. §-át az 1. §-sal összefüggésben. A Van Mechelen ügryhöz hasonlóan rögzítette a bíróság, hogy a védekezés nem terjedhetett ki a szavahihetőség megkérdőjelezésére a kikérdezés során.¹⁵⁸

A bírói gyakorlat számos esetben nem fogad el hitelt érdemlő bizonyítékként olyan tanúvallomást, melyet a nyomozás során érthetően, logikai hibáktól mentesen rögzítettek, majd a közvetlenség elvének megfelelően lefolytatott tárgyaláson a tanúmehhallgatáson és szavahihetőségének empirikus vizsgálata alapján mindaz megdőlt, ami a nyomozás során rögzítve lett.¹⁵⁹

A vallomásokban mutatkozó hibákat elemezve volt, aki arra mutatott rá, hogy „logikai továbbdolgozásra került sor, melynek következtében hangsúlyt kap az epizód magja. Ez a tendencia el is torzítja a beszámolókat oly módon, hogy összhangban legyenek azzal, amit a tanú az események szokásos lefolyásának tekint. Hajlam mutatkozik a logikusság tevésre, arra, hogy átalakítsák a rendezetlen és töredékes emlékképeket rendezett, logikai szempontból elfogadható és beszámolásra alkalmas egészekké.

A megfigyelő tanú tehát az által törekszik megérteni az eseményt, hogy a cselekvő céljaira következtet.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Berger, V. (1999): Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Joggyakorlata. Tóth K. (szerk.) Budapest, 315. o.

¹⁵⁹ Csák Zs. (2000): A különösen védett tanú az emberi jogok európai bíróságának ítéletei tükrében. Magyar jog, 2000/2. sz. 75-81. o.

¹⁶⁰ Lichtenstein, E. H. - Brewer, W. F. (1991): Emlékezés célirányos eseményekre. In: László János (szerk.): Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából. Kézirat. Tankönyvkiadó, Eötvös Lóránt Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 204-241. o.

Az ezzel kapcsolatos kísérletek azt illusztrálják, hogy miként használják az emberek a világról való általános tudásukat egy konkrét szituáció megértésére és strukturálására. A vallomásokban az észlelteket csak egy részt képeznek, a többi következtetés.¹⁶¹

Amikor megfigyeljük az embereket viselkedésük közben, nincsenek adva a cselekvések közötti kapcsolatok. Inkább következtetnünk kell arra, miképpen kapcsolódik az egyik akció a másikhoz, vagy hogyan viszonyul egy cselekvés a cselekvő személyiségéhez vagy a helyzethez, amelyben a cselekvő fellép. Ebben a következtetésben a kérdező jó segítséget nyújthat, amely segítség értelemszerűen mindig szubjektív és erősen befolyásoló hatású lehet.

Részben a bíróságok túlterheltségével, részben a fásultsággal, a nyomozási iratokhoz képesti váratlan eseményektől való félelemmel, a döntés egyszerűbb indokolhatóságával, és az inkvizitórius hagyományokkal tudom azt magyarázni, hogy saját vizsgálataim szerint az elsőfokú bírósági eljárásban az ügyek igen nagy százalékában nem történik érdemi kihallgatás. A bíró rendszeresen elfogadja azt a nyilatkozatát a tanúnak, hogy már nem emlékszik, míg a vádlottat gyakran a hallgatás jogával élés irányába „tereli”. Ennek az eredménynek nem lehet a cáfolata vagy magyarázata az, hogy a bíró nem befolyásolhatja a tanú vagy a vádlott nyilatkozatát. Megfigyelhető az a tendencia, hogy egyes bíráknál lényegesen nagyobb arányban nem történik érdemi kihallgatás, míg más tanácsokban, ahol mindent megpróbál tenni a tanács elnöke az érdemi új információ megszerzése érdekében, ott mennyiségileg is bővebbek a tárgyalási jegyzőkönyvek. Amikor a bíró, vagy a felek jó támpontot adnak a felidézéshez, meglepően jó eredményeket lehet kapni.

¹⁶¹ Black, J. B. - Galambos, J. A. - Read, S. J. (1991): Történetek megértése és társas helyzetek. In: László János (szerk.): Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából. Kézirat. Tankönyvkiadó, Eötvös Lóránt Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 242-292. o.

A vallomást tevő szabad elbeszélése elsősorban rálátást kell hogy adjon a kihallgatást végzőknek a cselekményre, s arra, hogy a kérdezett személy vallomásában miről kíván beszélni. Előzetes információként, kiindulási pontként, indokként szolgál a tulajdonképpeni kihallgatáshoz.

A kikérdezés fázisában arról van szó, hogy a kihallgatást végző rendőr a kommunikáció során egy nem saját maga által megélt eseményt, hanem a másik személy által közvetített ismeretek révén hozzáférhető valóságot próbál rekonstruálni. Ebben a közös rekonstrukciós folyamatban a vallomás lépésről-lépésre keletkezik és változik, bővül és kerül rögzítésre.

„Mondhatni, hogy a rendőr és a tanú együtt alkudják ki, mi és hogyan történhetett, s mit észlelt ebből a tanú, s milyen módon kerül jegyzőkönyvbe mindez.”¹⁶²

3.8.2. A kognitív és más interjú típusok, valamint az „egyetértés” szerepe a kihallgatáson

Egyes vizsgálatok szerint az USA-ban kb. 3.000-re tehető azoknak az eseteknek a száma, amikor a bíróság téves ítéletet hozott, valamilyen inkorrekt vallomás alapján. Ez kikényszerítette azt, hogy a szakemberek foglalkozzanak a problémával és megkíséreljenek kidolgozni egy, az eddiginél jóval hatékonyabb kihallgatási eljárást. A módszer kidolgozását elősegítő kutatásokba jó néhány pszichológus és kutató vett részt. A legfőbb érdem azonban kétségkívül két amerikai kognitív pszichológusé, akik végleges formába öntötték a módszert az elvégzett kutatások alapján, és nevet adtak az eljárásnak. A két pszichológus, Ronald Fischer és Edward Geiselman, 1992-ben publikálták híres könyvüket, melynek címe az „Emlékezést elősegítő technikák alkalmazása a kihallgatásban: a kognitív interjú”. A módszert az emlékezés hatékonyságát elősegítő kognitív technikák használata miatt kognitív interjúnak nevezték el. A módszer kifejlesztésének célja az volt, hogy

¹⁶² Scmitz, H. W. (1978): im. 31-37. o

mennyiségileg és minőségileg megnövelje a tanúktól, sértettektől, gyanúsítottaktól származó információkat az elkövetett bűncselekményekről.

Ez a technika is hasznos információkat hozhat, bár problémákat is rejt magában, ugyanis az információ nyereségen túl megvan a veszély arra, hogy a tanú meg akar felelni a feladatnak, ezért megpróbálja kitalálni, hogy mit észlelhetett a másik személy, fennáll a konfabulálás, a téves információadás veszélye.

Az emlékezést elősegítő technikák alkalmazásának hasznossága a kutatások során bebizonyosodott. A 90-es évek elejére alakult ki az interjú ma is használatos felépítése, a zárt kérdések minimálisra szorításával, a nyitott kérdések preferenciájával, a hosszabb elbeszélések lehetőségével, a szünetek beiktatásával és az emlékezést elősegítő speciális technikák alkalmazásával.

A kognitív interjú az elmúlt 10 évben nagy karriert futott be Amerikában és Európában egyaránt. Alkalmazóinak kutatási beszámolóit egyértelműen megerősítik, hogy az interjú használatával mennyiségileg és minőségileg több információ nyerhető a tanúktól, mint a hagyományos kérdezői technikákkal. A módszer további nagy előnye, hogy megtanulása – legalábbis alapszinten – nem igényel hosszú időt, 1-2 napos tanfolyamon az alapkészségek elsajátíthatóak.

A kriminálpszichológiai oktatás keretében néhány hazai egyetem jogi és pszichológiai fakultásán folyik a kognitív interjú elméleti és gyakorlati oktatása, azonban a gyakorlati munkában nem került széleskörűen alkalmazásra.¹⁶³

A kognitív interjú az a módszer, amely képes anélkül megnövelni a vallomások pontosságát, hogy egyben megnövelné a szuggesztibilitást is.

¹⁶³ Boros J.: (2002): Kriminálisztika és pszichológia In: Fenyvesi Cs. és Herke Cs. (szerk.) Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére. PTE-ÁJK, Pécs, 2002. 158-172. o.

A kognitív interjú az emlékezet laboratóriumi vizsgálatának eredményein alapul, és mellőzi a szuggesztív és rávezető kérdések használatát. Eredeti formájában 4 részből állt. Az első rész arra vonatkozó kérdést foglalt magába, hogy a szemtanúk minden egyes apró részletet, amit csak tudnak, idézzenek fel a bűnténnyel kapcsolatban. Ez azért fontos, mert a rendőrök általában speciális kérdéseket tesznek fel, ami nem szolgálja a visszaidézett információk mennyiségének maximalizálását. A „*Milyen színű volt az inge?*” kérdés helyett hasznosabb, a „*Kérem írja le a támadóját!*” kérdés. A második lépés olyan részletek előhívásának ösztönzése, amelyeket a tanú az interjú elején nem említett, az eredeti helyszín és kontextus mentális felidézésén keresztül. Számos laboratóriumi vizsgálat adta azt az eredményt, hogy az eredeti kontextus mentális felidézése képes serkenteni az emlékezeti előhívást.

A harmadik szakaszban a szemtanúkat arra kérik, próbálják meg eltérő időrendben felidézni az eseményeket, először elejétől a végéig, majd fordítva. Ez a módszer is megnövelte a felidézett információ mennyiségét az ellenőrzött vizsgálatokban. Végül arra kérik őket, hogy különböző perspektívákat felvéve igyekezzenek újra felidézni az eseményeket, pld. az elkövető, vagy az áldozat szemszögéből. Ez az eredeti helyzet olyan vonásaira is felhívja a figyelmet, amelyen korábban esetleg átsiklottak.

1990-es években a kognitív interjúnak ezt a negyedik részét kiegészítették olyan eljárásokkal, amelyek a kihallgató és a szemtanú közti interakció és kommunikáció javítását célozták.

Az eredmény azt mutatta, hogy a kognitív interjú anélkül növeli meg a felidézett információ mennyiségét, hogy ezáltal a szuggesztibilitás mértékét is megnövelné. Angliában és Walesben mára szinte kivétel nélkül bevezették a kognitív interjút oktató tanfolyamokat a rendőrkapitányságokon, ahol a rendőrök gyakorlatot szerezhettek a módszer alkalmazásában.¹⁶⁴

A kognitív interjú azonban a nyomozási eljárásra lett kidolgozva, és nem az általában ismételt kihallgatást jelentő bírósági kihallgatásokra. Az eredményes

¹⁶⁴ Schacter, D. L. (2002): im. 154. o.

és hatékony munka érdekében főbb elemeit a bírának is célszerű lenne ismerniük, és kidolgozni egységes elvek szerinti olyan módszert vagy módszereket, amely növelné a vallomások megbízhatóságát.

A klinikai pszichológiában a kognitív mellett még számos interjú típus létezik. A klinikai szakpszichológusok általában úgy vélik, hogy eset- és személyiségfüggő az, hogy az adott tanúval szemben mely technikát érdemes alkalmazni.

Baldwin pld. úgy véli, hogy érdemes egyéb, büntetőjogon kívüli interjúkészítési szabályokat a rendőrségi interjúra is alkalmazni.¹⁶⁵

Ezen szabályok ismerete a bírósági eljárásban sem lenne nélkülözhető a helyes kérdezési módszerek kidolgozásához, és a bírósági eljárásban sem lenne szabad minden ügyben, minden kihallgatottnál azonos séma szerint dolgozni.

A szabad visszaemlékezés, az irányított elbeszélés vagy a speciális kiválasztós kérdéssor befolyásolhatják a visszaemlékezést. Általában a szabad visszaemlékezést tartják a legpontosabb, de nem túl teljes eszköznek; az irányított elbeszélés eredménye kevésbé pontos, de teljesebb, míg a speciálisan összeállított kiválasztós kérdéssorok bizonyultak a legpontatlanabbnak, de legteljesebnek. Ahhoz, hogy mind a pontosságot, mind a teljességet elérjék, ajánlatos kombinálni a kezdeti szabad elbeszélés technikáját későbbi speciális kérdésekkel. Ennek az a következménye, hogy a kihallgató gyakran befolyásolja a visszaemlékezést, míg a kérdezett személy felesleges segítséget kap az emlékeit összegyűjtő technikákat illetően.

A legtöbb kutatás, amelyet a visszaemlékezések teljességének és pontosságának javítására végeztek, azt hasonlította össze, hogy a kognitív megközelítés mennyiben hatásosabb a standard interjútechnikáknál, vagy az

¹⁶⁵ Baldwin, J. (1993): im. 325-352. o.

átdolgozott kognitív technikákat hasonlították össze a korábbi formáival. Az eredmények nem egybehangzóak. Például, különbségek mutatkoznak a visszaemlékezésben a kihallgatott személy életkorának függvényében, a kognitív interjúk nagyobb arányban érnek el sikereket az idősebbeknél, mint a fiataloknál, annak ellenére, hogy ennek ellentmondó eredmények is születtek.

A kihallgatásoknál kulcsfontosságú elem, hogy a nyugodt és kényelmes vallomást tevő sokkal együttműködőbb és így jobban koncentrál arra, hogy a legmegfelelőbbben emlékezzen vissza. Ez az, amiért ajánlatos, hogy a kihallgatást kellemes környezetben végezzék. Az általános feltevés szerint a kihallgató általi egyetértés kialakítása a visszaemlékezést elősegíti, a többi, nem egyetértő módszerrel ellentétben. Egy kutatás három kihallgatói magatartást tesztelt – „egyetértő”, „semleges” és „goromba” – amelyet a kezdetektől a formális interjú végéig megtartottak a kihallgatást végzők. Az volt a hipotézis, hogy az egyetértés kialakítása pozitív hatással van a memória visszanyerésére, amikor szabad elbeszélés útján vagy félig strukturált módon emlékeznek vissza, és hogy ez hatást gyakorol a nyert információ minőségére és mennyiségére, a pontos és pontatlan részleteket összevetve.

Speciális forgatókönyvet írtak a három feltételhez. Minden feltételhez különböző hanghordozás, dialógus, testbeszéd, személyiség és névhasználat járult, sőt a bútorokat és az egyéb kellékeket is megváltoztatták. Például az egyetértő módban, a keményfedelű naplót diszkréten a földre helyezték, biztosítva, hogy ne legyen se zavaró, se akadály; míg a goromba és a semleges módban, zajosan az asztalra dobták, vagy akadályként használták a kihallgató és a résztvevő között. Továbbá az egyetértő módban az interjút végző gyengéd hangon beszélt, a résztvevőt nevéen szólította, nyugodt testtartást vett fel és általában véve barátságosabban viselkedett. Ellentétben a goromba módban az interjút végző keményen beszélt, nem nevezte nevéen a résztvevőt, egy görcsös testtartást vett fel, és általában érdektelennek mutatkozott mindennel szemben,

ami a kísérleten kívül állt. A semleges módban az interjút végző minden viselkedési csatornája a lehető legsemlegesebb volt (pld. hang, testtartás stb.). A résztvevők az egyetértő feltételek között sokkal helyesebb részletek felidézésére voltak képesek, mint a semleges és a goromba feltételek résztvevői, anélkül, hogy megnövekedett volna a hibás válaszok aránya. Az eredmények azt mutatták, hogy az egyetértő kihallgatás helyesebb információ-visszaidézést eredményezett, és a hibás információmennyiség pontosan megegyezett a másik két kihallgatási formának alávetett résztvevők számával.¹⁶⁶

Végül meg kell jegyezni, hogy az egyetértő módban is megfigyelhető volt, hogy a résztvevők a rendelkezésre álló helyes információk mintegy harmadát idézték csak vissza, mely általában véve hangsúlyozza még a szemtanúk által adott vallomás hiányosságait is. Mivel ez egy mesterséges helyzet volt, nem lehet megjósolni, hogy ezek az eredmények mennyiben lennének mások, ha valódi helyzetet vizsgáltak volna, ahol az észlelő lát, hall, szagol, ízlel, vagy egyszerűen csak több részletet él át, mely éppen történik.

Tapasztalataim szerint, ha a tárgyalást vezető bíró nem igyekszik megfelelő légkört teremteni a vallomás megtételéhez, akkor a tanúknál és a vádlottaknál egyébként is meglévő szorongás, feszültség feloldására sem lesz lehetősége. Gyakran figyelmezteti a bíró ingerülten a megjelent személyt a mobiltelefonja kikapcsolására vagy arra, hogy ne zsebre dugott kézzel álljon, vegye le a sapkáját, vagy egyáltalán arra, hogy nem szabad leülni, ami csak fokozza a kiszolgáltatottság érzését. A nyugodt légkör megteremtésével a bíró munkája is könnyebbé válik, szakszerűbben teheti fel kérdéseit, és a kihallgatott is rendezheti gondolatait, ami a pontosabb felidézés előfeltétele.

¹⁶⁶ Collins, R. - Lincoln, R. - Frank, M. G. (2002): The effect of rapport in forensic interviewing. *Psychiatry, Psychology and Law*, April 2002. 69-79. o.

3.9. Szuggesztió a felismerésre bemutatás során

Sachter idéz egy missouri államban megtörtént esetet. A szemtanú a szembesítésen: Istenem ... nem tudom ... a kettő közül az egyik, de nem vagyok biztos benne ... húha ... a fickó egy kicsit magasabb, mint a 2-es számú ... a kettő közül az egyik ..., de nem tudom.

A szemtanú 30 perccel később, miközben még mindig a szembesítésre felsorakozott embereket méregeti és nem képes dönteni: nem tudom... a 2-es?

A szembesítést vezető hivatalnok: rendben.

A védőügyvéd egy hónappal később a tárgyaláson: Egészen biztos volt benne, hogy a 2-es számú volt, nem támadtak kétségei?

Szemtanú: nem voltak eziránt kétségeim ... teljesen biztos voltam a dolgomban.

A szemtanú 30 percig nézte a 4 férfit és próbálta azonosítani a támadóját és kétségekkel küszködött, de a tárgyaláson nem utalt erre az élményre. Kérdés, hogy a szembesítést végző hivatalnoknak az a nyilatkozata, hogy „rendben”, szuggesztív epizódként értékelhető-e azáltal, hogy megnövelte a tanú magabiztosságát.¹⁶⁷

A magabiztossággal kapcsolatban Wells és társai egy olyan kísérletet végeztek, hogy amikor a vizsgálati személyek pozitív visszajelzést kapnak, az milyen hatással van a vallomástevőkre. Azok akik pozitív visszajelzést kaptak, pld. „jól van, sikerült azonosítania az elkövetőt”, azok nagyobb magabiztossággal számoltak be, és úgy ítélték meg, hogy jobban látták az elkövetőt, tisztább emlékeik maradtak róla, ráadásul arcának több részletét voltak képesek felidézni, mint azok, akik egyáltalán nem, vagy negatív visszajelzést kaptak.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Sachter, D. L. (2002): im. 147-151. o.

¹⁶⁸ Wells, G. L. - Small M, - Penrod, S. - Malpass, R. S. - Fulero, S. M. - Brimacombe, C. A. E. (1998): Eyewitness Identification Procedures: Recommendations for Lineups and Photospreads. Law and Human Behavior, Vol. 22. No. 6

Ez igen jelentős tényező a tárgyaláson, mert a magabiztos tanúk meggyőzőbbek a bírák számára, azonban a kapcsolat a tanú magabiztossága, és a szemtanú memóriájának a pontossága között igen szerény.¹⁶⁹

Amikor az esküdtek vagy bírák magabiztos szemtanúval találják szembe magukat, hajlamosak több figyelmet szentelni a megbízhatóságának, mint a bűneset eredeti körülményeinek, amelyek igen csak megnehezítették az elkövető megfigyelését és esetleges felismerését.

Vajon az a szemtanú adja-e az értékeőbb vallomást a büntetőügy szempontjából, aki határozottan állítja, hogy felismeri a bankfiók üvegajtaja mögött állt támadót, vagy az, aki kétségekkel küszködve bizonytalanul válaszolva, nem ismeri fel a lehetséges elkövetőt arra is hivatkozással, hogy a kérdéses időpontban még a nap is olyan szögben sütött, hogy nem volt alkalma a felismerésre?

Véleményem szerint a bíróság egy ilyen szituációban akkor jár el helyesen, ha a bizonytalan tanú vallomását is súlyának megfelelően kezeli, de sajnos a bírói gyakorlatból ezzel ellentétes példát is lehetne felhozni.

A szemtanúk magabiztosságát csak fokozza, ha közlik velük, hogy egy másik szemtanú ugyanazt a személyt azonosította elkövetőként, mint ők. Ugyanilyen hatása van annak is, ha a tanúk a tárgyalásra készülve újból és újból elpróbálják vallomásaikat. A szemtanúk magabiztossága közel sem szilárd a büntett idején, és egy látszólag ártalmatlan pozitív visszajelzés, egy egyszerű „rendben” is képes azt jelentékeny mértékben megnövelni. Később önbefolyásoló hatásként egyre magabiztosabb abban, hogy visszaemlékezik arra, amiben korábban egyáltalán nem volt biztos.

¹⁶⁹ Colby, M. A. E. - Weaver, C. A. (2006): Comparing eyewitness memory and confidence for actors and observers in product identification situations: Extending findings and methodology from criminal justice. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 2006/2, 2 (2) 145-162. o.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága szembesülve azzal a ténnyel, hogy a szuggesztív kérdésfeltevés befolyással lehet a szemtanúk vallomására, 1972-ben a Neil Vs. Biggers ügy alapján leszögezte, hogy amennyiben van ok feltételezni, hogy a szemtanú vallomása lényegbe vágóan fontos, a szemtanú vallomásának pontosságát a tanú magabiztossága a gyanúsított részletes leírására irányuló képessége, továbbá annak alapján kell megítélni, milyen jól látta a bűntényt és annak mennyi figyelmet tudott szentelni. Ez az ún. Biggers kritérium. Emellett még azt is számításba kell venni, hogy mennyi idő telt el a bűncselekmény és a felismerésre bemutatási eljárás között.¹⁷⁰

Wells és mások azonban rámutattak arra, hogy a pozitív visszajelzés számos, szuggesztív eljárás segítségével kicsikart bizonyíték hitelességének megítélésére gyakorolhat nem kívánatos hatást.

A szemtanú éppen a szuggesztív eljárás miatt biztos a dolgában és állítja azt pld., hogy mindent látott. Az ún. Biggers kritériumok viszont nem adnak helyt egy efféle ellenérv számára. Fontos, hogy a szuggesztív technikák gyakoriságát feltétlenül csökkenteni kell, mert a hibás felismerés az egyik lehetséges oka az ártatlan emberek elítélésének.¹⁷¹

Wells úgy véli, hogy az egyik lehetséges változtatásként ahelyett, hogy a védelemtől követelnék meg annak bizonyítását, hogy a felismerésre bemutatást nem lett volna szabad megengedni, az államnak kellene bizonyítani, hogy azt engedni kellett. Az államnak kellene bizonyítékot bemutatni arra nézve, hogy a szemtanú bizonyosan minden befolyásolástól független volt. Például a felismerésre bemutatási eljárás előtt adott személyleírások felhasználhatók az állam által a megbízhatóság bizonyítására, azonban az azt követőek már nem.

¹⁷⁰ Schacter, D. L. (2002) im. 151-152. o.

¹⁷¹ Wells G. L. - Small, M. - Penrod, S. - Malpass, R. S. - Fulero, S. M. - Brimacombe, C. A. (1998): im.

Azon vallomások, melyek ugyan figyelembe veszik a bizonyosságot, a látottakat, a figyelmet, vagy a vádlott leírását, azonban a benne foglalt állítások utólagos befolyásoltságot tükröznek, nem használhatók fel az eljárásban.

Jegyezzük meg, hogy nem lehet csak úgy egyszerűen megkérni a szemtanút, hogy hagyja figyelmen kívül a szuggesztív eljárást, és az eredeti eseményre visszagondolva válaszolja meg a kérdéseket. Az emlékképek torzulása megakadályozza az embereket abban, hogy erre képesek legyenek. Feltétlenül szükséges egy világos jegyzőkönyv a szemtanúknak a kérdéses dolgokkal kapcsolatos állításairól, amely már a szuggesztív eljárás lefolytatása előtt is létezett.

A valódi megoldást az összes szükségtelen szuggesztív eljárástól való megszabadulás jelentené.

Világos ismérveket kellene lefektetni arra nézve, hogy hogyan kell az azonosítási sorba „kitöltő” személyeket választani, hogyan kell a szemtanúkat instruálni, mielőtt megnéznék a felállított sort, a sor tagjainak ismétlődő kiállításáról, mellyel csökken a téves azonosítás lehetősége, egy semleges azonosítási „sor-ügyintéző” alkalmazásáról, és a szemtanú azonosítás alatt mutatott bizonyosságáról szóló feljegyzésekről.

Úgy vélem, a bíróságoknak kellene ösztönzést adniuk, hogy ne befolyásoló eljárásokat fejlesszenek ki a nyomozás során, és az ilyen jellegű bizonyítékokat ki kellene rekeszteni a bizonyítékok köréből.

A bíróságoknak figyelemmel kell lenni a szuggesztív eljárások hatásaira, amelyek elősegíthetik a téves azonosításokat. Figyelemmel kell lenni arra, hogy ezek a szuggesztív eljárások nemcsak elbizakodottá teszik a szemtanút a saját bizonyosságával kapcsolatban, hanem a szemtanú beszámolóját is felnagyítja abban, hogy mennyire volt jó az ő megfigyelése. A folyamatban

sokat segítene, ha a bíróságok megfontolt mértékű kritikával illelnék a szuggesztív eljárásra utaló bizonyítékokat.

A fénykép-azonosítási eljárásokat ritkán veszik fel magnószalagra, s szinte sohasem rögzítik videóra; ennél fogva nincs lehetőség arra, hogy azt állíthassuk, nem adtak alapos tájékoztatást, szuggesztív megjegyzéseket az eljárás során, és így tovább. A felismerést megelőző szuggesztív fénykép-azonosítási eljárás sokak szerint arra szolgál, hogy elfogulttá tegye a felismerést, attól függetlenül, hogy milyen megfelelőnek tűnhet a személyekkel lefolytatott felismerés elszigetelt körülmények között. Ráadásul, amikor az élő felismerés a fénykép-felismerést követi, a gyanúsított az egyetlen személy, aki közös mindkét eljárásban, ezáltal nyilvánvalóvá teszi a tanú számára, hogy melyik személy a gyanúsított.

Sok esetben a gyanúsított az egyetlen – de tapasztalataim szerint maximum egy-két személy –, aki megfelel nagyjából a felismerésre bemutatáskor a szemtanú által a tettesről előzetesen adott személyleírásnak. Egy kísérlet során pszichológusok bebizonyították, hogy annak az esélye, hogy a szemtanú egy ártatlan embert azonosít, drámaian megnőtt annak hatására, hogy a felismerésre bemutatás során a felsorakozott emberek nem felelnek meg a tanú által a tettesről adott leírásnak. Egy hat személyes szembesítéskor, amikor nincs az igazi tettes a gyanúsítottak között, egy a hathoz (16,67%) az esélye annak, hogy egy ártatlan embert azonosítsanak. Egy kísérlet, amely a gyanúsítottak összeállításának hatását vizsgálta, arra az eredményre vezetett, hogy a szemtanúk 70%-a ártatlan embert azonosított, amikor a felismerésre bemutatáskor a felsorakozottak nem feleltek meg a tettesről adott személyleírásnak. A pontos átlagok változtak a kísérletek során (amiatt, hogy milyen jó leírása volt a szemtanúnak a tettesről, mennyi idő telt el stb.), de a konzisztens megegyező az, hogy azok az emberek, akik nem felelnek meg a felismerésre bemutatás során a személyleírásnak, arra szolgálnak, hogy

növeljék annak lehetőségét, hogy a gyanúsítottat – ha ártatlan –, tévesen azonosítsák.

A legbefolyásolóbb hatásúak mégis a felismerésre bemutatás során elhangzó utasítások, megjegyzések és kérdések lehetnek. A szemtanú ezekből azt feltételezheti, hogy a tettes a felsorakozottak között van, és az a feladata, hogy megtalálja. Az egész eljárás értelemszerűen közvetíti azt az üzenetet, hogy a rendőrség tudatában van annak, hogy ki követte el a bűncselekményt, és a tettes a szembesítettek között van. A valóságban azonban a felsorakoztatottak egy egyszerű gyanú, vagy rossz információ alapján is fel lehetnek állítva. Kimutathatóan változik az azonosítási kísérletek aránya az utasításoktól függően. Azzal az „útmutatással”, hogy a tettes talán ott van, talán nincs, már 78-ról 60%-ra csökkentették az azonosítási kísérletek arányát. Fontos megjegyezni azonban, hogy ezek az instrukciók nem csökkentették az azonosítás esélyeit abban az esetben, amikor a valódi tettes a szembesítettek között volt.¹⁷²

Angliában és Walesben a jog megkívánja azt az instrukciót, hogy az elkövető vagy jelen van, vagy nincs a felismerésre bemutatottak között, azonban kísérleti úton az is bizonyítható volt, hogy az idősebb felnőttek ezeket az elfogulatlan instrukciókat kevésbé tudják felidézni, és nem emlékszenek rá.¹⁷³

3.10. A sztereotípiák befolyásoló hatása

Egy eszköz, amivel az emberek kitöltik az emlékezetüket, a sztereotípiák használata. A sztereotípiák a különféle társadalmi csoportokra jellemzőnek tartott tulajdonságokra utaló megállapítások, amelyek egy-egy csoport viszonylatában nagyfokú közmegegyezésen alapulnak, és időben tartósan

¹⁷² Wells, G. L.: What is wrong with the Manson V. Braithwaite test of eyewitness identification accuracy? www.psychology.iastate.edu/faculty/gwells/mansonproblempdf

Wells, G. L. - Small, M - Penrod S. - Malpass, R. S. - Fulero, S. M. - Brimacombe C. A. E. (1998): *im.*

¹⁷³ Willock, R. A. - Bull, R. - Vrij, A. (2005): Aiding the Performance of Older Eyewitnesses: Enhanced Non-Biased Line-Up Instructions and Line-Up Presentation. *Psychiatry, Psychology and Law*. Volume 12 Number 1. 129-140. o.

megmaradnak.¹⁷⁴ Sztereotípiák lehetnek például a tipikus németről, olaszról, cigányról stb. alkotott képünk, ami félrevezető lehet. Ha a konkrét személyre nem illik a sztereotípiák, a felidézés pontatlan és sematikus lesz. A sztereotípiák is egyfajta sémák.

A sztereotipizálás is a pontatlanság egyik forrása lehet. A sztereotipizálás befolyásolhatja azt a képességünket is, hogy a sztereotipizált csoport tagjai között különbséget tegyünk. A csoport-sztereotípiák erejétől függően nehézséget okozhat a megjelenés, az arcberendezés stb., mint egyéni különbségek észlelése esetén a másik csoport tagjainál. A szemtanúk gyakran emlékeznek egy személy faji, vagy etnikai csoportbeli hovatartozására, azonban nem emlékeznek egyéni jellemzőire.¹⁷⁵

Hasonló jelenséggel találkoztam, amikor egy – mellesleg szabálytalanul lefolytatott – felismerésre bemutatási eljárásban a színes bőrű sértettnek egyszerre bemutatták az öt támadóját, és egy érdektelen kívülálló személyt, de még így is egyedül azt a kontrollszemélyt választotta ki, akinek bizonyíthatóan semmi köze nem volt a bűncselekményhez.¹⁷⁶

Abban az esetben, ha a tanúnak van egy elképzelése arról, hogy mi a jellemző egy németre, olaszra, cigányra, egy női sofőrre, az emlékezeti hézagokat ez alapján töltheti ki, ami azonban kiváló táptalaj a befolyásolására.

Leiber és Fox tanulmánya azt vizsgálja, hogy az etnikum és a letartóztatás hogyan befolyásolja a döntéshozatalt, azáltal, hogy megvizsgálja az etnikai háttér hatását a letartóztatásra Iowa államban. Több szempontú elemzést végeztek bírósági adatokat felhasználva (1980-tól 2000-ig), amelyek bemutatják, hogy az etnikai háttér is befolyásoló tényező. Bizonyítékok szerint, az etnikai hovatartozásnak közvetlen és közvetett hatásai vannak, melyek gyakran hátrányosan érintik az amerikai fekete fiatalokat a fehér fiatalokkal szemben.

¹⁷⁴ Csepeli Gy. (1997): Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 475. o.

¹⁷⁵ Forgács J. (1996): im. 45-46. o.

¹⁷⁶ Hajdú Bihar Megyei Bíróság B. 621/2004/38, Debreceni Ítélet tábla Bf. II 141/2005

Úgy vélik, a szimbolikus veszélyt az afrikai amerikaiakkal kapcsolatos negatív képek is tovább erősítik, és a döntéshozók által létrehozott etnikai sztereotípiák is, amely szubjektív hozzáállás befolyásolja az ügyek kimenetelét.¹⁷⁷

Más tanulmányok arra az eredményre jutnak, hogy az etnikum hatása inkább közvetett, mint közvetlen; eszerint a végeredményt látszólag közömbös tényezők befolyásolják, mint társadalmi osztály vagy családi állapot, amik az etnikai hovatartozással nagymértékben korrelálnak.¹⁷⁸ Ezen befolyásoló tényezőkkel is külön dolgozatban lenne érdemes foglalkozni.

3.11. A társas befolyásolás, a konformitás szerepe a vallomások kialakulásában a büntetőeljárásban

Az emberek közötti minden interakció tartalmaz bizonyos mértékű társas befolyásolást. Még a legfelszínesebb érintkezés is hagy valamilyen nyomot a partnereken, bármilyen csekély is legyen az. Szigorú értelemben véve minden vélemény amit kifejtünk, minden kérés, melyet partnerünkhöz intézünk és minden viselkedésünk vele szemben így, vagy úgy befolyásolni fogja az illetőt.

A csoportok már csak létszámuknál fogva is sokkal nagyobb befolyást képesek az emberre gyakorolni, mint az egyedüli partner.

A személyközi befolyásolás a társas interakció lényeges része. Akár akarjuk, akár nem, még a legfelszínesebb interakcióban is befolyásoljuk egymást, bár ez a befolyás sokszor alig észrevehető.

A legalapvetőbb szint, hogy a másik ember pusztá jelenléte növelheti az izgalmat, és a teljesítmény javulásához, vagy romlásához vezethet. A konformitás és a behódolás folyamatai általában akkor jelennek meg, ha csoportok megkísérlik befolyásolni tagjaikat, hogy a csoport által elfogadott

¹⁷⁷ Leiber, M. J. - Fox, K. C. (2005): Race and the Impact of Detention on Juvenile Decision Making. *Crime & Delinquency*, Vol.51 No. 4, October 2005, 470-497 o.

¹⁷⁸ Guevara, L. - Herz, D. - Spohn, C. (2006): Gender and Juvenile Justice Decision Making. What Role Does Race Play? *Feminist Criminology*, Vol.1, No.4. October 2006, 258-282. o.

módon viselkedjenek. Szinte valamennyien igen érzékenyek vagyunk az ilyen csoportkövetelményekre illetve csoportelvárásokra, és a legtöbb helyzetben alkalmazkodunk hozzájuk.¹⁷⁹

A szociálpszichológia és a józan ész közötti kapcsolatok példáját nyújtják a konformitás vizsgálatai. Ezek azt bizonyítják, hogy a legtöbb embert nyilvánvalóan értelmetlen nézetek, vagy ítéletek hangoztatására lehet készíteni, ha a többség az adott álláspontot képviseli.

Egy széles körben ismert vizsgálat kimutatta, hogy sok ember még olyan egyszerű dolgokról is képes hibás ítéletet alkotni, mint különböző vonalak hosszúságának megítélése, ha jelenlétében több társa magabiztosan képviseli a hibás ítéletet.¹⁸⁰

Ami befolyásolja a konformitást, a támogatók jelenléte vagy hiánya. Tapasztalatok szerint, ha akad legalább még egy személy, aki elutasítja a helytelen csoportítéletet, a konformitás drámaian csökken. Ilyenkor a kísérleti személyek már nem voltak egyedül és szemmel láthatóan kevésbé feszélyezte őket, hogy a csoporttal szemben fellépjenek. Mi is történik valójában a konformitás különböző helyzeteiben?

Kétségtelenül normális emberek, akik tökéletesen tudják a helyes választ, ha egyénileg kérdezik őket, miért adnak következetesen rossz választ, ha mások már előttük ezt tették? Ezek a vizsgálatok mindennél világosabban szemléltetik a valamennyiünkben működő konformitás erejét. Valamennyien mélyről jövő szükségét érezzük annak, hogy más emberekhez hasonlítsunk, másokhoz hasonlóan gondolkodjunk, és más emberek elfogadjanak minket.

Az ügy más kihallgatottainak a vallomásai bemutatásánál meg kell előzni a befolyásolás lehetőségét. Ebből a célból nem szabad az egész korábbi jegyzőkönyvet felolvasni, legfeljebb egyes részeit szabad ismertetni, amelyek

¹⁷⁹ Forgács J. (1996): im. 195-315. o.

¹⁸⁰ Forgács J. (1996): uo. 15. o.

felújíthatják az összefüggéseket, felfrissítik az emlékezést, bizonyos körülmények emlékezetbe idézéséhez vezethetnek anélkül, hogy magát a vallomás tartalmát befolyásolnák. (Be. 291. § (4), (5) bekezdés, 297. § (1), (2) bekezdés) Pld. valamely beszélgetés tartalmának felidőzésében való segítségnyújtás céljából bemutatják vagy felolvassák a jegyzőkönyv azon részét, amely a beszélgetés körülményeire, de nem a tartalmára vonatkoznak.¹⁸¹ Egyik megalapozatlansági okként hatályon kívül helyezéshez is vezetett az a büntetőügy, amelyben az elsőfokon eljáró tanács elnöke a legtöbb tanúnál aggály nélkül elfogadta, hogy már nem emlékeznek semmire, és további kérdések feltevése nélkül olvasta fel a korábbi vallomásaikat, majd arra nyilatkozta őket, hogy azt fenntartják-e.¹⁸²

Kimutathatóan még az is befolyásoló erejű a kérdésnél, ha nem szembesítésen teszik fel, de a kérdésben a kérdező utal mások válaszára.

A konformitás, mint befolyásoló erő működik pld. egy sok vádlottas ügyben, ha a bíró megkérdezi, hogy van-e észrevétele az elhangzott vallomásra, van-e kérdése, indítványa, vagy kíván-e az utolsó szó jogával élni. (Be. 319. §.) Ha az első két érintett vádlott nem kíván élni ezen jogával élni, akkor lényegesen csökken a többi vádlott felszólalási vagy kérdezési kedve is.

Fordított esetben is kimutatható az összefüggés, mert ha az elsőként megkérdezett vádlottak például mondanak néhány szót az utolsó szó jogán, a többiek is valószínűbb, hogy hasonlóan tesznek. Tapasztalataim szerint ez a befolyásolhatóság még olyan kérdésben is érvényesül, mint a jogorvoslati joggal élés, vagy egy határozat tudomásul vétele.¹⁸³

¹⁸¹ Kertész I. (1965): im. 255. o.

¹⁸² Hajdú Bihar Megyei Bíróság B. 310/2006/9; Debreceni Ítéletábla Bf. II. 137/2007

¹⁸³ Debreceni Városi Bíróság B. 3968/1999/41; Hajdú Bihar Megyei Bíróság Bf. 38/2002/4; LB. Bfv. I. 1.814/2003/7

3.12. A gyermekek kikérdezése, és befolyásolhatósága

A gyermekek bírósági eljárásban, tárgyaláson történő kihallgatását lehetséges körben kerülni kell, ami a törvény előírásaiból is következik elsősorban a kíméletük miatt. (Be. 86. § (1) bekezdés, Be. 207. § (4) bekezdés)

Ilyenkor a tárgyaló bíró a nyomozás során tett vallomásaira támaszkodhat, amit vagy a nyomozási bíró, vagy a nyomozóhatóság előtt tett meg. Ilyenkor is ismerni kell azokat az alapvető életkori sajátosságokat és lehetséges hibaforrásokat, amelyek a vallomásokban előfordulhatnak. Természetesen lehetséges, hogy mégis meg kell hallgatni a gyermeket vagy kiskorút, ilyenkor azonban fokozottan ügyelni kell azokra a sajátosságokra, amelyek ismerete a kihallgatásukhoz szükséges.

A gyermekek fejlődésének minimális ismerete szükséges ahhoz, hogy a gyermekektől megfelelő információhoz lehessen jutni. Más és más a kapott információ pontossága egy korai gyermekkorban, kisiskoláskorban, iskoláskorban, és serdülőkorban lévő gyermeknél. Aki tisztában van a különböző fejlődési szakaszokkal, jobban meg tudja ítélni, hogy egy bizonyos korú gyermek megértette-e a kérdéseket, és hogy sikeresen tudja-e közölni a gondolatait és érzéseit.

A gyermekkorú tanúkról elfogadott az irodalomban, hogy befolyásolhatóságuk fokozott mértékű, félénkek és a kihallgatás is riasztólag hat rájuk.¹⁸⁴ Már Moravcsik Emil magyar ideggyógyász több mint száz évvel ezelőtti kísérleteiben kimutatta, hogy sok gyerek igen pontos megfigyelő és visszaadó képességről tett bizonyosságot, de ugyanakkor erős volt a szuggesztív befolyásolhatóságuk és a valóságot könnyen meghamisította élénk fantáziájuk, felelőtlenségük.¹⁸⁵

A gyermek a felnőttnek kétely nélkül hisz, a tőlük hallottakat kritika nélkül elfogadja, és különösen befolyásolhatják szülei, hozzá közel álló felnőttek, de

¹⁸⁴ Gödöny J. (1968): im. 232. o.

¹⁸⁵ Balogh J. - Moravcsik E. (1908): A tanúvallomások pszichológiájának tárgyalása. Jogtudományi Közlöny, 1908. augusztus 14. 253-257. o.

még a játszótársai is. Maga a befolyásolás akaratlanul is történhet, pld. ha többször elmondadják a gyerekekkel, hogy mit fog mondani a rendőr- vagy bíró bácsinak.

Lehetséges, hogy végeredményben a gyermek vallomása semmit sem ér, de lehet, hogy éppen a gyermektől tudja meg a hatóság az igazságot. Valójában a gyermekek képesek pontos és hasznos információkat nyújtani. A probléma az, hogy a felnőttek nem biztos, hogy tudják, hogyan lehetséges megbízható információkat tőlük beszerezni.

A gyermekek gyakrabban követnek el forrás-megfigyelési hibákat, ami alatt azt értjük, amikor az emberek összekeverik a valóban megtörtént események emlékeit azokkal, amelyeket csak gondoltak, álmodtak, vagy amiről kérdezték őket. Különösen így van ez, ha ismételten arra bátorítják őket, hogy soha meg nem történt eseményekre gondoljanak, vagy ilyenekről beszéljenek.

A gyermek vallomásaira vonatkozó számos tényezőt a tudományos közösség általában elfogad. Jelentőssé válik a befolyásolhatóságban a korkülönbség, mivel a még nem iskoláskorúak könnyebben irányíthatóak, mint az iskolások vagy a felnőttek. A gyermekeket könnyen irányítani lehet, szándékosan is, hogy hamis, vagy pontatlan vallomást tegyenek.

Helytelen kérdezési technikák miatt is eltérhet a gyermek emlékezete a valóságtól. Egy valós szituációról alkotott gyermeki emlék jelentősen megváltozhat a kérdések révén, és a gyermek még olyan elképzelésekkel is gazdagíthatja az emléket, amelyek sohasem történtek meg. Probléma lehet, ha a kérdező meg van győződve arról, hogy mi történt, ezért hajlamos úgy feltenni a kérdést, hogy a válaszok igazolják hipotézisét. A gyermek tanú vallomásában idővel jelentős ellentmondások és változások lehetnek, ami magában hordozza a lehetőségét, hogy felnőttektől tanulta a történetet,

különösen, ha nincs olyan vizuális képe, amely az általa elmondottaknak megfelelne.¹⁸⁶

Igaz, a kisgyermek nem mond sokat szabad emlékezési szituációban, ezért általában kérdések útján kell információkat megszerezni tőlük. A gyermek szabad emlékezése eléggé pontos lehet, de kevesebbre emlékszik, mint a felnőttek. Emiatt a kérdező hamarosan frusztrálttá válhat és irányított kérdéssel feltevésbe, kényszerítő módszerek alkalmazásába kezdhet. Torzulás következhet be az információban, a helytelen kérdezési technikák miatt, ha a gyermek emlékezése eltér az eredetitől.

Bár az ismétlődő és befolyásoló interjúk vagy a hibás kérdezési technikák nem jelentik azt, hogy a gyermek erőszakot követek el, nagyon megnehezítik, vagy akár lehetetlenné is teszik, hogy kiderítsük, mi is történt, ha egyáltalán történt valami.

A kérdező már a kihallgatás megkezdése előtt meg van győződve arról, hogy mi történt. Azt gondolja, hogy a gyermeket pld. bántalmazták, ezért hajlamos úgy feltenni a kérdéseket, hogy igazolják hipotézisét. A kérdező nem vesz tudomást arról a nyomásról, amit a gyermekre gyakorol kérdés közben, ha a gyermeknek kicsi az ellenállása, akkor az ilyen nyomás következtében a valóságtól eltérő jellegű válaszokat adhat.

A kérdező megerősíti a gyermek néhány válaszát. Ilyen, amikor a gyermeknek azt mondja, hogy *nagyon ügyes vagy, a mami nagyon büszke lesz rád, hogy elmondtad ezt az ijesztő titkot*, vagy a gyermek játszhat egy különleges játékkal, miután elmesélte a bántalmazását, és a gyermeknek cukrot, ennivalót, üdítőt, vagy játékot ígér, vagy ad, ha együttműködik és válaszol a kérdésekre.

¹⁸⁶ Underwager, R. C. - Wakwerfeld, H.: Szeminárium a gyermekek elleni szexuális erőszak problémájáról Institute for Psychological Therapies; <http://www.umn.edu/nlhome/g012/under006>

A kérdező nem teszi világossá a gyermek előtt, hogy nem baj, ha nem válaszol olyan kérdésekre, amelyekre nem ismeri a választ. A gyermek válaszolni fog furcsa és megválaszolhatatlan kérdésekre is. Egyes tanulmányokból kiderül, hogy gyermekek választ adtak olyan igazán furcsa kérdésekre is, mint pld. a vörös szélesebb-e, mint a sárga.

A *nem tudom* típusú válaszok és még néhány más fajta felelet után a kérdező hajlamos olyan kérdéseket feltenni, melyekkel szemben a gyermeknek kicsi az ellenállása. A kérdező nem vesz tudomást olyan válaszokról, amelyek nem támasztják alá hipotézisét.¹⁸⁷

Ezzel szemben a helyes kihallgatásnál világossá kell tenni a gyermek számára, hogy nem baj, ha nem tud válaszolni egy kérdésre, hagyni kell, hogy azt mondja, nem tudom, vagy nem emlékszem, s nem kell megpróbálni elérni, hogy azt válaszolja, amit a kérdező hallani akar.

A gyermek szabad emlékező képessége éppen olyan fontos, mint a felnőtteké. A lényeg, hogy nem szabad alkalmazni befolyásoló vagy rávezető kérdéseket. A nyitott kérdéseket viszont többször is meg lehet ismételni. Ne legyen félbeszakítva kérdésekkel a gyermek beszámolója. Ha eldöntendő kérdést kell feltenni, azt mindig csak a végén, miután már megpróbált a kihallgató nyitott kérdések segítségével információhoz jutni. Csak a nyitott kérdéseket szabad ismételgetni. Abban az esetben, ha a kihallgató nem veszi figyelembe a direkt kérdésekre adott válaszokat, és újra meg újra felteszi azokat, a gyermek lassacskán rájön arra, hogy mit is akarnak tőle hallani. Az ilyen jellegű befolyásoló kérdések megtiltása a tárgyaláson is különösen fontos pervezetői feladat lenne.

Fontos lenne, hogy a nyomozás során az elejétől fogva videó, vagy hangkazettára legyen a kikérdezés rögzítve. Ez biztosítja a beszélgetés teljes

¹⁸⁷ Zajac, R. - Gross, J. - Hayne, H. (2003): Asked and answered: questioning children in the courtroom. *Psychiatry, Psychology and Law* 10.1. (April 2003) 199-210. o.

dokumentáltságát és pontosan regisztrálja az elhangzottakat, az alkalmazott eljárásokat és a megszerzett adatokat. A videófelvétel lehetővé teszi az esetleges nonbervális utalások megfigyelését is.

Azt is felfedezték azonban, hogy a szakemberek nem tudnak különbséget tenni olyan videófelvetelek között, ahol a gyermekek megtörtént esetet mondanak el és ahol sugalmazó kérdések révén találnak ki valamit. A felnőttek véleménye, vagy ítélete arról, hogy a gyermek beszámolója mennyire pontosak, csak véletlenszerű lehet.¹⁸⁸

Az angol-amerikai modellnek tekinthető ún. ügyféli perben az a fél, aki a tanút szólítja, nem tehet fel ún. (rá)vezető kérdéseket a tanú szavahihetőségének vagy vallomása igaz voltának ellenőrzése végett. Ezt azzal magyarázzák, hogy a tanút könnyen rá lehetne vezetni a válaszokra. A tanú szavahihetőségének ellenőrzése az ellenérdekű fél feladata, közvetlenül a tanú egyenes kihallgatása után a keresztkérdés során.¹⁸⁹

Sok nyelvi szerkezetről állapították meg, hogy gyermekek számára nem megfelelő, melyet a kereszt-vizsgálati kérdések során alkalmaztak, mint például az olyan kérdések, melyek több mint egy részből állnak, a nyelvtanilag összekavaró hatásúak, pld. amelyekben nem megfelelő formában használják a tagadást, a szenvedő szerkezetű kérdések, a visszakérdezések, és a többértelmű kérdések, de ilyen lehet a bonyolult szóhasználat is. („*Ez a te bizonyítékok erre?*”)

A védőügyvéd angolszász eljárásban lehetővé tett kereszt-vizsgálati kérdéseit vizsgálók többször megállapították, hogy nemcsak a gyermekek számára nem megfelelő nyelvezetet használnak, hanem még a felnőttek számára sem.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Underwager, R. C. - Wakwerfield, H.: im. 6. o.

¹⁸⁹ Joachim, H. (1993): A büntetőeljárás reformja Kelet- és Nyugat-Európában. Fordította Bócz E. Magyar Jog, 298-306. o.

¹⁹⁰ Zajac, R. - Gross, J. - Hayne, H. (2003): im. 199-210. o.

Az a tendencia, hogy a kereszt-vizsgálatot végzők nem megfelelő kérdéseket tesznek fel, és ráadásul a gyerekek ezekre a kérdésekre megpróbálnak válaszolni, nyilvánvalóan pontatlansághoz és ellentmondásokhoz vezet a gyerekek vallomásaiban. Ezek az ellentmondások előfordulhatnak például, amikor a gyerek válaszol egy hosszú, összetett kérdés egy részére, de nem az egészre, vagy amikor a kérdést egy eldöntendő kérdésként fogja fel, és azt megválaszolja. Az előző vallomásokhoz képest ezek ellentmondóak lehetnek, de nem azért, mert a gyerekek direkt hazudnak, hanem azért, mert megpróbálnak olyan képességet használni, mellyel ők nem rendelkeznek.

A gyermekek tárgyalótermi kikérdezését vizsgálva R. Zajac és kutatótársai azt állapították meg, hogy a gyerekek több mint 75%-a változtatta meg a vallomása legalább egy részletét az eljárás alatt. A régebbi kutatásokkal összhangban azt találták, hogy a védőügyvédek vallatáskor nagyobb arányban használtak bonyolult, nyelvtanilag zavart keltő, hihetőséget megkérdőjelező alapkérdéseket és eldöntendő kérdéseket, mint az ügyészek.

Az esetre vonatkozó pontos emlékek csak részben elegendőek arra, hogy a gyerek tanú megbízható és pontos vallomást tegyen. A gyerekeknek megfelelő nyelvészeti ismerettel is kell rendelkezniük, hogy megértsék és válaszolni tudjanak a tárgyalóteremben feltett kérdésekre.

Az a probléma, hogy a gyerekek nem képesek megérteni a kérdéseket, melyeket a tárgyalóteremben hozzájuk intéznek, mert ismeretlenek vagy érthetetlenek azok a jogi kifejezések, melyeket a tárgyalóteremben gyakran előfordulnak. Azok a gyerekek, akik nem értették meg a kérdést, csak ritkán kérnek magyarázatot és megpróbálnak válaszolni az összetett és számukra értelmetlen kérdésekre. Ez nyilvánvalóan pontatlansághoz és ellentmondásokhoz vezet a gyerekek vallomásaiban.

A gyerekek hajlandósága arra, hogy megválaszoljanak számukra értelmetlen kérdéseket attól függ, hogy a kérdés nyitott (és így számtalan válaszadási

lehetőség van) vagy zárt (csak meghatározott válaszlehetőséggel). Az 5-8 éves gyerekek 75%-a próbált meg válaszolni értelmetlen zárt kérdésre (pld. „*A doboz hangosabb, mint a térd?*”), de csupán kis arányban válaszolták meg a nyitott kérdéseket (pld. „*Mit esznek a téglák?*”). Más szavakkal, a gyerekek sokkal hajlandóbbak voltak arra, hogy értelmetlen kérdéseket megválaszoljanak, amikor a várt válasz egyszerűen csak „igen” vagy „nem” volt. Ebből következik, hogyha olyan kérdéseket tesznek fel, amire a várt válasz csupán „igen” vagy „nem”, előfordulhat, hogy olyan kérdésekre adnak választ, melyet nem értenek.¹⁹¹

A gyerekek esetében a vallomáshoz képest megjelenő ellentmondások kiemelése sokszor a bírósági eljárásban is a védelem alapvető célja, amit önmagában még kifogásolni sem lehet.

Az ilyen ellentmondások azonban csökkenthetik a gyerekek megbízhatóságát, ezért célja lehet valamely félnek a rávezető kérdések használata is.

A kutatók azt tapasztalták, hogyha nyitott végű kérdéseket kaptak a gyerekek, mint pld. „*mi történt?*” pontosan és részletesen számoltak be élményeikről, a specifikusabban megfogalmazott kérdések nyomán azonban, mint pld. „*hol ütötted meg magad?*” a pontatlan felidézések száma drámaian megnőtt. Ez az arány nyitott kérdéseknél 9 % volt, az utóbbi esetben 49 %.

A szuggesztív kérdések egyes káros hatásai annak tulajdoníthatóak, hogy a kisgyerek emlékezeti rendszere alapvetően sérülékeny. Különösen nehéz feladat számukra emlékeik forrását felidézni, vagyis azt, hogy bizonyos esemény pontosan hol és mikor történt meg velük. Ha többször kérdezik ki őket egy történésről, pusztán az állandó ismételtetés miatt is ismerős lesz számukra. Az ismerősség érzésére és az emlékek eredetére vonatkozó részletek hiányában az óvodáskorú gyerekek könnyen összekeverhetik

¹⁹¹ Zajac, R. - Gross, J. - Hayne, H. (2003): uo. 199-210. o.

egymással életük néhány eredetileg különálló epizódját, sőt fantázia szülte elemeket is középük szöhetnek.¹⁹²

A gyermekek kihallgatása során figyelembe kell venni, hogy befolyásoló hatású lehet a gyermeknek az a vágya is, hogy megfeleljen másoknak, így akár a szülőknek, vagy a kihallgatónak, ami eredményezhet nem helytálló kijelentést.¹⁹³

Viszonylag sok kiskorúak sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmény tárgyalása, és a kutatás lefolytatása után a saját tapasztalataim nem erősítik meg azokat a külföldi kutatási eredményeket, amelyek a védők fokozott megtévesztő és befolyásoló kérdésfeltevéseit tették közzé a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények tárgyalásakor. Ennek oka lehet azonban az ilyen ügyekben szinte kizárólagosan megvalósult kirendelt védők által ellátott védelem, és a részükről esetenként a vádlottal szemben érezhető ellenszenv is. A hazai ilyen irányú kutatások megállapításaival egyező tapasztalataim szerint a védelem a legtöbb ügyben nem volt aktív, hanem jellemzően passzívan szemlélték az eseményeket, minimális kérdésfeltevési aktivitással.¹⁹⁴

3.13. A vallomások megbízhatósága

3.13.1. A tanúvédelmi eszközök szerepe a befolyásolás hatásainak kivédésében

A tanúvallomások megbízhatóságát szolgálják azok a tanúvédelmi intézmények, amelyek a tanú vallomásának szándékos befolyásolását próbálják megakadályozni. Ez a szándékos befolyásolás történhet a tanú fenyegetése, szidalmazása, megfélemlítése útján, de előfordul, hogy a tanút

¹⁹² Sachter D. L.: (2002): im. 171-174. o.

¹⁹³ Orosházi Józsefné (2004): Pszichológus szakértő a rendőrség munkájában. Belügyi Szemle, 2004/6. sz. 20-26. o.

¹⁹⁴ Tóth M. (1989): Nyomozás és védelem. Magyar Jog, 1989/4. sz. 350. o.; Fenyvesi Cs. (2001): Védői jogosultságok a nyomozásban. Collega, 2001/11. sz. 6-12. o.

semmilyen külső hatás nem éri, mégis tart a terhelttől, vagy annak rokonságától, baráti körétől, és már pusztán ez a tény befolyásolja abban, hogy ismereteit a valóságnak megfelelően elmondja. A tanú védelmét szolgáló intézkedések feladata ezen fenyegető veszély minimumra szorítása, és a fizikai, pszichikai stressz csökkentése. A tanú fenyegetéssel való befolyásolásának büntetőjogi tilalmát a Btk. 242. § hamis tanúzásra felhívás tényállása tartalmazza, egyebekben pedig a Be. rögzít vonatkozó szabályokat. A tanúvédelmi szabályok ezen szándékos vagy vélt befolyás hatásainak kiszűrésére alkalmasak lehetnek, bár a tanú eljárásjogi védelme óhatatlanul szembe kerül a terhelt védekezési jogával. A tanú személyének vagy személyi adatainak titokban tartása például megnehezíti a vallomás hiteltérdemlőségének a vizsgálatát.¹⁹⁵

Egyes esetekben a tanúvédelmi szabályok a közvetlenség elvével is szembekerülnek. A Be. 292. § (2) bekezdése kifejezetten a tanút befolyásoló vádlotti jelenléteet kizárja, azzal, hogy indítványra, vagy hivatalból a tanács elnöke a tárgyalóteremből eltávolíttatja azt a vádlottat, akinek jelenléte a tanút a kihallgatás során zavarná. Hasonló szerepe lehet a nyilvánosságnak a Be. 237. § (3) bekezdése alapján történő kizárásának a tárgyalóteremből, amely a tanú indítványára is történhet. Látható, hogy a tanú védelmét, és a befolyástól mentes vallomástételének lehetőségét biztosítani igyekvő szabályokat nem csak a Be.-nek a tanú védelmét szolgáló része tartalmazza a bizonyítással foglalkozó VII. fejezet 3. címében (Be. 95. §-98/A. §).

3.13.2. A vallomások megbízhatóságának megítélése

Természetesen a tanúvédelmi szabályok nem alkalmasak az olyan befolyásolás kiküszöbölésére, ahol a tanú élete, testi épsége, személyi szabadsága nincs veszélyben, és vallomástételi kötelezettségének megfélemlítés nélkül eleget tud tenni.

¹⁹⁵ Kertész I. (1993): A tanú védelemre szorul (a büntetőeljárásban) Magyar Jog 1993/4. sz. 193-199. o.

Kertész véleménye az volt, hogy a helyes tanúvallomás nem kivétel, hanem éppen ellenkezőleg, a tévedés az, amit kivételes esetnek lehet tekinteni. A tanúvallomások összessége, valamint a tanúvallomások és egyéb tények összevetése lehetővé teszi a nyomozó szervek és a bíróságok számára az igazság megállapítását. Úgy vélte, hogy az emlékezeti és észlelési hibák lehetséges sokszínűsége ellenére a megfelelő reprodukálás, azaz a felidézésnek az eredetivel való megegyezése a szabály, a torzítás pedig kivétel.¹⁹⁶

Sok tanú és gyakran a terheltek is helyes vallomást tesznek a világ eseményeiről, érzeteikben lényegében véve helyesen tükröződnek a világ tárgyainak tulajdonságai, helyesen észlelték a bűncselekménnyel kapcsolatos tényeket és azt meg is tudják tartani emlékezetükben, illetve azokról helyesen tudnak beszámolni. A gyakorlatban mégis előfordulnak téves, vagy hamis vallomások.

Kertész úgy véli, hogy azoknak a pszichológiai tényezőknek a tanulmányozása útján, amelyek a vallomás tévességéhez vagy hamisságához vezethetnek, ki lehet dolgozni olyan kihallgatási taktikát, amely biztosítja az előbb említett vallomások megelőzését és igaz, hiteles, teljes vallomásokat kaphatunk.¹⁹⁷

Graham is szimpatizál azzal az érveléssel, melynek célja, hogy bemutassa, a vallomás természeténél fogva „megbízható formája a bizonyítékoknak arról, ahogy a világ működik.”¹⁹⁸

Schmitz viszont úgy véli, hogy a kihallgatás folyamatában azok, akik valamilyen eseményt észleltek vagy megfigyeltek, ismereteiket olyanokkal, akik maguk nem élték át az adott élményt, csak úgy tudják megosztani, hogy a hallgatóság az eseményről csak megközelítőleg nyerhet azonos ismereteket.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Kertész I. (1965): im. 17. o.

¹⁹⁷ Kertész I. (1965): uo. 88. o.

¹⁹⁸ Graham P. J. (2000): The Reliability of Testimony Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 61, No. 3. (Nov. 2000), 695-709. o.

¹⁹⁹ Schmitz, H. W. (1978): im. 141-145. o.

Gödöny is azon az állásponton van, hogy bár a tanúvallomásoknál is számolni kell olyan tényezőkkel, amelyek a vallomás tartalmát károsan befolyásolják és adott esetben helytelen, illetőleg hamis adatokat szolgáltatnak, de ezek távolról sem olyan hatásúak, hogy a tanúvallomást ki kellene iktatni. Ezek arra figyelmeztetnek, hogy a kihallgatások során kellő gondossággal kell eljárni, és a lehetőség határain belül ki kell küszöbölni e tényezők káros hatásait, illetőleg amennyiben ez lehetséges, ezekre a vallomások értékelésekor figyelemmel kell lenni, amiben a kriminálpszichológia nyújthat jelentős segítséget.²⁰⁰

A tanú érzéksalódása, tévedése igen gyakori jelenség. Ennek ellenére Nagy úgy gondolja, hogy túlzott az a megállapítás, hogy a tanúknál a tévedés a szabály és a valóságnak megfelelő vallomása kivétel, de a bíróságnak minden esetben minden részletkérdésben eleve számolnia kell a jó- vagy rosszhiszemű tévedés lehetőségével.²⁰¹

Meg kell azt is említeni, hogy a tudományos irodalomban mégis növekvő egyetértés van a tekintetben, hogy az emlékezet folyamatosan változik, és újraserkesztődik, így a tárgyalótermi vallomások igazságtartalmát ismét újra kell értékelni.²⁰²

Saját tapasztalataim alátámasztják, hogy személyi jellegű bizonyítékból is lehet megfelelő, és hiteles bizonyítékot szerezni. A vallomások kialakulásának törvényszerűségeinek ismeretében is akkor jár el azonban helyesen a bíró, ha a végső döntésig, sőt az esetleges perújítási eljárásban is a kétely és nem a csalhatatlanság tudata él benne. A hiteles vallomás megszerzésére ugyanis csak törekedni lehet, de teljesen kizárni a tévedést a személyi jellegű bizonyítékoknál nem lehet, mert nem létezik olyan taktika vagy módszer, amely ezt biztosan garantálni tudná. A vallomások hiteltérdemlőségét lerontó

²⁰⁰ Gödöny J. (1968): im. 221. o.

²⁰¹ Nagy L. (1966): im. 498. o.

²⁰² Colby, M. A. E. - Weaver C. A. (2006): im. 145-162. o.

tényezők ismerete segíthet csak abban, hogy a vallomások megszerzésével, rögzítésével, értékelésével foglalkozó szakemberek olyan eljárásokat dolgozzanak ki, amely eljárások a minimálisra szorítják a téves vallomások arányát.

3.14. Összefoglaló a 3. fejezethez

A 3. fejezet a vallomások kialakulásában szerepet játszó befolyás természetével és ismérveivel foglalkozik. A vallomás vizsgálatánál a külső és belső, azaz objektív és szubjektív körülményeket mindig részletesen meg kell vizsgálni ahhoz, hogy a bíróság megismerhesse a végbement megismerési folyamatot. Annak ismerete, hogy az eredeti tudomásszerzésben milyen objektív (pl. látási, hallási viszonyok stb.) és milyen szubjektív elemek (pl. a tanúra ható pszichikai tényezők) hatnak, a bíróságnak gyakorlatilag tájékoztatást ad, hogy a konkrét esetben milyen tényezőket figyeljen meg, és tárjon fel.

A vallomásokban jelentkező hibáknak, azaz a szubjektíve igaz, de valójában hamis állításoknak az is lehet az oka, hogy valamilyen befolyás szerepet játszott a vallomás kialakulásában.

Az észlelések függenek a múltbeli tapasztalat tartalmától is, és különböző emberek ugyanazt a tárgyat különféleképpen észlelik, de egy és ugyanazon ember is eltérő módon észlelheti ugyanazt a tárgyat különböző körülmények között. Két tanúnak ugyanazon eseményről tett vallomása néha éppen azért nem egyezik meg egymással, mert a tanúk azt máshogy észlelték. Sokszor meg is lehet állapítani ennek az eltérésnek az okait anélkül, hogy a vallomást tevő szavahihetősége megkérdőjeleződne.

A pszichológiában pld. az úgynevezett forgatókönyv- vagy sémaelmélet szolgálhat annak magyarázatára, hogy miként lehetséges az, hogy összefüggő vallomásokat adnak a tanúk az olyan eseményekről, amit teljes egészében nem láttak. Csak a legeltérőbb vonásokat kódoljuk, a többit beillesztjük egy sémába. Ezért az ún. kognitív gazdaságosságért azt az árat fizetjük, hogy egy

tárgy, esemény felidézése torzulhat, ha nem egészen illeszkedik be az alkalmazott sémába.

Ezt a törvényszerűséget használhatja ki az, aki a bírósági eljárásban a vallomások megbízhatatlanságát akarja bizonyítani, de az is, aki észlelvén azt, hogy a tanú emlékezete már elhalványult, olyan forgatókönyv alapú támpontokat ad, ami megfelel a vallomástevő világról alkotott elképzelésének, és téves irányba befolyásolhatja. Ez a személy lehet maga a bíró is, akinek a nyomozási anyag és a korábbi tárgyalási tapasztalatai alapján van egy saját forgatókönyv alapú elképzelése arról, hogy miként szokott történni a tárgyalt bűncselekmény, és kérdéseivel ebbe az irányba tereli a válaszokat anélkül, hogy tudatosan befolyásolni akarna.

A bírósági eljárásban tapasztalataim szerint gyakori a kérdező részéről, hogy egy ilyen forgatókönyv típusú elképzelése van az eseményekről, és erre hivatkozással téríti el a vallomástevőt, aki az emlékezet halványulásával hajlamos a forgatókönyvi típusra emlékezni.

Befolyást jelentenek a tanúvallomásra azok az akarati elemek is, amelyek a szerzett tudomásról tett közlés szándékos megváltoztatására törekednek. A tanú valamilyen okból néha tudatosan törekszik arra, hogy vallomásában a valóságtól eltérjen.

A befolyásolás másik formája az ún. szuggesztió. A szuggesztiónál a szubjektum elhatározása más személy hatására alakul ki függetlenül attól, hogy lényegét tekintve mennyire objektíven megalapozott ez az elhatározás.

A szuggesztibilitásnál arról van szó, hogy emlékeink néha engednek külső befolyásoknak, tendenciózus kérdések, sugalmazások, soha meg nem történt eseményekről kelthetnek emléket bennünk.

Egyes kutatások szerint a szemtanúk tévedése a legfőbb oka a téves elítéléseknek. Ha az érzékelés teljesen tökéletes volt, a visszaidézést akkor is teljesen megzavarhatják befolyásoló hatások. A szuggesztív kérdések az emlékek forrását érintő problémákon keresztül emlékezeti torzulásokat eredményeznek, ami téves vallomást, majd téves elítélést eredményezhet.

A kihallgatás közbeni befolyásolás lehet tudatos, amikor nyomozó, az ügyész, vagy a védő tudatosan befolyásoló technikákat alkalmaz a kihallgatás során. A nyomozónak és az ügyésznek célja lehet a beismerő vallomás megszerzése, míg a védőnek a terhelő vallomást tevők szavahihetőségének megingatása. Megtörténhet azonban úgy is, ha nem az a cél, hogy a vallomást tevő emlékein torzítson, hanem abban a tudatban zajlik a kihallgatás, hogy egy hatásos kérdezési módszer birtokában van a kérdező.

A kihallgatással összefüggésben érinti a fejezet a kognitív interjút, ami az a módszer, amely képes anélkül megnövelni a tanúvallomások pontosságát, hogy egyben megnövelné a szuggesztibilitást is.

A befolyás hatását nem lehet figyelmen kívül hagyni a felismerésre bemutatás során. A bíróságoknak figyelemmel kell lenni a szuggesztív eljárások hatásaira, mert azok előidézhetnek téves azonosításokat. Ismerni kell a helyes döntéshozatalhoz a sztereotípiák befolyásoló hatását, és a társas befolyásolás, a konformitás szerepét is.

A gyermekkorú tanúkkal külön kell foglalkozni, akikről elfogadott az irodalomban, hogy könnyen befolyásolhatóak. Helytelen kérdezési technikák miatt a gyermekeknél fokozottan eltérhet az emlékezet a valóságtól.

A befolyás tehát erősen érinti a vallomások megbízhatóságát. Ez felveti azt az örök kérdést, hogy az mennyire megbízható formája a bizonyítékoknak.

Saját tapasztalataim alátámasztják, hogy személyi jellegű bizonyítékból is lehet megfelelő, és hiteles bizonyítékot szerezni, de teljesen kizárni a tévedést nem lehet, mert nem létezik olyan taktika vagy módszer, amely ezt biztosan garantálni tudná. Éppen ezért a kételynek mindig élnie kell a bíróban, mert annak a vallomása is lehet valótlan, aki szubjektíve igazat akar mondani.

4. A beismerő vallomást eredményező befolyásolás a büntetőeljárásban

4.1. A beismerő vallomás helye a büntetőeljárásban

Az egyik talán aksiómaként kezelt tétel a mai magyar büntetőeljárás jogban a beismerő vallomáshoz kapcsolódik. A szakirodalom következetesen hangsúlyozza és a tételes jog is azt mutatja, hogy a beismerő vallomás csupán egyike a bizonyítékoknak és nem azok „királynője”, jelentőségét mégsem ez az álláspont fejezi ki a leghűségesebben.²⁰³ Nem lehet mindig perdöntő a beismerés, a gyakorlatban a hatóságok mégis fokozott erőfeszítéssel törekszenek a beismerés elérésére.

Több évtizedes vizsgálói tapasztalattal rendelkező rendőrtiszt pld. hangsúlyozza tanulmányában, hogy ő minden esetben törekedett arra, hogy a gyanúsított beismerje a bűncselekményt.²⁰⁴

Olykor a törvény is különleges szerepet szán a beismerésnek, így pld. a tárgyalás mellőzései eljárás vagy a lemondás a tárgyalásról eljárás egyik feltétele is a beismerés. (Be. 534. § (1) bekezdés, Be. 544. § (1) bekezdés c) pontja)

Beismerő vallomás esetén nem is minden esetben szükséges az egyéb bizonyítékokat megszerezni. (Be. 118. § (2) bekezdés)

Saját tapasztalataim és vizsgálataim is azt a nézetet erősítik meg, mely szerint legtöbb esetben kifejezett célja a nyomozásoknak a beismerő vallomás megszerzése. A kényszervallatás miatt indult büntetőeljárások is szinte kivétel nélkül a beismerő vallomás megszerzése érdekében tett hatósági kényszerről szólnak.

²⁰³ Erdei Á. (1993): Kodifikációs megfontolások a büntetőeljárás elvei ürügyén. Rendvédelmi szemle, 1993/10. sz. 215-225. o.

²⁰⁴ Neuherz P. (1997): im. 113. o.

A beismerő vallomás jelentőségének csökkentésére irányuló elméleti álláspontok az inkvizitórius rendszer egyik legrémítőbb vonásának, a vallomás kikényszerítésének végérvényes felszámolását lennének hivatottak szolgálni.

Aurer 1933-ban megjelent cikkében azt szögezte le, hogy minden, még a megengedett eszközökben megnyilvánuló törekvés is a beismerő vallomás megszerzésére, az igazságszolgáltatás gyengeségét, bizonytalanságát jelenti. Azt a látszatot kelti, hogy a bíró a saját ítéletében csak akkor fog megbízni teljesen, ha azt a vádlott is ellátja az igazság bélyegével.²⁰⁵

Erdei úgy véli, hogy a bizonyítékok királynőjének elméleti trónfosztottsága hangsúlyozásával előbb-utóbb a gyakorlat is rábírható lesz, hogy ne csupán e mindennél többet érő bizonyítékban, hanem a bizonyítékok összességében kezdjen gondolkodni. A gyakorlatot eddig nem sikerült meggyőzni arról, hogy nem kell feltétlenül a beismerés elérésére törekednie. Ami a nyomozási beismerések megszerzésének törvényességét illeti, ez mindenképpen neuralgikus pontja a büntetőeljárásnak, függetlenül attól, hogy ténylegesen törvénysértő módon vagy a lehető legtörvényesebben érte el a beismerést a nyomozóhatóság.

A terhelt, ha védője nem volt jelen, a tárgyaláson gyakorlatilag bármikor hivatkozhat fizikai és lelki fenyegetésre, kényszerre, ígéretésre, meg nem engedett befolyásolásra vagy arra, hogy a hallgatás jogára nem figyelmeztették, azonban itt a bizonyítás igen nehéz.

A bíróság a terhelt nyomozási vallomását felolvashatja és a tárgyaláson tett vallomással szemben igaznak fogadhatja el, és az perdöntő lehet az ügyben.

Ha a beismerés csupán egyike lenne a bizonyítékoknak, akkor további bizonyítékok nélkül nem lehet elegendő a terhelt bűnösségének megállapításához. Így a nyomozás során tett beismerés minden aggálytalansága ellenére a tárgyaláson vizsgálni kell a többi bizonyítékot is.²⁰⁶

²⁰⁵ Aurer Gy. (1933): im. 248-257. o.

²⁰⁶ Erdei Á. (1991): A trónfosztott királynő uralkodása, avagy a bizonyítás elmélet szent tehene. Magyar Jog, 1991/4. sz. 210-216. o.

Az angolszász eljárások beismerésre alapított egyszerűsítését a magyar jogtudomány jóformán mindig fenntartásokkal, gyakran ellenszenvvel ítélte meg, és nem csak az amerikai vádalkunak (*plea bargaining*) az igazság megállapítására hivatott büntetőeljárás magasztos elveitől idegen kufár szelleme miatt.²⁰⁷

Az okok között elsősorban a beismerés kikényszerítése iránti irtózás és persze a hamis beismeréstől való félelem szerepel. A törvénytelen kényszer épp oly tűrhetetlen, mint az olyan bírói döntés, amely nem az igazságon alapul. Valójában a beismerés különleges jelentőségének elméleti tagadása és ez utóbbi tételes jogi megjelenítése nem jelent védelmet a beismerés megszerzésének törvénytelen eszközeivel szemben. A gyakorló nyomozó vagy az ügyész számára a beismerésnek nagyon is kézzel fogható értéke van, éppen ezért annak mindenáron való megszerzésétől sokkal inkább valódi biztosítékok, mintsem a beismerés jelentőségéről szóló magyarázatok tartják vissza.²⁰⁸

A beismerés ellenőrzésére megkövetelt egyéb bizonyítékok sem feltétlenül zárják ki minden esetben, hogy a bűnösség megállapítása hamis tényeken alapuljon. Ha csupán a beismerés bizonyító erejét, tartalmát vizsgáljuk, nem lehet több ellenvetés a beismeréssel szemben, mint bármely más bizonyítási eszközzel szemben, annyi azonban mindig lehet.

A beismerés lehet igaz, vagy hamis, csakúgy, mint a tanúvallomás, vagy mint a valódi illetőleg a koholt tárgyi bizonyítási eszköz. Végző soron egyetlen bizonyítási eszköz sem abszolút értékű, hiszen az adott bizonyíték jelentőségét a mérlegelés dönti el, s ez áll a beismerésre is.

Amikor egymásnak ellentmondó bizonyítékok alapján kell a büntetőeljárásban az igazságot megállapítani, a mérlegelés folyamatában a terhelt vallomása legfeljebb központi, de nem mindent eldöntő szerepet játszik. Ha a terhelt

²⁰⁷ Kelemen Á. (1990): A vádalku illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. Magyar Jog, 1990/10. sz. 856-865. o.

²⁰⁸ Erdei Á. (1993): im. 215-225. o.

tagad, az egyéb bizonyítékokat e vallomással kell összevetni. Ha beismer, azt kell vizsgálni, nincsenek-e a beismerés iránt kétséget támasztó bizonyítékok. Mindez tartalmi vizsgálódás. Tisztességes eljárásban azonban minden bizonyíték értékeléséhez hozzátartozik a bizonyíték megszerzésének és törvényességének vizsgálata. Ha azonban az igazság megállapítása eljárási cél, akkor a hatóság által alkalmazott kényszerítésen túl sok egyéb tényező is vezethet hamis beismerő vallomásra.

Sem a kényszermentes, de tartalmilag hamis, sem pedig a kényszerrel kivett, de egyébként helytálló beismerést nem lehet igazságos ítélet alapjaként elfogadni, legalábbis akkor nem, ha az igazságos ítélet feltételeként a törvényes eljárásban megállapított objektív igazságot követelünk.

Ha azt vesszük figyelembe, hogy a súlyosabb bűncselekmény súlyosabb következményeinek tudatában valaki nehezebben ismerhet el egy ilyen tettet, mint valamely enyhébb büntetéssel fenyegetett magatartást, az ő beismerése talán még szilárdabb alap az erre épülő döntés számára, mint a jelentéktelen cselekmény vállalása. Így csupán azt kell biztosítani, hogy a beismerés tartalmi és törvényességi ellenőrzését a nyomozóhatóságtól és a vádtól független bíróság is végezze el, vagyis a terhelt beismerő vallomását a bíróság előtt ismételje meg.²⁰⁹

A beismerő vallomás kapcsán nem lehet elfeledkezni az Európai Tanács R (87/18. számú) 1987. szeptember 17-én elfogadott ajánlása III/A/7.-8. pontjáról, amely a beismeréses eljárások bevezetését szorgalmazza, ha azt az alkotmányos és jogi tradíciók megengedik. Az új Be. véleményem szerint ezen követelménynek alapvetően megfelel.

A terhelti jogok érvényesíthetősége szempontjából kulcskérdés a beismerés önkéntessége az eljárás bármely szakában. Azt is jól tudjuk, hogy amíg

²⁰⁹ Erdei Á. (1993): uo. 215-225. o.

nyomozás lesz a világon, addig az ebben a szakaszban tett terhelti vallomásokat gyanú fogja övezni, legyenek bármilyen részletezőek, cizelláltak is az ezzel kapcsolatos törvényi rendelkezések.²¹⁰

A bíróságok feladata végtelenül szubjektív, amikor a gyanúsítottai vallomás keletkezésének körülményeit kísérlük meg tisztázni a tárgyaláson, és szétforgácsolt a bírói gyakorlat abból a szempontból is, hogy a tárgyaláson tett vallomáshoz képest is igaznak fogadhatja el a nyomozás során tett, de később visszavont beismerő vallomást. A bíróságon megjelenő terhelték általában már megtették a nyomozás során a vallomásukat, amelyet a nyomozóhatóságoknak kötelessége volt leellenőrizni, és az egyéb bizonyítékokat is beszerezni. A kész nyomozási anyagot kézhez kapó bíróban az ügyre történő felkészülés után érthetően kialakult egy kép arról, hogy mi is történhetett. Ebben az esetben a nyomozás során tett beismerő vallomás visszavonására a tárgyaláson sor kerülhet, de igen nyomós érv kell annak elfogadtatásához. Az általam ebből a szempontból vizsgált ügyekben összesen egy ilyenre volt példa, de ott is egyéb súlyosabb bűncselekményben bűnösséget mondott ki a bíróság.²¹¹

Ha a nyomozás során a vádlott nem hajlandó nyilatkozni még arról sem, hogy elismeri-e a bűnösségét, és nem tesz vallomást, ugyancsak kialakulhat a bíróban egy előzetes kép arról, hogy mi is történhetett az ügy rendelkezésre álló többi bizonyítéka alapján.

A beismerő vallomás visszavonását elfogadtatni nem egyszerű a bírósággal, és sokszor maga a vádlott is belátja, hogy a bíróságnak nem nagyon volt más választása, ezért inkább magát okolva a korábbi beismerő vallomásért belenyugszik az esetleg elfogadhatóan enyhe büntetésbe, vagy a büntetés mértékét, súlyosságát kifogásolva nyújt be fellebbezést.

²¹⁰ Kántás P. (1992): Egy egyszerűsítési kísérlet kérdőjelei. Magyar jog, 1992/8. sz. 481-483. o.

²¹¹ Debreceni Városi Bíróság B. 3007/2001/185; Hajdú Bihar Megyei Bíróság Bf. 1092/2003/13

4.2. Létező problémája-e a hamis beismerő vallomás a büntető eljárásnak?

Münsterberg volt az első pszichológus, aki a témáról írt „*A tanúk padján*” címmel majdnem egy évszázada klasszikussá vált könyvében, melyben egy teljes fejezetet szán a hamis beismerő vallomásoknak. Sok megfigyelése volt ebben a témában, és néhány esetben a hamis beismerő vallomást adó személyek valóban bűnösnek hitték magukat.²¹²

Természetesen a terheltek döntő többsége nincs korlátozva védekezésében semmilyen módszerrel, de ez nem csökkenti véleményem szerint az aktualitását annak, hogy a hamis beismerő vallomásokkal is szükséges foglalkozni. Ártatlan emberek meghurcolása, törvény elé állítása, elítélése, bebörtönzése, halálra ítéltése ugyanis egyidős a jogszolgáltatással. A bűnösséget illetően a bírák kételyeit általában minden más bizonyítéknál hatásosabban el is oszlatja egy beismerő vallomás, melyet gyakran a bűnösség legmegbízhatóbb bizonyítékának tartanak.

Ez annak tudható be, hogy sokan azt az eljárással érintett személy belső készletének, a tényleges büntudatnak tudják be, miközben elfelednek bizonyos külső helyzetből adódó faktorokat, mint például a lehetséges kényszeredettséget.

A legtöbben nem nagyon hiszik, hogy bárki beismerne egy bűncselekményt, amit nem követett el. Kutatások mégis kimutatták, hogy ez nem ritka jelenség. Így pld. 62 olyan esetről, ahol a DNS teszt utólag kimutatta, hogy téves elítélés történt, 15-ben a terheltek eredetileg beismerték a bűncselekmény elkövetését.²¹³

Nyomozást felügyelő tapasztalt ügyész is beszámolt már arról, hogy óvatosan kell bánni a beismerő vallomásokkal, és előfordul az, hogy a gyanúsított

²¹² Münsterberg, H. (1908): im.

²¹³ Denov, M. S. - Campbell, K. M. (2005): im. 224-249. o.

beismerő vallomását a túlzó sértetti bejelentéshez igazítják. Példa lehet erre az az ügy, ahol a sértett 150 liter bor elvitelét jelentette be, míg az ezt beismerő terhelt összesen egy 10 literes kannával rendelkezett, miközben gépkocsi vagy egyéb jármű használata a helyszíni szemle adatai alapján is kizárható volt.²¹⁴ Nyilvánvaló ilyen esetekben, hogy nem magától találja ki a terhelt a 150 liter bor elvitelét, hanem valamilyen befolyás áll a háttérben.

Néhány esetben, sorozatban elkövetett hétvégi ház-, vagy gépkocsi feltöréseket tárgyaló bíróként magam is tapasztaltam, hogy az alapjában beismerő vallomást tevő vádlott a bűncselekmények egy részét a nyomozás során úgy ismerte be, hogy fogalma sem volt arról, hogy ténylegesen ő volt-e az elkövető. Kiderült ilyenkor a tárgyaláson, hogy oly nagy számban követett el bűncselekményeket, hogy egyszerűen nem tudta kizárni azt, hogy nincs köze egy-egy elétárt esethez. Erre azért is volt oka, mert elmondása szerint azt a tájékoztatást kapta, hogy olyan ügyeket tárnak elé, amelyekben megtalálták az ujjlenyomatát, amelyekre utalást viszont hiába kerestem az aktában. A nem létező bizonyítási eszközre hivatkozás befolyásoló hatása kétségtelen.

A következő, a magyar bírói gyakorlatból származó példa azt illusztrálja, hogy e felvetésnek nem csupán teoretikus jelentősége van.

A nyereségvágyból elkövetett emberölés büntette miatt 11 évi fegyház főbüntetés, 8 év közügyektől eltiltás és kényszergyógyítás büntetést kiszabó ítéletet a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte. A végzés indokolása szerint az első fokon eljáró megyei bíróság a bűnösséget megállapító ítéletét a vádlottnak a nyomozás során tett egyetlen – és később visszavont – olyan beismerő vallomására alapította, amelyben foglaltakat az ügyben feltárt objektív jellegű bizonyítékok kellően nem támasztottak alá, és elmaradtak azok a szakszerű vizsgálatok is, amelyek az egyébként büntetlen előéletű vádlott beismerő vallomásának az alátámasztására, illetőleg azok megcáfolására alkalmasak.

²¹⁴ Tamási E. (1996): Interjú Dicső István ügyésszel, a gyanúsított kihallgatásának eredményességét, szakszerűségét befolyásoló ügyészi tapasztalatokról. Belügyi Szemle, 1996/12. sz. 39-43. o.

A vádlottnak az eljárás különböző fázisaiban tett vallomásai és az egyetlen beismerő vallomása olyan mértékben zavaros és bizonytalan, amelyek megkérdőjelezzik a szavahihetőségét, az ellentmondások kételyeket ébresztenek, és nyilvánvalóvá teszik annak felismerését, hogy erre a vádlott egyetlen, később visszavont beismerő vallomására ítéleti tényállás nem alapítható.²¹⁵

A bírói gyakorlat korábban közzétett döntéseiből is kitűnik, hogy a valótlan beismerő vallomás létező problémája a magyar büntetőeljárásnak.

Megalapozatlan az ítélet, ha a tényállást a bíróság kizárólag a vádlottnak az eljárás különböző szakában tett eltérő tartalmú és az eljárás egyéb adataival alá nem támasztott, bizonytalan és ingadozó beismerő vallomására alapítja. A bíróságnak a beismerő vallomást is behatóan vizsgálni kell, sokoldalúan ellenőrizni a terhelt szavahihetőségét, és felhasználni minden rendelkezésre álló bizonyítási eszközt, amely a terhelt beismerésének tartalmi valóságát olyan mértékben alapozza meg, amelynél fogva az a benső bírói meggyőződés kialakítása szempontjából jelentős.²¹⁶

Nem volt ilyen szerencsés az ivádi P. D., akit hat év börtönbüntetésre és 5 év közügyektől eltiltásra ítélte a Heves Megyei Bíróság halált okozó testi sértés büntette és rablás büntette miatt. P. Dénes bűnössége mellett szólt több körülmény is, így a nyomozás során saját kezével írt beismerő vallomása, szagazonosítási jegyzőkönyv, és egy közepes fokban szellemi fogyatékos tanú vallomása, akit elmeorvos-szakértő is megvizsgált, és olyan véleményt adott, hogy nagy valószínűséggel igaz, amit mondott. Az ítélet ellen sem a vádlott, sem kirendelt védője, illetve az ügyész sem jelentettek be fellebbezést, így az elsőfokon jogerőre emelkedett. Két évet letöltött büntetéséből, miután a valódi elkövetőt is sikerült elfogni, így 1996. decemberében perújítási eljárás során jogerősen felmentették a vádak alól. A férfi meggyengült idegrendszerét a

²¹⁵ BH 2001. 316. Legf. Bír. Bf. III/1404/1999/5. sz.

²¹⁶ BH 1978. 157. Legf. Bír. Bf. IV/1477/1977. sz.

hercehurca annyira megviselte, hogy 1997. augusztusában felakasztotta magát.²¹⁷ P. D. a beismerő vallomását a hatóságokkal kapcsolatba kerülő zárkatársának adta át.

Sajnos vélhetően mindig lesznek olyan büntető ügyek, ahol a bíróságnak még a lelkiismeretes és pártatlan eljárása sem képes kizárni azt, hogy valamely vallomást tudatosan vagy akaratlanul olyan befolyás érte, amely azt teljesen valótlanná tette.

A mérlegelésnél azonban érdemes figyelni a Legfelsőbb Bíróság azon közzétett határozatában kifejtett elvekre, mely szerint „a zárkatársnak a vádlottat terhelő vallomását fokozott körültekintéssel kell értékelni, általában érdekelt lehet ugyanis abban, hogy olyan vallomást tegyen, amely – megítélése szerint – előnyös a nyomozónak, ettől pedig a maga számára előnyöket remélhet. A zárkatárs vallomását ezért általában akkor indokolt hitelt érdemlő bizonyítékként elfogadni, ha azt más adat is alátámasztja, vagy olyan tényeket tartalmaz, amelyekről csak a vádlottól szerzett tudomást”.²¹⁸ P. D. ügye arra világít rá, hogy ezt a gondolatmenetet még tovább kell vinni, és a zárkatárs által beszerzett egyéb bizonyítékkal is óvatosan kell bánni.

A valótlán beismerő vallomásoknál mindig felmerül a kérdés, hogy annak mi volt az oka, mi vezetett ahhoz, illetve milyen körülmény, vagy külső hatás befolyásolta abba az irányba a terheltet, hogy olyan bűncselekmény elkövetését ismerje el, amit nem követett el.

A hamis vallomások alanyain elvégzendő további vizsgálatok lennének szükségesek. A mai napig, csak egyetlen ismert laboratóriumi kísérletet végeztek el a témával kapcsolatban. Két kutató feltételezte, hogy a hamis bizonyíték bemutatása a sérülékeny, a bizonytalanság magas fokán levő egyéneket rábírhatja, hogy bevalljanak egy tettet, amit nem követtek el, és ami

²¹⁷ Heves megyei Bíróság B. 445/1994/36, Bp. 279/1996/5, B. 201/1997/95

²¹⁸ BH 2000. 192

még fontosabb, elsajátíthatja velük a beismerő vallomást, és olyan új emlékeket plántálhat a memóriájukba, melyek összhangban vannak az új hittel.

Azért, hogy leteszteljék ezt a feltételezést, 79 diákot kértek meg, arra, hogy vegyenek részt egy számítógépes reakcióidőt mérő kísérletben. Miután figyelmeztették őket, hogy ne érintsék meg az „ALT” billentyűt, mert ez a számítógép összeomlásához vezet, egy beavatott leveleket olvasott fel a résztvevőknek két különböző sebességgel, hogy manipulálja a résztvevők sebezhetőségét. 60 másodperc után a számítógépet a kísérletvezetők tudatosan lefagyasztották. Egyik résztvevő sem volt hibás a számítógép lefagyásában; de mindegyikőjüket hibáztatták érte. A vizsgálat során egyetlen hallgató sem nyomta le a tiltott billentyűt, de a kutatók a feladat teljesítését követően mégis megvádolták őket ezzel. Miután a vádat visszautasították, mindkét csoport felét szembesítették egy beépített tanúval. Végül a kísérleti személyek közel 70 százaléka írt alá vallomást arról, hogy elkövette a hibát. Abban a csoportban, ahol a résztvevőknek sietniük kellett, még érdekesebben alakult a helyzet, mert az összes résztvevő beismerő vallomást tett, és 35 százalékuk még arról is részletesen beszámolt, hogyan követte el a vétséget. Ez volt a legsebezhetőbb csoport, akiknek gyorsan kellett gépelniük, és akiket „láttak,” hogy megnyomják a gombot. Ennek a csoportnak 100%-a aláírta a vallomást. Ez a tanulmány azt a gondolatot támogatja, hogy ha a terhelt hamis bizonyítékkal kerül szembe, akkor rávehető arra, hogy elsajátítsa a bűntudatot, még akkor is, ha nem volt köze az esethez.

A szuggesztibilitásnak a szemtanúk vallomására, vagy a kihallgatások végeredményére gyakorolt hatását bemutató eredmények természetesen nem cáfolhatatlan bizonyítékok, de a jelenségre hatásosan és szemléletesen hívják fel a figyelmet. Ugyanakkor elgondolkozathat azon, hogy a büntetőeljárás során nem lenne e érdemes nagyobb figyelmet fordítani a befolyásoló kérdések téves eredményre vezető hatásának, illetőleg a bűnösség

kimondásához szükséges bírói meggyőződés kialakulásában nem kaphatnának-e nagyobb szerepet a vallomások kialakulásával kapcsolatos ismeretek.

4.3. A hamis beismerő vallomás típusai

Milyen okok magyarázhatják a hamis vallomásokat? Miért vallanak be ártatlan emberek olyan bűnöket, melyeket nem követtek el? Mi az, ami a rendőri kihallgatásban néha arra kényszerít ártatlan embereket, hogy önmaguk ellen valljanak? Pszichológiai szempontból lényegében három főbb típusú hamis vallomást különböztethetünk meg.

4.3.1. Önkéntes hamis beismerő vallomás

Az önkéntes hamis vallomás egy olyan önvádoló kijelentés, amely rendőrségi nyomás nélkül, akaratlagosan történik. Ilyenkor az önkéntes vallomást adó terhelt tisztán látja, hogy mi történik, és azt is, hogy mik tettesteinek a következményei.

Több oka is lehet, hogy miért tesz valaki önkéntesen hamis vallomást. Lehetséges egy patológikus szükséglet a hírnév és elismertség felé. Gyakran a hamis vallomások egy barát vagy családtag érdekében történnek.

Más lehetséges oka az önkéntes hamis vallomásnak „egy tudatalatti szükséglet arra, hogy valamely korábbi kihágásért önsanyargatással megbűnhődjenek”.²¹⁹ Egyes terhelték, akik elkövettek egy szigorú büntetéssel járó bűnt, inkább bevallanak egy kisebb kihágást, hogy a súlyosabb bűncselekmény vádjától szabaduljanak.²²⁰

Ennek okaira az irodalomban épületes példákat találunk, a gyermekét menteni vágyó atya bűnt átvállaló nyilatkozatától a börtönaspiráns beismerésig.²²¹

²¹⁹ Conti, R. P. (1999): im. 14-36. o.

²²⁰ Balogh J. (1901): Magyar Bűnvádi Eljárási Jog. Első rész. Grill Károly Cs. És Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 132-138. o.

²²¹ Erdei Á. (1991): im. 210-216. o.

Ismert olyan ügy, melyben egy ártatlan férjet és feleséget fogva tartott a rendőrség, és a férfi hamisan vallott, hogy a nőt hazaengedjék a gyerekekhez. Előfordulhat kérkedésből, továbbá azért, hogy szállásra tegyenek szert.

A hamis vallomás a széles nyilvánosságot kapó ügyekben riasztóan sokszor fordul elő, bármilyen bünyügyi igazságszolgáltatási rendszer beavatkozása vagy nyomása nélkül.

Az ártatlanul tett beismerő vallomások egy része a szakirodalom szerint spontán módon esik meg minden kényszer nélkül, s valószínűleg a figyelem felkeltése a céljuk, de lehet, hogy valamilyen elmebetegség áll a háttérükben.²²² Erre a típusra azonban nem hiszem, hogy sok példát lehetne felhozni a hazai kriminalisztika történetéből.

Hamis beismeréseknél valóban nem szabad számításon kívül hagyni azt a lehetőséget, hogy a kihallgatott lelki betegségben szenved. A tudatos döntésen alapuló hamis beismerések közé tartozhatnak pld. azok az esetek is, amikor a terhelt össze akarja kuszálni a nyomozás szálait, vagy meg akarja menteni bűntársait.²²³

Tapasztaltabb bűnözőknél a gyanúsítotti taktikázás része lehet, hogy egy beismerő vallomással bűntársakat próbálnak eltitkolni, esetleg kisebb súlyú bűncselekmény beismerésével nagyobb bűncselekményben való felelősségre vonást próbálnak elkerülni vagy akár az őrizetbe vételt, illetve az előzetes letartóztatást.²²⁴

4.3.2. Kikényszerített és „szolgálatkész” hamis beismerő vallomás

Kikényszerített és szolgálatkész hamis vallomásról akkor beszélhetünk, ha a gyanúsított a rendőri kihallgatás szélsőséges módszerei eredményeként beismerő vallomást tesz, annak ellenére, hogy tisztában van ártatlanságával.

²²² Conti, R. P. (1999): im. 14-36. o.

²²³ Kertész I. (1965): im. 309. o

²²⁴ Neuherz P. (1997): im. 108-113. o.

Ilyenkor a fizikai vagy pszichikai kényszer mint befolyásolási módszer a közvetlen oka a beismerő vallomás megtételének. Az ártatlanul tett beismerő vallomás azért születik meg, hogy véget vessen a gyanúsított testi-lelki megpróbáltatásainak, még ha tudja is, hogy nem követett el bűncselekményt.²²⁵ A kérdés vizsgálata természetesen összekapcsolódik a kínzás és a kínvallatás kérdésével.

Számos hamis vallomást ide sorolnak, melyet ígéretekkel, fenyegetésekkel és kínzással értek el, mint pld. a XVII. századi boszorkányperek vallomásait.²²⁶

Ebbe a körbe tartozhatnak az 1951. évi III. törvény gyakorlata alapján lefolytatott, később ún. koncepciós pereknek is nevezett ügyek terheltjeinek a vallomásai is. Ezen perek teatralitásának egyik eleme a vádlottak önmarcangoló (és abnormális) „bűnbánó beismerése”.²²⁷ „Bűnösnek érzem magam, és erre az eljárás során jöttem rá.”²²⁸

A hamis beismerő vallomás általános jelenség volt ezen időszak alatt a Szovjetunióban is a politikai foglyok között. A terheltek olyan bűnöket is bevallottak, amiket nem követtek el, majd nyilvánvalóan bűnösségük tudatában még egyfajta hálát és együttérzést is éreztek bebörtönzőik iránt.²²⁹

Az 1951. évi III. törvény alapján kialakult gyakorlatot, pld. az elhíresült Rajk-pert megvizsgálva, Halász úgy véli, hogy a politikai érdekből alkalmazott pszichológiai módszereknek közvetlenül meghatározó szerepük volt.²³⁰ A legvulgárisabb lélektani mechanizmusokat: a kisebbségi érzést, a félelmet és a féltékenységet, illetve az ellenszenvet szabadjára engedve az egyén az alkalmatlanságnak olyan érzését tapasztalja meg, amely csak növeli

²²⁵ Conti R. P. (1999): im. 14-36. o.

²²⁶ Kulcsár Zs. (1961): Inkvizíció és boszorkányperek. Kossuth Kiadó, Budapest, 139. o.

²²⁷ Kahler F. (1998): A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty Bátoros pere. Magyarországi Mindszenty Alapítvány, 88. o.

²²⁸ Brusznai Árpád vádlott szavai az utolsó szó jogán. In.: Kahler F. (1998): A Brusznai-per. Emberi sorsok a politikai megtorlás idején. Kairosz Kiadó, 364. o.

²²⁹ Schacter, D. L. (2002): im. 155. o.

²³⁰ Halász L. (1987): Mi fér meg az emberben? A téves ítélet, a prekonceptió, a koncepciós per és a „kegyes család” pszichológiája. Magvető Kiadó, Budapest, 259-316. o.

tehetetlenségét, és a helyzet fölötti uralmának hiányát, végül pedig egyszerűen „aláveti magát” mindennek.²³¹

Az „agymosás”, az a technika, melyet gyakran alkalmaznak hadifoglyokon, szintén ebbe a kategóriába tartozik. Majdnem negyven évvel ezelőtt, a koreai háború alatt, észak-koreaiak jelentése szerint számos fogságba esett amerikai katona tett árulásnak és egyéb, az Egyesült Államok iránti hűtlenségnek minősülő kijelentéseket.

A foglyokba legalább egyszer naponta, minimum négy órán át „kommunista elveket” sulykoltak. Előadásokon a foglyokat vallomásra, és saját szavaikkal ezen elvek kifejezésére kényszerítették. A vallomás kikényszerítésének az volt a logikája, hogy a foglyok számára ez második természetűvé kellett, hogy váljon, és bele kellett építeni a mentalitásukba.²³²

Az Öböl-háború első hetében, 1991-ben, amerikai tévénézők látták az elfogott amerikai pilóták sötét és feldagadt arcát, és mindegyik pilóta elmondott egy rövid beszédet, melyben elítélte a kormányuk részvételét a Sivatagi Vihar hadműveletben. Ezek a nyilatkozatok nem igazán tűntek őszintének és önkéntesnek.

A beismerő vallomások önkéntességét az európai és az amerikai egyesült államokbeli bíróságok is fokozatosan megkövetelték. A testi fenytéssel, fizikai erőszakkal kikényszerített beismerő vallomás az Egyesült Államokban az Alkotmány IV. kiegészítését, míg Európában a nemzeti alkotmányokon és eljárási törvényeken túl az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről Szóló Egyezmény 3. cikkelyét, a kínzás tilalmát is sérti, amelyek szerint senkit se lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.²³³

²³¹ Halász L. (1992): Hasonmás. Az ember kettőssége. Scientia Humana, Budapest, 201-216. o.

²³² Conti, R. P. (1999): im. 14-36. o.

²³³ Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményt az országgyűlés 1993. évi XXXI. törvényként transzformálta a magyar jogrendszerbe.

A vallomások érvényességének megállapításában a bíróságok a testi fenyítésen és fenyegetéseken kívül figyelembe vehetik a lélektani túlkapasokat is. A *Chambers v. Florida* ügyben az USA Legfelsőbb Bíróság döntése szerint az öt napig tartó, elnyújtott vallatás és más faktorok, melyek már súrolják a fizikai erőszak határát, aggodalomra adhatnak okot a vádlott vallomásának hitelességével kapcsolatban.²³⁴ A kihallgatás hossza tehát szintén hatással lehet az eredményre. A *Chambers v. Florida* ügyben a terheltet beismerő vallomása előtt ötnapos vallatásnak tették ki. Ezt a technikát a köztudat a „kifárasztó” folyamatként ismeri, melynek lényege valakinek hosszú ideig történő feltartása, amikor is számára a rövid távú szükségleteinek kielégítése válik fontossá (pl. menekülés a jelen helyzetből), és nem képes felfogni a hosszú távú következményeket (pl. az elítéltetés lehetősége). Nem a kérdésekre koncentrálnak, hanem arra, hogy kikerüljön a számára ismeretlen, fenyegető környezetből.

A vallomások felvételének körülményeit teljes körű vizsgálat alá vethetik, mint a *Haynes v. Washington* ügyben is.²³⁵ A vádlott nem hívhatta fel sem a családját, sem a védőjét, és a rendőrség azt mondta, hogy kéréseinek teljesítése a vallomástételtől függ. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága úgy döntött, hogy a vádlott vallomását az a tény kényszerítette ki, hogy a vádlott „akarata” legyőzött „egy alapvetően kényszerítő és nyomasztó környezetben, melyet az állami hatóságok tagjainak kijelentései és tettei idéztek elő”.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság előtt folyt Írország kontra Egyesült Királyság ügyben az 1978. január 18. napján meghozott ítélet rámutat arra, hogy az olyan módszerek hosszú órákon át tartó alkalmazása is sérti az Egyezményt, amelyek ha tényleges sérüléseket ugyan nem is, de jelentős testi és lelki fájdalmakat okoznak az érintetteknek, és akár súlyos pszichés zavarokhoz vezethetnek a kihallgatások során. Ilyen módszerek – mint például az alvásban akadályozás, a hangos és folytonos sípoló hang alkalmazása, a hosszantartó

²³⁴ *Chambers v. Florida*, 309 U.S. 227 (1940) <http://home.earthlink.net/~ynot/chambers.html>

²³⁵ *Haynes v. Washington*, 373 U.S. 503 (1963) <http://caselaw.lp.findlaw.com>

kihallgatás – természetüknél fogva alkalmasak arra, hogy a bánásmód áldozataiban félelmet, szorongást és alsóbbrendűségi érzést váltsanak ki, csakúgy, mint arra, hogy fizikai vagy lelki ellenállásukat megtörjék.²³⁶

A megalázó bánásmód lelki szenvedés okozásával is megvalósulhat. Ilyen a mentális szenvedés okozása testi ráhatásoktól mentes olyan eszközökkel, melyek félelmet, vagy stressz állapotot hoznak létre.²³⁷

Ezekben az esetekben nyilvánvaló, hogy a vallomást tevőket a külső körülmények kényszerítő elemei befolyásolják abba az irányba, hogy beismerjék a terhükre rótt bűncselekményt.

Ilyen szélsőséges módszerről számolt be az egyik vádlott egy általam tárgyalt büntetőügyben a nyomozás során tett beismerő vallomását magyarázva, mely szerint az éjszakába nyúló több órás kihallgatás végén hangosan rácsapott az egyik rendőr az asztalra egy bilincset azzal, hogy eldöntheti, beismeri-e a bűncselekményt, amiről úgyis tudja, hogy ő követte el. A fiatal nő védekezése szerint a kisgyermekéhez is sietett volna haza, így már teljesen mindegy volt neki, hogy mi kerül a jegyzőkönyvbe.²³⁸

A letartóztatás, a börtönbe kerülés számos aspektusból tekintve megrázkódtatást okozhat, ami ugyancsak testi és lelki tüneteket válthat ki, amelyeket együttesen trauma okozta stresszrendellenességnek (*post traumatic stress disorder, PTSD*) nevez a szakirodalom.²³⁹

A rémület érzése, a tökéletes tehetetlenség átélése ugyancsak befolyásolhatja az emlékezést. Még tökéletes emlékezés esetén is elvezethet a hamis beismerő vallomáshoz, ha a pillanatnyi előnyök érdekében, a szabadulás reményében ismeri el a bűncselekmény elkövetését.

²³⁶ Berger, V. (1999): Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Joggyakorlata. Tóth K. (szerk.) Budapest, 13-18. o.

²³⁷ Bán T. - Bárd K. (1992): Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a Magyar Jog. Acta Humana, Emberi Jogi Közlemények, 6-7. sz. 27. o.

²³⁸ Debreceni Városi Bíróság B. 36/2001

²³⁹ Csetneky L. (2004): Pszichológiai munka az európai országok börtöneiben. Belügyi Szemle, 2004/6. sz. 103-114. o.

Fontos kérdés, hogy szabályos-e a kihallgató részéről a beismerő vallomás előnyökkel való ellentételezésének ígérete. A szabadlábra helyezés lehetőségének felcsillantása nem feltétlenül törvénysértő, mert a hatóság jogszerű tájékoztatásának is tekinthető, ha azáltal tényleg megszűnik az eljárás megnehezítésének a veszélye.

Újra meg újra fel kell tenni azonban a kérdést, hogy elfogadható-e a személyes szabadság korlátozása nyomozástechnikai célból?

Egyet lehet érteni egy hazai kutatás azon megállapításával, hogy a beismerő vallomás érdekében az előzetes letartóztatás kilátásba helyezése, mint nyomásgyakorlási eszköz megítélése szempontjából a konkrét körülmények vizsgálata szükséges, és e körben még a lehetséges fejleményekről szóló tájékoztatás hangneme sem mindegy. Megjegyzendő, hogy a kutatás adatai szerint a megkérdezett fogvatartottak majd 36%-ánál elhangzott ez az ígéret.²⁴⁰

Hasonló nyomásgyakorlás érhető el előzetes letartóztatottnál a gyakoribb látogató-fogadás lehetőségének felcsillantásával, a levelezés, a telefonálás korlátai enyhítésének megígéréseivel, de a jobb zárkába helyezés ígérete, vagy a rosszabb zárkába helyezés, mint fenyegetés is hasonló eszköz. Nyomásgyakorlási eszköz, ha a fogvatartott a kihallgatás alatt sokáig nem kap enni, vagy inni, esetleg nem mehet mellékhelyiségbe. A hivatkozott kutatás a fogvatartottak részéről több mint 20%-ban tapasztalta az ún. kifárasztásos technikát, amikor rendkívüli módon elhúzódtak a kihallgatások.²⁴¹

Herke apokrif letartóztatási okoknak nevezi azon tényezőket, amelyek a döntéshozó bírót befolyásolják az előzetes letartóztatás elrendelésekor, azonban ezekre a határozatot alapozni nem lehet, mivel a törvényben nem

²⁴⁰ Kádár A.: A vétkesség vélelme. Sérelmes bánásmód és védői tevékenység az előzetes letartóztatásban lévő terheltek ellen folyó eljárásokban. (szerk.: Kőszeg F.), A Magyar Helsinki Bizottság Kiadása Budapest, 2004. 70. o.

²⁴¹ Kádár im. 69-78. o.

szerepelnek. Ilyen lehet a beismerés kicsikarása, a terhelt pszichikai befolyásolása, a végrehajtás veszélye, az előzetes letartóztatás előrehozott büntetésként való alkalmazása, az eljárás megkönnyítése stb.²⁴²

4.3.3. Kikényszerített és elsajátított hamis beismerő vallomások

A hamis beismerő vallomások egy további pontosan meg nem határozható része a gyanúsítottaknak abból a téves meggyőződéséből születik, hogy elkövették a kérdéses bűncselekményt.

Ez a harmadik típus a kikényszerített és elsajátított hamis vallomás, vagyis az, amikor az aggódó, kimerült, nyomás alatt álló, vagy zavart ártatlan terheltet még magas szinten befolyásoló rendőri kihallgató módszereknek is kiteszik, és saját maguk is elhiszik, hogy elkövették a bűncselekményt. Ami ebben félelmetes, az az, hogy az ártatlan gyanúsított emlékezetét saját tetteiről teljesen megváltoztathatják, „eredeti tartalmát valószínűleg visszaszerezhetetlenné” torzítva.²⁴³

Ennek megértéséhez a rendőrségi kihallgatási technikákat ismerni kell. Ha valaki figyelembe veszi ezt a tényt és továbbgondolja a kihallgatások során jelentkező helyzeti hatásokat (pl. személyek közti nyomás), könnyebben megértheti a hamis vallomások létrejöttének mechanizmusát.

Egyes tanulmányok arra a következtetésekre jutottak, hogy teljesen normális és ártatlan embereknél is el lehet érni pszichológiai módszerekkel a bűnösségre kiterjedő beismerő vallomást. Ezek a technikák pld. gyakran arra törekednek, hogy meggyőzzék a terheltet, hogy teljesen reménytelen a helyzetük, és az egyetlen remény, ha beismerik a bűncselekmény elkövetését.²⁴⁴

²⁴² Herke Cs. (2002): Az előzetes letartóztatás elrendelése a terhelt várható magatartása alapján. Jogtudományi Közlöny, 2002/1. sz. 13-26. o.

²⁴³ Conti, R. P. (1999): im. 14-36. o.

²⁴⁴ Denov, M. S. - Campbell, K. M. (2005): im. 224-249. o.

Más pszichológiai tényezők is vannak, melyek hamis vallomásra készítetnek ártatlan gyanúsítottakat. Eysenck véleménye az, hogy bizonyos személyiségű és tulajdonságú ártatlan gyanúsítottak hajlamosabbak a befolyásolhatóságra, és így valószínűbb, hogy hamis kijelentéseket tesznek, és bevallanak olyan bűnöket, melyeket nem követtek el. Eysenck szerint a befelé forduló emberek viselkedését könnyebb szabályozni, mint az extrovertáltakét. Mivel a legtöbb bűnöző extrovertált, a tipikus extrovertált bűnözőkkel szemben hatékonyan alkalmazott kihallgatási módszerek megsemmisítő erővel hathatnak egy könnyen befolyásolható alanyra. Ezért a gyerekeken kívül még az értelmi fogyatékosok, a gyengeelműek, és a különösen introvertált egyének is kockázatnak vannak kitéve.²⁴⁵ Egy bizonyos mennyiségű stressz egy átlagos személyből segíthet kihúzni az igazságot, de ha túlzott mennyiségnek tesznek ki egy pszichológiailag alkalmatlan személyt, az eredmény könnyen hamis vallomáshoz vezethet.²⁴⁶

A bíróság előtt álló törvénszegők mintegy negyedének nehézséget okoz a tárgyalási procedúrák megértése, és feltételezhető, hogy ezen egyének többségének jelentős intellektuális sérülése van annak ellenére, hogy ők nem elmebetegek. Egyes kutatások megállapítása az, hogy ők nagyobb valószínűséggel ismernek be olyan bűntettet, amit nem ők maguk követtek el, ami annak köszönhető, hogy szeretnének megfelelni a hatalom embereinek, és mert könnyebben lehet rájuk hatni.²⁴⁷

Jellemzően sebezhető a vádlott, és könnyen alakítható memóriája fiatal kora, személyes bizalma, naivitása, befolyásolhatósága, intelligenciájának hiánya okán, vagy stresszes, fáradt, alkoholos, esetleg kábítószeres állapota miatt. Meggyőzhető saját bűnösségéről olyan hamis bizonyíték felvonultatásával, mint egy szerkesztett fénykép vagy más vizsgálat eredménye, pl. véryomok,

²⁴⁵ Eysenck, H.J. (1964) im.

²⁴⁶ Conti, R. P. (1999): im. 14-36. o.

²⁴⁷ Parton, F. - Day, A. - White, J. (2004): An empirical study on the relationship between intellectual ability and an understanding of the legal process in male remand prisoners. *Psychiatry, Psychology and Law*, 11.1 (April 2004) 96-110. o.

sperma, haj, ujjlenyomatok, állítólagos cinkosok által tett kijelentések, egy megrendezett szemtanú-azonosítási jelenet, vagy annak valótlan állítása, hogy megbukott a hazugságvizsgáló teszten.

Általános érvennyel nem lehet megmondani, hogy milyen mennyiségűnek és súlyúnak kell lenniük ezeknek a bizonyítékoknak, hogy a terhelt beismerje bűnösségét. Egyesek számára elegendő a bizonyítékokra történő utalás, mások pedig a súlyos bizonyítékok zárt láncolatára is azt mondják, hogy nem tesznek vallomást. Ez a terhelt egyéniségétől és tapasztaltságától függ.

Amikor a nyomozó nem enged betekinteni kártyáiba, hanem csak a terhelt értésére adja, hogy egyes bizonyítékokkal rendelkezik, ezen az úton tudatosan határozatlanságban tartja, nem ad neki megfelelő támpontokat a rendelkezésre álló adatok mérlegeléséhez, helyzetének teljes megoldásához. Amikor a bizonyítékok közül azokat mutatja be a terheltnek, amelyekre a legkevésbé számított – pld. a társtettes beismerését, vagy a jól elrejtett tárgyi bizonyítékot – és a legváratlanabb kérdéseket teszi fel, akkor tudatosan igyekszik olyan helyzetbe hozni, amelyre nincs felkészülve. Az ilyen fogások a bizonytalanság, a határozatlanság érzését és azt a vágyat ébresztik a kihallgatottban, hogy minél előbb felszámolja ezt a helyzetet. Ilyen helyzetben különösen a gyenge személyiségű egyénnek kevés kitartása van ahhoz, hogy végiggondolja a bemutatott bizonyítékok jelentőségét. Ebben a különös idegállapotban nehéz gondosan mérlegelni.²⁴⁸

Egészen mostanáig nem volt empirikus bizonyíték a kikényszerített, majd elsajátított hamis vallomások elmélete mellett. Ennek ellenére, szemtanúkon végzett emlékkutatások kimutatták, hogy félrevezető, esemény utáni információk megváltoztathatják a valós vagy bevallott emlékeket a megfigyelt eseményekről, és a kérdésfeltevés módja is befolyásoló lehet.²⁴⁹

²⁴⁸ Kertész I. (1965): im. 307-309. o

²⁴⁹ Atkinson, R. L. - Atkinson, R. C. - Smith, E. E. - Bem D. J. (1995): im. 249. o.

A kihallgatás eredményessége a terhelt és a kihallgató személyiségétől is függ, így az egyetlen helyes kihallgatási taktikát nem is lehetne meghatározni. Különböző teóriák születtek a kérdést megválaszolandó: Mi az, ami a rendőri kihallgatások alatt arra kényszerít ártatlan embereket, hogy maguk ellen valljanak? Pszichológiai szempontból például a kikényszerített szolgálatkész hamis vallomások az ártatlan gyanúsított azon vágya okozza, hogy kiszabaduljon egy utálatos szituációból és biztosítsa a kellemes, rövid távú következményeket. De mi a helyzet a még elképesztőbb elsajátított hamis vallomás példáival?

Azért, hogy megmagyarázzák az elsajátított hamis vallomások jelenségét, egyesek a kihallgatási folyamatot a hipnózishoz hasonlították. 1970-ben arra jöttek rá, hogy amikor hamis bűntudatot plántálnak hipnotizált alanyok elméjébe, ezek az alanyok nem akadnak fel a poligráfos hazugságvizsgáló teszteken, mert „a gyanúsított fejében reménytelenül összekeveredik az igazság és hazugság”. Arra is lehet következtetni, hogy az igazmondáshoz társított körülmények között az alanyok általában elhiszik azokat a hazugságokat, melyeket a szájukba adtak. A „kimondás csak akkor válik hitté, ha érezzük az igazság jelenlétét, és csakis akkor, ha minimális ingert, és a legenyhébb és legkifinomultabb formájú kényszerítést alkalmazunk”.²⁵⁰

Egy hamis vallomás így megváltoztathatja az egyén emlékeit múltbéli viselkedéséről, ha a vallomást igazmondáshoz kapcsolt utalások jelenlétében teszi.

A leggyakrabban a szuggesztibilitással, azaz a befolyás hatásával magyarázzák az el nem követett bűncselekményeket beismerő vallomást.²⁵¹

A gyanúsítottak egy része kezdetben még hisz saját ártatlanságában, de sorozatos szuggesztív rendőri kihallgatások nyomására részletes emlékképek kidolgozásába kezdenek a bűncselekményről, amit valójában nem követtek el.²⁵²

²⁵⁰ Conti, R. P. (1999): im. 14-36. o.

²⁵¹ Conti, R. P. (1999): uo. 14-36. o.

²⁵² Schacter, D. L.(2002): im. 158. o.

Elég nehéz megérteni, hogy mi készíthet valakit arra, hogy beismerje érintettségét egy olyan cselekedetben, amit nem követett el. A hamis beismerő vallomásokban megjelenő szuggesztibilitás meglehetősen idegen a mindennapi emlékezés és felejtés világától. Nem meglepő, hogy a bíróságok gyakran kifejezett szkepszissel fogadják annak lehetőségét, hogy bárki beismerne egy bűncselekményt, amit nem követett el.

Baldwin kutatása szerint a hamis beismerő vallomásnak ott a legnagyobb a veszélye, ahol a kikérdező még távolról sem feltételezi, hogy hamis az állítás. Ennek az egyik leggyakoribb esete, ha a gyanúsított egy gyenge megerősítést ad egy sor irányított kérdésre. (példa: „*Lényegében ön örködött ugye?! Aha...*”²⁵³)

4.4. A „Miranda” figyelmeztetések, mint a hatósági kényszer és befolyás megelőzésének eszközei

4.4.1. A „Miranda ügy”

Az Egyesült Államok joggyakorlatában mérföldkőnek a Legfelsőbb Bíróság 1966-os *Miranda v. Arizona* ügyben hozott döntése számít. A döntés tartalmazza azt, hogy a rendőrség köteles felhívni az őrizetbe vett gyanúsítottak figyelmét alkotmányos jogaikra a hallgatáshoz és az ügyvédfogadáshoz, az ingyenes kirendelt ügyvédhez és arra, hogy minden amit mond, az bizonyítékként felhasználható ellene.

Az USA Legfelsőbb Bírósága az akkori rendőrképzésben legkitűnőbbnek számító könyvekből idézett, hogy megmutassa, a rendőrség megtévesztést és pszichológiailag kényszerítő módszereket alkalmazott a gyanúsítottak kihallgatásakor.²⁵⁴ A Bíróság végül kijelentette, hogy a rendőri kihallgatás

²⁵³ Baldwin, J. (1993): Police interview techniques. Establishing Truth or Proof? The British Journal of Criminology, Vol. 33. Summer 1993. No. 3, 325-352. o.

²⁵⁴ <http://www.landmarkcases.org/miranda/home.html>

inkább pszichológiai, mint fizikai központú. A Miranda v. Arizona ügyben a Legfelsőbb Bíróság szerint egy, a rendőri kihallgatás alatt őrizetben lévő gyanúsítottól felvett vallomás csak akkor érvényes, ha önkéntesen történik, kényszerítés nélkül, és csak akkor, ha a rendőrség megtette a megfelelő lépéseket a vádlott jogainak biztosítása érdekében. A rendőrség köteles felhívni az őrizetbe vett gyanúsítottak figyelmét alkotmányos jogaikra a hallgatáshoz és az ügyvédfogadáshoz. Sokan azonnal tiltakozni kezdtek, mondván, hogy ez a döntés megköti a rendőrök kezét a vallomások megszerzésénél. Ami azt illeti, a kutatások szerint sok fiatalos gyanúsított nem is érti a neki megadott jogokat.

A megelőző Miranda figyelmeztetések egy önkéntes, tudatos és intelligens jogfeladás hiányában minden beismerést vagy vallomást kizárnak a bizonyítékok közül a későbbi peres eljárásban.

Az utóbbi évtizedekben jogtudósok hatalmas energiákat fektettek abba, hogy a Miranda jelentőségét meghatározzák. Születtek olyan tanulmányok, melyek azt vizsgálták, hogy milyen hatása van a Miranda figyelmeztetésnek, és hogy vajon sikeres volt-e az előzetes célok elérésében.

Ezeknek a tanulmányoknak a megállapítása, hogy a Miranda döntés által javasolt új szabályok elfogadása után a rendőrség teljesítette a leírtakat, de nem vették át teljesen a Miranda által megkívánt figyelmeztetések szellemiségét. A nyomozók számára a megkövetelt figyelmeztetések csupán erőltetett és felesleges akadályoknak tűntek a kihallgatási eljárásban.

A figyelmeztetések minősége fordított arányban volt a bizonyítékok erősségével és egyenesen volt arányos a bűncselekmény komolyságával, mely azt feltételezi, hogy a nyomozók akkor mondták el pontosabban a figyelmeztetéseket, amikor az elmaradása esetleg veszélyeztethette egy nagyon értékes beismerő vallomás elfogadhatóságát. A nyomozók a figyelmeztetéseket gyakran mechanikus, bürokratikus módon mondták el, így csökkentve azok jelentőségét és minimalizálva hatásukat. A szerzők szerint az emberek többsége képtelen volt arra, hogy felfogja a Miranda jogainak

jelentőségét, így a Miranda kevés hatást is gyakorolt a gyanúsított azon hajlandóságára, hogy a rendőrséggel együttműködjön.²⁵⁵

Baldwin vizsgálata szerint az angliai rendőrségeken is sok figyelmeztetés történt teljesen általános hangnemben, gyakran úgy elferdítve, hogy az teljesen értelmetlen volt.²⁵⁶

Hasonló problémákat vet fel Kardos az új Büntetőeljárásról szóló törvény kapcsán a hazai helyzetet elemezve, amikor a nyomozóhatóságok által az ún. robotzsaru program keretében kialakított gyakorlatot teszi szóvá, amely a tanú kihallgatása során felmerülő összes relatív és abszolút tanúzási akadályt feltünteti, megjelölve az összes kivételt is. Ez már annyira tökéletesnek tűnik, hogy épp ez támaszt írta kételyeket. Kérdéses, hogy a tanút (akiből később gyanúsított is lehet, épp a tanúként tett vallomása alapján is), miért kell a lelkészi, védői minőség, vagy az állam és szolgálati titok kérdésével terhelni. Kardos a kioktatásokra adott adekvát választ hiányolja leginkább, és indokoltnak tartaná a nyomozóhatóságokkal szemben magasabb elvárás tanúsítását.

Azt hihetnénk, hogy hamis beismerő vallomás a Büntetőeljárásról szóló törvény által megkövetelt szigorú figyelmeztetések világában már nem fordulhat elő, azonban ez csak akkor igaz, ha a nyomozás során tett figyelmeztetés nem marad formális, ugyanis az sokszor olyan, mintha el sem hangzott volna.²⁵⁷

Más szerző is arra figyelmeztet, hogy a rendőrségen kialakultak azok a módszerek, amelyek a bíróságon elfogadható joglemondást produkálnak anélkül, hogy az igazán önkéntes és tudatos lett volna. Ilyen módszer pld. a figyelmeztetések beszélgetésbe ágyazása, vagyis az egyes elemek szétválasztása és azoknak – a terhelt akaratát egyértelműen befolyásoló – kommentálása.²⁵⁸

²⁵⁵ Leo, M. R. A. (1996): The Impact of Miranda revisited. The Journal of Criminal Law and Criminology, Northwestern University, School of Law, Vol. 86, No. 3. 621-631. o.

²⁵⁶ Baldwin, J. (1993): im. 325-352. o.

²⁵⁷ Kardos S. (2005): A büntetőeljárásról szóló törvény módosításáról. In.: Róth E. (szerk.) Miskolci Jogtudományi Műhely 4, A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény tervezett módosítása. Bíbor Kiadó, Miskolc, 23-31. o.

²⁵⁸ Szikinger I. (1990): Miranda-ügy. Belügyi Szemle, 1990/3. sz. 111-119. o.

Szükséges kiemelni, hogy a bírósági eljárásban a szó szerinti figyelmeztetést előíró Be. módosítást követően (Be. 117. § (2) bekezdés) alapvetően helyesen alkalmazzák a bíróságok a figyelmeztetéseket, de a kutatás által érintett büntetőügyek között előfordult a rendőrségi robotzsaru módszerhez hasonló ömlesztett figyelmeztetés is, de olyan is, ahol a tanács elnöke lényegében meg sem kérdezte, hogy a vádlott akar-e vallomást tenni.

R. Leo és R. Ofshe professzoroknak a rendőrség által állítólagosan előidézett hamis beismerő vallomások hatvan esetét magába foglaló, széles körben idézett tanulmánya szerint az általuk említett hatvan esetből huszonkilencszer vezetett hamis beismerő vallomás egy ártatlan ember jogtalan elítéléséhez. Arra a következtetésre jutottak, hogy a hamis beismerő vallomás problémája magát az „amerikai igazságszolgáltatás minőségét” fenyegeti, „komoly és szükségtelen fájdalmat okozva az ártatlanoknak.”

Azzal érvelnek, hogy lehetetlen felbecsülni a hamis beismerő vallomások gyakoriságát a pontos feljegyzések nyilvánvaló hiánya és az ehhez kapcsolódó módszertani nehézségek miatt. Úgy vélik azonban, hogy a pszichológiailag indukált hamis beismerő vallomások közismerten elég gyakran történnek meg ahhoz, hogy gondot jelentsenek a bűnügyi tisztviselőknek, a törvényhozóknak és a nagyközönségnek.”

Ennek megfelelően úgy vélik, hogy a bírákat fel kell hatalmazni a vallomások „megbízhatóságának” elemzésére, amely a gyanúsítottak „beismerés utáni narratívájának” alapos kivizsgálását jelenti.²⁵⁹

Más szerző ezen esetek kapcsán arra a fontos módszertani kérdésre hívja fel a figyelmet, hogy miként lehet pontosan felismerni az ilyen igazságtalanságokat? Leo és Ofshe nagymértékben másodlagos forrásokra támaszkodnak a gyűjteményükben szereplő vádlottak ellen felhozott

²⁵⁹ Cassel, P. G. (1999): The guilty and the „innocent”: An examination of alleged cases of wrongful conviction from false confessions, Harvard Journal of Law and Public Policy, Cambridge, Spring. www.prodeathpenalty.com/guilt.htm, 1-50. o.

bizonyítékok leírását illetően. Ez a megközelítés annyiban érthető, hogy sok esetben a bírósági feljegyzésekhez csak a helyi bíróságokon lehet hozzájutni, ahol a pert lefolytatták, a média beszámolói viszont könnyedén hozzáférhetőek a számítógépes adatbázisokban. A másodlagos források használata viszont a bizonyítékok pontatlan felidézésének veszélyével jár.

A jogellenes cselekményeket vizsgáló tudományos kutatásoknak nem szabad a vádlottak ellen a médiában felhozott bizonyítékokra támaszkodnia. Az újságírók nagyon is sokszor hajlamosak „elferdíteni” az igazságot egy sztori érdekében azzal, hogy egy ártatlanul elítélt emberről írnak.

Casseli úgy látja, hogy a hamis beismerő vallomás problémája nem egy egész országra kiterjedő járvány az amerikai igazságszolgáltatás rendszerében, hanem nagyon is rákoncentrálódik egy szűk és sérülékeny népességre, a mentális problémákkal küszködő emberekre.²⁶⁰

A Miranda döntést bíráló egyes vélemények szerint az ártatlanokat azonban nemcsak a hamis beismerő vallomások, de az „elveszett” vallomások is fenyegetik – vagyis olyan vallomások, amelyeket a rendőrség nem tudott felvenni a vétkes bűnözőktől, s amelyek tisztázhatnának egy ártatlan embert, akire egyébként egy büntett gyanújának árnyéka vetül.

Amikor a rendőrség felvesz egy beismerő vallomást egy ártatlan embertől, fennáll a veszélye, hogy ezt a személyt tévesen fogják elítélni. De nem ez az egyetlen veszély, ami az ártatlanokra leselkedik a kihallgatást vezetőik miatt. Az ártatlanok akkor is veszélyben forognak, amikor a rendőrség képtelen rá, hogy egy bűn tényleges elkövetőjétől valós vallomást vegyen. Ez a valós vallomás megakadályozhatja, hogy a gyanú hibásan az ártatlanokra terelődjön, és még fel is menthet valakit, akit ártatlanul vádolnak, vagy ítélnék el egy bűn elkövetése miatt.

²⁶⁰ Cassel, P. G. (1999): im. 1-50. o.

A Miranda szabály ellenzői úgy vélik, hogy a Legfelsőbb Bíróság döntése a Miranda-ügyben elkeserítően hatott az ártatlanokra. A Miranda ügyben hozott döntés visszaszorította a valós beismerő vallomások számát, miközben semmit nem tett a hamis beismerő vallomás veszélye ellen, sőt, még azt növelte is az által, hogy a bíróságok figyelmének középpontját eltérítette a vallomások elemi igazságtartalmáról a vallomások felvételének módjához kapcsolódó ügyrendi témákra.

A hamis beismerő vallomások és elveszett vallomások egymással versengő kockázatainak fényében fontos közérdekű kérdéssé válik a téves ítéletekhez vezető hamis beismerő vallomások viszonylagos gyakorisága a téves ítéleteket orvosoló valós beismerések ellenében. A valós beismerő vallomások a tévesen elítéltek felmentéséhez vezető egyik leggyakoribb eszköznek számítanak.

Azt a lehetőséget, hogy a Miranda az ártatlanok kárára tartja vissza a bűnözők vallomásait, valós megfigyelések támasztják alá. A szemtanúk félreazonosításából eredő téves ítéletekkel kapcsolatos, részletes tapasztalati tanulmány szerint a Miranda előtt egy jogellenes cselekvés tipikusan oly módon került napvilágra, hogy "a tulajdonképpeni bűnöst egy teljesen más ügyben vádolták meg, és miután pár napot letartóztatásban töltött, azokat a bűnöket is bevallotta, amelyekkel a félreazonosított gyanúsítottat vádolták." Azóta a valós vallomások felszínre kerüléséből eredő felmentések száma kimondottan csökkent, és ennek nagy valószínűséggel a Miranda az oka. A szemtanúk általi félreazonosításból eredő téves ítéletek ötvennégy százalékára is akkor derült fény, amikor a valódi bűnöző beismerő vallomást tett.²⁶¹

A kritikák hatására az Egyesült Államok új összetételű Legfelsőbb Bírósága kezdetben fokozatosan, majd egyre határozottabban szűkítette a Miranda döntés hatókörét, olyannyira, hogy napjainkban egyes szerzők már az említett jogok teljes feladásáról szólnak.²⁶²

²⁶¹ Cassell, P. G. (1999): im. 1-50. o.

²⁶² Tóth M. (1995): A „magyar Miranda” első néhány éve. In: Erdei Árpád (szerk.): Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 62-77. o.

4.4.2. Befolyásoló módszerek vagy pszichikai túlkapások a beismerő vallomás megszerzése érdekében

A figyelmeztetés elmondásának megkövetelése mellett az amerikai Legfelsőbb Bíróság szükségesnek tartja annak bizonyíthatóságát, fenntartotta, hogy bizonyíthatónak kell lennie, hogy a gyanúsított ezekről a jogokról való lemondását „önkéntesen, teljes tudatában és tájékoztatás után” tette meg.

A „Miranda ügyben” az USA Legfelsőbb Bírósága úgy vélte, hogy a rendőri kihallgatás kényszerítő nyomást gyakorol, mely azzal a veszéllyel jár, hogy a gyanúsított nem képes szabadon racionális információkkal szolgálni. A bíróság így írt: „Az őrizetbeli kihallgatás ténye sérti a személyes szabadságot és kihasználja az egyén gyengeségét.” Ami a modern kihallgatást a bíróság szerint kényszerítő jellegűvé teszi, az a rendőrségi elzárt őrizet, ahol pszichológiai nyomást gyakorolnak, hogy a gyanúsítottat rávegyék a vallomásra. Több rendőrképző kézikönyv széleskörű elemzése után a bíróság megállapította, hogy a „legfelvilágosodottabb és leghatékonyabb” kihallgatási technikák is pszichológiailag manipulatívak, megfélemlítőek és a hatékonyság érdekében különböző cseleket alkalmaznak, melyek azzal fenyegetnek, hogy a gyanúsított akaratát kijátszák, és éppen azt a méltóságot és a szabadságot sértik meg, melyet az alkotmányos jog védeni próbál.

A Miranda ügy előtt az amerikai rendőrségi gyakorlat szerint ahhoz, hogy a rendőrség megnövelje a gyanúsított vallomástételének valószínűségét, több feltételnek is teljesülnie kellett. A kihallgatás alatt olyan környezetet kell teremteni, amely minimálisra csökkenti az érzéki ingereket, ami teljes mértékben sebezhetővé teszi a gyanúsítottat, és a kihallgatónak teljes irányítási lehetőséget és uralmat biztosít. A teljes egyedüllét a gyanúsítottal ezért kifejezetten szükséges, mivel ez az elsődleges pszichológiai tényező a sikeres kihallgatás levezetése érdekében. Számos szerző szerint a helyszín környezete legyen teljesen idegen a gyanúsított számára. A vallatósobának hangszigeteltnek kell lennie ablakok nélkül, valamint üresnek egy asztal és pár

szék kivételével, egy a gyanúsítottnak és egy a kihallgatónak. A kihallgató feladata egy látszólagos baráti viszony kialakítása, és váratlan kedvesség tanúsítása a gyanúsított felé. A kihallgatónak színlelnie kell a bűn komolyságát illetően, mentséget keresve rá.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága megjegyezte, hogy visszatérő elem a felelősség áthárítása, vagy a bűn komolyságának minimalizálása és az egyén megfélemlítése (a rendelkezésre álló bizonyítékok vagy a következmények eltúlzásával, illetve azzal, hogy a vallató határozottan állítja, hogy biztos a gyanúsított bűnösségében), továbbá az érzelmi közeledés a gyanúsítotthoz szimpátiával, bókokkal, tisztelettel, valamint azzal, hogy mindez az ő érdekében történik. Ezek olyan módszerek, melyeket – másokkal együtt – természetüknél fogva kényszerítőnek talált az USA Legfelsőbb Bírósága.

A vallomások felvételére kidolgozott rendőri módszerek kifejezetten alááshatják az önkéntes vallomás lehetőségét. Eszerint, a vallomások kicsikarása érdekében a rendőrök egyértelmű hazugságokat és a megtévesztés finomabb módjait, pszichológiai manipulációkat is használnak a beismerő vallomáshoz jutás érdekében.

A „Miranda döntés” utalt olyan rendőrségi kézikönyvre is, amely szerint érdemes azt mondani a vádlottnak, hogy terhelő bizonyíték köti a büntetthez, még akkor is, ha ilyen bizonyíték nem létezik, valamint ajánlatos elbagatellizálni a bűn komolyságát, „és azt mondani, hogy hasonló helyzetben bárki más így cselekedett volna”. Ez lényegében azt jelenti, hogy a rendőröket arra buzdítják, hogy ők maguk is hazudjanak egy vallomás megszerzése érdekében.

A különösen megkérdőjelezhető vallató technikák közé tartozik a gyanúsított félbeszakítása, kérdések feltevése gyors egymásutánban, korlátozott mértékű rugalmasság tanúsítása a kihallgatás alatt, a kérdések helytelen sorrendben való feltevése, negatív és részrehajló megfogalmazása, a helytelen nyelvezet

és a bíráló kijelentések megtétele. A tények elferdített bemutatása, hamis bizonyíték alkalmazása, a hazugság és megtévesztés ugyancsak ide tartozik.²⁶³

Bócz a gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról írt tanulmányában a leggyakoribb taktikai fogásként a terhelt érdekére utalást, és a terhelő bizonyíték feltárását rögzíti, de gyakori az erkölcsi mentségek vagy pszichológiai magyarázatok ajánlása, koholt terhelő bizonyítékra hivatkozás, hízélgés, elismerő szavak használata is.²⁶⁴

Sok esetben a kihallgatási technika a titoktartás vagy leplezés megtörésére, a kihallgatott zavarba ejtésére, megfélemlítésére törekszik, és így akar eljutni az „őszinte valósághoz”. Ez a mód azonban nagyon sok félreértéshez is vezethet, hiszen a veszélyt rejtő interakciós helyzetek, mint amilyen a kihallgatás helyzete is, megfélemlíthetik, zavarba hozhatják az ártatlanokat is, és ugyanolyan vegetatív zavarokat válthatnak ki bennük, mint a bűnösben. Minél nagyobb a helyzet feszültsége, annál valószínűbb a kihallgatott regressziójának a bekövetkezése, regresszív állapotban pedig a személyiség szuggesztibilisebb, és könnyebben magára vállal olyan dolgokat, amelyeket nem követett el.²⁶⁵ Lényegében a megfélemlítés és a regresszióba kényszerítés módszerének az eredménytelenségét mutatja, hogy az ún. hazugságvizsgáló nem jelenthet teljes bizonyítékot a bűnösségre.

Walkley három fő befolyásolási technikát tart célravezetőnek a gyanúsított gondolkodásmódjának megváltoztatására a beismerő vallomás elnyerése érdekében. Az első a tagadás előnyeinek a csökkentése (pld. terhelő bizonyítékra hivatkozás). A második a tagadás hátrányainak érzékeltetése, illetve a beismerés előnyeiről történő meggyőzés (*ne csináljon nagy ügyet egy kis dologból, jobban fogja magát érezni, ha elmondja, hol a lopott tárgy, nem kell kártérítést fizetnie* stb.). Végül annak érzékeltetése, hogy a beismerés következményei nem olyan mértékűek, ahogyan azt gondolja. Ide tartozik a

²⁶³ Feld, C. B. (2006): Police interrogation of juveniles: An empirical study of policy and practice. The journal of criminal law and criminology, Northwestern University, School of Law, Vol. 97, No. 1. Fall, 220-222. o.

²⁶⁴ Bócz E. (2001): A gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról. Belügyi Szemle, 22-36. o.

²⁶⁵ Buda B. (1985): Az empátia - a beleélés lélektana. Gondolat kiadó, Budapest, 323. o.

cselekmény súlyának kisebbitése, a következmények minimalizálása (*lehet, hogy nem is fordulunk bírósághoz, sokan követnek el hasonlót, úgy gondoljuk, hogy valaki felbízta önt, stb.*).²⁶⁶

Jellemző tanács, hogy „a jó kihallgató keresi, és képes felismerni a személyek vágyát a beismerésre, és a kikérdezést úgy közelíti, hogy pszichológiai módszerekkel azt elősegítse. Arra az esetre, ha a kihallgató biztos a terhelt bűnösségében, megkérdezheti, hogy nem sajnálja-e, hogy részese lett az ügynek, továbbá sikeres lehet az olyan megközelítés, amely azt jelzi, hogy bárki más így cselekedett volna hasonló körülmények között, minimalizálva a morális komolyságát a vádnak, javasolva egyben egy kevésbé bűnös motivációt, valaki másra terelve a morális felelősséget.”²⁶⁷ Úgy vélem, hogy ezek a befolyásoló módszerek különösen károsak, amikor a nyomozó megérzése hamis volt, és olyan személlyel szemben alkalmazza, akinek nem volt köze a bűncselekményhez.

A hasonló befolyásolási technikákért természetesen nem kell messzire mennünk, mert itthon is előfordulnak.

Sokan egyetértenek abban, hogy a megtévesztő és csalárd húzások rendőri alkalmazása a kihallgatás alatt hamis vallomást eredményezhet. Egyes külföldi kutatások arra az eredményre vezettek, hogy például a poligráf vagy „hazugság-vizsgáló” olyan eljárás, melyet a rendőrség gyakran manipulál. Egyes kutatók valós rendőri kihallgatások videofelvételeit, hangfelvételeit és dokumentációját átvizsgálva azt tapasztalták, hogy néhány esetben a vádlottnak azt hazudták, hogy hibázott a hazugságvizsgáló teszten, és ezért vallania kell; jóllehet ezen esetekben a hazugságvizsgáló teszt nem vallott kudarcot, csak nem volt elég meggyőző.²⁶⁸

²⁶⁶ Walkley, J. (1986): A gyanúsított gondolkodásmódjának megváltoztatása. Belügyi Szemle, 1986/2. sz. 114-118. o. /kivonatos közlés a Police Review 1985. március 1-jei számából/

²⁶⁷ Swanson, C. R. - Chamelin, N. C. - Territo, L. (1988): Criminal Investigation, McGRAW-HILLINC, Fourth Edition, 208-213. o.

²⁶⁸ Conti R. P. (1999): im. 14-36. o.

Kertész is arra figyelmeztet, hogy a poligráfus beismerést gerjesztő tevékenységének lehet a része, amikor igyekeznek kialakítani és erősíteni a készülék csalhatatlanságába vetett hitet. A klinikai tünetek alapján folyamatosan figyelmeztetik a vizsgált személyt, hogy „a készüléknek valami nem tetszik”, „pontatlan lehet a válasz”, stb. Az ilyen fogások alkalmazása az esetek egy részében sikerrel is jár, különösen a naív, hiszékeny embereknél és a kevésbe edzett bűnözőknél, tehát azoknál, akik beismerő vallomást tennének műszeres eljárás nélkül is egy kicsit intelligensebb kihallgatás során. Ez annál is elgondolkodtatóbb, mert a poligráf beismerésre készítő nyomása alatt lényegesen megnő az a veszély, hogy az így nyert vallomás nem felel meg a valóságnak.²⁶⁹ Ennek a megállapításnak az ellenőrzésére nem vállalkozhatom, mert nincsenek meg az ehhez szükséges adataim, de nem is hiszem, hogy ez objektív eszközökkel lehetséges lenne.

Kertész különösen elutasító a hazugságvizsgáló géppel szemben. Kritikájából annyi biztosan jogos lehet, hogy a terheltek gyakran elismerik a bűncselekmény elkövetését, annak pusztá említésére, hogy hazugság-detektorral fogják megvizsgálni őket. Egy másik részük pedig azután ismeri el rögtön a bűnösséget, miután felkapcsolják a hazugságvizsgáló egyes alkatrészeit. A befolyásolásnak ez egy olyan eszköze, amely hiszékeny emberekből el nem követett bűncselekmény beismerését, még hozzá hazugság-detektor mutatója által alátámasztott beismerését válthatja ki.²⁷⁰ A hatályos szabályozás ezt a vizsgálatot a terhelt beleegyezéséhez köti, azonban ennek megtagadása esetén esetleg ebből fog negatív következtetéseket levonni a hatóság.

Az enyhe vagy közepes fokban korlátozott elmeállapotú személyeknél és a fiatalkorúaknál fokozott a veszély. Nem ritkán olyan személyekből, akik a

²⁶⁹ Kertész I. (1992): Diogenes lámpása, vagy elektronikus vallatópad. Magyar jog, 1992/11. sz. In: Kertész Imre: Befejezhetetlen háború, helyzetjelentések a bűnözés elleni harcról a rendszerváltás éveiben. Finszter Géza (szerk.), Budapest, 2000., 49-63. o.

²⁷⁰ Kertész I (1965): im. 70. o.

nyomozási eljárásban több oldalas, részletes beismerő vallomást tesznek, a bírósági eljárásban egy-két mondatot sem lehet kihúzni. Ilyenkor a bíró a személyes tapasztalata alapján rendel ki elmeorvos szakértőt, és esetenként valóban megállapítható egy enyhe fokú korlátozottság. Ilyenkor alappal vethetőek fel aggályok a beismerés megbízhatóságát illetően.²⁷¹

A fiatalkorú terhelteknél az egyik leggyakrabban hangoztatott kétely a büntetőeljárás tisztességével kapcsolatosan az, hogy azok a kihallgatási technikák, amelyeket felnőtteknél is alkalmaznak, megbízhatatlan vallomást eredményezhetnek. Agresszív vagy befolyásoló technikák különösen veszélyesek lehetnek a fiatalkorúaknál. A fiatalkorúak gyakran nem is értik a Miranda jogokat, még azok elhangzása esetén sem, és az alkalmazott kihallgatási módszerek hamis beismeréshez és igazságtalan elítéléshez vezetnek.²⁷²

Természetesen olyan befolyásolás megengedett lehet, ami az őszinte tényfeltáró beismerést segíti elő, anélkül, hogy a vallomást tevőre a kihallgató ráerőszakolja a saját elképzelését a bűntényről.

Megállapítható tehát, hogy beismerés estén vizsgálni kell, nincsenek-e a beismerés iránt kétséget támasztó bizonyítékok. A beismerés is csak egy bizonyíték, amelynek a helyességét a bírói mérlegelés kell, hogy eldöntse. Ehhez természetesen a bírónak ismernie kell azokat a lehetséges körülményeket, amelyek annak elfogadását megkérdőjelezhetik, ugyanis a hatóság által alkalmazott kényszerítésen túl sok egyéb tényező is vezethet hamis beismerő vallomáshoz.²⁷³

²⁷¹ Elek B. (2001): Minden út a bíróságra vezet. In: Mihályi-Beznicza (szerk.): Előadások az Igazságügyi Fiatalok Szakmai Konferenciáján. Kiadó: Zala Megyei Bíróság, Zalaegerszeg, 28-31. o.

²⁷² Feld, C. B. (2006): Police interrogation of juveniles: An empirical study of policy and practice. The journal of criminal law and criminology, Northwestern University, School of Law, Vol. 97, No. 1. Fall 219-316. o.

²⁷³ Erdei Á. (1991): im. 210-216. o.

A hamis beismerő vallomások problematikája kapcsán szólni kell azokról a vizsgálatokról is, amelyek e kérdéskörben tudományos alapossággal készültek. Az angliai rendőrség munkája során a kihallgatásokról készült felvételeket elemezve arra a következtetésre jutott, hogy nagyon ritka a gyanúsítottak „pszichológiai megdolgozása”. Nem számított, hogy milyen erős bizonyíték van a rendőr kezében, vagy milyen fokú vallatói képessége van, hisz a vizsgált 600 esetből csak 20 volt, amiben meggyőzték a gyanúsítottat, hogy változtassa meg történetét. Ebből csak 9 esetben volt a változás a kikérdező meggyőző erejének köszönhető, és ebből is csak 3 bűneset volt komolyabb. A gyanúsítottak nagy része ragaszkodik kezdeti pozíciójához, függetlenül a kihallgatás módjától, akár beismer, akár tagad, vagy csak részben ismer be. Nagyon nehéz vallomásra bírni egy vonakodó gyanúsítottat olyan módszerekkel, amelyek manapság elfogadottak. A rögzített kihallgatásokon pedig nyilvánvalóan nem voltak rendőri túlkapások semmilyen értelemben. Nem kellett nyomást gyakorolni, hogy megszerezzék a gyanúsított beismerését, hanem elég volt megkérdezni, hogy mi történt, majd csendben kellett maradnia. Mégis sokan tartják úgy, hogy a rendőri kihallgatás lényege a „meggyőzés művészete”. A „meggyőzés művészete” kifejezés természetesen a kihallgatás közbeni befolyásolásra utal. Ha a későbbi esetleges bírói tévedések kockázatát minimalizálni akarjuk, akkor a pszichikai nyomás módszerével élő taktikákat is ki kell rekeszteni.²⁷⁴

Moston-Stephenson-Williamson kutatásai is arra az eredményre jutottak az angliai rendőrség gyakorlatát vizsgálva, hogy nagyon kevés az olyan eset, ahol rávették a gyanúsítottat, hogy térjenek el legelső válaszuktól a rendőrségi kérdésekre. Ami a beismeréseket illeti, a spontaneitás a jellemző, és általában a kihallgatás korai szakaszában fordulnak elő. Az esetek nagy részében egyetlen stratégia volt használatban, pld. a bizonyítékok felsorolása a gyanúsított ellen. Döntő bizonyítékok bemutatásakor viszont az esetek kétharmadában született beismerő vallomás. Ilyen bizonyíték hiányában a

²⁷⁴ Baldwin, J. (1993): im. 325-352. o.

tagadás több mint 75 százalékos szintet ért el. A jogi tanácsadásnak is igen komoly hatása volt, mert a teljes beismerések száma 20 százalékkal csökkent azokban az esetekben, ahol a gyanúsított kapcsolatba lépett védőjével.²⁷⁵

A hazai gyakorlatot azért is nehéz vizsgálni, mert a Legfelsőbb Bíróság úgy foglalt állást, hogy az érdemi kihallgatásnak része a kihallgatás előtti kötetlen elbeszélés időszaka.²⁷⁶ Az ekkor elhangzó kérdések utólag semmilyen formában nincsenek rögzítve.

Még Kertész is arra tanított, hogy a nyomozónak becsületesen kell viselkednie a kihallgatáson, nem szabad kockára tennie a hatóság tekintélyét. Ez azonban nem azt jelenti, hogy semmiféle „harcis cselhez” sem folyamodhat. Éppen a terhelt képzeletének sajátosságaira építve lehet létrehozni olyan körülményeket, amelyekből pld. ő maga olyan következtetésre jut, hogy a nyomozás rendelkezik egyes bizonyítékokkal, amelyek beszerzése azonban a valóságban még nem sikerült.²⁷⁷ Ezzel a módszerrel az ellenőrizhetetlen nyomásgyakorlás lehetősége miatt nem tudok egyetérteni, és azért sem, mert utólag ez sem rekonstruálható, hiszen nyilvánvalóan nem kerül rögzítésre a jegyzőkönyvben.

Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mi számíthat pszichikai túlkapásnak, és meg nem engedett befolyásnak egy kihallgatás során, szinte végtelen lehet az értelmezési lehetősége. Amit egy pszichológus erőszakosnak vagy kényszerítőnek tart, azt egy ügyvéd másképp láthatja, amikor részt vesz a kihallgatáson, vagy a rendőr, aki azt végzi. Objektíven ilyen kijelentéseket nem lehet tenni, mert erről nincs, és talán nem is lehet közmegegyezés. Ez a szemlélettől függ. Amit a kihallgató eredményesnek, hatásosnak tart, azt nem biztos, hogy egy védő, egy kutató vagy egy bíró is annak tart. Az extrém

²⁷⁵ Moston, S. - Stephenson, G. M. - Williamson, T. M. (1992): The effects of case characteristics on suspect behaviour during police questioning. Brit. J. Criminol, Vol. 32. No. 1. Winter, 23-39. o.

²⁷⁶ BH 2000. 482

²⁷⁷ Kertész I. (1965): im. 234. o.

viselkedési formák, mint a fizikai erőszak, tilosak, de az még nem teljesen tisztázott, hogy a kihallgatást mennyire lehet elnyújtani, azt hányszor lehet megismételni, vagy egy-egy kérdést hányszor lehet feltenni, lehet-e valótlan állítani a kihallgatónak, félrevezetheti-e, szidalmazhatja-e a terheltet. A keretek pontos meghatározása végső soron Magyarországon is a bíróságok feladata lesz.

Abban biztosak lehetünk, hogy a figyelmeztetések érthető, pontos előadása segíthet abban, hogy a kihallgatott meg nem engedett befolyástól mentesen, szabadon döntsön arról, hogy tesz-e vallomást. Nehéz eldönteni utólag, hogy mi az a körülmény, amelynek hatására esetleg megteszi már a nyomozás során a vallomását a terhelt. Még a Strassbourgi Bíróságnak is van olyan döntése, amelyből arra lehet következtetni, hogy a vallomás megtagadás jogának gyakorlását is értékelheti a vádlott terhére a bíróság.²⁷⁸ Ezen strassbourgi döntésre hivatkozással a bíróság a bizonyítékok meghatározott körének az elhallgatását is hasonlóan értékelte.²⁷⁹ Ennek ismertetése véleményem szerint inkább egy jogszerű tájékoztatásnak, mintsem jogellenes befolyásolásnak minősül.

A Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészsége egyik pályadíjas tanulmányának konklúziója az volt, hogy a gyanúsítottak nem árulják el könnyen a titkaikat. Éppen ezért „Ahhoz, hogy meggyőzzük őket és bevallják a szerepüket a bűncselekményekben, a képességek és technikák nagy választékára van szükség. Azok a nyomozók, akik ésszerűsíteni tudják a gyanúsítottak tetteit, át tudják hárítani a felelősséget másokra, minimalizálni tudják a bűneiket és létfontosságú okokkal rá tudják venni a gyanúsítottakat, hogy elmondják az igazságot, igen jó úton haladnak a vallomások elnyeréséhez.”²⁸⁰ Az ésszerűsítés hihető magyarázatot kínál a gyanúsítottak tetteire, amikor

²⁷⁸ Murray v. The United Kingdom Judgement of 8 February 1996, Reports 1996_I p. 30.

²⁷⁹ Szabolcs Szatmár Bereg Megyei Bíróság 124/2006; Debreceni Ítéltábla Bf II. 14/2007

²⁸⁰ Frank Á. (2002): A pszichológia, a magatartástudomány újabb eredményeinek felhasználási lehetőségei a kihallgatás taktikában, a hazugságvizsgálat aktuális kérdései. Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészsége Kozma Sándor pályázat, Kézirat

kedvező képet mutat róluk a (bűnös) cselekedeteik jó fényben való feltüntetésével. A felelősség áthárítása másokra úgy jelent mentséget egy cselekedetre, hogy a vádakát másvalamire, vagy másvalakire irányítja. A bűn minimalizálása pedig segíti a gyanúsítottakat abban, hogy a belső értékítéletük szerint csökkentsék a bűncselekmény súlyosságát, vagy az abban való szerepüket. Azáltal, hogy óvatosan használ a kihallgató olyan lágy szavakat, mint a „hiba”, vagy a „baleset” (akár egy emberöléses ügyben is), az mérsékli a szituáció súlyosságát, csökkenti a gyanúsítottaknak a rábeszéléssel szembeni ellenállását. Ezzel ellentétben olyan érzelmektől fűtött drasztikus szavak, mint a „megerőszakolás”, vagy a „gyilkosság”, azt okozhatják, hogy a gyanúsítottak elszégyellik magukat, így ezek bevallását megpróbálják kikerülni. A kihallgatás során, ha nem minimalizáljuk a bűnöket, nem ösztönözzük a gyanúsítottat a vallomástételre.²⁸¹

A vallomás elnyeréséhez ajánlott jó út ebben az egyébként igen színvonalas tanulmányban éppen az, amit az USA Legfelsőbb Bírósága elvetendőnek tartott, de megegyezik a Walkley által ajánlott, és hivatkozott befolyásolási módszerekkel.

4.4.3. A hang- és videotechnika, mint a „Miranda figyelmeztetések” alternatívája

Egyre több külföldi és hazai javaslattal találkozhatunk arra vonatkozóan, hogy a Miranda helyett rögzítsék videoszalagra a kihallgatásokat, arra hivatkozással, hogy ez elősegítené az ártatlanok ügyét, mivel a Miranda csökkenti a valós beismerő vallomások számát, rontva ezzel annak az esélyét, hogy tévesen elítélt ártatlan személyeket tisztázni lehessen, ugyanakkor a Miranda semmit sem tesz a hamis beismerő vallomások ügyében.

A Miranda videofelvételekkel történő helyettesítése kétségtelenül valós esélyt kínál a helytelen rendőri kihallgatások eseteinek azonosítására, ugyanakkor nem hátráltatja a rendőröket a vallomás felvételében. Reálisan gondolkodva a

²⁸¹ Frank Á. (2002): im.

hazai gyakorlatnak erre még sokáig nem lesz lehetősége, azonban egy-egy kiemelt ügyben valóban célszerű lehet a kihallgatás rögzítése, amint az esetenként meg is történik.

A jövőben remélhetőleg, a videokamerás kihallgatások elterjedésének köszönhetően, további vizsgálatokat lehet végezni a hamis vallomások körüli homályos pontok feltérképezésének érdekében. További kutatások talán előmozdíthatják a megfelelő törvényhozást is a megkérdőjelezhető vallatási taktikák szabályozásában.

A hang- és videotechnika alkalmazása a kihallgatáson védelmet jelentene a gyanúsítottaknak és a kihallgatást végzőknek is, és alapvetően véget vethetne a vallomások elfogadhatóságával kapcsolatos vitáknak a bíróságon.²⁸² A kihallgatások rögzítése a vitás esetekben utólag megfelelő kontrollt jelentene. Rekonstruálhatóvá válna nem csak a vallomás pontos szövege, hanem a kérdések is, azok szó szerinti visszakereshetősége miatt.

4.5. A jelentésírás problémái

A Be. alapján lehetősége van a nyomozóhatóságnak arra, hogy jegyzőkönyv helyett jelentést készítsen az általa végzett nyomozási cselekményekről, amely a bírósági eljárásban okiratként felolvasható és értékelhető. (Be. 168. § (1) bekezdés)

Az új Be. a korábbi szabályozáshoz képest lényegesen kiterjesztette a nyomozóhatóság jegyzőkönyv helyetti jelentéskészítési lehetőségét, amit a 2007. évi XXVII. törvény jelentősen leszűkített azzal, hogy kizárta a jelentésírás lehetőségét a gyanúsított és a tanú kihallgatásáról, valamint a szembesítésről 2007. június 1-jétől kezdődően.

²⁸² McConville, M. (1992): Videotaping Interrogations: Police behaviour on and off camera. The Criminal Law Review, 532-548. o.

A jelentésnek azért lehet kiemelkedő jelentősége, mivel a nyomozóhatóság tagja a büntetőeljárás megindulása során gyakran a bűncselekmény elkövetése után közvetlenül a legelső információkat rögzíti. A nyomozóhatóság tagja az esetek többségében a helyszínen, az esetleges gyanúsítottat, vagy a helyszínen levő tanúkat a cselekményről, illetve a cselekmény körülményeiről meghallgatja. E nyilatkozatok lényegét a nyomozóhatóság tagja saját szavaival megfogalmazva rögzíti a jelentésben.

A jelentés esetében a jegyzőkönyvhöz képest sem fognak kiderülni olyan adatok, amik a tiltott módon történő eljárásra utalnak. A jelentés ugyanis nem az eljárási cselekménnyel egyidejűleg készül el. Abból nem fognak kiderülni olyan adatok sem, amelyek a befolyásoló vagy sugalmazó kérdések kiszűrésére lennének alkalmasak, mert általában még a kérdést sem tartalmazza. A jelentést – ellentétben a jegyzőkönyvvel – nem kell a nyomozási cselekmény foganatosításával egyidejűleg elkészíteni.

Ilyen okokra való hivatkozás esetén a bíróságnak természetesen fokozott körültekintéssel kellett vizsgálni a vallomástétel körülményeit – akár a nyomozó tanúkenti kihallgatásával – annak eldöntéséhez, hogy az adott bizonyíték felhasználható-e.²⁸³

Az Alkotmánybíróság korábban a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (rég. Be.) 150. § (1) bekezdése kapcsán már vizsgálta a büntetőeljárásban készíthető jelentés Alkotmánnyal való összeegyeztethetőségét.²⁸⁴ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 150. § (1) bekezdése lehetőséget adott arra, hogy vétségi eljárásban a nyomozóhatóság jegyzőkönyv helyett jelentést készítsen a tanú kihallgatásáról. Az indítványozó álláspontja szerint e rendelkezés azért volt alkotmányellenes, mert lehetőséget ad arra, hogy "a helyszínen készített jegyzőkönyvek tartalmától a nyomozó hatóságnál készített kihallgatási jegyzőkönyvek tartalma eltérjen", így nem a tényállások tisztázását, hanem ellentmondásossá tételét segíti elő, az állampolgárt a jogai

²⁸³ Elek B. (2003): A kihallgatásról készült rendőri jelentés a bizonyítási eljárásban. *Ügyvédek Lapja*, 2003/a. 4. sz. 25-31. o.

²⁸⁴ 1646/B/1991. AB Határozat

gyakorlásából kizárja. Az Alkotmánybíróság az indítványt alaptalannak találta. Az Alkotmánybíróság azon az állásponton volt, hogy a jegyzőkönyvet helyettesítő jelentés készítésének szabályai önmagukban is garanciális jellegűek. Nem helyettesítheti a jegyzőkönyvet jelentés pld. a gyanúsított kihallgatásánál. (régi Be. 150. § (2) bek.) Ezek a megállapítások azonban az új Be. hatálybalépésekor nem voltak érvényesek.

Az Alkotmánybíróság is elismerte, hogy az a lehetőség, amely alapján a korábbi vétségi nyomozás során bizonyos bizonyítási eszközökről, illetve eljárási cselekményekről jegyzőkönyv helyett jelentés készíthető, alkalmat adhat arra, hogy a jelentés tartalma a valóságtól objektíve vagy szubjektíve eltérjen.

Ennek alapján akár helyeselhetnénk is a legújabb, és hivatkozott Be. módosítást, de a valós

probléma véleményem szerint az volt, hogy azt felolvasva bizonyítékul lehetett felhasználni a tárgyaláson tett vallomással szemben is. A gyakorlatban azonban nem honosodott meg a vallomásokról felvett jelentésírás. Arról az általam megkérdezett ügyészek többsége, Bóczhoz hasonlóan úgy vélekedett, hogy az ügyész nem kis kockázatot vállal, mikor úgy emel vádat, hogy a tanúvallomásokat illetően felolvasható, és így szó szerint tárgyalási anyaggá tehető jegyzőkönyvek helyett a várható vallomás lényegéről szóló tájékoztatókra épít.

A tanú vallomása ugyanis csak annyiban felel majd meg annak, amit a nyomozó – és nem a nyomozóhatóság – jelentése, mint várható vallomást jelzett, amennyiben a nyomozó a tanút tényleg szakszerűen és tisztességesen kérdezte ki, kijelentéseit helyesen értelmezte és híven foglalta lényegüket össze, az ügyész pedig ugyancsak szakszerűen, taktikailag is helyesen építve fel az eljárást, sikeresen hajtja végre a kihallgatást a tárgyaláson.²⁸⁵

²⁸⁵ Bócz E. (1993): A büntetőeljárás reformja és az ügyészi feladatok. Rendészeti Szemle, 1993/8. sz. 21-29. o.

Megoldást jelenthetne Bócz azon felvetése, hogy a nyomozó egyes szám első személyben írva fogalmazza meg azt, hogy mit mondott a tanú, azaz kihallgatása esetén milyen vallomásra lehet számítani. Ebben az esetben valóban csak a vádló tájékoztatását szolgálná a jelentés megírása.²⁸⁶

Fontosnak tartom megjegyezni e körben, hogy a Háger-Bencze szerzőpáros azt is felveti, hogy a garanciális kioktatás már a rendőrség felderítő, adatgyűjtő munkája során is történjen meg, akár rendőri jelentésbe foglalva, ami a későbbi bizonyítást is eredményesebbé tehetné.²⁸⁷

4.6. A vallomás tartalmát befolyásoló kihallgatási módszerek megítélése a Be.-ben

A terhelt hallgatáshoz való jogát – a „Miranda szabályt” – a Be. 117. §-a tartalmazza. Ennek lényegét először egy képviselői indítványra rögzítette a jogalkotó 1989-ben. (a régi Be. 87. § (2) bekezdés)

A jelenleg hatályos megfogalmazás szerint a terheltet figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét a kihallgatás során bármikor megtagadhatja, továbbá amit mond, illetőleg rendelkezésre bocsát, vele szemben is felhasználható. A figyelmeztetést és a terhelt választ jegyzőkönyvbe kell foglalni. A figyelmeztetés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. A figyelmeztetés elhangzásának követelménye jelenleg már meghonosodott a jogalkalmazásban, azonban ez nem jelenti azt, hogy ne okozna újra és újra visszatérő jogértelmezési problémákat.²⁸⁸ A jogintézmény egyértelmű amerikai hatásának következtében úgy gondolom, érdemes és szükséges időről időre az ezzel kapcsolatos külföldi jogvitákat is figyelemmel kísérni, de ez

²⁸⁶ Bócz E. (1991): Milyen legyen a büntetőeljárás? Rendészeti Szemle, 1991/7. sz. 7. o.

²⁸⁷ Háger T. - Bencze M. (2006): Miranda és társai Vs. Bizonyítási gyakorlat a magyar büntetőeljárásban. Kontroll, 2006/1. sz. 22-32. o.

²⁸⁸ Lásd pld. Háger T. - Bencze M. (2006): im. 22-32. o.

nem jelenti azt, hogy egyet tudnék érteni a figyelmeztetés alkalmazásának szükségtelenségét hangoztató érvekkel.²⁸⁹

A nyomozás során tett beismerő vallomás szerepe azért is lehet ügydöntő, mert az egy olyan bizonyíték, ami önmagában megalapozhatja a bűnösséget, függetlenül attól, hogy a magyar büntetőeljárás törvénye szerint a terhelt beismerése esetén is rendszerint meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat. (Be. 118. § (1) bekezdés)

A Bencze-Zsíros szerzőpáros egyenesen azon az állásponton van, hogy az ártatlanság vélelme nem is érvényesül a valóságban, és ha az eljárás során a bűnösségre utaló bizonyíték merül fel, akkor a terheltnek kell bizonyítani azt, hogy a cselekményt nem követte el, függetlenül attól, hogy ezek a bizonyítékok mennyire szilárdak, biztosak.²⁹⁰ Hozzátehetjük, hogy ha ez a bizonyíték a beismerő vallomás, akkor a vádlott szinte kilátástalan helyzetbe kerül.

A Be 78. § (4) bekezdése a bizonyítékok értékelése körében kizárja az olyan bizonyítási eszközökből származó tény bizonyítékként történő értékelését, amelyet a bíróság, az ügyész, vagy a nyomozóhatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg. A bizonyítási tilalmak megsértése a büntetőeljárásban így azzal a következménnyel jár, hogy a bizonyítási cselekmény semmissé válik. A semmis cselekménnyel szerzett bizonyíték pedig nem bizonyíték.²⁹¹

A Be 180. §-a pedig arról rendelkezik, hogy nem tehető fel a gyanúsítottak a választ, illetőleg nem bizonyított tény állítását magában foglaló, a törvénnyel össze nem egyeztethető ígéretet tartalmazó kérdés. A Be. 181. § (1) bekezdése

²⁸⁹ Elek B. (2007): A hamis beismerő vallomást eredményező befolyásolás a büntetőeljárásban. Debreceni Jogi Műhely, IV. évfolyam, 2. sz. 2007/a. 04. 01.; www.jogimuhely.hu

²⁹⁰ Bencze M. - Zsíros Zs. (2005): im. 151-165. o.

²⁹¹ Király T. (2000): im. 90-102. o.

a tanúkra is előírja a Be. 180. § alkalmazását kiegészítve az olyan kérdéssel, amely a feleletre útmutatást tartalmaz.

Az e körben meghatározott kérdésre adott választ tiltott módon beszerzett volta miatt kell a bizonyításból kirekeszteni.

Már most megjegyzem, hogy jogalkotási hibának tartom azt, hogy a feleletre útmutatást tartalmazó kérdés feltevését csak a tanú esetében tilalmazza konkrétan a jogszabály. Ennek semmilyen elfogadható indokát nem látom, ezért úgy vélem, hogy ezt csak jogszabálymódosítással lehetne orvosolni, kiterjesztve a terhelti kihallgatásra.

A Be. 78. § (4) bekezdése elsősorban azokat a tényeket zárja ki a bizonyítékok köréből, amelyek a bizonyítás törvényességének legsúlyosabb megsértésével szerzett bizonyítási eszközökből származnak. Ezek a cselekmények olyan szándékos befolyásolásnak minősülnek, amelyek már bűncselekményt valósítanak meg, mint pld. a kényszervallatás (Btk. 227. §), amely közvetlenül a bizonyíték jogellenes megszerzésére irányul. Ide tartozhat azonban egyéb bűncselekmény is, mint pld. a bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 226. §), vagy a hivatali visszaélés (Btk. 225. §).

„Más tiltott módon” szerezték meg a bizonyítási eszközt, ha ez nem bűncselekmény útján, és nem is kifejezett bizonyítási tilalom megszegésével történik, hanem olyan más módon, amelyet a törvény tilt, de a tilalomhoz nem fűzte hozzá azt az eljárási jogkövetkezményt, hogy az így szerzett bizonyítási eszközökből származó tény nem értékelhető bizonyítékként.

Ilyen jellegű eljárási szabálysértésnek minősül a már hivatkozott Be. 180. § (1) bekezdésében, és a Be. 181.§ (1) bekezdésében foglaltak megszegésével feltett kérdéssel megszerzett bizonyítékok.

A bírói gyakorlat szerint a bíróság nem értékelheti bizonyítékként a tényállás megállapításakor a gyanúsítottnak a rendőri jelentésbe foglalt vallomásnak

tekintendő előadását, figyelemmel arra, hogy a terheltre vonatkozó garanciális szabályok maradéktalanul nem érvényesültek. A hallgatás jogára ki nem oktatott terhelt nyilatkozatával kapcsolatban a bűncselekmény helyszínén intézkedő rendőrök által tett tanúvallomás is kirekesztendő a bizonyítékok köréből.²⁹²

Az első két törvénysértési típusnál rendszerint egyúttal az érintett „eljárási jogainak lényeges korlátozásával” szerezték meg a bizonyítékokat. Ez a harmadik fordulat akkor tehet szert önálló jelentőségre, ha a beszerzett bizonyíték önmagában nem törvénysértő, de az eljárás résztvevője a bizonyítási eljárásban nem gyakorolhatta az őt megillető jogokat, ami sérti pld. a tisztességes eljáráshoz való jogot.²⁹³ Ilyennek tekintem, ha pld. a kihallgatáson csak a hatóság tagja tehet fel a kérdéseit, a jelenlévő védő pedig nem.

Az egyéb megtévesztő és különböző előnyök ígérését tartalmazó módszerek a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával beszerzett bizonyítéknak minősülhetnek. Ennek eldöntéséhez a Be.-t és az Emberi Jogok Európai Egyezményét együtt kell lapozgatni. A résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával megszerzett bizonyítási eszközből származó tény alatt érthetünk olyan garanciális jogok érvényesülésének elmaradását, vagy korlátozását, amelyek következtében a bizonyítási eszköz bizonyító ereje megbízhatatlanná válik. Az igazság megállapítására ugyanis csak megbízható bizonyíték vezethet.²⁹⁴ Ebből következően a konkrét ügyben lehet eldönteni azt, hogy az adott módszert ki kell-e zárni a bizonyítékok köréből. A „Miranda” figyelmeztetések elmaradása mindenképpen ilyennek számít.

²⁹² Hajdú Bihar Megyei Bíróság B. 74/2005/11.; Debreceni Ítéltábla Bf. II. 97/2005/8 (ÍH 2005. 136.)

²⁹³ Berkes Gy. (szerk.) (2006): im. 322. o.

²⁹⁴ Nyíri S. 2001): A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak az új Büntetőeljárás törvényben. Magyar Jog, 2001/4. sz. 204-212. o.

A büntetőeljárás nyomozási szakaszában tehát nincs olyan határozott tilalom a befolyásoló kérdések feltevésére, mint a bírósági tárgyaláson, ahol a Be. 290. § (3) bekezdésében és a Be. 293. § (2) bekezdésében rögzítetten kell a tanács elnökének a kérdésre a feleletet megtiltani, ha a kérdés a vádlott (tanú) befolyásolására alkalmas.

Természetesen a Be. 180. § (1) bekezdésében, és a Be. 181. § (1) bekezdésében tilalmazott kérdések a befolyás körébe tartoznak, de úgy vélem, hogy nincsen olyan krimináltaktikai érv, amely a befolyásoló kérdések teljes tilalmát szükségtelenné tenné a nyomozás során. A befolyásoló kérdések veszélye nem kisebb, hiszen ekkor történik meg az eljárás során elsőnek a történetek felidézése, és a későbbi kihallgatásokon már lehet, hogy nem is az eseményekre, hanem a korábbi vallomásra próbál meg a vallomást tevő visszaemlékezni. Ebben a kérdésben is indokoltnak találom a Be. módosítását a befolyásoló kérdésfeltevés teljes tilalmát előírva már a nyomozás során foganatosított kihallgatásokra is.

Nem bizonyított tény állítását foglalja magában a kérdés, ha arra utal valótlannul, hogy terhelő bizonyíték van a gyanúsított ellen.

Nem értek egyet Molnár kriminalisztikai tanulmányában megfogalmazott azon véleményével, hogy a nyomozó akár minden alap nélkül hivatkozhat arra, hogy a tettestárs előbbre áll a beismerésben, mert ez is egy olyan pszichikai kényszer lehet, ami félrevezeti a bizonyítást.²⁹⁵ A Be. 180. §-a alapján ez pontosan egy nem bizonyított tény állítását magában foglaló kérdésnek minősülhet.

Szükséges megjegyezni azonban, hogy a legfrissebb magyar tankönyvek a kihallgatási taktika célját a minél teljesebb, és az igazságnak megfelelő vallomás megszerzésében látják a jogállami követelmények legszigorúbb megtartása mellett.²⁹⁶ Külön utalást találhatunk arra, hogy kényszervallatásnak

²⁹⁵ Molnár J. (1999): im. 233. o.

²⁹⁶ Illár S. (szerk.) (1998): Krimináltaktika. Rejtjel Kiadó, Budapest, 62-66. o.

minősül a pszichikai kényszer is, például olyan esetben, ha azt közli a nyomozó a gyanúsítottal, hogy egyes kedvezményeket csak beismerő vallomás esetén kap meg. Káros és téves felfogás az, amely szembeállítja egymással a törvényesség és a hatékonyság követelményét. A látszólagos hatékonyság – egy beismerő vallomás – nem biztos, hogy elvezet az igazság megállapításához, de biztosan törvénytelen. A helyesen megválasztott taktika segítségével lehet elérni, hogy a kihallgatott feltáró jellegű vallomást tegyen, de a cél az igazságnak megfelelő vallomás beszerzése, akár a pszichológiai ismeretek felhasználásával is. Előfordul, hogy a gyanúsított beismerő vallomása hamis, és ilyenkor néha csak aprólékos elemzés és értékelés képes feltárni, hogy csupán a helyszínen és a nyomozási cselekmények során megismert adatokból kombinálta össze a vallomását, amely ennél fogva hihetőnek tűnt, és egyes bizonyítékokkal összhangban is állt.²⁹⁷

4.7. Az adminisztratív csődbüntettnél előforduló vádlotti védekezések, így a beismerő vallomások vizsgálata

A beismerő vallomások megbízhatóságának és motivációjának megismeréséhez, az esetleges befolyás szerepének kimutatásához szükségesnek tartottam egy átfogó vizsgálat lefolytatását. Olyan bűncselekményt kellett választanom, ahol viszonylag kis elemszámból is lehet következtetéseket levonnom.

Ilyen bűncselekmény a Btk. 290. § (5) bekezdésében szabályozott, de jelenleg már a számvitel rendjének megsértése körében szabályozott felszámolás eredményének meghíúsításával elkövetett csődbüntett, vagy adminisztratív csődbüntett. A bűncselekménynek a kutatás időpontjában hatályos szövege szerint, aki a felszámolás elrendelését követően a jogszabályban előírt beszámolási, leltárkészítési, vagy egyéb tájékoztatási kötelezettségének nem tesz eleget, és ezzel a felszámolás eredményét részben vagy egészben

²⁹⁷ Lakatos J. (szerk.) (2004): Krimináltaktika I. Rejtjel kiadó, Budapest, 2004/21., 176. és 231. o.

meghiúsítja, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az adminisztratív csődbüntett vizsgálata mellett szólt az, hogy viszonylag új bűncselekményről van szó, relatíve átlátható a bíróságra érkezett ügymennyiség, és igen gyakori a terheltek beismerő vallomása, ami segítség lehetett további következtetések levonásához.

Feltételeztem kutatásaim kezdetén, hogy a bűnelkövetők a beismerő vallomásaikat különböző motivációkból teszik meg, de közben (legalábbis egy jelentős részük) igyekeznek megőrizni azt az énképet, amivel saját maguknak, családtagjaiknak, ismerőseiknek, illetve a külvilág felé azt tudják érzékeltetni, hogy valójában becsületes emberek. Feltételeztem, hogy ilyen magyarázatokat keresnek utólag a bűnelkövetésre, és az ilyen magyarázatok megtalálásához nyújtott segítség a beismerő vallomás megtétele irányába befolyásolhatja a terhelteket.

A kutatásomban a Btk. 290. § (5) bekezdésében meghatározott felszámolási eljárás meghiúsításával elkövetett csődbüntett elkövetéseit vizsgáltam, részben pszichológus társszerzővel.²⁹⁸

A vizsgált időszak 1994., 1995., 1996., 1997., 1998., 1999., 2000. és 2001-es évek.

A kutatás több szempontból is elemezte a vizsgált bűncselekményeket, így sor került az eljárásokban előforduló vádlotti védekezések, illetőleg ezek elfogadhatóságának elemzésére.²⁹⁹ A kutatás arra is próbált fényt deríteni, hogy a büntetőeljárás során a terhelti védekezésekben kimutathatóak-e olyan tendenciák, amelyekből pszichológiai módszerekkel az igazságszolgáltatásban is alkalmazható következtetéseket lehet levonni.

²⁹⁸ Elek B. - Hajdú K. (2006): Terhelti védekezések jogi és pszichológiai szempontú értékelése az adminisztratív csődbüntett köréből. Debreceni Jogi Műhely, III. évfolyam, 3. sz., 2006. 07. 01. www.jogimuhely.hu

²⁹⁹ Elek B. (2002): Vádlotti védekezések az adminisztratív csődbüntett köréből. *Bírák Lapja*, 2002/b. 2. sz. 72-76. o.; Elek B. (2002): Jogértelmezési kérdések a felszámolás eredményének meghiúsításával járó csődbüntett miatt indult büntetőeljárások kapcsán. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, Tomus: 2/1. Stipta I. szerk. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002/c. 209-223. o.

Az itt található eredmények 187 ügyből erednek. Lényeges azonban, hogy a felszámolás eredményének meghíúsításával elkövetett csődbűntett a felszámoló feljelentéstételi kötelezettsége miatt majdnem teljesen kizárja a látenciát, így azon ritka, talán egyetlen bűncselekménytípusról van szó, ahol az összes megvalósult bűncselekménynél megindul a büntetőeljárás.

Kutatási módszerként az irattanulmányozást, dokumentumelemzést alkalmazhattuk, annak ellenére, hogy ezen módszer segítségével nem a vizsgálandó személy, hanem a róla alkotott szubjektív vélemények sokasága jut el a kutatóhoz.³⁰⁰ Ezek a szubjektív vélemények az eljárás során a kihallgató által felvett jegyzőkönyvekben és jelentésekben kerülnek megfogalmazásra.

A védekezések pszichológiai elemzése során három főbb típus különíthető el:

1.) A bűnösség beismerése részletes beismerő vallomás megtételével.

A bűnösség beismerése egyeseknél megnyugvást jelenthet, ami jelenti az idegileg megterhelő büntetőeljárás, a hatóság „zaklatásának” a végét, és az enyhébb büntetés reményét. Ez néhol konkrét verbális formában is kifejezésre jut a terhelt részéről, de ennek hiányában a jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy kevésbé a büntetéstől való félelem, mint az eljárás tortúrájának végét várja a legjobban, mert számára az a legnagyobb büntetés.

2.) A bűnösség tagadása, az ártatlanság hangsúlyozása. Ilyenkor több esetben a vádlott – a középkori vallatások korából ránk maradt szóhasználatnál élve – körömszakadtáig küzd a valós vagy vélt igaza mellett, de a vizsgált bűncselekménynél ez nagyon ritka, amit tükröz a fellebbezett ügyek alacsony, szinte elhanyagolható száma is.³⁰¹

³⁰⁰ Molnár J. (1999): im. 199-245. o.

³⁰¹ Katona G. - Kertész I. (1979): A bűn nyomában. Fejezetek a kriminalisztika történetéből. Rtv–Minerva Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 85. o.

3.) A terheltek többsége beismerő vallomást tesz, de a bűnösség kérdésében kevésbé határozott a válasz. Ilyenkor a bűnösség semlegesítése figyelhető meg különböző önigazolási technikák segítségével. A bűnösség kérdésére adott válaszok ilyenkor többször is a „Hibás vagyok, de...” szófordulattal kezdődnek.

Ezen vallomások megértéséhez az egyik legjobb tudományos megközelítés a kognitív disszonancia-elmélete.

A kognitív disszonancia-elmélet kidolgozása L. Festinger nevéhez fűződik, aki 1957-ben megjelent könyvében számol be eredményeiről. Az elmélet kiindulópontja az egyének attitűdje és viselkedése közti kapcsolat vizsgálata. Az emberek hajlamosak igazolni cselekvéseiket, vélekedéseiket, érzéseiket. Általában megpróbálják meggyőzni magukat és másokat is arról, hogy tettük logikus és ésszerű volt. Festinger elméletének alapja az ún. kognitív disszonancia, vagyis az a feszültségállapot, amely mindannyiszor fellép, valahányszor az egyénnek két, egymással pszichológiailag összeegyeztethetetlen tudattartalma (gondolata, attitűdje, nézete, véleménye) van. A disszonancia nem kellemes élmény, ezért is törekszik az ember a csökkentésére. Ezt a feszültséget a kognitív disszonancia-elmélet szerint az egyén úgy oldja fel, hogy attitűdjeit hozzáigazítja viselkedéséhez.

Ha pld. egy olyan dohányos, akinek nem sikerült leszoknia, olyan véleményt hall, amely a dohányzás veszélyeire meggyőzően figyelmeztet, hajlamos a saját viselkedését, azaz a dohányzást úgy igazolni, hogy kisebbíti a veszélyt, vagy eltúlozza a cselekvésnek tulajdonított fontosságot.

A disszonanciát kétféle módon mérsékelhetjük: 1. Az egyik vagy mindkét tudattartalmat módosítjuk úgy, hogy vagy összeegyeztethetőbbé, vagy konzonzánsabbá tesszük őket. 2. Új tudattartalma(ka)t illesztünk be, amelyek áthidalhatják az eredeti tudattartalmak közötti szakadékot.

Elliot Aronson „irracionálisnak” nevezi a disszonanciacsökkentő viselkedést.³⁰²

Az ilyen „irracionális” viselkedés sokszor megakadályozhatja, tévútra vezetheti az embereket abban, hogy a problémáikra valóságos megoldásokat találjanak. Reális célja az egyén védelmét szolgálja, vagyis a disszonanciacsökkentés sikeres folyamata során továbbra is el tudjuk hinni magunkról, hogy „jó emberek vagyunk”. Ez a folyamat járhat végzetes és visszafordíthatatlan következményekkel is.

A kognitív disszonancia elméletei szerint az emberi viselkedés többnyire nem racionális. Mindannyian képesek vagyunk racionálisan gondolkodni, de disszonanciacsökkentő viselkedésre is egyaránt a körülményektől függően.

Döntéshelyzet után majdnem mindig disszonanciát élünk át. Főleg, ha nehéz döntést kell hoznunk, hiszen egyik alternatíva sem lehet vagy teljesen pozitív vagy negatív. Az emberek a döntés után szeretnének visszaigazolást kapni arról, hogy jól és helyesen döntöttek. Ezért olyan információkat keresnek, amelyek biztosan minden körülmények között megnyugtadják őket. Egy tárgy megvásárlása esetén a tárgy kedvező tulajdonságait felnagyítják, a kedvezőtleneket pedig lekicsinylik.

Ha olyan információk érik, amelyek meggyőzik arról, hogy valójában nem is követtek el olyan nagy bűnt, és egyéb előnyei is vannak a beismerésnek, az nyilvánvaló befolyás a beismerés megtétele mellett.

Az eszkáláció azt jelenti, hogy ha valaki elkötelezte magát egy döntés mellett, akkor ezzel az elkötelezéssel egyre nagyobb elkötelezettségnek készíti elő a talajt. A viselkedés visszaigazolásra szorul, ezért megváltoznak az attitűdök, ami pedig befolyásolja a további döntéseket és viselkedéseket.

A visszavonhatatlanság jelentősége, hogy a már meghozott döntést viszonylag nehéz megváltoztatni, éppen ezért az emberek biztosak abban, hogy helyesen döntöttek, miután már meghozták a döntést. A megmásíthatatlanság mindig fokozza a disszonanciacsökkentés tendenciáját.

³⁰² Aronson, E. (1987): A társas lény. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 135-193. o.

Lényegében ezzel is magyarázható az a terhelti vallomás, amely arra hivatkozik, hogy fenntartja a korábbi vallomását, mert akkor biztosan jól mondta el, hogy mi történt. Azt a vallomást úgy gondolja, hogy ő tette meg, a vallomás megtétele is egy döntés, amin változtatni nem érdemes.

A külső és belső igazolások keresése is csökkentheti a disszonanciát. Az ember először mindig külső igazolásokat keres, aztán ha nem talál elegendőt, akkor megkísérli, hogy belülről igazolja cselekedetét.³⁰³

A disszonancia azokban az esetekben a legerősebb, amikor az ember énképe veszélyeztetve van. Ennek az elgondolásnak alapja az az előfeltevés, hogy azt gondoljuk magunkról, jó emberek vagyunk, és nem vezetünk félre senkit (ha nincs rá okunk). Ha mégis ilyet teszünk, tudattartalmunk ütközik azzal az eredeti tudattartalmunkkal, hogy mi jó és becsületes emberek vagyunk, s e kettő nem fog összeférni egymással.³⁰⁴

Egy bizonyos cselekvésmódhoz való elkötelezettségünk eltorzítja észlelésünket, és meghatározza, hogy mi az, amit közel engedünk magunkhoz, milyen információkat fogadunk be. Az elkötelezettség vagy úgy valósul meg, hogy az egyén valamilyen döntést hoz, vagy pedig úgy, hogy komoly erőfeszítéseket tesz a cél elérése érdekében. Az a legmélyebb kötelezettségvállalás, amikor az egyén önértékelése forog kockán. A legnagyobb disszonanciát kegyetlen cselekedet elkövetése esetén az éli át, akinek magas az önértékelése.

Az önigazolással összefüggésben a büntetőeljárásban a kegyetlenség igazolásával kapcsolatos kutatások adhatják még a legtöbb segítséget. Ha valaki súlyosan árt bizonyos cselekedetekkel ártatlan embereknek, az a tudattartalom, hogy „rendes, tisztességes, józanul gondolkodó ember vagyok”, ellentétbe kerül azzal, hogy „ártottam egy másik embernek”. Ilyenkor vagy az

³⁰³ Aronson, E. (1987): im. 135-193.

³⁰⁴ Aronson, E. (1987): uo. 135-193.

okozott hátrány eredményét lehet kisebbíteni, vagy ha az kétségbevonhatatlan, akkor a disszonancia enyhítésének hatékony módja az, ha maximálisra növeljük cselekedetünk áldozatának vétkeességét, azaz meggyőzzük magunkat arról, hogy az áldozat megérdemelte, amit kapott. Ez természetesen minden bűncselekménynél megfigyelhető, még ott is, ahol az elkövető beismerő vallomást tett.³⁰⁵

Hasonló jelenség egyes tanúknál is megfigyelhető, akik a saját lelkiismeretüktől, vagy esetleg a hatóság rosszallásától is félnek egy esemény kapcsán, pld. a közömbösségük miatt, és ezért félig védekezve, félig magyarázva adják elő saját tetteiket.

Az alacsony önértékelésű ember elméletileg ezért nem él át olyan mély és sok disszonanciát, mint a magas önértékelésű. A disszonancia képes befolyásolni alapvető fiziológiai szükségleteink átélését.

Akadtak kifogásolói is a disszonanciaelméletnek, például azt kifogásolva, hogy az elmélet olyan belső eredményeket feltételez, amelyek nehezen mérhetők. Sokszor a disszonanciahatás nem egyéb, mint racionális következtetés (ellentétben a kognitív disszonancia elméletének azon elképzelésével, hogy az ember alapvetően nem racionális lény), amelyet az emberek saját attitűdjeikről vonnak le saját viselkedésük alapján.

A kognitív disszonancia elmélete mégis olyan események megértéséhez vihet minket közelebb, amelyekre eddig nem tudtunk semmiféle magyarázatot adni.

A bűnelkövetőkkel foglalkozó irodalomban a disszonanciát csökkentő önigazolásnak öt főbb technikája ismert.³⁰⁶ Ezeket a technikákat kisebb pontosítással, de a saját kutatásaimban is megállapíthatónak találtam.

1. A felelősség tagadása. A terhelt azt állítja, hogy a cselekményt nem szándékosan követte el, a körülmények áldozata lett. Vitatja, hogy önmaga és

³⁰⁵ Aronson, E. (1994): A társas lény. Az önigazolás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994. 135-191. o.

³⁰⁶ Boros J.-Csetneky L. (2002): Börtönpszichológia. Második átdolgozott kiadás. Rejtjel kiadó, 94. o.

a cselekmény között ok-okozati kapcsolat van. Ide tartozik például az anyagi nehézségekre, vagy a családi problémákra hivatkozás.

2. A kár tagadása. Ilyenkor a bűnelkövető elismeri a terhére rótt bűncselekményt, de az okozott kárt tagadja, bagatellizálja. Vagyon elleni bűncselekményeknél ilyen például az, hogy a víkendházból, ahová betört, csak jelentéktelen értékű holmit vitt el. Vitatja a cselekménye és a kár közötti okozati kapcsolatot. Ez is előfordul az adminisztratív csődbüntettnél a cselekmény jellegéből adódóan, hiszen mint viszonylag új büntetőjogi tényállásnál, nem kézzelfogható a bűncselekmény jogi tárgya, a magatartás büntetőjogilag is jogellenes, társadalomra veszélyes volta. Többen magát a bűncselekményt bagatellizálják, azonban egy kizárólag szabadságvesztéssel büntetendő cselekménynél ez nem lehet célravezető.

3. Az áldozat tagadása egy olyan semlegesítési technika, melynek lényege, hogy a cselekménynek nincs is áldozata, pld. az állami tulajdonú javak elvételekor azt állítja, hogy nincs károsult, az állami tulajdon közös, vagyis mindenkié, tehát az övé is. Nemegyszer a terhelt nemcsak tagadja az áldozat létét, hanem meg is vádolja, azt állítva, hogy az áldozatot kellene megbüntetni. Ez is előfordult a védekezésekben, mert az adminisztratív csődbüntettnél nincs kézzelfogható sértett, a cselekmény jogi tárgya is egy elvont dolog egy laikus számára, azaz a felszámolást folytató bíróság eljárásának védelme.

A felelősség áthárítása általában úgy jelentkezik, hogy a felszámolót vagy a bíróságot vádolja mulasztással.

4. Az „elutasítók elutasítása” (rejection of rejectors) semlegesítési módszer lényege, hogy a személy az autoritás tagjait (rendőrök, ügyészek, bírák, politikusok, bankvezérek) degradálja oly módon, hogy azokkal a sztereotípiákkal illeti őket, amelyek alátámasztják negatív megítélésüket. Pld. korrupctak a politikusok, azaz a társadalom elitje morálisan olyan alacsony szinten van, hogy semmilyen jogalapja nincs arra, hogy őt, aki egészen csekély bűncselekményt követett el, erkölcsileg megítélje. Gyakori vélekedés, hogy „aki százmilliókat lop el, azt kitüntetik, aki pár ezret, azt börtönbe zárják”.

Találtunk olyan esetet is, ahol ez a védekezés utalás szintjén, megjegyzésként a bíró befolyásolása céljából a vádlott részéről elhangzott, arra utalva, hogy nem az ő ügyével, hanem az „igazi” bűnözőkkel kellene foglalkozni.

5. Nem ritka, amikor az elkövető magasabb erkölcsi parancsra hivatkozik. „Azért sikkasztottam, hogy gyermekeim egyetemi tanulmányainak költségeit fedezni tudjam.” Ez az attitűd, amikor az egyén a kiscsoport normáit a társadalmi normák felé helyezi.

Erre a típusra nem találtunk példát a kutatásunk során, de természetesen azt nem lehet kizárni, hogy egy nagyobb elemszámot felölelő kutatás más eredményre vezetne.

Ezek a módszerek a társadalmi normák semlegesítésére irányulnak. A jogi normák, a törvények érvényességét nehéz volna kétségbe vonni, mivel ezt az igazságszolgáltatás apparátusa kikényszeríti. A felsorolt technikák segítségével ártatlannak érezhetik magukat a terheltek azon az alapon, hogy az általuk elkövetett még deviánsnak is alig minősíthető cselekményt az „elfogult” bíróság mindig túlságosan szigorú ítélettel sújtja. Ez tehát egy trükk, mert jogi szempontból bűnösök, erkölcsileg azonban ártatlanok, mivel a proszociális normák semlegesítve vannak. Így, minthogy a saját normáik szerint morálisan ártatlanok, sikerült megvédeni énképüket egy súlyos támadástól, önértékelésük nem negativizálódik.³⁰⁷

A gazdasági bűncselekményeknél, így a felszámolás eredményének megghiúsításával járó csődbüntetésnél a Boros féle felosztás csak részben fogadható el. A jogi normák például kevésbé olyan bevésődött erkölcsi normák, mint az erőszakos, személy elleni, nemi erkölcs elleni, vagy az élet elleni bűncselekményeknél, így azok nem tudása, érvényességének és helyességének vitatása is előfordul.

³⁰⁷ Boros J. - Csetneky L. (2002): im. 95-96. o.

A vizsgálat alapján jogi és pszichológiai megközelítéssel is megállapítható, hogy a vádlotti védekezések alapvetően ténybeli beismerő vallomásként elfogadhatóak, és további bizonyítási tevékenységre a bíróságnak döntően nincs szüksége. A terhelték azonban hajlamosak igazolni cselekedeteiket, megpróbálják magukat és a bíróságot is meggyőzni, hogy mulasztásuk logikus, ésszerű és elkerülhetetlen volt. A pszichológiai ismeretek jelentősége az, hogy képessé teszi a bírót arra, hogy ne pusztán logikai szemlélettel közelítsen a vallomásokhoz, hanem azok részletes elemzése útján felismerje a valótlanságot, a hibákat és a torzításokat, valamint megértse azt, hogy egy vallomás vagy védekezés mögött milyen lelki jelenségek játszódnak le, és az valójában mire irányul, illetve azt mi váltotta ki.

Sok bűnelkövető ésszerűsíti tetteit, így igazolva a különböző hibáit. Az ésszerűsítés hihető magyarázatot kínál a terhelték tetteire, amikor kedvező képet mutat róluk a cselekedeteik jó fényben való feltüntetésével. Hasonló jelenség a felelősség áthárítása másokra, ami úgy jelent mentséget egy cselekedetre, hogy a vádakát másra irányítja. A beismerő vallomás motivációinak megismerése azért is fontos, mert a kihallgatási technika megtervezéséhez, valamint a nyomozás során alkalmazott kihallgatási technikák és módszerek, és azok hatásainak felméréséhez is támpontot jelenthetnek.

A kutatásban leírt jelenséget használhatják ki azok a kihallgatók, akik empátiát sugározva a bűn minimalizálására törekcsenek a beismerő vallomás megszerzése érdekében. A bűn minimalizálása a kihallgató részéről azonban a korábban kifejtettek szerint olyan pszichikai nyomásnak is minősülhet, ami hamis beismerő vallomáshoz vezethet.

4.8. A kihallgatási módszerek fejlődésének vázlatos bemutatása a beismerő vallomás jelentőségével összefüggésben

A kezdeti vádelves perben nem törekedtek a beismerő vallomás megszerzésére, annak nem volt nagyobb jelentősége.

Az inkvizíciós perben a gyanúsított már nem ügyfél, hanem tárgya az eljárásnak, és feladata, hogy alávesse magát a hatósági intézkedéseknek. A perbeli bizonyítás hiányosságainak pótlására az inkvizíciós bűnper a tortúra által létrehozott beismerést hozta létre.³⁰⁸

A gyanúsított kényszervallatásának szabályozásával kapcsolatosan már Mátyás tiltó törvényt hozott létre a vallatás során történő kényszerítés ellen, amit az országgyűlés 1687-ben megerősített.³⁰⁹ Ez a tilalom természetesen nem vonatkozott a nem nemesek elleni perekben alkalmazott tortúrára.

A XVIII-XIX. században a gyanúsított vallatása a kihallgatási kérdőpontokban (*puncta interrogatoriákban*) szereplő kérdések alapján folyt le. A vallatás konstrukcióját a Theresiana szerint úgy kellett kialakítani, hogy a láncszerűen összekapcsolódó kérdések egyre élesebbek legyenek, egyre nyomatékosabb hatást gyakoroljanak a vallatott személy meggyőzésére, és „ezáltal őt sarokba szorítva az igazság bevállalására bírják”. Katona kutatásaiból kiderül, hogy gyakran lehet találkozni szuggesztív kérdésekkel a kérdőpontokban. Példák erre a „Tudgya-e azt...” kezdetű kérdések, ahol a kérdés nem hagy kétséget a kihallgató által elvárt választ illetően.³¹⁰ Emellett az ellentmondás kialakítás, koholt beismerésre hivatkozás is a módszerek közé tartozott.³¹¹

³⁰⁸ A beismerő vallomás kikényszerítésére irányuló vádlotti kínvallatás azonban nem a középkor találmánya, hiszen pld. a rómaiak is alkalmazták. A vallatáskor alkalmazott tortúra, mint bizonyítási eszköz tökéletlenségével és az igazság kiderítésére való alkalmatlanságával a római jogtudósok közül pld. Ulpianus is tisztában volt, és nem rajta múlt, hogy Augustus, Marcus Aurelius és Lucius Vilius császárok leirataikban foglalt, s a tortúrával kapcsolatos császári eligazítások sem változtattak a római büntető jogalkalmazásban a vádlottakkal szembeni kínvallatások gyakorlatán. (Diósi Gy. (1973) im. 202-210. o.)

³⁰⁹ I. Mátyás 1471. évi decretuma. (III) 26. cikkely, I. Lipót 1687. évi decretuma (IV) 13. cikkely

³¹⁰ A Constitutio Criminalis Theresiana, a Mária Terézia alatt 1768-ban alkotott büntető törvénykönyv.

³¹¹ Katona G. (1977) im. 147-173. o.

Az 1790/91:LXII. tc. a tortúrát büntetés terhe mellett megtiltotta, azonban annak nem vetett véget, és nemcsak a testi, hanem „annál jobban az erkölcsi kínvallatás, dacára annak, hogy ez is tiltva van”, tovább folyt.³¹² A gyanúsított vallomásra kényszerítését a tortúra megszüntetése után fizikai kimerítéssel is igyekeztek megvalósítani. A XVIII. század eleji jogforrások a vallatásoknak sem időpontját, sem időtartamát nem határozták meg.

A gyakorlatban sokáig még menthetőnek tartották, ha a bíró a vallomástétel esetére büntetlenséget ígérve, a szavát nem tartja meg.³¹³

Az 1791-es büntető törvény-tervezet a bírói vizsgálatra előírta, hogy egyenlő mértékben derítsék fel mind a terhelő, mind a mentő körülményeket. Semmisség mellett tartózkodni kell a rábeszéléstől, a kegyelem vagy a büntetés elengedésének ígéretétől, fenyegetéstől, veréstől, de még a durva szavak használatától is.³¹⁴

A mindennapos gyakorlatot még sokáig nem lehetett a fizikai erőszak alkalmazásától visszatartani. Ezt igazolja Szlemenics Pál *Fenyítő Törvénykönyv* című munkája is. „Semmi sem tilalmazza, hogy a vallató bíró a felelni nem akaró, dühösködést színlelő, feleletével csintalankodó, vagy ellentmondásait megegyeztetni nem akaró rabnak makacsságát sanyarúbb tömlöccel vagy mérsékelt veretéssel meg ne zabolázza.”³¹⁵

Erdei azt is megállapítja, hogy a tortúrának az eltörlése után az inkvizíció szerepe átalakult, hiszen vizsgálatának eszközei beszűkültek, s „kénytelen volt

³¹² Günther, A. (1889): A terhelt és a vádlott kihallgatása. Jogtudományi Közlöny, 1889/3. sz. 18. o.

³¹³ A magyar jakobinus per egyik vádlottja, Szentmarjay Ferenc a halálos ítélet végrehajtását engedélyező leirat kihirdetése után így szólt Németh királyi ügyigazgatóhoz: „Uraságod rászédett, ígérte, hogy ha őszintén bevallok mindent, azzal megmentem életemet. Én meghalok, de elvárom uraságodat annak ítélőszéke előtt, ki bosszút áll az esküszegőn.” (1795. május 20. napján hajtották végre a kivégzést Vérmezőn) Tarnai J.: Előszó. Beccaria Caesar: Büntett és büntetés. Budapest, Révai Leo kiadása, 1887-es kiadású művéhez.

³¹⁴ Farkas Á. - Róth E. (2004): im. 37. o.

³¹⁵ Finkey F. (2000): A magyar büntető perjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619-1914. Kézirat. Sárospatak, 1948. Szatmáry B. (szerk.) A Jogászok a Kultúráért Alapítvány kiadmánya, Sárospatak, 2000. 96. o.

a fizikai kínzást valamiféle lelki kényszerítéssel felváltani a még mindig hön áhított beismerés elnyerése érdekében”.³¹⁶

Az 1896. évi Büntető Perrendtartás rendelkezései szerint a beismerő vallomás sokat veszített jelentőségéből, ám a törvényből azt is kiolvashatjuk, hogy a múlt század végének jogalkotói részéről a *regina probatorium* nem részesült teljességgel megvető kezelésben.”³¹⁷ A Bp. bizalmatlanságot is kifejezésre juttatott a beismerő vallomással szemben, annyiban, hogy előírásai szerint beismerés esetén is meg kellett szerezni a terhelt bűnösségének egyéb bizonyítékait. (Bp. 139. §)

Kimondta azonban azt is, hogy beismerés teljessége és az eljárás egyéb adatai általi támogatottsága esetén a további nyomozás, vagy vizsgálat a vádló indítványától függött. A beismerés elvesztette bizonyítási jelentőségét, ha azt a terhelt elfogadható magyarázattal visszavonta. (Bp. 137. §)

A Bp. 132-138. §-ok gondoskodtak arról, hogy a terhelt se fizikai, se lelki kényszerrel ne legyen a valósággal ellenkező beismerésre szorítva.

A beismerő vallomás jelentőségét juttatja kifejezésre a 281. § szabálya, amely lehetővé tette a közvetlen idézést a főtárgyalásra, ha a terhelt a bűnösségét a bíróság előtt ismerte be és a beismerés a nyomozás vagy a vizsgálat adataival összhangban állt.

A Bp. így nyilvánvalóan elismerte a beismerő vallomásnak az eljárás egyszerűsítését megengedő hatását, azonban annak a bíró előtt kellett elhangoznia, az egyszerűsítés alkalmazásához.³¹⁸

Tényként kezelte a törvény a hamis beismerő vallomás problémáját, mert az 579. § 1. pontja alapján ilyenkor kártalanításra nem volt lehetőség, ha utóbb a terheltet elítélték.³¹⁹

³¹⁶ Erdei Á. (1998): Az inkvizíciós és a kontradiktórius vonások a büntető eljárási jogrendszerekben. Jogtudományi Közlöny, 1998. április, 127-130. o.

³¹⁷ Erdei Á. (1996): Az 1896. évi Bp. bizonyítási rendszerének néhány sajátossága. Magyar jog, 1996/9. sz. 655-658. o.

³¹⁸ Erdei Á. (1996): Az 1896. évi Bp. im. 655-658. o.

³¹⁹ Orosz P. G. (2004): Az ártatlanul kiállott büntetésért járó kártalanítás szabályai az 1896-os Bünvádi Perrendtartásban. Jogtörténeti Szemle, 2004/3. sz. 35-40. o.

Finkey e megoldást a nyomozórendszer tévelygését megszüntető magasztos vezérelvek diadalának tekintette, amely kizárja a terhelt beismerésre kényszerítését és azt, hogy a terheltet egyedüli beismerése alapján elítéljék.³²⁰

Az 1951. évi III. törvény már az alapelvek körében mondta ki, hogy a terhelt beismerése egymagában egyéb bizonyítási eszközök alkalmazását feleslegessé nem teszi. A bizonyítási eszközök között ugyanez a törvény a terhelt személyes nyilatkozatait említette az első helyen.

Az 1962. évi 8. tvr. (I. Be.) alapelvei között a terhelt beismerésére vonatkozó szabály az 1951. évi törvényhez képest nem változott, a bizonyítékok felsorolását tartalmazó 61. § a terhelt vallomását utolsóként említi, amint az 1973. évi Be. is teszi.³²¹ Rögzíti a törvény 117. §-a, hogy erőszakkal, fenyegetéssel vagy más kényszerítő eszközzel a terheltet vallomástételre, vagy beismerésre nem lehet bírni.

Az 1973. évi I. törvény (régii Be.) az általános eljárási szabályok alól leginkább a tárgyalás mellőzéses eljárás szabályai tértek el, ahol a bíróság nem vizsgálja a terhelti beismerés valóság tartamát, hanem iratok alapján dönt első körben.

A bizonyítás törvényességéről a 60. § rendelkezett, amely szerint erőszakkal, fenyegetéssel vagy más hasonló módon senkit sem szabad vallomásra kényszeríteni.

Az 1989. évi XXVI. törvény iktatta be a 60. § (3) bekezdését 1990. január 1-jétől, amely szerint a törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe.

A törvény magyarázata szerint a „más hasonló módon” megfogalmazás elsősorban a fizikai kényszert el nem érő testi kényszerítésre értendő, de idetartozik az ún. „fogós” (beugratós) kérdések feltevése, az alaptalan

³²⁰ Finkey F. (1903): A magyar büntetőeljárás tankönyve. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 236. o.

³²¹ Erdei Á. (1991): A trónfosztott. im. 210-216. o.

ígérgetéseknek, előnyöknek – pld. az eljárás megszüntetésének – a kilátásba helyezése, a tévedésbe ejtés, s általában minden olyan, pszichikus jellegű befolyásolás, amely alkalmas arra, hogy a kihallgatott személy tudásával és akaratával ellentétes vallomást tegyen.³²²

A nyomozás során egyértelmű megfogalmazásban a felismerésre bemutatás körében volt szabály a meg nem engedett befolyásolásra. A 86. § (3) bekezdése szerint a személyt vagy a tárgyat olyan körülmények között kell bemutatni, amely a terhelt vagy a tanú befolyásolását kizárja. Ez alatt érteni kellett a rávezető kérdések tilalmát is.

A terheltnek joga volt a vallomástételt megtagadni, azonban erre csak az 1989. évi XXVI. törvény módosítása után kellett őt figyelmeztetni. A beismerés súlyát elvileg csökkentette az a tény, hogy ilyenkor is meg kellett szerezni az egyéb bizonyítékokat.

4.9. A kihallgatás szabályozása, és a beismerő vallomás jelentősége az angol jogban

Az angol bíróságok munkájának folyamatosságát a *guilty plea* (beismerés) intézménye és annak gyakori alkalmazása biztosítja. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a vádlott beismerő vallomása elfogadásra kerül, nem tartanak tárgyalást. A beismerést szabad elhatározásból, egyértelműen kell tenni úgy, hogy a vádlott ne csak ismerje, de értse is az ellene felhozott vádat. A beismerést ösztönzi az az elfogadott gyakorlat, hogy a *guilty plea* alkalmazásakor rendszerint enyhébb a kiszabott büntetés, mint tárgyalás esetén.

Az angol akkuzatórius büntetőeljárás lehetővé teszi, hogy a felek maguk jelöljék ki jogvitájuk kereteit, ennek keretében, mivel a *guilty plea* elfogadása jelentős mértékben függ az ügyésztől, gyakran kerül sor a vádról folytatott tárgyalásra a védelem és a vád között. A vádalku, a *plea bargaining* egy nem

³²² László J. (szerk.) (1982): A büntetőeljárás magyarázata. Budapest, 192. és köv. o.

formális megegyezést jelent, aminek megfelelően a vádlott beismeri a bűnösségét egy meghatározott bűncselekményben és ennek viszonzásaként ígéretet kap arra, hogy nem fognak vele szemben a beismerésnél lényegesen súlyosabb bűncselekmény miatt vádat emelni.³²³

A bíróság megengedheti, hogy a vádlott visszavonja a kétes értékű beismerő vallomást. Abban az esetben, ha jogi képviselője van, ezt csak nagyon kivételes esetben teszi meg, mégpedig akkor, ha a beismerés megtételére nyomást gyakorolt a jogi képviselő, így azt ilyenkor figyelmen kívül kell hagyni.³²⁴

A tárgyalás során a védelem felajánlhatja pld., hogy a vádlott beismeri egy enyhébb bűncselekmény elkövetését, ha az ügyész azzal vádolja meg, és nem az eredetileg tervezett súlyosabb bűncselekménnyel. A tárgyaláson esetleg maga az ügyész ajánlja fel, hogy eltekint bizonyos vádpontok benyújtásától, a többiben való beismerés fejében.

A *guilty plea* elfogadása a bíróságtól is függ, a büntetés kiszabása pedig teljesen az ő kezében van.

Az 1996-ban törvénybe iktatott *Criminal Procedure and Investigation Act*, a bírósági eljárásokról és nyomozásról szóló törvény, további rendelkezésekkel erősítette a fair, gyors és lehetőleg minél olcsóbb eljárás biztosítását.³²⁵

A *Police and Criminal Evidence Act* 1984-ben lett elfogadva. Ez a jogszabály elsősorban a nyomozásra és a rendőrség munkájára vonatkozó szabályokat foglalja össze, azonban számos kérdésben tartalmaz ezen túlmenő, a bizonyítékokra és a bizonyítás rendszerére vonatkozó általános rendelkezéseket.

³²³ Kelemen Á. (1990/a): im. 166-176. o.

³²⁴ Stone, N. (2001): A companion guide to sentencing. Part Two: General issues and provisions. Shaw & Sans, Printed in Great Britain by Bell&Bain Limited, Glasgow

³²⁵ Pócsik I. (1998): Büntető politikai irányváltás Angliában az 1990-es években, avagy egy paradigma utóélete. Emlékkönyv Szabó Andrásnak. 305-323. o.

Az 1988-as *Criminal Justice Act* alapján megvan a bírónak az a diszkrecionális joga, hogy bizonyos bizonyítékokat kizárjon, ha úgy gondolja, hogy azok az igazság érdekében állanak.³²⁶

A *Hearsay Evidence* (Hallomásból szerzett bizonyíték) bizonyítás köréből történő kizárását a szokásjogban több alapvető indokkal magyarázzák. Az első az, hogy ez a bizonyíték nem kellően megbízható és a másodkézből származó bizonyítékot nem lehet a tárgyaláson keresztkérdéses rendszernek alávetni. Így nincs abban a helyzetben a bíróság, hogy közvetlen tapasztalat alapján győződjék meg a bizonyíték megbízhatóságáról. Kötelező közvetlenül a tanútól ellenőrizni a bizonyítékot, ami akkor lehetséges, ha a tanú szóban adja elő a bizonyítékot, mert köteles válaszolni a kérdésekre és a keresztkérdésekre.

Hallomásból szerzett bizonyíték kizárására vonatkozó általános szabállyal szemben az a személy, aki előtt a beismerő nyilatkozat elhangzott, tanúként erre nézve kihallgatható. Nemcsak az írásba foglalt és aláírt vallomást, hanem pld. a rendőr előtt tett beismerést is elő lehet terjeszteni, ha azt a rendőr egyidejűleg írásban a jegyzetfüzetében rögzítette. Változatlanul érvényes azonban a kivételt nem ismerő kógens szabály, hogy a kényszerrel vagy súlyos befolyásolás segítségével megszerzett vallomást ki kell zárni a bizonyítékok köréből. Az önkéntesség bizonyításának terhét a vádra hárítja.³²⁷

Az első beismerő vallomás értékelhetőségével kapcsolatban figyelembe kell venni, ha pld. a vádlottnak a beismerés időpontjában nem volt jogi képviselője, ha félreértette a vád lényegét. A bírói mérlegeléstől függően ki lehet zárni a beismerést a zsűri elé terjeszthető bizonyítékokból.

Az *unreliability*, a megbízhatatlanság problémaköre a szokásokba nyúlik vissza. Az ún. *Reliability principle*, a megbízhatósági elv, mely szerint a nem

³²⁶ Delmas-Marty- Spencer, J. R. (2002): im. 1.4.4.

³²⁷ Kelemen Á. (1990/a): im. 166-176. o.

önkéntes beismerés nem lehet megbízható, mert a gyanúsított fenyegetés, erőszakos ráhatás hatása alatt a valóságtól eltérő beismerő nyilatkozatot tehet. A másik elv az úgynevezett fegyelmezés elve (*disciplinary principle*), melynek célja, hogy a rendőrséget el kell bátortalanítani a nem önkéntes vallomások megszerzésétől. Ennek alapvető módszere, hogy az így megszerzett beismerést nem lehet a bíróság elé terjeszteni.

Az 1984-es törvény (*Police and Criminal Evidence Act* 76. §) azzal a rendelkezésével, amely kizárja a beismerés előterjeszthetőségét, ha „olyat mondtak, vagy olyat tettek”, ami a beismerést megbízhatatlanná teszi, a megbízhatósági elvet emelte törvényerőre, és ezzel szűkítette az elő nem terjeszthető beismerő vallomások körét, mert nem minden nem önkéntes vallomást zárt ki.

A bírónak figyelemmel kell kísérni nemcsak a vádlott kikérdezésének menetét, hanem konkrétan meg kell állapítani, hogy mi az amit mondtak, vagy tettek és abban kell állást foglalni, hogy a konkrét körülmények között az adott kijelentés, cselekmény hogyan hatott a vádlottra, az adott vádlott esetében jár-e ez olyan következménnyel, hogy a beismerés megbízhatósága megkérdőjelezhető.

A *Police and Criminal Evidence* (1984.) 76. §-ának a beismerésre és a kényszer hatása alatt tett beismerésnek a bizonyítékok köréből történő kizárására vonatkozó alapvető fontosságú rendelkezése mellett a bizonyítás és a bizonyítékok értékelhetősége szempontjából ezzel egyenértékű a kizárt beismerés alapján beszerzett egyéb bizonyítékokra vonatkozó rendelkezése. A /4/ bekezdés szerint ugyanis az a tény, hogy a beismerést ezen paragrafus rendelkezései következtében ki kell zárni a bizonyítékok köréből, nem hat ki az olyan bizonyítékok bizonyítás anyagává tételére, amit a beismerés következtében tártak fel.

Amikor a bűnösségről szóló bizonyítékok egy részéről borzalmas fotókat mutatnak be, akkor a bíró megkéri az esküdteket, hogy maradjanak érzelmektől mentesek, amikor a bizonyítékot vizsgálják.

Angliában a bírók elutasíthatnak bizonyítékokat, ha olyan „hatással rendelkeznek, melyek sértik az igazságosság követelményeit, így a bíróság nem fogadhatja el” (*Police and Criminal Evidence Act 78. §*).³²⁸

Az 1970-es évek igazságügyi tévedései után kezdték vizsgálni a rendőrségi vallomásfelvétel körülményeit. A *Police and Criminal Evidence Act* (1984) vagy a *Code of Practice*, de még az esetjog is bizonytalan abban, hogy mi számít meg nem engedett nyomásnak, mert kevés a lefektetett szabály.³²⁹ Abban azonban szigorú elvárásokat támaszt a törvény, hogy a rendőrségen tett vallomásokra biztonsággal lehessen támaszkodni a bíróságon. A vallomást nem lehet nyomás gyakorlásával szerezni, vagy olyan körülmények közt, amik azt megbízhatatlanná teszik, és a bíróságok ki is zárhatják az ilyen vallomásokat, mint nem elfogadhatót a tárgyaláson, ha ilyen módszerekkel szereztek be.³³⁰

Az 1984-es törvény 76. cikkelye tartalmazza, hogy elfogadhatatlan minden olyan vádlott által tett vallomás, amelyet nyomás hatása alatt szereztek vagy szerezhettek meg, vagy bármely olyan magatartás következtében, amely a vallomást kevésbé hitelesnek tünteti fel.

A bíróságnak joga van olyan vallomás elutasítására is, amelyet trükk segítségével szereztek meg és amelyet a bíróság nem tart becsületesnek.

A 78. szakasz alapján lehetőség van egy beismerő vallomás elutasítására, amely habár nem a 76. szakasz szerint lett felvéve, de fontos törvényi szabály

³²⁸ Cush, R. K. - Delahunty, J. G. (2006): The influence of limiting instructions on processing and judgements of emotionally evocative evidence. *Psychiatry, Psychology and Law*, 13.1 April 2006. 10-24. o.

³²⁹ Baldwin, J. R. (1993): im. 325-352. o.

³³⁰ *Police and Criminal Evidence Act* Section 76(8) includes within the concept of oppression 'torture, inhuman or degrading treatment, and the use or threat of violence (Whether or not amounting to torture), Section 76(2) (b) a confession must not have been obtained 'in consequence of anything said or done which was likely, in the circumstances existing at the time, to render (it) unreliable.'

megszegésével adták be, s ez aláássa a megbízhatóságát. Ez feljogosítja a bíróságot, hogy visszautasítson egy vallomást, amelyet a rendőrség ügyeskedéssel szerzett, és amelyet a bíró igazságtalannak ítél. A 78. szakasz felhatalmazást ad, és nem kötelezettséget a bizonyíték visszautasítására.

Angliában a rendőrségnek kötelessége figyelmeztetni a terheltet a hallgatáshoz való jogára mielőtt kérdéseket tesz fel neki, és ha ezt elmulasztják, akkor annak valószínűleg az lesz a következménye, hogy a bíróság a 78. § értelmében ezt a nyilatkozatot figyelmen kívül hagyja. A Bíróságnak is ki kell oktatni, hogy joga van a saját ügyében vallomást tenni, vagy attól tartózkodni, és a bűnösség beismerésén vagy tagadásán túl érdemben nem köteles nyilatkozni. Amennyiben vallomást tesz, akkor keresztkérdéses kihallgatásnak vetik alá.³³¹

A *Police and Criminal Evidence Act* kapcsán néhányan felhívják a figyelmet arra, hogy az változtatott a korábbi helytelen gyakorlaton, de alapvetően nem semmisítette meg azt. Így most már kevés az erőszak, de az olyan beismerés, amelyet informális, kötetlen, nem hivatalos kihallgatáson szereztek, még mindig elfogadható. A kihallgatás a fizikai eszközökről a pszichológiai módszerekre változott. „A jog arra hatalmazta fel a rendőrséget, hogy alkalmazzanak speciálisabb és – úgy tűnik – hatékonyabb kihallgatási stratégiákat. Hazudhatnak, manipulálhatnak, rábeszélhetnek.”³³²

Az angol gyakorlatban ugyancsak az a tendencia, hogy feladja a hallgatáshoz való jog feltétlen elismerését, azonban óvatosabban és több határozott ellenvéleménnyel kísérve.³³³

Angliában a Parlament 1994-ben (*Criminal Justice and Public Order Act* 1994, s. 33) megsemmisítette azt az esetjogot, amely megkövetelte, hogy a

³³¹ Delmas-Marty - Spencer, J. R. (2002): im.

³³² Maguire, M - Morgan, R. - Reiner, R. (1997): *The Oxford Handbook of Criminology*. Second Edition. Oxford University Press, 990-1069. o.

³³³ Tóth M. (1995): im. 62-77. o.

bíróság vegyen figyelembe meghatározott bizonyítékokat az általános szabályoktól eltérően, (pld. gyermek vallomása, bűnrészes vallomása). Mindazonáltal ezzel egyidőben nyugtalanság támadt Angliában a szemtanú azonosításának pontatlansága és a valótlan beismerő vallomások miatt, és amíg a régi esetjogot hatályon kívül helyezték, egy új bírói esetjog kezd kialakulni, kötelezve a bíróságokat, hogy figyelmeztessék az esküdszéket a veszélyekre, és ha fennáll a megalapozatlan elítélés veszélye, akkor hozzanak felmentő ítéletet.³³⁴

A jog különbséget tesz a bizonyíték elfogadhatósága (admissibility of evidence), és elégségessége (sufficiency of evidence) között. Az elfogadhatóság körében azt kell vizsgálni, hogy azt jogszerűen szerezték-e be, míg az elégségesség körében azt, hogy a jog által megkövetelt körben a bizonyítékok teljesek-e a tekintetben, hogy a lényeges tények be vannak-e bizonyítva.³³⁵

Az angolszász eljárásban a bíró előtt elhangzó bűnösségelismerés nem azonos a „konfesszióval”. A vádlott a következményeket megmagyarázó figyelmeztetések után egyszerűen kijelenti, hogy bűnösnek vallja magát a vád szerint. Ezek után további részleteket nem igényelnek tőle, s a bíró a nyilatkozatot a bűnösséget megállapító verdikttel azonos módon kezeli, és kiszabja a büntetést. Az angolszász eljárásban a bíróság nem különösebben kutatja az igazságot, és a bűnösség elismerését tartalmilag igaznak tekinti. Ez logikusan illeszkedik az ügyféli per elveihez, hiszen ott a bíróság az elétárt jogvitáról dönt. Ez teszi lehetővé az amerikai vádalkut, amelyről mindenki jól tudja, hogy igen gyakran olyan bűncselekmény elismerését eredményezi, melynek semmi köze nincs a vádlott által ténylegesen elkövetetthez.³³⁶

³³⁴ Delmas-Marty - Spencer, J. R. (2002): im.

³³⁵ Gane, C. (2003): Special features of Scottish criminal procedure. 2003. március 10. Deák Ferenc Doktori Iskola Bűnügyi Tudományok Intézete Szakmai Nap Előadása

³³⁶ Erdei Á. (1991): im. 210-216. o.

4.10. A kihallgatás szabályozása, és a beismerő vallomás jelentősége a német jogban

A német bíróságok és a jogi irodalom képviselőinek többsége hosszú időn keresztül úgy vélekedett, hogy a hallgatás jogára is kiterjedő kioktatási kötelezettség megsértése semmissé teszi a vallomásból származó bizonyítékot. Az ellenérvek szerint a kioktatás elmaradása nem jelenthet automatikusan felhasználatatlanságot, hanem azt a körülmények döntenek el. Ezt a véleményt osztotta a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság is, azt hangsúlyozva, hogy a hatóság mulasztása nem zárja ki a felhasználhatóságot, ha a gyanúsított egyébként ismeri a jogait, vagy védője jelenlétében nem kifogásolja a figyelmeztetés elmaradása ellenére tett vallomás jegyzőkönyvezését.³³⁷

A német jogban egyes bizonyítékok, vagy meghatározott módon megszerzett bizonyítékok figyelembevételét tiltott. Ezért nem is a 'semmisség' a megfelelő kifejezés, hanem a Beweisverwertungsverbote, azaz 'egyes bizonyíték használatának megtiltása'.

A Beweisverwertungsverbote törvény Németországban 1950-ben lépett érvénybe, amikor a törvényhozás hozzátartozott egy új 136a paragrafust az StPO-hoz (a német büntetőeljárás törvény), amely egyértelműen megtiltja azon bizonyítékok figyelembevételét, amikre a gyanúsítottak és a szemtanúk nem megfelelő körülmények közötti kihallgatása során tettek szert. Ilyen kizáró körülmények pld. az orvosi kezelés, a bántalmazás, kimerítés, a fizikai erőszak, drogok és kínzás alkalmazása, a megtévesztés, a hipnózis, a törvénytelen fenyegetések, és az olyan intézkedések alkalmazása, amelyek hatással vannak a memóriára vagy értelemre.³³⁸

³³⁷ Tóth M. (1995): im.

³³⁸ StPO 136a § (1) 1 A gyanúsított akaratelhatározásának, akaratnyilvánításának szabadságát nem szabad bántalmazással, kimerítéssel, testi beavatkozással, szerek beadásával, kínzással, megtévesztéssel vagy hipnózissal korlátozni.

2 Kényszeríteni csak olyan mértékben lehet, amennyire azt a büntető eljárásjog megengedi.

3 Tilos a büntető eljárásjog szabályai szerint nem megengedett intézkedésekkel fenyegetni, illetve törvényileg nem megengedett ígérekkel kecsegtetni.

(2) Nem megengedett olyan eljárások alkalmazása, amelyek a gyanúsított emlékezőképességét vagy a belátási képességét befolyásolják.

(3) 1 Az 1. és 2. bekezdések tilalma a vádlott beleegyezésének ellenére is érvényesek.

2 Nem szabad figyelembe venni azokat a vallomásokat, amelyeket e tilalmak megsértésével nyertek, akkor sem, ha a gyanúsított a figyelembevételükhöz hozzájárult.

A vád benyújtása előtt és után is létezik az ún. vádalku a német büntetőeljárásban. A vád benyújtása után maga a bíró is kezdeményezhet megegyezést a védővel. Erre különösen olyan esetekben kerül sor, amikor az ügy bonyolult, a tárgyalás nagyon hosszúnak ígérkezik, és a bíróság amúgy is túl van terhelve. Ilyenkor a bíró ígéretet tesz a várható büntetés felső határára. A tárgyalás megegyezés esetén a terhelt beismerő vallomásával kezdődik, és egy pár bizonyíték megvizsgálása után be is fejeződik.³³⁹

A rendőrségi kihallgatások levezetésére csekély mértékű törvényi szabályozás van, ami nem ad pontos irányvonalakat vagy viszonyítási pontokat a kihallgatás menetének kialakításához, tehát a jogszabályok kihallgatási stratégiákat vagy terveket nem írnak elő, ilyeneket még csak fel sem vázolnak. Az StPO. 163. §-ának I. bekezdése szerint a rendőrtisztviselőknek kötelessége a bűncselekményeket vizsgálni, ha legalább az elkövetés egyszerű gyanúja (StPO. 152. § II bekezdés) fennáll. A 163. § szerint a rendőrségi, illetve bűnügyi rendőrségi tisztviselők többek között kihallgatásokra is jogosultak. A tanúk és a szakértők rendőrségi kihallgatására a 163.a § V. bekezdése értelmében az 52. § III. bekezdés (tanúskodás megtagadásának esetei), 55. § II. bekezdés (tanúskodás megtagadásának lehetőségéről való kitanítás), 81.c § III. bekezdés 2. mondat (orvosi vizsgálathoz, vérvételhez való hozzájárulás, ha nem a gyanúsítottól van szó) rendelkezéseit alkalmazni kell.

Mindezen paragrafusok közül leginkább a 136.a § szab határokat, melyek szűkítik a kihallgatási stratégiák szabad kiválasztását. Ám a többihez hasonlóan ez a paragrafus sem fogalmaz egyértelműen, s ez teret ad a rendőrtisztviselőknek, hogy olyan értelmezéseket találjanak, melyek a már egyébként is csekély határokat még inkább eltolják, és így megnövelhetik szabadságukat a kihallgatás eszközeinek megválasztására.

Az előzőek alapján megállapítható, hogy a rendőrtisztviselői kihallgatások jogi szabályozása még több kibúvót enged, mint a bírák vagy az ügyészek

³³⁹ Kertész I.: Megállapodás az elkövetővel. Rendészeti Szemle, 1993. 10. sz.. 14-23. o.

esetében. A rendőrök számára csak részben meghatározott, hogy hogyan vezessenek egy kihallgatást. A vonatkozó jogi szabályozások csak általános kötelezettségeket állapítanak meg, és kevés határt szabnak, amik a rendőrök értelmezésében is eltérően jelentkeznek. Ezért lehetetlen a kihallgatás folyamatára normákat megállapítani, és ezért van az, hogy minden kihallgatónak megvan a saját kihallgatási stílusa.³⁴⁰

4.11. Összefoglaló a 4. fejezethez

A 4. fejezet a nyomozás során a hatóság részéről megvalósuló befolyás szerepével foglalkozik, melynek célja a beismerő vallomás megszerzése. A beismerés lehet igaz vagy hamis, csakúgy, mint a tanúvallomás, vagy mint a valódi, illetőleg a koholt tárgyi bizonyítási eszköz.

A bíróságok feladata végtelenül szubjektív, amikor a gyanúsítottai vallomás keletkezésének körülményeit kísérlik meg tisztázni a tárgyaláson, és nem egységes a gyakorlat. A bírói gyakorlat korábban közzétett döntéseiből is kitűnik, hogy a valótlán beismerő vallomás létező problémája a magyar büntetőeljárásnak.

Lényegében három főbb típusú hamis vallomást különböztethetünk meg, de ezek a csoportok sem egységesek.

Az önkéntes hamis vallomás egy olyan önvádoló kijelentés, amely rendőrségi nyomás nélkül, akaratlagosan történik. Ilyenkor az önkéntes vallomást adó terhelt tisztán látja, hogy mi történik, és azt is, hogy mik tettségeinek következményei.

Kikényszerített és szolgálatkész hamis vallomásról akkor beszélhetünk, ha a gyanúsított a rendőri kihallgatás szélsőséges módszerei eredményeként beismerő vallomást tesz, annak ellenére, hogy tisztában van ártatlanságával.

A hamis beismerő vallomások egy további pontosan meg nem határozható része a gyanúsítottaknak abból a téves meggyőződéséből születik, hogy elkövették a kérdéses bűncselekményt.

³⁴⁰ Schmitz, H. W. (1978): im. 1978. 23-24. o.

Az ún. „Miranda” figyelmeztetések megfelelő alkalmazása alkalmas eszköze lehet a hatósági kényszer és befolyás megelőzésének, bár a figyelmeztetések hatása nem egyértelmű.

Beismerő vallomás estén is vizsgálni kell, nincsenek-e a beismerés iránt kétséget támasztó bizonyítékok. A beismerés is csak egy bizonyíték, amelynek a helyességét a bírói mérlegelés kell, hogy eldöntse. Ehhez természetesen a bírónak ismernie kell azokat a lehetséges körülményeket, amelyek annak elfogadását megkérdőjelezhetik, ugyanis a hatóság által alkalmazott kényszerítésen túl sok egyéb tényező is vezethet hamis beismerő vallomáshoz, így a befolyásoló módszerek vagy pszichikai túlkapások is.

Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mi számíthat pszichikai túlkapásnak és meg nem engedett befolyásnak egy kihallgatás során, szinte végtelen lehet az értelmezési lehetősége. Amit egy pszichológus, vagy egy kutató erőszakosnak vagy kényszerítőnek tart, azt másképp láthatja egy ügyvéd, amikor részt vesz a kihallgatáson, vagy a rendőr, aki azt végzi. Objektíven ilyen kijelentéseket nem lehet tenni, mert erről nincs és talán nem is lehet közmegegyezés. Ez a szemlélettől függ.

A hang- és videotechnika alkalmazása a kihallgatáson védelmet jelentene a gyanúsítottaknak és a kihallgatást végzőknek is, és alapvetően véget vethetne a vallomások elfogadhatóságával kapcsolatos vitáknak a bíróságon. A kihallgatások rögzítése a vitás esetekben utólag megfelelő kontrollt jelentene. Rekonstruálhatóvá válna nemcsak a vallomás pontos szövege, hanem a kérdések is, azok szó szerinti visszakereshetősége miatt.

A beismerő vallomás megszerzése érdekében alkalmazott hatósági módszerek megvizsgálása elvezet annak a kérdésnek a tanulmányozásához, hogy ezen kihallgatási módszereknek milyen a megítélése a Be.-ben.

A Be 78. § (4) bekezdése a bizonyítékok értékelése körében kizárja az olyan bizonyítási eszközökből származó tény bizonyítékként történő értékelését,

amelyet a bíróság, az ügyész, vagy a nyomozóhatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon, vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg. A bizonyítási tilalmak megsértése a büntetőeljárásban így azzal a következménnyel jár, hogy a bizonyítási cselekmény semmissé válik. Ezen általános szabályt szükséges egybevetni a Be. 180. §-ával, amely arról rendelkezik, hogy nem tehető fel a gyanúsítottnak a választ, illetőleg nem bizonyított tény állítását magában foglaló, a törvénnyel össze nem egyeztethető ígéretet tartalmazó kérdés. A Be. 181. § (1) bekezdése a tanúkra is előírja a Be. 180. § alkalmazását, kiegészítve az olyan kérdéssel, amely a feleletre útmutatást tartalmaz. Az e körben meghatározott kérdésre adott választ tiltott módon beszerzett volta miatt kell a bizonyításból kirekeszteni.

A beismerő vallomások megbízhatóságának és motivációjának megismeréséhez, az esetleges befolyás szerepének kimutatásához szükségesnek tartottam egy átfogó vizsgálat lefolytatását is.

Sok bűnelkövető ésszerűsíti tetteit, így igazolva a különböző hibáit. Az ésszerűsítés hihető magyarázatot kínál a terheltek tetteire, amikor kedvező képet mutat róluk a cselekedeteik jó fényben való feltüntetésével. Hasonló jelenség a felelősség áthárítása másokra, ami úgy jelent mentséget egy cselekedetre, hogy a vádakat másra irányítja. A beismerő vallomás motivációinak megismerése azért is fontos, mert a kihallgatási technika megtervezéséhez, valamint a nyomozás során alkalmazott kihallgatási technikák és módszerek, továbbá azok hatásainak felméréséhez is támpontot jelenthetnek.

A fejezet része a kihallgatási módszerek történelmi fejlődésének vázlatos bemutatása a beismerő vallomás jelentőségével összefüggésben, valamint az angol és a német jog megoldásának ismertetése is.

5. Befolyásolás, befolyásoló kérdésfeltevés a tárgyaláson

5.1.1. A befolyásoló kérdésfeltevés kutatása a büntetőperben

A bírósági tárgyalások kihallgatásainak gyakorlatát vizsgálva a Debreceni Ítéltáblán elbírált 250 büntetőügyet vizsgáltam meg. Elemeztem a lehetséges kérdésfeltevést, ennek rögzítését, a válaszadás megtiltásának gyakorlatát, és a felek erre történő reakcióját is. Adatokat gyűjtöttem a tárgyaláson történő kérdés rögzítésével kapcsolatosan, ahogyan a kérdésre adott válaszok megtiltásának gyakorlatát és jegyzőkönyveit is vizsgáltam.

A kutatás során több megye büntető kollégiumvezetőinek és bíráinak segítségével is gyűjtöttem anyagot. Megállapítható, hogy egyetlen megyében sincs kollégiumi állásfoglalás, iránymutatás a vonatkozásban, hogy mikor kell rögzíteni a kérdést, amely tilalmazottként értékelhető, így ez legfeljebb bírói tanácskozásokon merült fel. A bírák válaszaiból kitűnően ritkán, de előfordul, hogy az ügyész vagy a védő figyelmét fel kell hívni arra, hogy a kérdés valamiért nem helyénvaló (pld. már elhangzott, nem a tárgyra vonatkozik, feltételének hangneme nem megfelelő). Ilyenkor általában akkor kerül jegyzőkönyvezésre, ha a bírói felhívás ellenére a kérdés feltevéséhez valamelyik fél ragaszkodik, mert később még utalhatnak a tilalom megtörténtére, vagy annak helytelenségére.

A kutatásból megállapítható, hogy a büntetőeljárásokban a tanács elnöke részéről történő beavatkozás a felek kérdésfeltevéseibe csak elvétve fordul elő.³⁴¹ A kutatásaim során alig néhány ügyben rögzítette a jegyzőkönyv azt, hogy a tanács elnöke a védő kérdése után kiiktatta a tanút, hogy megtagadhatja a válaszadást. Az egyik ügyben a bíró közbeavatkozására a védő reakciója az volt, hogy elfogultságot jelentett be, minthogy fontos kérdésekben nem engedi meg a válaszadást a sértett tanúnak.³⁴² A válaszadás megtiltása annyira szokatlan lépés a mai büntető tárgyalásvezetés során, hogy

³⁴¹ Elek B. (2007/b): im. 255-279. o.

³⁴² Debreceni Városi Bíróság 60. B.2544/2006/33

a védő sem tudott egyszerűen túllépni rajta, amit jelez és magyaráz az elfogultsági kifogása a bírói tanács ellen. A bíró kizárására irányuló védői kérelmet a vizsgált ügyben a Debreceni Városi Bíróság másik tanácsa elutasította.³⁴³

Egy-két esetben azért fordult elő válaszdadás-megtiltás, mert a kérdés nem tartozott az ügy lényegéhez, bár esetenként a védő azzal a tanú szavahihetőségét próbálta megingatni.³⁴⁴ Egy esetben azért fordult elő a kérdés feltevésének megtiltása, mert a védő ismételten ugyanarra a körülményre, konkrétan a nyomozási és tárgyalási vallomása közötti különbséget firtatta, amire a tanács elnöke szerint a tanú előtte már megfelelően válszolt.³⁴⁵

A védőt – kérdéseinek befolyásolásra alkalmassága miatt – összesen öt alkalommal figyelmeztette a Miskolci Városi Bíróság bírója, azonban a kérdéseket egyetlen esetben sem rögzítették a jegyzőkönyvben azon okból, hogy az a válaszokból következik.³⁴⁶

A bírósági jegyzőkönyvek vizsgálatakor, mint kutatási módszerről megállapítható, hogy az előnyök ellenére, több hátránya is van a jegyzőkönyvek tanulmányozásának. Jellemző, hogy a bírósági jegyzőkönyvírási gyakorlat legtöbbször a kérdéseket sem rögzíti, hanem csak a kérdésfeltevő személyét, így a kérdés befolyásoló jellege sem rekonstruálható utólag. A nyomozás során már lényegesen gyakrabban rögzítik a kérdést is, és elvétve fordul elő, hogy csak a válasz kerül jegyzőkönyvezésre.

Ha pusztán jegyzőkönyveket vizsgálunk, akkor nem lehetünk tisztában a kihallgatás érzelmi hangvételével, az intonáció tisztaságával, és a beszéd sebességével sem. Több fontos elem, mint pld. szünetek és megtorpanások

³⁴³ Debreceni Városi Bíróság 27. BK. 338/2007/2

³⁴⁴ Szerencsi Városi Bíróság B. 371/2005/15. sz jegyzőkönyv

³⁴⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság B. 1199/2005/36. jegyzőkönyv

³⁴⁶ Miskolci Városi Bíróság B. 2387/2005/15 és 21. jegyzőkönyv

sem hozzáférhetőek. A nehézségekhez kapcsolódik, hogy a tárgyalótermi történéseket úgy írják le, hogy az olvasható legyen, és az nem biztos, hogy szó szerint követi az elhangzottakat. Nehéz meghatározni azt, hogy a jegyzőkönyvezők milyen mértékben javítják ki például a nyelvtanilag összezavaró kérdéseket.

Közismertek a jegyzőkönyvhöz kapcsolódó lehetséges hibaforrások is. A jegyzőkönyv tapasztalt olvasójában állandóan él a kétely, hogy a tanú vajon jól emlékezett-e, pontosan fejezte-e ki magát, nem értette-e félre a jegyzőkönyvbe foglalásnál a kihallgató által jóhiszeműen alkalmazott, de mégsem a valóságot tükröző kifejezést.³⁴⁷

A jegyzőkönyvekkel kapcsolatos aggályok miatt kértem adatokat a tárgyalásvezető bíráktól is, de ez a felmérés sem hozott más eredményt.

A hasonló vizsgálatot is végző Fenyvesi a kutatásában a tárgyaláson megtiltott védői kérdésfeltevéssel ugyancsak csupán egy esetben találkozott.³⁴⁸

A bírói gyakorlat egy-két bírói tanácsot kivéve az, hogy csak a válasz van a jegyzőkönyvekben rögzítve, ami véleményem szerint nem felel meg teljesen a Be. jegyzőkönyv vezetésére vonatkozó szabályainak. Úgy gondolom, hogy azok a tanácsok folytatják a helyes gyakorlatot, amelyek rögzítik a kérdést is pontosan, és az arra adott válasz lényegét. Csak így lehet utólag megítélni azt, hogy a Be. kérdésfeltevési szabályainak megfelelt-e a feltett kérdés, és nincs-e szükség az arra adott válasz figyelmen kívül hagyására.

Éppen ezért nem értek egyet Nagy azon nézetével, mely szerint magának a kérdésnek a szövege csak akkor lényeges és rögzítendő, ha az arra adott felelet értelme a kérdés szövegével összefüggésben van.³⁴⁹

³⁴⁷ Bócz E. (1992): „Megismerés” és „bizonyítás” a büntetőeljárásban. In.: Cséka Emlékkönyv, 83-96. o.

³⁴⁸ Fenyvesi Cs. (2001): im. 6-12. o.

³⁴⁹ Nagy L. (1966): im. 402. o.

Úgy vélem továbbá, hogy a kérdésre adott válasz megtiltását a jegyzőkönyvekben is rögzíteni kellene minden esetben. Ez a jegyzőkönyvek közokirat jellegéből és a Be. jegyzőkönyvvezetésre vonatkozó szabályaiból következően kötelező lenne. (Be. 250. § (3) bekezdés, Be. 251. § (1), (3) bekezdés). A fellebbezést elbíráló bíróság is csak így szerezhethet tudomást arról, hogy a kérdésfeltevési jog gyakorlását jogosan korlátozta-e az elsőfokon eljáró bíróság. Pontosan erre is utaltak egy esetben a védők, amikor a kérdés szó szerinti jegyzőkönyvvezetését arra hivatkozással kérték, hogy az a másodfokú bíróságnak is fontos lehet a szavahihetőség megállapításánál.

5.1.2. Az ügyféli per a vegyes rendszerű tárgyaláson

Az új Be.-nek azon lehetősége, mely szerint a vádlottat először az ügyész hallgatja ki, majd a védő intézhet kérdéseket a vádlotthoz, illetőleg a kérdezős befejeztével a tanács elnöke és tagjai intéznek kérdéseket a vádlotthoz, az ügyféli per szabályai irányában történő elmozdulás lehetne. (Be. 295. §)

A vizsgálataim és tapasztalataim szerint egyelőre igaza lett pld. Nánásinak abban, hogy mivel hazánkban soha nem volt hagyomány a büntetőperekben a vádlói, illetve a védői kihallgatás, a végrehajtás körül várhatóan nehézségek merülnek fel, ami akadályozza az eljárás hatékony lebonyolítását. „A bíró általi kikérdezés mellett nincs nagyobb probléma akkor, ha a tárgyaló ügyész „idegen” nyomozati anyag alapján dolgozik, azonban előreláthatólag lehetetlen helyzetbe fog kerülni, ha más által készített vádirat állításait igazoló kihallgatásokat kell végeznie”.³⁵⁰

Sokan ezt azért fogadták szkepszissel, mert nem illeszkedik a magyar eljárásjog által követett kontinentális hagyományokhoz és nem jól egyeztethető össze a tanácselnök pervezető feladataival.

³⁵⁰ Nánási L.(1998): A büntetőeljárás törvény egyes új jogintézményei. Ügyészek lapja, 1998/6. sz. 31-38. o.

Bár mutat hasonlóságot az angolszász keresztkérdézéses rendszerrel, számos lényeges különbség található, így pld. a vádlott a kihallgatás révén nem kerül tanú pozícióba és nem köteles igazat mondani, valamint önmaga ellen bizonyítékokat szolgáltatni. Ezen kihallgatási rendszer elméleti indokai között nem jelentéktelen szerep jut annak, hogy a bírók elfogulatlanságát ez jobban biztosítja, ha ugyanis a vádról elsőként a tanács elnöke faggatja a vádlottat, majd az ügyész, könnyen támadhat az a benyomás, hogy a vádlottal szemben két vádló áll.³⁵¹

Részben az inkvizitórius eljárási rendszer hagyományával tudom azt magyarázni, hogy elvétve lehet találkozni csupán olyan eljárással, ahol a felek és a tanács elnöke élt a hivatkozott lehetőséggel, és a bejelentett tanút először a védő, vagy az ügyész kérdezte ki. A másik ok az, hogy jóval időigényesebb az, ha a bíró kiadja a kezéből az első kérdés jogát, és az ügyész, illetve a védő kérdez először. Egyszerűen nincs ideje erre a bírónak, hiszen nálunk az ügyek túlnyomó többségében tárgyalást kell tartani, és nem csak az ügyek néhány százalékában, mint az angol modellben.

A tanács elnöke általában minden esetben ragaszkodik ahhoz, hogy elsőként ő tegye fel a kérdéseit. Egy-két ritka esetben, ahol nem nagyon lehetett tudni, hogy pontosan milyen körülményre kívánja a védő nyilatkoztatni a tanút, adta át a tanács elnöke a kérdés jogát a védőnek, de ezt sem indítványra, hanem hivatalból.

Bíró kollegák megerősítettek abban, hogy több esetben fordult már elő velük is ilyen esetben az, hogy a védő annyira meglepődött, hogy neki kell kérdéseket feltennie ahhoz, akit nem melleleg ő kért kihallgatni, hogy nem tudott érdemben kérdezni.

Más vizsgálatok eredményeivel egyezően azt tapasztaltam, hogy a legtöbb ügyben a bíró az aktív, míg a védő, az ülnökök és az ügyész jellemzően passzív maradt, és jóval kevesebb kérdést tett fel.³⁵² Hasonló a helyzet a

³⁵¹ Király T. (2003): A magyar büntetőeljárás jog fél évszázados történetének vázlatja. Belügyi Szemle, 2003/1. sz. 17-34. o.

³⁵² Vinnai E. (2000): Perkulturáció a bírósági eljárásban. Collega, 2000/2. sz. 65-70. o.

tárgyaláson a védelem által előterjesztett indítványok tekintetében is.³⁵³ A szerény aktivitás részben azt jelenti, hogy azokban az esetekben, amikor nem kötelező a védői részvétel, akkor nincs jelen, de jelenléte esetén sem gyakori az indítványtétel, és az aktív kérdésfeltevés.³⁵⁴

5.1.3. A bírói befolyás a tárgyaláson

Abból következően, hogy a bíró az elsődleges kérdező a tárgyaláson, sokszor a befolyásoló hatású kérdéseket éppen ő teszi fel a vádlottnak vagy a tanúnak. Erre a leggyakoribb példa a vizsgált ügyekben a tárgyalási és nyomozási vallomások ellentmondásakor feltett rutinszerű bírói kérdés, mely szerint „Akkor jobban emlékezett-e?”

A bírót azonban nem illik, vagy nem érdemes figyelmeztetni és félbeszakítani azzal, hogy tegye fel máshogy a kérdését, mert az meg nem engedett befolyást tartalmaz, és egyben tiltsa meg a saját kérdésére a válaszadást. Általában az indítványok megtételére is csak a bírói kérdések feltétele és megválaszolása után volna lehetőség.

Fenyvesi az illegitim erőszak körébe sorolja a túlságosan autoriter, faggatózó jellegű bírói pervezetést és kihallgatást, így pld. ha a vallomást megtagadó terheltet ennek okairól kezdi faggatni, majd érdemi kérdésekkel bombázza.³⁵⁵

A kutatás során erre példa az a büntetőügy, amit a Debreceni Ítéltábla részben azért helyezett hatályon kívül, mert a vádlottak kihallgatása nem a törvénynek megfelelően történt. A vádlott a jegyzőkönyv tanúsága szerint úgy nyilatkozott, hogy nem kíván vallomást tenni, és „ha nem muszáj, nem teszek vallomást”, azonban ez nem akadályozta meg a bírói tanács elnökét, hogy a kérdéseit feltegye.³⁵⁶

³⁵³ Kiss A. (1991): A védő szerepe a büntetőeljárásban. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XVIII. Közzéteszi: Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, BM Kiadó, Budapest, 277-306. o.

³⁵⁴ Tóth M. (1989): im. 350. o.; Fenyvesi Cs. (2001): im. 6-12. o.

³⁵⁵ Fenyvesi Cs. (2003): Erőszak a büntetőeljárásban. A másodlagos viktimizáció alanyai. Belügyi Szemle, 2003/2-3. sz. 205-213. o.

³⁵⁶ Hajdú Bihar Megyei Bíróság B. 343/2006/6; Debreceni Ítéltábla Bf. II. 603/2006/4

A tárgyalás pszichés következményeként minden esetben számolni kell azzal, hogy a szorongások és a félelmek feszültté teszik a vallomástevőt, növelve ezzel a befolyásolhatóságát.

A félelem olyan veszélyeztetettségi érzés, amelynek konkrét kiváltó oka, tárgya van. Az egyén tehát tudatában van annak, hogy mitől fél. Ebből a szempontból a félelem két fajtáját különíthetjük el. Az első a reális-, a második az irreális félelmek csoportja. Bírósági tárgyaláson való megjelenés, illetőleg a büntetőeljárás egy reális félelmet jelent, olyan félelmet, amely az egyén számára objektív veszélyhelyzet jelenlétét jelzi. A reális félelmeknek igen nagy a biológiai jelentősége, hiszen arra készítik az egyént, hogy elkerülje az őt veszélyeztető helyzeteket, tehát ebből a szempontból biztosítják a környezethez való alkalmazkodást. Az irreális félelmeknél inadekvát félelmi reakciók vannak, amelyek egy helyzethez vagy tárgyhoz anélkül kapcsolódnak, hogy az objektív veszélyt jelentene (pld. fóbiák, tériszony, ártalmatlan állatoktól való irtózás). Ez a reális félelem lesz még konkrétabb akkor, amikor a tárgyaláson is kiszolgáltatott helyzetbe kerül a terhelt vagy a tanú.

Az ülnökök, a vád és a védelem passzivitása folytán a tárgyalás alatt általában leszűkül a kommunikáció a bíró és a vádlott, illetve a tanúk párbeszédére, amit természetesen a bíró ural, hiszen ő kérdez.

Az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről Szóló Európai Egyezmény 6. cikke biztosítja mindenkinek azt a jogot, hogy büntetőügyében törvény által felállított független és pártatlan bíróság ítélkezzen. A pártatlanság követelménye mindenekelőtt a bíró szubjektív hozzáállására vonatkozik.

A személyes meggyőződés, a bíró ellenséges vagy elfogult hozzáállásának a bizonyítása azonban korántsem könnyű, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a strassbourgi szervek a pártatlanságot vélelmezik, a vélelmet a panaszosnak kell megdöntenie. A szubjektív hozzáállás igazolása rendkívül

nehéz, ezért a strassbourgi esetjogból inkább csak azt lehet megtudni, hogy melyek azok a bírói nyilatkozatok, megnyilvánulások, amelyek nem alapozhatják meg az érintett bizalmatlanságát.

A fél indítványainak elutasítása, a büntetés súlyosítása, az eljárás vontatott lefolytatása olyan körülmények, amelyek önmagukban nem indokolhatják a panaszos kételyeit a bíró pártatlansága felől.³⁵⁷

A bíró által feltett kérdések jól jelezhetik az esetlegesen elfogult hozzáállást, ezért érdemes ezzel a problémával is foglalkozni.

Bíróságokon gyakran előfordul, hogy a nyomozás során már kihallgatott tanú látszólag minden lényeges körülményről beszámolt és csak eljárásjogi, formális perviteli okokból kell a tanút meghallgatni. Ilyenkor a tanú és a terhelt vallomása iránti érdeklődés hiánya azt eredményezi, hogy az elveszíti az érdeklődését a kihallgatás iránt, és ez negatívan tükröződik a kihallgatás eredményén. Lényeges ezért, hogy a bírónak a vallomás iránt megnyilvánuló figyelme és érdeklődése lehetőleg egyenletesen fennálljon, így jobb eséllyel jut újabb információkhoz is.

A Hajdú Bihar Megyei Bíróság előtt, majd a Debreceni Ítéletábrán folyamatban volt büntetőügyben a megyei bírósági ítélet hatályon kívül helyezésének fő oka az volt, hogy az egész bírósági eljárás a nyomozás által perrendszerűen dokumentált bizonyítási anyag formális ismertetésében merült ki. A bíróság részéről az események lefolyására irányulóan lényegében nem hangzottak el érdemben kérdések. A tanács elnöke a vádlottak nyomozási vallomásának felolvasásával kezdte a tárgyalást, amely ellentétes az új büntetőeljárás törvény által kialakítandónak tartott bírói gyakorlattal. A bíróság feladata nem kizárólag a nyomozás során tett vallomások felolvasása, hanem különösen a közvetlenség elve, valamint az ártatlanság vélelmének szem előtt tartásával érdemi kihallgatást kell tartani, ahol természetesen a korábbi vallomáshoz képest ellentétek felmerülésekor, vagy nem megfelelően

³⁵⁷ Bárd K. (1998): A pártatlan bírósághoz való jog az Európai Emberi Jogi Egyezményben és a Büntető Igazságszolgáltatás rendszere. In.: Gönczöl K. (szerk.) Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára Magyar Kriminológiai Társaság, 34-41. o.

tisztázható körülményeknél a nyomozási vallomás ismertetését sem mellőzheti. A Be. 291. § (5) bekezdése kategorikus szabályt ír elő arra, hogy a vádlott korábbi vallomása részeinek ismertetésére csak akkor kerülhet sor, ha az ismertetésben foglalt tényekre és körülményekre a vádlotthoz kérdést intéztek, illetve a vádlott e tényekre és körülményekre a tárgyaláson vallomást tett. Az elsőfokú bíróság eljárása ezzel a szabállyal teljesen ellentétes volt. A tanúvallomásoknál is figyelemmel kell lenni arra, hogy a bizonyítás elsődlegesen a bírósági tárgyaláson folyik és amely vallomások esetében sem tekinthető a nyomozási vallomások formális megismétlésének. Éppen ezért nem lehet aggály nélkül elfogadni azon tanú nyilatkozatát sem, aki a figyelmeztetést követően azt állítja, hogy ő már nem emlékszik vissza, majd a bíróság az érdeklődés hiánya és kérdések feltevése nélkül felolvassa a nyomozási vallomását.³⁵⁸

A bírói tárgyalás és pervezetői monopóliumhoz kapcsolódó befolyás viszont sokszor jól lemérhető abból, hogy a kötelezően elmondandó figyelmeztetéseket sem egyformán alkalmazzák a bíróságok. A figyelmeztetések értelmének megmagyarázásakor elhangozhat olyan, ami befolyásoló erejű lehet. Ezeket a kísérő magyarázatokat nem tartalmazzák a jegyzőkönyvek, de jellemző egy-egy bíró tárgyalta ügyeire az, hogy a vádlottak hasonló választ adnak a hallgatás jogára történő kioktatásra, így vagy ténylegesen élnek a hallgatás jogával, vagy ismét elmondják az eseményeket, vagy csak kérdésekre válaszolnak. Nem zárható ki a bírói befolyás abban az esetben sem, ha a nyomozás során terhelő vallomást tevő hozzátartozó tanút próbálja rávenni arra, hogy a bírósági eljárásban is tegyen vallomást, hiszen ennek hiányában lényegesen megnehezedik a megalapozott tényállás megállapításának a lehetősége.

Azt a tényt, hogy a bíró, illetőleg a bírói tanács tagjai is nyitottak a befolyásolás különböző zavaró hatásaira, a büntetőeljárás törvény is tényként

³⁵⁸ Hajdú Bihar Megyei Bíróság 5. B. 310/2006/9; Debreceni Ítéltábla Bf. II. 137/2007

kezeli néhány esetben. A megalapozatlanság miatti megismételt eljárásban ugyanaz a bíró már nem járhat el ismételten. Emellett a másodfokú bíróság maga is elrendelheti, hogy az ügyet az elsőfokú bíróság más tanácsa, vagy kivételesen más bíróság tárgyalja. (Be. 21. § (3) bekezdés c) pontja; Be. 378. § (2) bekezdés)

E rendelkezésnek az az alapja, hogy az ügyben korábban már bizonyos álláspontot elfoglalt bíraktól egyes esetekben nem várható, hogy a másodfokú iránymutatásnak megfelelő és az eredeti felfogásuktól eltérő ténybeli és jogi álláspontra helyezkedjenek és annak alapján megnyugtató, új döntést hozzanak.³⁵⁹

Meg tudom erősíteni Bócz azon megállapítását, hogy a bírónak a gyakorlatban „az a jó”, ha a kihallgatott mindazt elmondja, amit a nyomozási kihallgatási jegyzőkönyve tartalmaz. Ha ellentét mutatkozik, ennek okát tisztázni kell, és a nyomozási vallomás felé könnyű utat enged az a rutinszerű kérdés, hogy „akkor jobban emlékezett-e”. Ha valaki mégis kitart a tárgyaláson tett vallomása mellett, rendszerint ki kell oktatni, hogy ezzel a nyomozót vádolja bűncselekmény elkövetésével, és a hamis vádnak is következményei lehetnek. Ez a gyakorlat nem vesz tudomást az emberi emlékezet felejtésre, módosulásra vonatkozó törvényszerűségeiről.

Bócz arra is felhívja a figyelmet, hogy azokban az ügyekben, ahol az ügyész nincs jelen a tárgyaláson, a Be. 342. § (2) bekezdés alapján a vádat az ügyész helyett a bíró ismerteti, és szükségszerűen ő teszi fel azokat a kérdéseket is, amelyeket az ügyésznek kellene, hiszen a bírói és ügyészi szerep összeegyeztethetetlen.³⁶⁰

A védő jelenléte sem mindig kötelező a tárgyaláson, így szükségszerűen következik az, hogy nem fog pártatlannak látszani, és ahelyett, hogy arra ügyelne, hogy a Be. 290. és 293. §-ai alapján ne tegyenek fel a felek befolyásoló kérdést, ezt sokszor a bíró teszi fel.

³⁵⁹ Holé K. - Kadlót E.(szerk) - Kardos S. (2007): im. 378. § magyarázata

³⁶⁰ Bócz E. (2005): A Be. újabb novellája elé. Magyar Jog, 2005/12. sz. 712-722. o.

Igen gyakori vélekedés az, hogy sokszor a roma vádlottak jobban bíznak a bíróban, mint saját ügyvédjükben.³⁶¹ Ez a bizalom oda is vezethet, hogy a bíró esetleges tudatos, vagy nem tudatos befolyásának is jobban engedelmeskednek.

Németországban egy Szövetségi Alkotmánybírósági döntés szerint a befolyást még a kihallgatással kapcsolatos kitanítás sem tudja jelentős mértékben megváltoztatni. „Az általában jogtudatlan tanú esetében rendszerint még a hibátlan kitanítás sem eredményezi azt, hogy a tanú kijelentéseinek magára vonatkozó jogi következményeit biztosan átlássa, és az információk megtagadására vonatkozó joga tartalmát és határait tisztán felismerje.”³⁶² A német alkotmánybíróság ezen megállapításával maradéktalanul egyetértek. A hatóság, így a bíró részéről megvalósuló befolyás ezt maradéktalanul ki is használja, amikor azt szeretné elérni, hogy a kihallgatott tegyen, vagy ne tegyen vallomást.

Az angolszász eljárásban általában természetesnek veszik a felek azt, hogy a hivatásos bíró – és a laikus bírák is – passzívan szemléli az eseményeket, s legfeljebb a vád vagy védelem tiltakozása esetén tilt meg kérdést vagy választ.³⁶³ A hazai joggyakorlatban ez annyira ritkán fordul elő, hogy a hivatkozott példából kiindulva azt a védelem nem is mindig tudja megfelelő természetességgel fogadni, mint más pervezetői feladat ellátását.

5.1.4. A tárgyaláson tiltott módon feltett kérdések jogi megítélése a büntetőeljárásról szóló törvényben, és a helyes pervezetés

A Be. kétféle módon szabályozza a bizonyítékok jogellenességét. Egyrészt tartalmaz egy generálklauzulát a Be. 78. § (4) bekezdése, amely szerint

³⁶¹ Vinnai E. (2000): im. 65-70. o.

³⁶² Schmitz (1978): im. 172. o.

³⁶³ Fenyvesi Cs. - Herke Cs. - Tremmel F. (2004): Új magyar büntetőeljárás. Szerk.: Tremmel Flórián, Dialóg Campus Kiadó, Budapest Pécs, 466. o.

bűncselekmény útján, más tiltott módon, vagy a résztvevők eljárásjogainak lényeges korlátozásával nem lehet bizonyítékot szerezni, illetőleg az ilyen bizonyítás eredményéből származó adat nem használható fel.

Másrészt a Be. tartalmaz rendelkezéseket egyes bizonyítékokkal kapcsolatosan is a jogellenesség vonatkozásában.

A Be. 290. § (2) bekezdés írja elő azt, hogy a tanács elnökének gondoskodni kell arról, hogy a kérdezés módja a vádlott emberi méltóságát ne sértse.

A Be. 290. § (3) bekezdése alapján, ha a kérdés a vádlott befolyásolására alkalmas, illetőleg a választ magában foglalja, az nem az ügyre tartozik, arra illetéktelen személy tette fel, a tárgyalás tekintélyét sérti, vagy az ismételten ugyanarra a tényre irányul, a tanács elnöke a kérdésre a feleletet megtiltja. A Be. 293. § (2) bekezdése a tanú kihallgatására írja elő ugyanezen szabályokat.

Nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a Be. arra az esetre, ha a tanács elnöke elmulasztja ezen kötelezettségeit, így azokat a Be. 78. § (4) bekezdésével összhangban lehet értelmezni.

A bizonyíték jogellenes megszerzése nem jelenti, hogy az ilyen bizonyíték semmilyen körülmények között sem használható fel.³⁶⁴

Ilyen esetben – ha ez lehetséges – az adott bizonyítási cselekményt a rá vonatkozó garanciális szabályok betartásával meg kellene ismételni, azonban a befolyás természete miatt az nem biztos, hogy közelebb visz az igazság megállapításához. Igen nehézkes a Be. 78. § (4) bekezdés alapján – mint tiltott módon megszerzett bizonyítékot – kizárni a bizonyítékok értékelése köréből a befolyásoló kérdésre adott vallomást, mert ahhoz a pontos kérdést, és elhangzásának körülményeit is ismerni kellene, ami utólag nem biztos, hogy rekonstruálható.

Éppen ezért véleményem szerint a konkrét ügyben lehet eldönteni azt, hogy az adott befolyásoló kérdés kapcsán helyrehozható-e a jogellenesség vagy nem, mert az már olyan bizonyítási tilalomnak minősül, hogy a tényállás teljesen megalapozatlannak tekinthető.

³⁶⁴ Herke Cs. (2007): Büntető eljárásjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 72. o.

A nehézséget az is okozza, hogy ha a jegyzőkönyv nem tartalmazza a kérdést, lehetetlen utólag eldönteni annak tilalmazott voltát.

Végső soron nem zárható ki a Be. 375. §-a alapján történő hatályon kívül helyezés sem a bizonyítás törvényességére vonatkozó szabályok megsértése miatt. A befolyásolás hatása azonban tovább élhet a megismételt eljárásban is, különösen, ha a vallomást tevő már nem az eseményekre, hanem a korábbi válaszára próbál meg visszaemlékezni.

A büntetőeljárásnak középponti része a bírósági tárgyalás, ahol az eljárási cselekményeket az eljárási alapelvek maradéktalan érvényesülése mellett végzik az eljárás alanyai.

Az eljárási törvényben a tárgyalás vezetésével kapcsolatos rendelkezések csak bizonyos részükben konkrét jellegűek, így pld. a felsorolás a tanács elnöke által tiltható kérdésfeltevésekről. Másrészük ugyanakkor általános természetű, pld. ügyelni kell a törvényi rendelkezések megtartására. E körben tehát jó értelemben vett keretszabályokkal van dolgunk, amelyeket a konkrét ügyek sajátosságai által megkívánt tartalommal kell kitölteni.

Az aránylag csekély számú törvényi rendelkezések talaján a célszerű intézkedések megválasztása a tárgyalásvezetés feladata. A hazai joggyakorlatban is kialakultak az elmúlt évek, évtizedek jogszabályi változásai mellett is a tárgyalásvezetésnek olyan konstansnak mondható módszerei, amelyek a bűnügyek többségében alkalmazhatók.

A tárgyalás vezetésén a tárgyaláson végzendő, illetőleg végezhető eljárási cselekmények irányítására vonatkozó és a bűnügy törvényes, alapos, igazságos, érdemi elbírálását elősegítő elnöki intézkedések, határozatok összességét értjük. Ezek nagy részét nevezhetjük pervezető végzéseknek is, melyeket indokolni nem kell, s amelyekhez jogerő nem, hanem csak úgynevezett kötőerő fűződik, azaz bármikor megváltoztathatók.

A tárgyalás vezetésének közvetlen, relatíve önálló célja a tárgyalás zökkenőmentes lebonyolítása, aminek rendeltetése a törvényes, megalapozott és igazságos döntés hozatala a büntetőjogi felelősség kérdésében.

A tanács elnöke gondoskodik arról, hogy az eljárásban résztvevő személyek jogukat gyakorolhassák, ezekre figyelmüket felhívja. (Be. 244. § (1) bekezdés)

Azt a kérdést, hogy az eljárás melyik résztvevője mikor és milyen módon élhet észrevételezési, indítványozási jogával, a törvény nyilvánvalóan nem szabályozhatja, és éppen ezeknek az eseteknek a megválasztása az elnök egyik legfontosabb feladata.³⁶⁵

A prejudikálást kerülnie kell a tárgyalásvezetésnek. A befolyásoló kérdés megtiltása nem jelentheti azt, hogy mintegy eldönti a jogvitát a bíróság. Az ítélet előtt nem jelenthet állásfoglalást az ügyben a bíró részéről. Abban az esetben, ha az egyik fél nem kap bármikor indítványozási lehetőséget a másik fél, vagy annak védője, esetleg a bíró befolyásoló kérdésfeltevéseinek megtiltására, akkor az ilyen jogosultságnak utólag valószínűleg már semmi értelme nincsen.

A legjelentősebb tárgyalásvezetői teendőnek számít a vádlott, a tanú kihallgatása, a szakértő meghallgatása az elnök részéről. A feladatának sikeres teljesítése a kihallgatások pszichológiai vonatkozásainak alapos ismeretén kívül azon múlik, hogy az elnök maradéktalanul tisztában van-e a vádlott, a tanú, a szakértő eljárásjogi, közelebbről bizonyítási szerepével, jogosítványaival, kötelezettségeivel. Ezen pszichológiai vonatkozások alapos ismeretének lényegében nincsen hazai szakirodalma.

³⁶⁵ Cséka E. (1996): A büntető tárgyalás vezetéséről. In.: Tóth K. (szerk.): Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. JATE 1996. 61-71. o.

A kérdések tartalma, módja, sőt indokoltsága fölött az elnök a törvény rendelkezéseinek megfelelő felügyeletet köteles gyakorolni, ez alól a bíróság tagjai és az ügyész sem kivétel, ami azt is jelenti, hogy az ügyész esetleges befolyásoló kérdéseit sem engedheti megválaszolni.

Az ügyvel nem függ össze az a kérdés, amely a vád tárgyán, illetőleg a bíróság szerint a vádnál súlyosabban minősülő bűncselekmény tényállásán kívül esik és ezek jogi megítélése szempontjából is közömbös körülményt érint.

Abban, hogy a feltett kérdés ilyen jellegű-e, kizárólag az elnök dönt, itt vitának nincs helye.

Mindemellett az elnök részéről szükséges a megfontolt állásfoglalás. A tiltás indokolt, ha a kérdéssel kezdett mondat befejezése után is nyilvánvaló, hogy a kérdés irreleváns körülményre vonatkozik, de itt is ügyelni kell arra, hogy az elnöknek a kérdést megtiltó intézkedése ne jelentsen prejudikálást. A tárgyalás tekintélyének megóvása az elnök általános kötelezettsége. A tárgyalás tekintélyét sértő kérdés tilalma *lex specialis*, amelynek az elnök köteles érvényt szerezni. Ide tartoznak a durva, ízléstelen, avagy komolytalan, tréfálkozó hangnemben feltett kérdések.

A tárgyalásvezetés törvényben rögzített és a joggyakorlatban elvégzendő feladatainak mikénti teljesítésében kifejeződik a tárgyalásvezetés egész „stílusa”.

Ez utóbbiban benne van mindaz, amit a tanács elnöke a tárgyalás törvényességének, tekintélyének megóvása, az ügy helyes, érdemi elbírálásának elősegítése érdekében tesz.³⁶⁶

A tárgyalási stílushoz és kérdésfeltevési módszerhez kapcsolódik a befolyásoló kérdések tilalma is, ami összefüggésben van az ártatlanság vélelmével. Ebben is tükröződik a vádlottal szembeni magatartása a

³⁶⁶ Cséka E. (1996): im. 61-71. o.

pervezetésnek. Az ártatlanság véelme nem csupán egy elvi megkötés, hanem percről percre érvényesülő pervezetési gyakorlat, amelynek szavakban és gesztusokban is kifejezésre kell jutnia.³⁶⁷

5.2. Kihallgatás és kérdezés a tárgyaláson

5.2.1. Kérdezési technika és befolyásolás a tárgyaláson

A kérdezési technikával kapcsolatos ismeretek és meghatározott kérdéstípusok különböző hatásai a kihallgatást végző alapismereteihez kell hogy tartozzanak. Ennek hiányában a Be.-nek a kérdések feltevésére vonatkozó szabályait sem fogja megfelelően alkalmazni.

A gyakorlott befolyásolók sokkal többet kérdeznek, mint a gyakorlatlanok, és sokkal jobban figyelnek a válaszokra is. A kérdezés viszont meghatározza a választ is.³⁶⁸ Ez igaz lehet az élet minden területén, így a tárgyalóteremben is.

A bírósági eljárásban alkalmazható kérdezési technikák, kérdéstípusok szabályai, törvényszerűségei lényegében kidolgozatlanok a tudományos jogi irodalomban. A kriminalisztikai irodalomban kidolgozott tételek ugyanis nem alkalmazhatóak maradéktalanul a bírósági eljárásban.

A nyomozás során elfogadott egyes kommunikációs technikák, amelyek részben a szorosán vett kihallgatás előtti ún. kötetlen beszélgetés vagy exploráció idejére esnek, a tárgyaláson már fel sem merülhetnek.³⁶⁹ A bírónak nincs alkalma megismerni a kihallgatottat, mielőtt rögzíteni kezdené a vallomását.

Azt is szükséges megjegyezni, hogy a legtöbb kriminalisztikai kézikönyv a kérdésre helyezi a hangsúlyt annak ellenére, hogy számtalan tudományos igényű vizsgálat kimutatta, hogy egyes kérdések elferdíthetik mind a válaszokat, mind a későbbi emlékezetet. A kérdezéses meghallgatás teljesebb lehet, de kevésbé pontos. Éppen ezért sokak szerint a hallgatás a legjobb

³⁶⁷ Kabódi Cs. (1984): Igazságszolgáltatás-szolgáltatás? Jogtudományi Közlöny, 1984/3. sz. 146-151. o.

³⁶⁸ Rogers, J. (2000): Befolyásolási képesség. Scolar Kiadó, (fordította Borbás A.) 48. o.

³⁶⁹ Mikolay S. (1995): Kommunikációs technikák a kihallgatáson. Belügyi Szemle, 7-8. sz. 54-62. o.

módszer arra, hogy a legtöbb pontos információhoz hozzájussunk a kihallgatások során. A bírósági eljárások azonban nem teszik lehetővé, hogy egy kényelmes tempóban haladjon az ügy, így a kihallgatottak kérdés nélküli beszéltetését célzott kérdésekkel kell kombinálni.

A legtöbb büntetőügyben nem is létezik a klasszikus értelemben vett szabad beszéltetése a tanúnak, mert egyszerűen nincsen rá idő. A tanúknál ez természetesen óhatatlanul információvesztéshez vezet, és a rendszeres félbeszakítás egy várakozást is kialakít a tanúban az újabb megszakításra, és megpróbál minél tömörebben fogalmazni.

Ha bíró az ügyben lelkiismeretesen felkészült, akkor már a történekről előre kialakított véleményét fogják a kérdései tükrözni. A kérdései befolyásoló hatását csak úgy tudja csökkenteni, ha időt hagy arra, hogy összefüggően elmondja az eseményeket a kérdezett személy.

Az egyediség miatt természetesen nem lehet általános, minden kihallgatottra igaz kihallgatási taktikát meghatározni és ugyanez igaz a vallomások értékelésére is.

Csak a legáltalánosabb pszichés folyamatok lesznek érvényesek minden emberre (pld. az emlékezésnek, gondolkodásnak, érzelmi életnek stb. az alaptörvényei), de az egyénre jellemző egyedi sajátosságokat (gondolat tartalmait, konkrét érzelmeit, szerelmeit, erkölcsét, ízlését) nem lehet érvényesnek tekinteni más emberekre.

A vallomásfelvétel egyértelműen emberek közötti kapcsolatot jelent. Ezért hordozza az interperszonális viszonyok összes pszichológiai törvényszerűségeit. Itt kölcsönös tevékenységről és információáramlásról van szó. A vallomástevő informálja a kihallgatót az általa észleltekről, míg a hatóság tagja a vallomástevőt a büntetőeljárás jogairól. Nem elegendő a büntetőeljárás szempontjából, ha a kihallgató felteszi a kérdéseit és közli utasításait, előírásait, hanem olyan kapcsolatot kell kialakítani, olyan pszichés hatást kell elérni, hogy a megfelelő eredményt érje el. Más és más a kapcsolat

természete egy nyomozás során lefolytatott kihallgatásnak és a bírósági eljárás kikérdezésének. Az utóbbiban nem alkalmazhatóak pld. azok a javaslatok, amelyek a kihallgató öltözködésére adnak útmutatásokat, vagy a különböző „barátkozási praktikák” sem.

A bírósági kihallgatás rendszerint általános kérdésekkel kezdődik, amelynek része a személyazonosság ellenőrzése, illetőleg azoknak az adatoknak a tisztázása, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a tanú vallomásának értékeléséhez (pld. az érdekeltsége). Ezután általában a tanú összefüggő előadása jön, majd a bíróság elnöke és tagjai, majd a résztvevő felek intéznek további kérdéseket.

A bűncselekmény elkövetését, a vádlott bűnösségét elsősorban a vádnak kell bizonyítani, ennek megtörténtéig felesleges a védelem kérdéseit meghallgatni garanciális okokból.

Az adott eset által meghatározott keretben fel kell tárnunk azokat a tényezőket, amelyek a megismerési folyamatot a konkrét esetben befolyásolhatják. A szubjektív tényezők (8. §) nagyon sok esetben igen nehezen tárhatók fel és nehezen bizonyíthatók. Az egyik leggyakoribb eszköz magának a tanúnak az ilyen irányú nyilatkozata. Arra azonban nem minden esetben kerül sor, hogy a tanú őszintén feltárja azt a szubjektív okot, amely őt a vallomástételben befolyásolhatja, ezért a kihallgatás kezdetén arra kell már törekedni, hogy a bíró feltárja azokat a személyi kapcsolatokat (ismeretség, barátság, rokonság, lakásviszonyok, foglalkozás, egyéb kapcsolatok), amelyek őt a büntető perben szereplő személyekhez, elsősorban a terhelthez vagy a sértetthez fűzik.

A tanú a releváns tényekről elméletileg összefüggő előadást tesz. Az élőszóval történő előadás azért lényeges, mert minden kérdés szükségképpen torzít. A kérdések nélkül spontán, összefüggően elmondott tudomáskijelentés tehát ebben a vonatkozásban zavartalan. A kérdés viszont megsegíti a tanút

abban, hogy a vallomásából kifelejtett részeket pótolja, olyan részokról is valljon, amelyekre az előadásában eredetileg nem tért ki, illetőleg a tudatosan elhallgatott ismeretei tekintetében is nyilatkozzon.

A kikérdezésnek elsősorban arra kell irányulnia, hogy a tanú emlékezetét kiegészítse. A kérdés ugyanis feltétlenül ingert jelent, amely a tanú emlékezési tevékenységét elősegíti, de annak nem szabad rávezető jellegűvé, a feleletet magában foglalóvá vagy éppen szuggesztívóvá válnia, amellyel a kihallgató a maga meggyőződését a tanúra rá akarja erőltetni. Fontos megkülönböztetni a tanú önkéntesen tett vallomását és a többé-kevésbé szorongató kérdésekre adott válaszát, mert ez ellenőrzési lehetőséget ad a vallomás értékelésénél. Igen nehéz úgy kérdezni, hogy ezáltal a kérdező valamiképpen el ne árulná véleményét. Fokozottan kell figyelnie arra, hogy a kérdezés ténylegesen csak az emlékeidézést könnyítse meg, de ne vigyen át erőszakosan a tanú tudatába olyan adatokat, amelyek onnan már valóban véglegesen kiestek. Tilos a rávezető kérdések feltétele, amelyeknél magában a kérdésben van a felelet is. Rávezető kérdések felismerése, elhatárolása a gyakorlatban sokszor nehéz, annak elbírálásánál a tárgyalást vezető bírónak sok szempontra kell figyelemmel lennie.

A bíróság által feltett kérdések után a vád és a védelem is intézhet a tanúhoz kérdéseket. Az elnök a feltett kérdésre való válaszadást megtilthatja. Ez elvileg biztosítja a kérdezéssel járó előnyöket anélkül, hogy a tanúvallomás tartalmát bizonytalanná tenné vagy hitelt érdemlőségét gyengítené. A kérdezés hátránya lehet a rávezető, szuggesztív, megzavaró, ködösítő stb. kérdések feltétele. A kérdések korlátozásában természetesen arra is figyelni kell, hogy az ügy felderítése érdekében szükséges részletkérdések tisztázásának elmulasztása az ítélet megalapozatlanságát is eredményezheti.

Legnagyobb a befolyásolás lehetősége és veszélye a tanúhoz a per többi alanya által feltehető kérdésekkel kapcsolatban van. Az ügy kimenetelében

érdekelt felek esetleg kérdéseikkel szándékosan vagy akaratlanul is befolyásolhatják a tanút. A bírói kikérdezésnél jóval túlmenőbb befolyásolási motívumok és lehetőségek állnak fenn, ezért szükséges a kétféle kérdezést egymástól elválasztani. A tanúvallomás mérlegelésénél mindig azt is el kell dönteni, hogy mit mondott a tanú önként és mit kérdések alapján. „A kérdésre adott felelet értékelésénél utóbb nagyon célszerű volna magát a feltett kérdést is ismerni, ez azonban gyakorlatilag a bírói szakban igen ritka esetben megvalósítható követelmény.”³⁷⁰

A kikérdezés alkalmas lehet arra, hogy a tanúnak a szerzett tudomásáról tett kijelentése az eredeti tudomást megváltoztatottan közölje. A legnehezebb gyakorlati kérdés ezzel kapcsolatban magának a kérdésnek a megszővegezése, hogy a kikérdezés a tanú tudatának feltárására, a felelevenítés megsegítésére irányuljon, és ne adjon módot arra, hogy a kikérdező akaratát, azt hogy ő mit akar a tanútól hallani, átvigye a tanúra, és a tanú vallomását ennek az akaratnak megfelelően, esetleg az eredeti tudattartalomtól eltérően nyilatkoztassa ki.

Mindazok az előnyök és aggályok, amelyek a bíróságnak a tanúhoz intézett és a tanú eredetileg szerzett tudomásának részletesebb, pontosabb feltárását célzó kérdésekkel függnék össze, fokozottabb mértékben állnak a tanúhoz az ügyész, illetőleg a tárgyaláson részt vevő személyek által feltett kérdésekkel kapcsolatban. Bizonyos mértékben maga a kérdés ténye is befolyásolhatja a tanút. Ez a befolyás kezdve az egészen ártalmatlan, szinte észre sem vehető módtól, egészen a zavarba hozó, megfélemlítő, rávezető, tehát jelentékeny mértékben befolyásoló kérdésekkel bezáróan, bárhogy jelentkezhessen. A kérdezési tevékenységnek döntő jelentősége van a tanú nyilatkozattételére azokban a rendszerekben, amelyekben csak a keresztkérdés formájában hallgatják ki a tanút, de nagy befolyása van a tanúkihallgatás eredményére a

³⁷⁰ Nagy L. (1966): im. 304-334. o.

kérdezési módszerek azokban a rendszerekben is, amelyekben előszóval, szabadon történő előadás az elsődleges megnyilatkoztatási forma.

A befolyásolás veszélye a felek által feltett kérdéseknél nagyobb, mint a bíróság részéről történő kikérdezés esetében. Az eredetileg szerzett tudomásának feltárása szempontjából rendkívül fontosak azok az eljárási szabályok, amelyek a felek részéről történt kikérdezés tárgyilagosságát biztosítják. Ezek az eljárási szabályok garanciális jellegűek. Céljuk egyrészt annak biztosítása, hogy a jogok gyakorlása ténylegesen csak a megadott törvényi kereteken belül történhessen, másrészt ne irányuljon a vallomás olyan befolyásolására, amely végeredményben az objektív igazság megállapítását veszélyezteti.

5.2.2. Kérdéstípusok a tárgyaláson

A kutatásom kiterjedt a kérdéstípusok vizsgálatára is. Ebben az esetben a jegyzőkönyvekre nem nagyon támaszkodhattam, mert azok a kérdéseket nem rögzítik, de a tárgyalásvezetéssel, kihallgatással, tárgyaláson előadó vagy szavazó bírókénti jelenléttel, valamint bíró, ügyvéd, ügyész és szakértő kollegákkal történt konzultálás után rögzíthetem az eredményeket.

A kérdő mondat – a beszélő egyéni indítékai felől nézve – az akarati és értelmi tevékenység kifejező eszköze. A tudás bizonytalansága és kielégítésének vágya hozza létre, de van benne felszólító mozzanat is, mert feleletadásra hívja fel a másik személyt. „Több kevesebb érzelem is kíséri, elsősorban a kíváncsiság logikai érzelmé. Így lelki indítékait tekintve a kérdő mondat a legbonyolultabb mondatfajta.”³⁷¹ A vallomástevő részéről az a rendeltetése, hogy kielégítse a kérdező tudásvágyát, azaz feleletet adjon.

Amennyiben a vallomástevő részéről egy elvi készség áll rendelkezésre a kérdések helyes és őszinte megválaszolására, megfelelő kérdéstípusok

³⁷¹ Tompa J. (szerk.) (1962): A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan II. kötet. Mondattan. Akadémiai kiadó, Budapest, 37. o.

használatával jó eredményeket lehet elérni. Természetesen különféleképpen fogalmazott kérdésekre nem lehet pontosan ugyanazokat a válaszokat várni, mert ez csak akkor volna lehetséges, ha a vallomástevő „betanulta” a vallomását.³⁷² A kihallgatás folyamatában meghatározó szerepet játszanak a kérdezés különböző módjai, hiszen azok az egész vallomást befolyásolhatják. Jelentős különbséget eredményez az, hogy olyan kérdés hangzik-e el, amelyre a kihallgatott csak a felkínált választási lehetőségek közül választhat, vagy felkínálja a kérdező, hogy magától válaszoljon.

Amikor kérdezőnk, nem csak információt akarunk kapni, hanem egyúttal közlünk is valamit, pld. arról, hogy mit gondolunk, mit várunk el másoktól. A kérdezővel irányítunk és vezetünk. Ez minden kérdezőre igaz, függetlenül a tartalmától, illetve attól, hogy milyen a kérdő mondat nyelvtani szerkezete. A kérdés implicit módon mindig egy sor feltételezést és feltevést tartalmaz, amelyek fölött a résztvevők – mind a kérdező, mind a kérdezett – nem mindig rendelkeznek szabadon.³⁷³

A kérdéseket különböző kategóriák alapján lehet megkülönböztetni. Hasznos lehet a különböző kérdésformákkal tisztában lenni és tudatosan alkalmazni, illetőleg a bíró részéről tudatosan közbeavatkozni, ha az tiltott kérdésnek minősül. A dolgozatomban a tárgyalóteremben leggyakrabban elhangzó kérdéstípusokat veszem sorra, figyelemmel a Be. kérdésfeltevésre irányadó szabályaira.

A kérdő mondatoknak általában két fő típusát különböztetjük meg, az eldöntendő és a kiegészítendő kérdéseket. Formális kritériumok alapján azonban négy fő kérdéstípust kapunk.³⁷⁴ Ez a négy típus, az eldöntendő, a választó, a kiegészítendő és a nyitott kérdés.

³⁷² Seres A. (1968): A bírósági tanúkihallgatás taktikájáról. Jogtudományi Közlöny, 1968/1. sz. 39-47. o.

³⁷³ Lempp J. H. (2002): A helyes kérdezés módja. Pszichoterápia, 2002. december, 397-406. o.

³⁷⁴ Kiefer F. (1983): A kérdő mondat szemantikájáról és pragmatikájáról. In: Rácz E. – Szathmári I. (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből. Tankönyvkiadó, Budapest, 203-230. o.

5.2.2.1. Eldöntendő kérdés:

Eldöntendő kérdés esetén a kérdező valamire vonatkozólag egy határozott feltevésből indul ki, ez azonban kétségesnek látszik előtte, és a felelettől várja álláspontjának megerősítését vagy elvetését. A válaszolónak két lehetőség közül kell választania.

Az eldöntendő kérdés az állítás és a tagadás között van, állító vagy tagadó feleletet lehet rá adni. Olykor a beszélő álláspontja a teljes bizonytalanságtól eltér valamelyik irányban, és mintegy szuggerálja az igenlő vagy tagadó feleletet. Néha álláspontjának megerősítését várja a kérdező. „*Ugye ön örködött?*”

Azt is kifejezheti a kérdő mondat, hogy a kérdező méltatlannak találná álláspontja elvetését. „*Csak nem tagadja le az aláírását?*”

Olykor nem a kérdésessé tett mondatrész érvényének megerősítését várja a kérdező, hanem a kételyét fejezi ki, tehát azt, hogy inkább elutasító feleletet vár. „*Hát csakugyan a gyermeke volt az, aki betört a szomszéd házába?*”³⁷⁵

A kérdésfeltevéstől függ, hogy a válaszolónak módjában van-e a kérdésre igennel, vagy nemmel válaszolni, vagy kénytelen tartalmilag mélyebb érdemi választ adni. Azt kell általában eldönteni, hogy a kérdező a lehetséges választ eltalálta-e. A bírósági eljárásban is igaz az a kriminalisztika által kidolgozott szabály, hogy csak rendkívül egzakt tények tisztázása érdekében szabad úgy kérdezni, hogy igennel, vagy nemmel válaszolhasson. Minden más esetben az ilyen kérdésfeltevés hibás. Ilyen helyzetben a tanú csak jóváhagy, és a kihallgató teszi meg a vallomását. A válasznak kifejtő jellegűnek kell lennie, de ne maradjon ki belőle a határozott állásfoglalás.³⁷⁶

³⁷⁵ Tompa J. (szerk.) (1962): uo. 38. o.

³⁷⁶ Molnár J. (1999): im. 223. o.

Ennek a kérdéstípusnak nagy lehet a szuggesztív tartalma és hatása, ezért ajánlatos az ilyen kérdéseket már a nyomozás során szó szerint jegyzőkönyvezni, hogy a bíró a megfogalmazás szuggesztív hatását helyesen ítélje meg.

Az eldöntendő kérdéseknél gyakori, amikor a kérdés nem közömbös, hanem kifejezésre juttatja a preferenciáját. Ilyen esetben irányított kérdéstről beszélünk. Az olyan kérdéseknél, mint pl. „*Ön nem volt a moziban?*” „*Csak nem a sógoránál volt?*” Ezek a kérdések tagadást tartalmaznak, az elvárt válasz a tagadó válasz, az elvárással ellenkező választ *de-vel* kell bevezetni.³⁷⁷

5.2.2.2. Választó kérdés

A választó kérdés is egyfajta eldöntendő kérdés, azonban lényeges különbségek lehetnek közöttük. Sem az eldöntendő, sem a választó kérdésben nincs kérdőszó. A választó kérdéseknél a vallomástevőnek csak egy feleletet kell kiválasztania az előre megadottak, vagy jelzettek közül. Jellemző tulajdonsága a kérdésnek a vagy kötőszó jelenléte.

A választó kérdés – ellentétben az eldöntendő kérdéstől – nem lehet irányított, és az elvárt válasz fogalma nem játszik szerepet.

Példák a választó kérdésekre: „*Szorosan fogta a táskáját, vagy csak lazán lógott a karján?*” „*A kocsi színe piros volt vagy sárga volt?*” „*Volt-e ütésből eredő elszíneződés (monokli) az ismeretlen férfi arcán?*” Ezek a kérdések az emlékezés szempontjából kettős veszéllyel járnak, mert eleve befolyásolja a kikérdezett személyt, és az úgy érezheti, hogy látnia kellett a monoklit, és könnyen az a képzelet támadhat benne, hogy azt látta is. A másik veszély az, hogyha más feltűnő jelenséget is észlelt az ismeretlen férfin, csupán a monokli lehetőségére állítja be magát, még ha ilyen észlelése nem is volt, és elvesz a valóságos emlékképe, pld. az, hogy az ismeretlen férfi jobb kezén kötés volt.

³⁷⁷ Kiefer F. (1983): im. 203-230. o.

5.2.2.3. Kiegészítendő kérdés:

Ha a kihallgatott személynek egy komplex tényállásról szabad megfogalmazásban, összefüggő leírásban kell nyilatkoznia és emellett részletesen, pontosan és helyesen kell meghatározni a választ, akkor ezt a kérdéstípust kell alkalmazni. A válaszalmaz itt már nem kétértelmű, és nem is áll kijelentésekből. A válaszalmaz bár potenciálisan végtelen, azonban a konkrét beszédhelyzetben általában meghatározott számú elemet tartalmaz. Példa az eldöntendő kérdésre: „*Hová ment tegnap éjszaka?*”

Ezek a kérdések szuggesztiómentesek és nem tartalmaznak előre adott korlátokat. A kérdező valamit nem tud, és ez iránt érdeklődik kérdő névmással, vagy határozószóval.³⁷⁸

5.2.2.4. Nyitott kérdések

A kérdőszó jelenléte miatt a nyitott kérdések is kiegészítendő kérdések, amelyeket a logikai hagyományt követve nevezhetünk nyitott kérdéseknek.³⁷⁹

A nyitott kérdések jellemző tulajdonsága, hogy bennük vagy a miért kérdőszó szerepel, vagy pedig a mi, milyen, hogyan kérdőszó egyike. Az utóbbi esetben azonban a kérdő mondat nyitott voltához a kérdő mondat szerkezete is hozzájárul.

A nyitott kérdések teret hagynak a válasz megformálásához, és egész szöveggel válaszolhatunk rá. Például: „*Mit tud Kovács Gézáról?*”

Nyitott kérdések az önálló leírásokra vonatkozó kérdések. (Például azt kérdezi, hogy „*Mit csinált tegnap este?*”, ahelyett, hogy azt kérdezné, hogy „*Tegnap este otthon volt-e?*”), az okra, szándéokra irányuló kérdések (például „*Miért volt tegnap a Kossuth utcán?*”, „*Mi célból csinálta ezt vagy azt?*”), a további válaszok iránti kérdések („*Mi jut még az eszébe?*”), részletekre, pontosabb leírásokra irányuló kérdések (pld. „*Mit értsek ezalatt?*”)

³⁷⁸ Tompa J. (szerk.) (1962): im. 39. o.

³⁷⁹ Kiefer F. (1983): im. 203-230. o.

A kérdésben nincs felelet, a kérdező által javasolt döntési lehetőség, a felelet nincs korlátok közé szorítva.

Amennyire lehetséges, a kihallgatáson nyitott kérdéseket kell alkalmazni, de előfordulhat, hogy a vallomástevő szófukar, nyelvileg gyakorlatlan, vagy egyéb okból nem hajlandó a nyitott kérdésre válaszolni.

Bizonyos típusú eldöntendő kérdések összekapcsolhatóak kiegészítendő kérdésekkel. Az összekapcsolás csak olyan beszédhelyzetben lehetséges, amely nem mutatja világosan, hogy a kérdezőt az eldöntendő kérdésre csak az adott válasz érdekli.

A felsorolt négy fő kérdő mondat típusba minden kérdés beilleszthető, azonban tárgyalási tapasztalatok alapján szükségesnek tartok további önálló kérdéstípusokat is megkülönböztetni. Ezen kérdések szerkezetüktől függően tartozhatnak egyik, vagy másik csoportba is.

5.2.2.5. Rávezető vagy szuggesztív kérdés

Rávezetőnek olyan kérdéseket lehet nevezni, amelyek mintegy kijelölik azt a választ, amit adni kell. A rávezető kérdések gyakran helytelen válaszhoz vezetnek, és ugyanarra a körülményre nézve eltérő vallomást ad a kihallgatott attól függően, hogy ki tette fel a kérdést. A rávezető kérdésekkel kapcsolatos befolyásolás nagyon sokféle lehet. Lényeges lehet még a más kérdések között elfoglalt helye, a kérdésfeltevés módja, a hangsúlyozás, de szerepe van a kihallgatott egyéniségének is. Ezen kérdéseket néha a védelem, és az ügyész is sikeresen alkalmazza.³⁸⁰

Mind az előremondás, mind a rávezető kérdés alapját a felismerés pszichológiai folyamata képezi, de előremondásnál a kihallgatott saját emlékezetének tartalmát ismeri fel, mintegy újraészleli. A rávezető kérdésnél a kérdező számára kívánatos válasz tartalmát ismeri fel és e kérdés befolyásoló

³⁸⁰ Elek B. (2006/b.): im.

hatása idézi elő olyan tartalomnak a vélt újraélesztését, ami emlékezetéből valójában hiányzik.

Egyes vélemények szerint a rávezető kérdés megengedhetetlen, más úgy véli, hogy ez rossz, de nélküle nem lehet megenni. A valóságos helyzet elferdítésének komoly tényezője bizonyos események felidézésénél az a különleges fajta befolyásolás, amely azokban a rávezető kérdésekben rejlik, amelyek segítségével a kihallgatók meghatározott válaszra törekednek és a válaszoló számára észrevétlenül vallomásuk helyességében való meggyőződést szülnek bennük. A rávezető kérdéseknél a tanú nem azt vallja, amit tud, hanem azt, amit a kérdező sugalmaz neki, különösen, ha maga a tanú nem emlékszik az adott tényre, vagy homályosan emlékszik rá, nem biztos abban, ami a valóságban történt.³⁸¹

Seres úgy véli, hogy a rávezető kérdések ellenzése mellett kivételt kell tenni, amikor a nyomozás során tett vallomástól eltérő tárgyalási vallomást követően a rávezető kérdés a „nyomozati vallomásban elhangzottakra vonatkozik”.³⁸²

Kiss a helyes jogszabályértelmezésnek ellenben azt tartja, hogy az ún. „eléletárás” akkor alkalmazható, ha a tárgyaláson elhangzottak, és a nyomozás során felvett jegyzőkönyv között a feszültség nyilvánvaló.³⁸³ Abban az esetben, ha a bíró az „eléletárással” nem várja meg a vallomást a tárgyaláson, és rákérdez annak helyességére, a kérdés rávezető jellege nyilvánvaló, de véleményem szerint nem megengedett.

A hatályos Be. 291. § (4) bekezdése és 297. §-ai a vádlott és a tanú korábbi vallomásainak, vagy azok részei ismertetését írja elő azt követően, hogy az abban foglalt tényekre és körülményekre rá kell kérdezni. Ez nem jelenti azt, hogy megengedhető a kérdés rávezető jellege. A hivatkozott Be. szabályra éppen azért van szükség, mert a kérdéssel nem jelölhető ki a válasz tartalma,

³⁸¹ Kertész I. (1965): im. 263. o.

³⁸² Seres A. (1968): im. 39-47. o.

³⁸³ Kiss A. (1990): Megismerés a büntetőeljárásban. Kriminológiai és Kriminálisztikai tanulmányok XXVII. Gödöny J. (szerk.) Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 277-306. o.

az ami esetleg a korábbi vallomásban rögzítve lett, így ellentmondások, vagy látszatellentmondások előfordulhatnak.

Azt a követelményt, hogy mindig mindenféle rávezető kérdést teljesen el kell kerülni, nem lehet megvalósítani. Nem csak a kérdések tartalma, hanem a más kérdésekkel való kapcsolat, sőt a hanglejtés megváltoztatása, egyes szavak hangsúlyozása, a gesztikulálás, a mimika (a felelettel való megelekedés, vagy kiábrándulás kifejezése) bármilyen kiegészítő megjegyzés olyan tényező, amiben megvannak a befolyásolás elemei. A normális kihallgatás tele van ilyen akaratlan, önkéntelen rávezető tényekkel. Lehetőséghez képest kerülni kell azokat.

A kriminálpszichológiai irodalomban számos kísérlet történt a rávezető kérdések rendszerezésére és válfajaik megállapítására, a bennük rejlő befolyásolás foka alapján.

Stern a kérdéseket a közömböstől az erőszakosig terjedő befolyásolás fokától, valamint formájuktól és tartalmuktól függően hat részre osztotta fel a képek megtekintésével végzett kísérletében.

1. a befolyásolástól leginkább mentes egyszerű kérdés, amely a ki, melyik, hol, miért, stb. szavakkal kezdődik, pld. *„Milyen színű a ruha?”*
2. a választó kérdések: Igen, vagy nem lehet a válasz. *„Volt-e kutya a képen?”*
3. elkülönítő kérdés: *„Kék, vagy sárga volt-e a ruha?”*
4. meghatározott választ igénylő kérdés: *„Tehát a képen nem volt szekrény?”*
5. bizonyos feltételezést magában foglaló kérdés: *„Milyen színű ruhája volt a nőnek?”* Ha a tanú nem tett még említést a nőről, a feltételezés az, hogy a tanú tud a nő létezéséről.

6. következményes kérdés: „*Volt-e a képen szekrény?*” Aki ennek a kérdésnek a csapdájába esik, köteles lesz felelni a helyére, a színére stb.³⁸⁴

E rendszernek a hibája, hogy nem veszi figyelembe a kérdés más kérdések között elfoglalt helyét, s a kérdés feltevésének módját (hangsúlyozás, mozdulatok, mimika stb.), valamint a kihallgatott egyéniségét. Hiánytalan felsorolást és csoportosítást ezért nem lehet adni. Úgy vélem, hogy elsősorban a választó, és az eldöntendő kérdések lehetnek szuggesztívek, de esetenként a kiegészítendő kérdések is ide tartoznak.

Ha pld. azt kell tisztázni, hogy egy személy járt-e valakinek a lakásán és ezzel kapcsolatban tesznek fel kérdéseket, majd a tanútól megkérdezik, hogy kit látott X-nél, aztán bemutatnak neki egy embert és megkérdezik, hogy nem látta-e őt valahol. A tanú azonban már tudja, hogy a nyomozást nem emberek valahol történt megjelenése, hanem éppen X lakásán való megjelenése érdekli. A kérdés rávezető jellegével kapcsolatos probléma az, hogy ilyenkor figyelembe kell venni a kérdésnek más kérdések között elfoglalt helyét, és nem lehet egymástól elszakítva vizsgálni azokat.

Az a kérdés, hogy látta-e azt a személyt valamikor, valahol, és milyen körülmények között, önmagában nem rávezető, csak a megelőző kérdéssel kapcsolatosan ölt rávezető jelleget és a befolyásolás lehetősége nyilvánvaló. Ha az adott személyt a tanúnak másokkal együtt mutatják be és azt a kérdést teszik fel, hogy kit és honnan ismer Ön közülük, ez jelentősen csökkentette volna a válasz sugalmazásának a lehetőségét. Nagyon sok ügyben gyakran mutatnak be a kihallgatottnak különféle okmányokat, hogy felidézzenek különböző dátumokat, összegeket, neveket stb. Ilyen esetben a jegyzőkönyvben feltétlenül rögzíteni kell azt a körülményt, hogy az említett nevek, dátumok, összegek a kihallgatottnak csak azután jutottak eszébe, miután okmányokat, jegyzékeket bemutatnak neki.

³⁸⁴ Kertész I. (1965): im. 263-264. o.

Az ilyen vallomások akkor önálló bizonyító jelentőségűek, ha tartalmazznak olyan tényeket, amelyek az okmányokban nem voltak.³⁸⁵

Szuggesztívnek hangzanak a kérdő hangsúllyal tett kijelentések is. Ezek a kérdések grammatikailag kijelentések, megállapítások, csak a hangsúlyozás által válnak kérdéssé. A leggyakrabban ez az a kérdéstípus, ami a választ magában foglalja, így a Be. 290. § (3) bekezdése és a Be. 293. § (2) bekezdése alapján nem lenne feltehető a tárgyaláson.

A kihallgató részéről gyakorolt szuggesztíóra példa, amikor a bíró azzal a kérdéssel, hogy milyen színű volt a menekülön a télikabát, arra csábítja a tanút, hogy amellet valljon, hogy a menekülön volt télikabát.³⁸⁶

Szuggesztív kérdésnek általában az olyan kérdések nevezhetők, amelyek megszövegezése már bizonyos állásfoglalás következménye. Van olyan vélemény, hogy alkalmazható, ha az ilyen jellegű kérdéssel magának a tanúvallomásnak a hiteltérdemlőségét kell a konkrét esetben ellenőrizni, tehát azt, hogy a tanút mennyire lehet esetleg kérdésekkel is befolyásolni. Az ezzel ellentétes álláspont szerint a szuggesztív jellegű kérdések bármilyen formában való feltevése megengedhetetlen. Az én álláspontom is az, hogy bármilyen rávezető, szuggesztív, fogós, vagy beugrató kérdés feltétele megengedhetetlen.

A *feltételező kérdések* olyan kérdések, amelyekkel bizonyos jelenség felől kérdeznek és egyben bizonyosként feltételeznek olyan másik jelenséget, amely az előbbinek a megállapítására szorulna. A feltételező kérdés valamely jelenséget úgy állít be, mintha az a kérdezett személy emlékezetében élne, holott erről még nem győződhetett meg. Pld., ha azt kérdezik a tanútól, hogy milyen színű volt a nő kalapja, akkor bizonyosként feltételezhető, hogy nőről van szó, és hogy aki kalapban volt. Az a kérdés, hogy „*Friss volt-e a sebhely a*

³⁸⁵ Kertész I. (1965): uo. 252. o.

³⁸⁶ Nagy L. (1966): im. 300. o.

férfi arcán?” feltételezi, hogy pld. a tanú megfigyelt egy sebhelyet, holott ez a körülmény még nem lett tisztázva.

Ugyancsak szuggesztív hatást ér el a *várakozó vagy elváró kérdés* is, amely meghatározott választ készít elő. Pld. az a kérdés, hogy „*Esetleg bizonyára visszaemlékezik, hogy a tettesnek szőke haja volt?*” Az esetleg őrzött kép helyébe rendszerint más képet tesz. Hasonlóan szuggesztív lehet az a kérdés, hogy „*Ugye be volt kötözve a támadója jobb keze?*” A tanú, akit erről kérdeznek, az szinte látni véli azt a kötést, amit lehet, hogy nem is láthatott.

Az ilyen kérdésre adott válaszok esetenként mégis bizonyító erővel rendelkeznek. Példa: „*Meg tudta figyelni, hogy milyen formában és módon védte meg magát Károly?*” Itt sugalmazva van, hogy Károly megvédte magát. Egyedül annak az elismerése, hogy ő megvédte magát, kevéske vallomásnyi erővel bír. Annak a szemléletes leírása, hogy a védekezési folyamat hogyan zajlott le, megfelelhethet a valóságnak.

A gyakorlatban előfordul, hogy rávezető kérdéseket tesznek fel olyankor, amikor a tanúnak már helyes formában feltették egyszer az ugyanazon a tényre vonatkozó kérdést, de a nyomozó ellenőrizni akarja, hogy mennyire biztos és határozott a tanú saját ítéletében.

Kertész szerint megengedhetetlen a vallomás ellenőrzésének ilyen módszere, mert megzavarja a kihallgatottat és végső soron megfosztja attól a lehetőségtől, hogy meg tudja különböztetni, hogy mi az, amire ő maga emlékezett és mi az, amit a rávezető kérdés befolyásoló hatására mondott.³⁸⁷

5.2.2.6. Retorikai kérdések

A kérdő mondat formájában nem csak kérdezni, hanem közölni, felháborodni, tiltakozni, magyarázni is lehet. A retorikai kérdésnél a kérdésfunkció csorbul, formális kérdéssé válik, és egy érzelmileg telített közlés lesz belőle. Két típusa

³⁸⁷ Kertész I. (1965) uo. 253., és köv o.

van, az egyikben a kérdező nem igényel választ, míg a másikban a kérdező választ vár, de ez a kérdés formális, mert kérdéssel egy kifejezett felszólítás történik.³⁸⁸

5.2.2.7. Terelő kérdések

Ezek a kérdések, amelyek a kihallgatást egy meghatározott irányba terelik anélkül, hogy a közvetlen válaszok a tényállás bizonyítását tartalmazzák. Ha a vallomást tevő jelentősen elkanyarodik az előző tényállástól, vagy a kihallgatás alatt hirtelen nem kívánatos módon emocionálisan reagál, meg lehet kísérelni ezektől az érzésektől elterelni. Ezek, mint kontrollkérdések is megfogalmazhatók.

5.2.2.8. Tesztkérdések

A kérdések ezen típusa a kontroll kérdésekhez tartozik, amelyek segítségével többek között a valóságot, a szuggesztióra való hajlamosságot és a vallomás alaposágát lehet felülvizsgálni. Az ilyen kérdésekkel lehetséges meghatározott képességeket, mint pld. távolság, időtartam és sebesség megsaccolását is tesztelni. Az ilyen kérdések által a személyes beállítottság és az előítélet is láthatóvá válik. Ha az ilyen kérdéseket hamisan, vagy előítélettel válaszolják meg, akkor a többi vallomás valóságtartamát is óvatosan kell megítélni.

Példák: „*Mit gondol a kormány mögött ülő nőkről?*” „*Mekkorának gondolja a távolságot inentől az utca szemközti oldalán lévő házig?*”

5.2.2.9. Fogós kérdés

Egy várt hamis vallomást tudatosan ki lehet provokálni egy fogós kérdéssel, hogy később az ismertetéskor a valótlanság feltáruljon. Ilyenkor meg lehet kérdezni olyan látszólag jelentéktelen dolgot, amelyre a válasz további tartalmas következtetést enged.

³⁸⁸ Szikszainé N. I. (2001): A retorikai kérdés rövid tudománytörténete. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 73. o.

Példa: „*Ismeri a Kossuth u. sarkán lévő ékszer üzletet? Nézte már meg valaha a kirakatát, vagy járt az üzletben?*” Ezzel a kérdéssel a nyomozás során a terhelt hazugságra lehet ösztönözve, miszerint nem ismeri az üzletet, vagy még nem járt ott, majd később elé tárják a tőle származó ujjlenyomatot, amelyet a kirakat betörése után rögzítettek. A bíró is rákérdezhet egy okirat ismeretére, amiről az általa beszerzett, és aggálytalannak tűnő írásszakértői véleményből tudja, hogy a terhelt írta alá. A bírónak azonban a pártatlanság látszatára is ügyelnie kell, és nem az ő feladata olyan helyzetbe hozni a terheltet, hogy a valótlan állítása lelepleződjön. A szándékos hazugság kérdése jelen tanulmánynak nem is tárgya, így e kérdéssel bővebben nem foglalkozom.

Az összezavarásra, a logikai tévedés előkészítésére irányulnak az általában fogósnak nevezett kérdések. Példa lehet erre az a kérdés, amelyet a terheltnek, miután beismerte az óralopást, a következő formában tesznek fel: „*Tehát a kabáton és az órán kívül mást nem lopott?*” Ha a kihallgatott nem veszi észre a cselt és az adott lelkiállapotában, esetleg a gondolkodás logikai törvényeinek gyenge ismerete esetén igennel, vagy nemmel válaszol, úgy tekinthető, mintha beismerte volna a kabát ellopását. Ez a következtetés természetesen nem megalapozott, de ezt a terhelt megint csak nem biztos, hogy észreveszi és azt gondolhatja, hogyha már úgy is tudják a kabátlopást, beismeri még akkor is, ha a valóságban nem követte el. Nem szabad a még be nem bizonyított tényt bizonyítottnak tekinteni, és végzetes hibához vezethet, ha a nyomozó a terheltet így akarja meggyőzni bűnössége bizonyítottságáról. Ezen kérdés a Be. 180. § -ába, és a 290. § (3) bekezdésébe is ütközik. Nem mindegy, hogy a kérdést úgy teszik-e fel, hogy „*Elkövette-e valamikor ezt és ezt?*”, hanem úgy, hogy „*Mikor követte el először ezt és ezt?*”³⁸⁹

Hasonló lehet az a példa, amikor az eldöntendő kérdés bármely válaszával beismeri a bűncselekmény elkövetését a terhelt. Pld.: „*Felhagyott már a felesége rendszeres bántalmazásával?*”

³⁸⁹ Kertész I. (1965): im. 304. o.

5.2.2.10. Szelektív kérdezés:

A kihallgatás csupán egy, vagy néhány kérdés köré szerveződik, és egyéb kapcsolódó témákkal kapcsolatban nem hangzik el kérdés.

A szemtanúk tipikusan szelektív kérdéseket kapnak egy esemény speciális aspektusáról. A kihallgatás során egy esemény bizonyos részéről általában sokkal több kérdés hangzik el, mint a többről, s ennek nyomán egyes részleteket gyakrabban idézünk fel, mint másokat. Vajon az egyes részletekről sűrűn ismétlődő beszámolók gátolhatják-e kevésbé gyakran felidézett részletek későbbi előhívását? Az ilyen eredmény meglehetősen káros mellékhatása lenne a kihallgatásnak, mivel elképzelhető, hogy a nyomozóknak olyan részletekkel kapcsolatban is fel kell tenniük kérdéseket, amelyek a vizsgálat elején még nem tűntek fontosnak, tehát nem is esik szó róluk.

A tanúvallomás-helyzet laboratóriumi analógiájában a vizsgálati személyek egy bűneset színhelyének színes diáit nézték meg, így egy diák szobáját, ahová betörték. Kutatók ezután szelektíven tettek fel kérdéseket a tetthely tárgyainak bizonyos kategóriáiról, például a szobában található, az egyetem címerével ellátott pulóverről, de nem kérdezősködtek más pulóverekről. Egyáltalán nem tettek fel kérdéseket a szoba tárgyainak egyéb kategóriáiról, mint például a tankönyvekről. A tankönyvekre vonatkozó emlékezeti teljesítményhez képest a későbbi felidézési teljesítmény megnőtt azzal a pulóverrel kapcsolatban, amelyről elhangoztak kérdések, és csökkent azokkal kapcsolatban, amelyekről nem. Tehát a vizsgálat során azok a tételek, amelyeket többször kellett visszahívni az emlékezetből, leblokkolták az ugyanabba a kategóriába tartozó azon tételek későbbi visszaidézését, amelyekre a „kihallgatás” során kevesebb kérdés vonatkozott.³⁹⁰

Kertész ezzel egyezően arra hívja fel a figyelmet, hogy alaposabban megjegyezzük azokat a tárgyakat, eseményeket, amelyeket nem csak

³⁹⁰ Schacter D. L. (2002): im. 107. és köv. o.

érzékelnék, hanem szavakkal is megnevezünk, és ez a jelenség játszódik le az ismételt kihallgatásoknál. Ennek az a veszélye lehet, hogy a hamis felidézés is rendkívül keményen tartja magát az ember emlékezetében, és ha valaki egyszer hamisan reprodukált, akkor az a későbbi reprodukcióra is igen nagy hatást gyakorol.³⁹¹

A bírósági eljárásban kifejezetten tilos olyan kérdést feltenni, ami „nem az ügyre tartozik”. (Be. 290. § (3), 293. § (2) bekezdés) Lehetőleg visszafogottsággal kell a bírónak ilyen esetben a válaszadás megtiltásának jogával élni, mert nem mindig lehet biztos abban, hogy azzal nem esik-e el az ügy a kérdéssor végére egy lényeges bizonyítéktól. A nyomozás során az eljárási szak sajátosságából adódóan ilyen szabályt az eljárási törvény nem tartalmaz. (Be. 180. § (1) bekezdés) A bírósági eljárásban már lehet, hogy azért nem fog a tanú emlékezni, mert korábban az adott részletkérdéssel kapcsolatosan nem tettek fel neki kérdéseket, és ezért az törlődött a memóriájából.

5.2.2.11. Az ellenőrző kérdések

A kihallgatott egyénisége szempontjából jelentős tények megállapítása segítség lehet az ügynevezett ellenőrző kérdések helyes feltevésénél is. Ha azt kell leellenőrizni, hogy a kihallgatott bizonyos helyen, pld. egy szerződés megkötése időpontjában jelen volt-e, az ellenőrző kérdéseknek olyan tényekre kell irányulni, amelyek a kihallgatott szempontjából bizonyos jelentőséggel bírnak. Ha az adott lakás, vagy iroda berendezésére, vagy a találkozó körülményeire olyan részleteket érintő kérdéseket tesznek fel, amely a kihallgatott szempontjából nem fontos, és nem tud válaszolni ezekre a kérdésekre, akkor ez még nem cáfolja az adott helyen létrejött találkozó történet részvételére vonatkozó vallomását. Ha valaki egy irodában bonyolult dologgal van elfoglalva, ami lehet egy számla, adóbevallás, vagy társasági

³⁹¹ Kertész I. (1963): A tanú ismételt kihallgatása. Kriminálisztikai tanulmányok II. Gödöny J. (szerk.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 107-119. o.

szerződés értelmezése, az annyira lekötheti a figyelmét, hogy a helyszín berendezési tárgyai nem rögzülnek emlékezetében.

Az ellenőrző kérdések a tényállás tárgyával közvetlen kapcsolatban nincsenek, de szükségesek a kihallgatandó vallomásainak ellenőrzéséhez és értékeléséhez. Kertész szerint az ellenőrző kérdések föltevését nem attól kell függővé tenni, hogy kételkedünk-e a vallomás hitelességében, vagy hiszünk benne, mert minden bizonyítékot, így a vallomást is ellenőrizni és értékelni kell. Az ellenőrző kérdések hozzájárulnak a vallomás hitelességének értékeléséhez, és feltevésük szükségességének kérdését attól kell függővé tenni, hogy az ellenőrzés és értékelés lehetséges-e ilyen kérdések nélkül, vagy nem.³⁹²

5.2.2.12. Következtetésre irányuló kérdések

Vannak esetek, amikor bizonyos tények birtokában a kihallgatáson egyenesen úgy teszik fel a kérdést, hogy a válaszban a kihallgatott a következtetéseit fejtse ki. Amikor olyan kérdést tesznek fel, hogy „Az ön véleménye szerint mi lehetett a baleset oka?” „Mivel tudja ön megmagyarázni, hogyan kerülhettek az ujjlenyomatai a tett színhelyére?” stb., akkor arra számít, hogy ezen az úton el tud jutni egy tényhez. Ez a kihallgatás útja akkor is, amikor a nyomozó a terhelt kihallgatása előtt bemutatja az összegyűjtött terhelő bizonyítékokat, vagy említést tesz azokról és a kihallgatást azzal a kérdéssel kezdi, hogy helyes-e a következtetés, amelyet az illető bűnösségére a nyomozás a felsorolt tények alapján levont.³⁹³

A vázolt kérdéstípusok katalógusa ezzel nem teljes. Tudni kell azt, hogy a kérdések megfogalmazása a választ befolyásolni tudja. Rövid, érthető és egyértelmű kérdések teszik a legjobban lehetővé a precíz, világos és befolyásmentes válaszadást.

³⁹² Kertész I. (1965): im. 13. o.

³⁹³ Kertész I. (1965): uo. 276. o.

5.3. A tárgyaláson történő kihallgatás egyes fejezetei a büntetőperben

A Bp. (1896) a főtárgyalásra nézve a francia rendszert fogadta el, mint az 1843/44. évi javaslat, de közeledik az angolszász rendszer felé is. Független ugyanis a vizsgálattól, a vádelv és a funkció szétválasztása is következetesebb. Az elnök vezeti a főtárgyalást és a bizonyítási eljárást, mely szabálynak az volt az oka, hogy a tárgyalás rendesebben, gyorsabban, és alaposabban folyik le, ha egy arra hivatott kéz vezeti annak egész folyamatát, mintha a sokszor elfogult felek vennék át a vezetést.

A tanú kihallgatására mind az úgynevezett főtárgyaláson, mind pedig az előkészítő eljárásban sor kerülhetett, ám a főtárgyaláson történő kihallgatást elvileg fontosabbnak kellett tekinteni. A vádlotthoz az elnökön kívül sem közvetlenül, sem az elnök közvetítésével senki sem intézhetett kérdést. (Bp. 304. § ut. bek.) Tiltotta a Bp. (135. §) a faggató kikérdezést is. A tanúkhöz, szakértőkhöz az elnökön kívül a bírák, a vádló, vádlott, védő, magánfél vagy ennek képviselője közvetlenül is intézhetett kérdéseket, de csak az elnök után, illetve, ha az elnök átadta a szót. (Bp. 307. § 1-2 bek.) Abban az esetben, ha az ügygel semmi összefüggésben nem álló, vagy a feleletre útmutatást tartalmazó kérdést tettek fel, az elnök a kérdés feltevését vagy a feleletadást köteles volt megtiltani. Ha homályos vagy értelmetlen kérdést tettek fel, az elnök felhívta a kérdezőt szándékának kimagyarázására vagy világos kifejezésére, és ha a szándékát megértette, a kérdést feltehetette. (Bp. 307. § 3-4. bek.)

A korabeli jogtudomány részéről érték bírálatok azt a rendelkezést, hogy a vádlotthoz az elnökön kívül nem lehetett kérdést intézni, mert az nem szolgálja a pártatlanságot. A vádlott így „ki van szolgáltatva az elnök önkényének és faggatásának, egyoldalú irányú kérdéseinek”.³⁹⁴ Megjegyzendő, hogy a „Sárga könyv” 105. §-a még megengedte, hogy az elnök után a bírák, a királyi ügyészségi tag, és a védő is intézhessen kérdéseket a vádlotthoz. Az elnöknek jogában állt viszont a kérdést vagy a feleletet félbeszakítani, s az illetőt a vallomástól eltiltani, „ha az ügygel semmi

³⁹⁴ Mandel S. (1901): A vádlott kikérdezése a tárgyaláson. Jogtudományi Közlöny, 1901. XXXVI. Évf. 36. szám 254-256. o.

összefüggésben nem álló kérdések intéztetnének valamelyik kihallgatandóhoz.”³⁹⁵

Az 1896. évi törvény 308. §-a fakultatíve bevezette a tárgyaláson a kihallgatásnak a felek részére történő átadását, azonban ez nem járt sikerrel.³⁹⁶

A bíróság a felek általi kihallgatást azonnal megszüntethette, ha felek ismételt elnöki figyelmeztetés után is tiltott kérdést tettek fel. (Bp. 308. § (6) bekezdés) Ez az eljárási mód nem lett népszerű. Finkey úgy vélte, hogy ha lassan is fog ez az kvázi keresztkérdés beválni, az nem ok arra, hogy a helyes elv felé való törekvést elítéljük. Úgy vélte, hogy ha az ügyészi és védői kar otthonos lesz a Bp-ben, felkarolják majd az egészséges eszmét, s igyekezni fognak a főtárgyalást az igazi vádrendszer felé fejleszteni.³⁹⁷

A főtárgyaláson a kihallgatás mindig a felek jelenlétében folyt, míg az előkészítő eljárásban az ügyfél nyilvánosság kivételesnek minősült.

A főtárgyaláson meg nem jelent, és ki nem hallgatható tanúnak az előkészítő eljárásban tett vallomását fel lehetett használni.

A Bp-nek a szembesítési szabálya a bizonyítási cselekmények megismételhetőségének elvi kérdéséhez vezet. Azon bizonyítási cselekmények mellett, amelyek belátható módon csak egyszeriek lehetnek, pld. a szabadtéri helyszíni szemle, mások azért nem ismételhetők, mert a kívánt hatásuk csak egyszer váltható ki. A Bp. a szembesítést csak a főtárgyaláson engedte meg, aminek a logikája nyilvánvaló. A nyomozás során már gyakorlott szembesülés a tárgyaláson nem válthatja ki a neki tulajdonított hatást a korábbi eljárási cselekmény befolyásoló hatása miatt.

Az eljárási szabályok megsértésével lefolytatott bizonyítási cselekmény szabályszerű megisméltése alig orvosolhatja a hibát. Mi lenne várható pld. a felismerés számára egyértelmű sugallatot jelentő felismerésre bemutatás szabályszerű, tehát semmiféle sugallatot nem tartalmazó megisméltésétől?

³⁹⁵ Törvényjavaslat (1872) im.

³⁹⁶ Király T. (1993): A büntetőeljárás jog reformja elé. Magyar Jog, 1993/5. sz. 257-261. o.

³⁹⁷ Finkey F. (1903): im. 333. o.

Ha a szabályszerű ismétlés eredménye bizonyítékot jelentene, a felismerést egészen jól begyakorolhatná a bemutató hatóság.

Tiltott volt a kettőnél több egyén egyidejűleg történő szembesítése is, ami hatásos módszer az ún. csoportnyomás veszélyeinek a kiküszöbölésére.

1998. évi XIX. törvény (Be.)

Az új Be. szabályozási koncepciójában a kezdetektől fogva éles vita volt az ügyféli per kérdésében. Az ügyféli per kapcsán végül a jogalkotó elfogadta, hogy a kontinentális hagyományok mellett a felek általi kihallgatás kötelező, és a vádlottra is érvényes előírása nem tartható. A büntetőeljárás továbbra is az igazság kiderítését célozza, ahol a vádlott pozíciója nem tanú pozíció. Nem lehet így az angolszász mintájú keresztkérdézéses tanúkenti kihallgatást ránézve alkalmazni.³⁹⁸ Ebből a megfontolásból a felek általi kihallgatás a sértettre és a tanúra szorítkozik, és itt sem kötelező érvényű, hanem csak a felek kölcsönös hozzájárulása esetén választható. (Be. 295. § (1) bekezdés)

5.4. Az angol eljárásjog egyes szabályai a büntetőperbeli kihallgatásra

Az angolszász bírósági eljárásban a tiltakozás az ellenérdekű fél befolyásoló kérdésére reagálva a válaszlehetőség bevárása nélkül lehetőleg azonnal elhangzik, és a kérdést, illetve az esetlegesen arra adott választ a bíró helyt adó döntése után figyelmen kívül kell hagyni.

Egészen a *Human Rights Act* 2000. október 2-i hatálybalépéséig a büntetőeljárás egyes alapelveit az esetjogban lehetett megtalálni, így pld. azt az elvet, hogy ahol a bűnösség kérdése vitás, a perdöntő tanúknak szóban kell vallomást tenni, vagy azt az elvet, hogy a vádlottnak joga van ahhoz, hogy keresztkérdés során kétségbe vonja a vád tanújának állításait, valamint az angol eljárás akkuzatórius jellegét abban az értelemben, hogy a vád és a

³⁹⁸ Márki Z. (2003): Az új büntetőeljárás törvény és újdonságai. Belügyi Szemle, 2003/7-8. sz. 5-18. o.

védelem feladata a tanúk tárgyalásra idézése és kihallgatása, nem pedig a bíróé.³⁹⁹

Az ügyféli tárgyaláson a bizonyítékok bemutatása és a tanúk, a szakértő és a vádlott vizsgálata a konfliktusban lévő felek működési területe. Először a vádló ismerteti az ügyet a vád szerinti felfogásban és mutatja fel azokat a bizonyítékokat, amelyek annak igazolására szolgálnak, hogy a vádlott elkövette az állítólagos bűncselekményt. Ezután a védő ismerteti az ügynek a védelem szerinti felfogását és szólítja azokat a tanúkat, akik a vádlottra kedvezően vallanak.

Az a fél, aki a tanút szólítja, a vallomás igaz voltának ellenőrzése végett az egyenes kihallgatás során nem tehet fel vezető kérdéseket, továbbá olyan kérdéseket sem, amely a tanú szavahihetőségének leellenőrzésére szolgál. Ezt azzal magyarázzák, hogy a tanút könnyen rá lehetne vezetni a kívánt válaszokra.

Az a fél, aki a tanút hívja, az szavatol a tanú megbízhatóságáért. A tanú szavahihetőségének ellenőrzése az ellenérdekű fél feladata, amit közvetlenül az egyenes kihallgatást követő keresztkérdés során teljesít.

Épp ezért a vezető kérdések ilyenkor megengedettek. A tanú vallomásának kétségbevonása a keresztkérdés során láthatóvá teszi vallomásának ellentmondásos részeit azáltal, hogy kimutatja hol kényszerül a tanú helyesbíteni, vagy módosítani azt, amit korábban mondott.

Minden keresztkérdés után helye lehet egy újabb egyenes kihallgatásnak és ezt az a fél végzi, aki eredetileg a tanút hívta, majd megint az ellenérdekű fél által végzett keresztkérdés következhet.

A bíró felügyeli a felek által végzett bizonyítást, dönt a bizonyíték megengedhetősége és relevanciája felől, úgyszintén azon kifogások felől,

³⁹⁹ Végvári R. (2005): Az angol büntetőeljárás egyes kérdései. Kereszttmetszet. Kiadó: Pólay Elemér Alapítvány kuratóriumának elnöke, Szeged, 207-215. o.

amelyet az egyik fél támaszt a másik fél által feltett kérdéssel szemben, de nincsen erre a felügyeleti funkcióra korlátozva.⁴⁰⁰

Az angol jogban a bíró hagyományosan passzív. Az angol bírónak általánosságban nem feladata a bizonyítékok meghatározása és szolgáltatása, de elméletileg jogosult rá, hogy olyan személyt idézzon a tárgyalásra, akit a felek nem jelöltek meg. Az angol bíró kvázi inkvizitórius jellegű kötelessége a bizonyítékok megmagyarázása, jogi relevanciájuk meghatározása az esküdtek számára. A bizonyítás eredményeinek összefoglalásakor köteles az olyan ártatlanság vélelmét alátámasztó információkat is megemlíteni, amelyeket a bizonyítékok alátámasztani látszanak, akkor is, ha a védő nem tett róluk említést.⁴⁰¹

Az angol büntetőeljárás legfontosabb szakasza a tárgyalás. A nyomozás során szerzett bizonyítékok ugyanis csak abban az esetben használhatóak fel, ha a tárgyaláson megerősítést nyernek. Ennek a szabálynak az az elvi alapja, hogy a vádlottnak minden esetben lehetőséget kell adni arra, hogy reagálhasson az őt terhelő bizonyítékokra. Ebben a körben az akkuzatórius modell legjelentősebb intézménye a keresztkérdés.

Ebből az is következik, hogy az indirekt bizonyítékok, így pld. a hallomásból szerzett információ (*hearsay evidence*) nem használhatóak fel bizonyítékként az angol büntetőeljárásban.

Az angol jog bizonyításra vonatkozó merev szabályainak célja a felek közötti egyenlőség biztosítása, valamint az, hogy védőhálót jelentsen az esküdtszék tagjai számára azok ellen, a sokszor téves benyomások ellen, amelyekről mint laikusok, akikre az érvek és ellenérvek tömege zúdul, egyenként nehezen szabadulnának.

⁴⁰⁰ Joachim, H. (1993): A büntetőeljárás reformja Kelet- és Nyugat-Európában. Fordította Bócz E. Magyar Jog, 298-306. o.

⁴⁰¹ Delmas-Marty - Spencer, J. R. (2002): im.

Egy klasszikus példa ezen tétel igazolására az, hogy az esküdszéket nem tájékoztatják a vádlott előéletéről. Ha ugyanis az esküdtek tisztában lennének azzal, hogy a vádlottnak priusza van, nagyobb eséllyel jutnának arra a döntésre, hogy a szóban forgó bűncselekményt is elkövette.

Az angol törvények figyelembe veszik a vádlott karakterét a büntetés kiszabásánál, de figyelmen kívül hagyják a bűnösség megállapításánál annak meg nem engedett befolyásoló hatása miatt. A bírósági tárgyalás is két szakaszra oszlik. Az első szakasz a bűnösség vagy ártatlanság meghatározására szolgál, és ha az illetőt elítélik, a második szakasz a büntetés meghatározása.⁴⁰²

Alapelve viszont a common law-nak, hogy negatív előélet esetén nem lehet súlyosabb büntetést kiszabni, mint ami az adott bűncselekményért jár, viszont a büntetés enyhíthető kedvező előélet esetén.⁴⁰³

5.5. A német eljárásjog egyes szabályai a büntetőperbeli kihallgatásra

A tárgyaláson a német bíróságokon a tanács elnöke kérdezi ki a tanút, kivéve akkor, amikor mérlegelési jogkörét gyakorolva átadja a kérdés jogát a feleknek.⁴⁰⁴

Az ún. vegyes rendszerű tárgyaláson a bíró dolga a bizonyítás felvétele. Ő határozza meg a bizonyítási cselekmények sorrendjét, ő szólítja és hallgatja ki a tanúkat, a szakértőket és a vádlottat. A bíró által végzett vizsgálat átfogó kihallgatás, minthogy nemcsak feltárja a bizonyítékot, hanem egyúttal ellenőrzi is, hogy a tanúktól, a szakértőtől, vagy a vádlottól kapott válaszok igazak-e, és ha igen, milyen mértékben.

⁴⁰² Köpfem, LL. M. (2000): Az angol és a holland büntetőeljárás, mint az akkuzatórius és az inkvizitórius modell egy-egy tipikus példája. Magyar jog, 2000/4. sz. 239-245. o.

⁴⁰³ Smith – Hogan (2002): Criminal law. Lexis Nexis UK Tenth Edition, 10-11. o.

⁴⁰⁴ Delmas-Marty - Spencer, J. R. (2002): im.

A vádló és a védő részt vehet a bizonyításban, feltehetnek kérdéseket, javasolhatják további bizonyítékok megvizsgálását, jogaik azonban annyira korlátozottak, hogy szerepük alárendelt, gyakran nem több mint a bíró ténykedésének szakképzett közönségéé.⁴⁰⁵

A német esetjog korlátozza a bíróság azon jogát, hogy bárkit is bűnösnek nyilvánítson megfelelőképpen alá nem támasztott tanúvallomások alapján. Tiltja például rendes esetben a bíróságnak, hogy bárkit elítéljenek gyemekekkel szemben elkövetett szexuális zaklatásért úgy, hogy azt egyedül az adott gyermek vallomása bizonyítja, miközben a vádat alátámasztó gyermek szavahihetőségéről szakértői vélemény nem áll rendelkezésre. (Judgement of July 5 1955, BGHSt 8, 130 (131))⁴⁰⁶

A német StPO 251. §-a azt tartalmazza, hogy ha egy ügy bizonyítéka valamely személy közvetlen észleletén alapul, ki kell hallgatni a tárgyaláson. Első látásra a német közvetlenség elve hasonlít az angol közvetett bizonyítás tilalmához, azonban a német jogban a közvetlenség elve kiegészítő, és nem kizáró jellegű, az ugyanis nem akadályozhatja meg a bírót abban, hogy meghallgassa a „hallomást”. A bíróságnak ugyanis mindent meg kell tenni, hogy kiderítse az igazságot.

A német jogrendszerben, ahol az alapelvek egyike a bizonyítékok feltárása (das Instruktionsprinzip) a 244.II. szakasza az StPO-nak kimondja, hogy az igazság kiderítése érdekében a bíróságnak ki kell terjesztenie a bizonyítást minden olyan tényre és bizonyítékra, ami az adott esetben befolyásolhatja a döntést.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Johachim, H. (1993): im. 298-306. o.

⁴⁰⁶ Schmitz H. W. (1978): im.

⁴⁰⁷ Delmas-Marty - Spencer, J. R. (2002): im.

5.6. Összefoglaló az 5. fejezethez

Az 5. fejezetben bemutatam a kutatás azon részét, amelynek során a bírósági tárgyalások kihallgatási gyakorlatát vizsgáltam. Elemeztem a lehetséges kérdésfeltevést, ennek jegyzőkönyvi rögzítését, a válaszadás megtiltás gyakorlatát, a felek erre történő reakcióját is.

Megállapítható, hogy az általam vizsgált megyékben nincsen egységes kollégiumi szabályozás, irányítás arról, hogy mikor kell a bíróságokon feltett kérdéseket rögzíteni. A gyakorlat egy két bírói tanácsot kivéve az, hogy csak a válasz van a bírósági jegyzőkönyvekben rögzítve (szemben pld. a nyomozás során felvett jegyzőkönyvek egy részével), ami véleményem szerint nem felel meg teljesen a Be. jegyzőkönyvezésre vonatkozó szabályainak, mert lehetetlen utólag eldönteni annak tilalmazott voltát.

Úgy vélem, hogy azok a bírói tanácsok folytatják a helyes gyakorlatot, akik rögzítik a kérdést is, mert csak így ítéhető meg utólag, hogy az nem tartalmazott-e a Be. 290. § (3) bekezdésében, és a 293. § (2) bekezdésében tilalmazott kérdésre adott választ, amely feleletet már a tanács elnökének meg kellett volna tiltania.

Abból következően, hogy a bíró az elsődleges kérdező a tárgyaláson, sokszor befolyásoló hatású kérdéseket éppen ő tesz fel a vádlottnak vagy a tanúnak.

A fejezetben elemzem a kérdezéssel kapcsolatos Be. szabályok megsértésének jogkövetkezményeit. Erre kifejezett rendelkezést nem tartalmaz a Be., és a bírói gyakorlat sem foglalkozik a kérdéssel. A megoldás keresése során elsődlegesen a Be. 78. § (4) bekezdése, a Be. 290. § (3) bekezdése és a Be. 293. § (2) bekezdése egybevetésével indulhatunk el a megfelelő megoldáshoz.

A bizonyíték jogellenes megszerzése azonban nem jelenti, hogy az ilyen bizonyíték semmilyen körülmények között sem használható fel. Ilyen esetben, ha ez lehetséges, az adott bizonyítási cselekményt a rá vonatkozó garanciális szabályok betartásával meg kellene ismételni, azonban a befolyás természete miatt az nem biztos, hogy közelebb visz az igazság megállapításához. Igen

nehézkes a Be. 78. § (4) bekezdés alapján, mint tiltott módon megszerzett bizonyítékot kizárni a bizonyítékok értékelése köréből a befolyásoló kérdésre adott vallomást, mert ahhoz a pontos kérdést, és annak elhangzása körülményeit is ismerni kellene, ami utólag nem biztos, hogy rekonstruálható. Éppen ezért véleményem szerint a konkrét ügyben lehet eldönteni azt, hogy az adott befolyásoló kérdés kapcsán helyrehozható-e a jogellenesség, vagy nem, mert már olyan bizonyítási tilalomnak minősül, hogy a tényállás teljesen megalapozatlannak tekinthető.

A fejezetben külön foglalkozom a tárgyaláson alkalmazott kérdéstípusokkal, és kérdezési technikával. Négy főbb kérdéstípus különíthető el, melyek közül az eldöntendő és a választó kérdés lehet erősen befolyásoló hatású, míg a kiegészítendő és a nyitott kérdés képezheti a helyes kérdezés alapjait.

Része a fejezetnek a tárgyaláson történő kihallgatás történeti fejlődésének, és az angol, valamint a német eljárásjog megoldásainak vázlatos ismertetése is.

6. A pszichológus szakértő szerepe a vallomások értékelésében

6.1. A speciális pszichológiai ismeretek helye a büntetőeljáráásban

A Be. 99. § (1) bekezdése alapján, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni. A törvény nem sorolhatja fel a lehetséges szakkérdéseket, de a pszichológiai szakkérdés sok esetben ilyen.

A tanú tudatában végbement folyamatnak, mint pszichikus jelenségnek a feltárásánál a bírónak ismernie kell azokat a törvényszerűségeket, amelyeket a lélektan tudománya ennek a folyamatnak a lefolyásáról, egyes szakaszairól, tényezőiről megállapít, és általánosságban alapul vesz. A bíróságnak is meg kell ismernie azokat a konkrét tényezőket, amelyek a büntetőeljáráásban a vallomásnál, mint sajátos pszichikus folyamatnál rendszerint felmerülnek. A büntetőeljáráásban gyakorlati szempontokból értékesíthető pszichológiai ismeretek három nagy csoportba sorolhatók, így a vallomás kialakulásával (pld. a tanú eredeti tudomásszerzésével, a szerzett tudomás megőrzésével és közlésével) kapcsolatos ismeretek, a második csoportba azok, amelyek a szerzett tudomás feltárását, az igazságügyi szervek által történt megismerését teszik lehetővé, azaz a kihallgatási lélektan, végül külön csoportba sorolhatók azok az ismeretek, amelyek a vallomás kialakulásának, a vallomás értékének elbírálásával függnek össze, s általában a vallomás kialakulására konkrét esetben ható tényezők felderítését és hatásuk lemérését teszik lehetővé.

A kihallgatások hatékony lefolytatásához, és múltbeli események felderítéséhez a pszichológia tudományának minimális ismerete kétségtelenül nélkülözhetetlen. A kutatás által feltárt teljesen ellentétes véleményre jutó pszichológiai szakértői véleményekre utalva azonban egyet kell értenem Nagy azon álláspontjával, hogy az alkalmazott pszichológia eredményei a tanúbizonyítás vonatkozásában még mindig csupán szűk körben

érvényesíthetők, és eleve téves minden olyan tendencia, amely ennek a módszernek kizárólagos jelentőséget tulajdonít.⁴⁰⁸ Számos vonatkozásban lehet az alkalmazott pszichológia eredményeit hasznosítani, azonban a vallomás hiteltérdemlőségének mérlegelését és megállapítását célzó általános pszichológiai szakértői módszerről nem beszélhetünk.

A jog és a pszichológia viszonya napjainkban távolról sem egyértelmű, sem az elmélet, sem a gyakorlat vonatkozásában. Elméletileg a jogpszichológia ma már képes meghatározni önmagát és azokat a kereteket, amelyek között hatékonyan tud működni, azonban mint minden új tudományágban, itt is van néhány fogalmi bizonytalanság.

A gyakorlat részéről egyre nagyobb igény fogalmazódik meg e tudomány eredményei és módszerei iránt. A nyugati, elsősorban angolszász államokban a jogpszichológia (vagy igazságügyi pszichológia) elnevezés alakult ki és használatos ma is. A közép-európai országokban, főleg a német nyelvterületen inkább a kriminálpszichológia elnevezés vált ismertté. Különösen igaz ez Magyarországra, ahol bár viszonylag kevés publikáció foglalkozik a témával, a kriminálpszichológia elnevezés primátusa megkérdőjelezhetetlennek látszik.

A jogpszichológia felöleli az igazságszolgáltatás teljes területét. Ide tartozik a nyomozás, a kihallgatás, a vádemelés, a szakértés, a bírói ítékezés, a büntetés-végrehajtás, beleértve a polgári és családjogi eseteket is, az áldozat lélektan, és a bűnözéstől való félelem. A jogpszichológia lényegében a pszichológiai elméletek, módszerek, kutatási eredmények alkalmazása a jogrendszerben.

A kriminálpszichológia lényege pszichológiai elméletek, módszerek, kutatási eredmények alkalmazása a bűnözés problematikájának területén, vagy szélesebb értelemben a társadalmi devianciákban.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Nagy L. (1966): im. 56-60. o.

⁴⁰⁹ Boros J. (2003): A bűnözői profilalkotástól a tanúkihallgatásig: törekvések a mai kriminálpszichológiában. Magyar Pszichológiai Szemle, 2003/2. sz. 275-292. o.

A kriminálpszichológia más megfogalmazásban az alkalmazott lélektan, amely a bűnelkövetés pszichés okaival, a büntettes személyiségével, valamint a bűncselekmény felderítésének és a bűnelkövető átnevelésének lélektani kérdéseivel foglalkozik.⁴¹⁰

Három nagyobb területet foglal magában. A kriminológiai pszichológia a bűnözés pszichológiai elméletével, a kriminalisztikai az igazságszolgáltatással, míg a börtönpszichológia a büntetés végrehajtásával foglalkozik.⁴¹¹ Lévai a kriminálpszichológiát szűkebben, olyan eljárások szaktudományának nevezi, amely a bűnelkövető személyiségét, annak sajátosságait, fejlődési zavarait vizsgálja.⁴¹²

Popper meghatározása szerint a kriminálpszichológia alkalmazott lélektani tudomány, amely a bűnelkövető, a büntett és a bűnözés elleni harc (bűnüldözés, büntetés-végrehajtás, megelőzés és utógondozás) pszichológiai problémáival foglalkozik.⁴¹³

A kriminálpszichológia belső tagozódására és a tudományok rendszerében elfoglalt helyére vonatkozóan tehát a különböző szerzők álláspontja több vonatkozásban eltér egymástól.

A kihallgatás egy olyan nagy terület, ahol a kriminálpszichológia komoly eredményeket ért el. Azok a törvényszerűségek, mint pld., hogy a tanú, vagy a sértett mit és hogyan él át a cselekmény során (percepció), ezt hogyan kódolja és tárolja emlékezetében (tárolás), és a kihallgató milyen technikákkal próbálja előhívni ezeket az emlékeket (emlékezés), egyértelműen a pszichológia kompetenciájába tartoznak. A kriminálpszichológusok sokat tanultak ezen a

⁴¹⁰ Láng Gy. - Popper P. (1962): A kriminálpszichológia néhány kérdéséről. Rendőrségi Szemle, 1962/1. sz.

⁴¹¹ Boros J. (2003): A bűnözői... im. 9. oldal

⁴¹² Lévai M. (1998): A magyar kriminológiai gondolkodás fejlődése a kialakulástól a XX. század nyolcvanas éveinek végéig. In.: Gönczöl K. - Korinek L. - Lévai M. (szerk.): Kriminológiai ismeretek. Bűnözés Bűnözéskontroll. Corvina, 9-51. o.

⁴¹³ Popper P. (1970): A kriminális személyiségzavar kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 10. o.

területen a kognitív pszichológiától, amely a percepcióval és az emlékezés törvényszerűségeivel foglalkozik.⁴¹⁴

A bírói döntéshozatal pszichológiai elemzése is egyre nagyobb szerephez jut a jogpszichológia, a kriminálpszichológia feladatai között.

Magyarországon a kriminálpszichológia nem ért el olyan fejlettséget és nincsenek olyan jó pozíciói, mint nyugaton, de nálunk is sokat fejlődött a tudományág és remélhetőleg fejlődni is fog tovább.⁴¹⁵

Hosszú idő telt el, míg büntető és polgári eljárás intézményeiben az igazságügyi pszichológia polgárjogot nyert, pld. a 40-es, 50-es években vált elfogadottá, hogy pszichológus szakértőt egyáltalán meghallgasson a bíróság. Az igazi fejlődés az Egyesült Államokban 70-es, Európában a 80-as években következett be.

A tudományág egyes részterületeit nem választják el egymástól éles határvonalak, ezek közül számtalan terület kapcsolódik egymáshoz, sőt nem kevés egybeesés is van.⁴¹⁶

Napjainkban mind a büntetőjog, mind a bűnözés elleni harc büntetőjogon kívüli intézményeinek részéről egyre sürgetőbb az igény, elméletileg korszerű, gyakorlatilag hatékonyan alkalmazható kriminálpszichológia kialakítására. Ennek az igénynek a kielégítésével a hazai pszichológiai kutatások még jelenleg is adósak, annak ellenére, hogy egyes területeken elsősorban a fiatalkori bűnözés és a kriminalisztikai lélektan vonatkozásában jelentős eredmények születtek.

⁴¹⁴ Boros J. (2004): Jogpszichológia és kriminálpszichológia. *Belügyi Szemle*, 2004/6. sz. 5-19. o.

⁴¹⁵ Boros J. (2004): A pszichológia a jogban. In.: Korinek L. – Köhalmi - Herke Cs. (szerk.): *Irk Albert emlékkönyv*. Pécsi Tudomány Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, 3-14. o.

⁴¹⁶ Boros J. (2002): *im.* 158-172. o.

6.2. Közreműködés a pszichológus szakértő vizsgálatában

A pszichológus szakértő a legtöbb esetben a vizsgált személyek (sértett, tanú, terhelt) explorációjával, kikérdezésével tud véleményt adni, így különös jelentősége van a Be. 106. § (1) bekezdése harmadik mondatában megfogalmazott azon szabálynak, hogy a sértett köteles a szakértői vizsgálat elvégzését egyéb módon (pld.) adatszolgáltatással is elősegíteni. A szakértő előtti eljárásban garanciális okból érvényesül a terheltnek az a joga, hogy nem köteles a hozzá intézett kérdésekre válaszolni.

A tanú és a sértett esetében nem ilyen egyértelműen fogalmaz a törvény, de a szakértői eljárásban való közreműködésre irányadók a vallomástétel akadályaira vonatkozó rendelkezések. Így a mentességi joggal élő sértett az adatszolgáltatási köteletségének teljesítését jogosan megtagadhatja.⁴¹⁷

Nehézséget okoz a gyakorlat számára az, hogy a pszichológus személyi jellegű bizonyítékot rögzít, és szerez meg attól, akit meghallgat, és annak értékelésével szolgáltat bizonyítékot.

A szakértői vizsgálatban már Nagy is felvetette azt a kérdést, hogy lehet-e kötelezni arra a tanút, hogy alávesse magát a szakértői szemlének.⁴¹⁸ A hatályos Be. válasza erre úgy gondolom, hogy még mindig nem teljesen egyértelmű. A mentességi joggal élő tanúk nem tagadhatják meg az adatszolgáltatást. Az adatszolgáltatás, azonban nem egyenértékű a vallomás jellegű válaszadással. A szakértő nem hatóság, így az események részére az exploratio során történő elmondása sem valósítja meg a hamis tanúzás büntetét, a szakértő erre a vizsgált személyt, így a tanút nem is figyelmeztetheti.

Éppen ezért a pszichológia tudományának jelenkori eredményei egyértelmű felhasználhatósága érdekében helyesebb megoldásnak tartanám, ha a törvény az adatszolgáltatás mellett a pszichológus (esetleg pszichiáter-, és elme-)

⁴¹⁷ Berkes Gy. (szerk.) (2006): im. 406/6. o.

⁴¹⁸ Nagy L. (1966): im. 518. o.

szakértőknél az adatszolgáltatás mellett az egyéb válaszadási kötelezettséget is előírná.

A terhelt esetében ilyen kötelezettséget nem írhat elő a jogszabály, mert az önvádra kötelezés tilalmába ütközne. (Be. 8. §) A Be. 108. § (8) bekezdése a korábbi bírói gyakorlatnak megfelelően megtiltja a terheltnek, a tanúnak, illetőleg a sértettnek az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozó, a szakvélemény részét képező, a szakértő előtt tett nyilatkozatának a büntetőeljárásban bizonyítási eszközként történő felhasználását. Ennek indoka lényegében az, hogy az a vallomás formai és tartalmi elemeinek nem felel meg.⁴¹⁹ Az kétségtelen, hogy a vallomás és a szakértő előtt tett nyilatkozat alapvetően különbözik egymástól. A szakértői vizsgálat annak eredményessége érdekében a terhelt, de a sértett és a tanú bizalmas közléseire is vonatkozik.⁴²⁰

Az exploratio (szakértői kikérdezés) során adott válaszokból megfogalmazott „vélemény” felhasználásának már nincs törvényi akadály. (Be. 108. § (2) bekezdés d) pont) Ez nem okoz logikai nehézséget pld. egy elmeszakkérdésben adott véleménynél, ahol a vizsgált bűncselekménnyel összefüggésben a terhelt elmeállapotáról ad véleményt a szakértő, és nem közvetlenül a vallomása hiteltérdemlőségéről. A jelenlegi szabályozás mellett úgy vélem viszont, hogy a törvényi szabály kijátszása történik. A terheltet kötelezik arra, hogy vesse magát alá a szakértői vizsgálatnak a Be 106. § (1) bekezdés második mondata alapján, majd a terhelttől a szakértő megkérdezi, hogy a vád tárgyává tett (vagy a megalapozott gyanú alapját képező) cselekmény hogyan is történt. Ideális esetben a szakértő nem a hatóság tagjaként jelenik meg a terhelt előtt, és bizalommal, őszintén válaszol a kérdéseire. A terhelt nem feltétlenül láthatja, hogy a vallomás megtagadási jog érvényesül akkor is, amikor magát a szakértői vizsgálatnak kötelezően alá kell vetnie. A pszichológus szakértő előtt a kérdéses bűncselekményről tett

⁴¹⁹ BH 1991. 463, 1996. 449; Be. 108.§ (8) bekezdés

⁴²⁰ Berkes Gy. (2006): im. 408. o.

nyilatkozata közvetlenül nem használható fel, azonban a szakértőnek az ezen nyilatkozat alapján adott véleménye már igen. A pszichológus szakértő sokszor a vallomás hiteltérdemlőségéről, élményszerűségéről ad véleményt, így egyértelmű a logikai törés.

Emellett többször hangoztatott probléma, hogy a szakértői kikérdezés során adott válaszok akkor is befolyásolják a bírót, ha arra közvetlenül nem is hivatkoznak az indokolásban. Az általam megkérdezett bírók kivétel nélkül elmondták, hogy a „helyes” meggyőződésük kialakításához a büntetőperre történő felkészülés során alaposan átolvassák az exploratio során elmondottakat is, és esetenként a vallomáshoz képesti ellentmondás esetén arra rá is kérdeznak. Ezt helytelen gyakorlatnak tartom, mert a Be. hivatkozott 108. § (8) bekezdésében foglalt tilalom megkerülésére irányul, hiszen a bírósági tárgyaláson elhangzottak már felhasználhatóak bizonyítékként, továbbá nyilvánvalóan befolyásolhatják az önellentmondást elkerülni igyekvő személy vallomását.

Úgy vélem, hogy a pszichológia eredményeinek a felhasználására szükség van a büntetőperben, amihez azonban jogszabályi módosításra is szükség van.

A legegyszerűbbnek tűnő megoldás az lenne, hogy a kihallgatásokba pszichológus is kapcsolódjon be a hatóság munkáját segítve, amire a jelenleg hatályos büntetőeljárás törvény szaktanácsadóként lehetőséget is ad, azonban csak a nyomozás során. (Be. 183. §) A kihallgatások segítségével azonban még nem tud konkrét segíteget adni a szakértő olyan kérdésekben, amelyek a helyes mérlegelésnél játszhatnak szerepet.

Véleményem szerint megoldást jelenthetne, ha egyértelmű törvényi rendelkezés lenne a poligráfós vizsgálathoz hasonlóan arról, hogy a terhelt beleegyezése nélkül a vallomása pszichológus szakértő alkalmazásával nem vizsgálható. (Be. 180. § (2) bekezdés) Beleegyezése esetén nem lenne akadály

a szakértői vélemény felhasználásának. Természetesen hasonló rendelkezés a sértettek, tanúk vallomásának vizsgálatánál is indokolt lenne.

A poligráfós vizsgálat, vagy a hazugságvizsgáló egy műszeres vizsgálat, amely a vizsgált személy bizonyos fiziológias reakcióit, például vérnyomás, légzés, bőrellenállás, illetve ezek változásait méri. A működés lényege, hogy a vizsgált személy számára érzelmileg terhelt, kritikus ingerre reakcióváltozás következik be. Ezt műszeresen regisztrálva következtetni lehet arra, ki az, akinek valamilyen módon köze lehet a vizsgált bűncselekményhez.

A Be. miniszteri indokolása a funkcióját abban határozza meg, hogy az szolgálhatja a hatóság tájékoztatását a gyanúsított szavahihetőségét illetően, vagy sugallhat bizonyos követendő nyomozási irányokat, és ezzel hozzájárulhat a nyomozás sikeréhez. Fontos megemlíteni azonban, hogy a szakirodalomban vitatott az a körülmény, hogy mindenképpen pszichológus szakértő szükséges-e a vizsgálat elvégzéséhez.⁴²¹

A Legfelsőbb Bíróság már a korábbi büntetőeljárás törvény hatálya alatt iránymutató döntésében leszögezte, hogy a pszichológiai szakértői vizsgálat és ennek keretében a poligráfós vizsgálat eredménye – más bizonyítékokkal együtt – figyelembe vehető a büntetőeljárás során.⁴²² A döntésből kiderül, hogy a kriminálpszichológiai szempontok is érvényesülhetnek a vallomások megszerzése során, és azok értékelésekor.

A Be. helyes értelméből azonban az is következik, hogy a bírósági eljárásban nincsen mód az igénybevételére.⁴²³ Alkalmatlan azonban a hazugságvizsgáló a szubjektíve igaz, de objektíve hamis vallomások kiszűrésére, így pld. a befolyásolás hatásainak kiszűrésére, ezért a megoldás esetenként csak a pszichológus szakértő igénybevétele lehet.

⁴²¹ Krispán I. (2004): A poligráfós hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője. *Belügyi Szemle*, 2004/6. sz. 42-50. o.

⁴²² BH 1997. 115. (Legf.Bír. 11.535/1996.sz)

⁴²³ LB BK 2005. április 11.

6.3. A vallomástételre ható egyes tényezők ellenőrzésének sajátos módszere: a pszichológus szakértői vélemény beszerzése

6.3.1. A pszichológus szakértő igénybevételének gyakorisága a büntetőperben

A pszichológus más szemlélettel fordul a vizsgált személyhez a büntetőeljárásban, mint a hatóság tagja. Ez a sajátos nyitottság, érdeklődés számos fontos információt szolgáltat.

A vizsgált ügyekben mégis elvétve fordult elő pszichológus szakértő alkalmazása a vallomás megbízhatóságával összefüggésben. A legtöbb ügyben a gyermekek, vagy kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekményeknél került sor az alkalmazásukra. Bárd is szóvá teszi a társadalomtudományi szakértők perbeli alkalmazásának a hiányát. Ennek okát részben abban véli felfedezni, hogy a joggyakorlat és a törvényhozás is attól fél, hogy az szétfeszítené az eljárás kereteit, a vita csak jogilag zárul le, de az elégedetlenség, a kétkedés, a bizonytalanság megmarad, így nehezebb a döntést is elfogadtatni.⁴²⁴ Kiss is a hagyományos igazságszolgáltatás ellen ható érvek között sorolja fel azt, hogy nehezen engedi be a társadalomtudományi ismereteket, ugyanakkor nagy szerepet tulajdonít a bírói intuíciónak.⁴²⁵

Nagy, bár részben szkeptikus a pszichológia tudományával szemben, de sürgette, hogy a (tanú)vallomások értékelése a tapasztalati úton elsajátított és inkább intuitív, ösztönös tevékenységből a tudományos eredményekre támaszkodó, tudatos kritikai ellenőrző tevékenységgé váljék.⁴²⁶ A vizsgált ügyekből azt a következtetést tudom levonni, hogy ez a tudatosság a mai napig nem vált gyakorlattá.

⁴²⁴ Bárd K. (1987): A büntető hatalom megosztásának buktatói. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 183. o.

⁴²⁵ Kiss A. (2006): A közvetítői eljárásról. Kriminológiai tanulmányok 43. (szerk.: Irk Ferenc), OKRI, Budapest, 241-264. o.

⁴²⁶ Nagy L. (1966): im. 532. o.

6.3.2. A pszichológus szakértő igénybevétele mellett szóló érvek a büntetőperben a vallomás hiteltérdeklőségének ellenőrzéséhez

A pszichológus egy sor olyan szakkérdésben tud véleményt adni, amiről a bírónak az egyébként nem lebecsülhető tapasztalata, vagy megérzése lehet csak.

A pszichológus szaktudása lehetővé teszi, hogy pld. a gyermekekhez intézett kérdések számukra érthető módon legyenek megfogalmazva, illetve, hogy az arra adott válaszokat a hatóság megfelelően értelmezze. Egy ötéves gyermek pld. nem tudja még világosan szétválasztani a megtörtént eseményeket az érzelmvezérelt fantáziájától, s az időben és térben való tájékozódása sem fejlődött ki még megfelelően, ezért lehetséges, hogy a kérdésre nem a szigorúan a megtörtént események időrendben történő felsorolásával válaszol. Minél fiatalabb a gyermek, annál erősebb befolyást gyakorolnak kognitív működésére érzelmei és fantáziái, így annál kevésbé várható el tőle tényszerű és logikus megfogalmazás.⁴²⁷

A kriminalisztikai lélektan alkalmazásának fő területe a vallomások értékelésével kapcsolatos. Természetesen gyökeresen más a reális és a pszichológiai szituáció, a problematika és az ehhez alkalmazkodó taktika attól függően, hogy a terhelt, vagy tanú vallomásáról van-e szó. A tanú vallomásával kapcsolatosan a legfontosabb pszichológiai feladat a segítségnyújtás a hamis vallomások felismeréséhez.

A szakértő segíthet felismerni a betanítottságot, főleg azokban az esetekben, amikor a vallomás felépítése és a vallomástevő egyéb területen megnyilvánuló gondolkodásmódja, színvonala között bizonyos ellentmondás figyelhető meg.⁴²⁸

A pszichológus véleménye kérhető egy szemtanú vallomásának megbízhatóságával kapcsolatban is.

⁴²⁷ Szabó E. (2004): Áldozatvédelem a rendőrség és a rendőrségi pszichológus szemszögéből. Belügyi Szemle, 2004/6. sz. 81-95. o.

⁴²⁸ Popper P. (1970): im. 15-31. o.

Hastie kutatása arra a megállapításra jutott, hogy zavarba ejtő egyenlőtlenség van az esküdtek, bírák, ügyvédek, rendőrtisztek és pszichológusok szemtanúk vallomásaira történő reakciói között. Az emlékezetet és a bűnözői viselkedést kutatók egyöntetűen kétségbe vonják a szemtanúk vallomásának pontosságát; az esküdtek, bírák viszont azt tartják a legmeggyőzőbbnek.⁴²⁹ Közismert tény az is, hogy a hazai bűnügyek döntő többségében is a tanúvallomásokon alapul az ítélet a vádlotti vallomások mellett.

A szemtanú-vallomásoktól való hiszékeny függésre megoldás lehet, ha pszichológusokat hallgatnak ki az ügyben, akik az emberi érzékelés és emlékezet szakértői, ezáltal elősegíthetik a tényfeltárást a szemtanú vallomását illetően. Úgy gondolom, hogy egy ilyen szakértői vélemény értékes adaléka lehet azon tárgyalásoknak, ahol a szemtanúk vallomásának központi szerepe van. A szemtanúk megbízhatóságáról mondott szakértői vélemény használatának gyakorlata még gyerekcipőben jár, és a nézetek élesen eltérnek a pszichológusnak a tárgyalóteremben betöltött szerepéről.

A bírónak fel kell mérnie, hogy meglátása szerint a szakvélemény előterjesztése elősegíti-e a bírói működést, segíti-e a tényfeltárást, és az ügy lényeges bizonyítékainak értékelését?

Pld. *„Ebben az ügyben a szemtanút illető körülmények összességét tekintve, szakértői véleménye szerint veszélyezteti-e valami a szemtanú vallomásának pontosságát vagy megbízhatóságát?”*

A szakértőnek azt is el kell döntenie, hogy vannak-e olyan érvényes, általában alkalmazható eredményei a tudományos irodalomnak, amelyek jelentőséggel bírnak az adott ügyben a vizsgált szemtanúk vallomásainak megbízhatóságára vonatkoztatva.⁴³⁰

⁴²⁹ Hastie, R. (1986): Notes on Psychologist Expert Witness Law and Human Behavior. Vol. 10, No. 1/2 The Ethics of Expert Testimony. Jun., 1986. 79-82. o.

⁴³⁰ Hastie, R. (1986): im. 79-82. o.

A szakértők meg tudják vitatni az emlékezet tudományát, áttekintik annak az irodalmát, és tudományos háttérét. Véleményezni tudják a külső hatásokat az ún. elfojtott memóriára is, és azt, hogy milyen faktorok vezethetnek a hibákhoz. Adatokkal tudnak szolgálni a memória megbízhatóságáról, és hajlíthatóságáról is.⁴³¹ A pszichológus szakértő, és a pszichiáter véleményt adhat arról, hogy mennyire hiteles, hihető a tanú. A szakértő elmagyarázza a bíróságnak az emlékezet működésének alapvető szabályait, vázolja a szemtanú azonosítással kapcsolatos vizsgálatokat, és azok eredményeit.⁴³²

Javasolható a szemtanúk jelentéseiről tanúvallomást tevő szakértők számára az, hogy alaposan ismerkedjenek meg a rendőri nyomozást elősegítő kézikönyvekben bemutatott alapvető rendőri eljárásokkal, és ennek gyakorlati megvalósulásával. Természetesen ugyanez a bírákról is elmondható a vallomások megfelelő értékeléséhez és mérlegeléséhez. Egy, a szemtanúk vallomásáról véleményt adó szakértő számára alapkövetelmény lenne az idevágó rendőrségi módszerek, taktikák megismerése is.

Szaktanácsadóként pszichológust a rendőrségen leginkább gyermekek meghallgatása, szexuális bűncselekmények sértettjeinek kihallgatása során vesznek igénybe, akik segíthetnek a rendőröknek a kihallgatásra történő felkészülésben. Számukra akár kommunikációs hatékonyság fejlesztő tréning lehetőségét is biztosítják.⁴³³ A pszichológus szakembernek a kihallgatáson való részvétele a legkülönbözőbb kérdésekben nyújthat konkrét segítséget, vagy konzultációt. A pszichológus értékes tanácsokat nyújthat a pszichológiai kérdésekben nem jártas nyomozónak, ha például a kihallgatandó személy pszichológiailag nehezen hozzáférhető, és nem sikerül vele kontaktust kiépíteni.

⁴³¹ Ernsdorff, G. M. - Loftus, E. F. (1993): Let Sleeping Memories Lie? Words of Caution about Telling the Statute of Limitations in cases of Memory Repression. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 84, No 1. Spring, 129-174. o.

⁴³² Cutler, B. L. - Penrod, S. D. - Dexter, H. R. (1989): The Eyewitness, the Expert Psychologist, and the Jury. *Law and Human Behavior*, Vol. 13, No 3. Sep. 1989. 311-332. o.

⁴³³ Mikolay S. (2004): Kriminálpszichológia magyar rendőrségen a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság példáján. *Belügyi Szemle*, 2004/6. sz. 27-41. o.

Ez a lehetőség a bírósági eljárásban nincs meg, azonban éppen ezért lenne nagyobb szükség arra, hogy a bírák felkészülését külön képzéseken, akár pszichológusok is segítsék. A bírák ilyen irányú tudásának bővítésére a Magyar Bíróképző Akadémia már tett lépéseket, és több előadássorozat is volt ebben a témakörben.⁴³⁴

6.3.3. A pszichológus szakértő igénybevétele ellen szóló érvek

A pszichológus szakértő igénybevételenek korlátja lehet annak idő- és költségigénye is, ami nem hagyható figyelmen kívül. Ez természetesen behatárolja a nyomozóhatóság és a bíróság, de ezen keresztül a szakértő lehetőségét is.⁴³⁵

Nem szabad azonban abba a hibába esni, hogy csak arra alapozzuk a büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságát, hogy az milyen gyorsan, milyen költségkímélően tud megbirkózni a ránehezedő teherrel, a bűnözéssel.⁴³⁶ Több olyan büntetőügyet is feltárt a kutatás, ahol pszichológus szakértő kirendelése nélkül biztos, hogy felmentő ítélet lett volna az eljárás kimenetele. A téves elítélések elkerülése érdekében pedig a költségesség mint érv, sokat veszít súlyából.

Hasonló indok lehet ellene annak időigényessége, amelyre a költségességgel kapcsolatos érvek szintén irányadóak. Addig, amíg a hatóság nem parttalanul, hanem csak az igazán szükséges esetekben veszi igénybe, komoly korlátot nem jelenthet az idő és a pénz, mint kizáró tényező.

Ellenérv az igénybevétele ellen az, hogy a legtöbb esetben a hatóság ezen bizonyítási eszköz nélkül is képes a vallomások helyes mérlegelésére.

⁴³⁴ Elek B. - Gyurkó Sz. - Hajdú K. (2007): A gyermekek kikérdezése a szociológus, a pszichológus, és a gyakorló bíró szemével Magyar Bíróképző Akadémia 2007. június 4-5. előadás

⁴³⁵ Árvai B. - Mittermayer Ö. (2001): Tény és jog a bizonyítási eljárásban. Magyar jog, 2001/7. sz. 412-417. o.

⁴³⁶ Farkas Á. (1998): A kriminál politika és a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága. In: Gönczöl Katalin (szerk.): Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998. 80-98. o.

Vannak olyan tényezők, amelyekkel kapcsolatban a szakértői vélemény megengedettsége vitatható. A pszichológiai szakértői szemle például, amelynek alapján számos egyéb tényező vizsgálható meg (a figyelem, értelmi, kifejezési képesség stb.) tanúval kapcsolatban nem általánosan elfogadott lehetőség, és gyakorlat. A tanú megismerési folyamatát befolyásoló tényezők szakértői szintű ismerete azonban az eljárásban gyakorlati eredményeket jelent.⁴³⁷

A bíróság a büntetőper egyéb adatainak tisztázásához hasonlóan a vallomástételre ható egyes tényezők vizsgálatával kapcsolatban szakértő közreműködését is felhasználhatja. Nem lehet azonban olyan szabályt felállítani, hogy a szakértői vélemény bizonyító ereje feltétlenül nagyobb, mint maga a vallomás. Nagy úgy véli, hogy a szakértői vélemény csak támpontot, adatokat szolgáltat a bíróságnak, de bizonyító ereje nem önmagában van. A szakértői vélemény végkövetkeztetései nem kötelezik a bíróságot, hanem a szakértő által észlelt adatok bizonyító erejét is végső fokon a bíróság állapítja meg.⁴³⁸

Kertész is felhívta arra a figyelmet, hogy már Ferry és Gross követelte a bíróságtól, hogy pszichológus szakértőhöz forduljon az emlékezet bizonyos sajátosságainak értékelésénél.

Számos szerző lépett fel olyan javaslattal, hogy a tanúkat vessék alá pszichológiai szakértői vizsgálatnak. Stern véleménye szerint a pszichológus szakértőnek egyrészt tisztázni kell, hogy milyen hatást gyakoroltak a tanúra bizonyos körülmények, pld. megállapítja általánosságban, hogy nem telt-e túlságosan hosszú idő az esemény óta ahhoz, hogy a tanú arról vallomást tudjon tenni, mennyire befolyásolható a tanú és ez mennyire ferdíti el az igazságot. Másrészt kísérletnek kell alávetni a tanúkat, hogy megállapítsa

⁴³⁷ Nagy L. (1966): im. 128. o.

⁴³⁸ Nagy L. (1966.): uo. 503. o.

egyedileg a pontos észlelésre való készségüket, valamint, hogy a tanúvallomás egyáltalán hiteltérdemlő-e.

Többen azonban arra is rámutatnak, hogy a szakértői vizsgálat a nyomozóhatóság, vagy a bíróság és a tanú közé ékelődik, ezért ezzel megsérti a közvetlenség elvét. A tanú vallomásának az értékelése pedig a bíróság feladata lenne. Kertésznek a pszichológiai szakértői vizsgálatokkal kapcsolatban nem ennyire elutasító a véleménye, ugyanis a közvetlenség elvét nem kellene feltétlenül megszegnie a pszichológiai szakértői vizsgálatnak, hiszen ilyen szakértői vizsgálatra csak a vallomás megtétele után és a nyomozóhatóság, illetve a bíróság jelenlétében kerülhetne sor.⁴³⁹

A nyomozószerveknek és a bíróságnak is jogában áll a szakértői véleményeket, mint bármely más bizonyítékot, körültekintően értékelni.

Kertész szerint a legtöbb esetben szükségtelen a pszichológus szakértő bevonása a büntetőeljárásba. Más a helyzet a pszichológus szakembernek a kihallgatáson való részvételével, ugyanis a legkülönbözőbb kérdésekben nyújthat konkrét segítséget, vagy konzultációt az eljárás vezetőjének a pszichológus.

Ez nem jelenti a nyomozás, vagy akár a kihallgatás vezetésének az átadását. Értékes tanácsokat nyújthat a nyomozónak, amikor a kihallgatandó személy pszichológiailag nehezen hozzáférhető és nem sikerül vele kontaktust kiépíteni. Akkor is tanácsot adhat a pszichológus, amikor nyomozási kísérlet előkészítését szolgálja a kihallgatás, és olyan részletkérdéseket kell rekonstruálni, amelyek nélkül nem várható megfelelő eredmény a kísérlettel.

Az érzékszervek munkájának bonyolult kölcsönhatását, a környezeti tényezők szerepének sokoldalúságát, a vallomást befolyásoló összes szubjektív és objektív tényező szerepét a hatóság tagja nem ismerheti eléggé pontosan, ezért ezen jelenségek magas szintű ismeretének birtokában adott pszichológiai szakértői vélemény felhasználásával a bírói mérlegelés is megalapozottabbá válhat.

⁴³⁹ Kertész I. (1965): im. 24-26. o.

A kriminálpszichológiai kutatások a kihallgatás taktikájában is segítséget nyújtanak. A kihallgatásnál az emlékezetben megmaradt nyomokat kutatjuk, akár a kihallgatás szervezését, tervezését, foganatosítását, akár az eredmények értékelését, ellenőrzését, rögzítését nézzük, mindenütt kimutatható a pszichológiai ismeretek jelentősége.

Nem vitás azonban, hogy a bíróság nem fogadhatja el hitelt érdemlőnek, vagy utasíthatja-el hamisként a vallomást kizárólag a kihallgatott személy szavahihetőségének szakértői véleményezése alapján. „Ha ilyen kérdésben venné igénybe a szakértőt, akkor azért kerülne különös helyzetbe, mert azt kellene állítania, hogy képes annak a bizonyítási eszköznek és bizonyítéknak a mérlegelésére, mely azt a mérlegelési tevékenységet pótolja, amelyre képtelennek érezte magát.”⁴⁴⁰

6.3.4. A büntetőperben a pszichológus szakértőnek feltehető egyes kérdések⁴⁴¹

A szakértendő kérdések kompetenciájának általános felfogása arra irányul, hogy mely tudományok területén felmerülő kérdések haladják meg a bíró kompetenciáját és tartoznak szakértő elé. Amikor a bíró elér egy tudományos igazság, illetve kompetencia határához, akkor mindenképp igénybe kell vennie szakértőt.

A szakértő bevonása előtt a bírónak fogalma kell legyen arról, hogy mi képezi a szakértői vélemény határát. Ezt a bíró jelöli ki, a szakértőnek átadott adatokkal. A bíró más tudományoknak a megismerési eredményeit, módszereit, fogalmiságát nem nélkülözheti.⁴⁴²

Ahhoz, hogy fel tudjon kérdéseket tenni a pszichológus szakértőnek, tudnia kell azt, hogy milyen eredményei vannak az általa ismert tudománynak, amit a

⁴⁴⁰ Kertész I. (2000): im. 49-63. o.

⁴⁴¹ Elek B. (2006): Pszichológiai ismeretek a vallomások értékelésében a büntetőeljárásban. *Bírák Lapja*, 2006/a. 1. sz. 68-80. o.

⁴⁴² Márki Z. (1996): Egy büntetőbíró gondolatai a perről és a szakértő szerepéről. *Magyar jog*, 1996/5. sz. 269-273. o.

büntetőperben fel tud használni. Ezen ismeretek nélkül még a kérdésfeltevés is nehézséget okoz.

A kutatás során több pszichológus szakértővel konzultálva egyöntetű vélemény volt az, hogy sajnos a nyomozóhatóság, ügyészség, vagy a bíróság által feltett kérdések nem mindig szakszerűek, nem mindig megválaszolhatóak. Ezt a bíró, ügyész és rendőr kollégákkal folytatott megbeszélések is alátámasztották, és lényegében elismerték, hogy nem ismerik azokat az eredményeit a pszichológia tudományának, amelyek esetleg a munkájukban segítséget jelentenének, de nem tudják azt sem, hogy pontosan hogyan is kellene kérdezniük. Ezt sajnos az általam vizsgált pszichológus szakértőt kirendelő végzések sematikus, pontatlan megfogalmazása is megerősítette.

Ez volt az oka, hogy szükségesnek éreztem a pszichológus szakértőnek feltehető kérdések összegyűjtését, amelyek egymásra épülnek, és bár különböző formában, de többé-kevésbé érintik a befolyás szerepét is. Szükséges megjegyezni azonban azt is, hogy egyes részletkérdésekben még a szakértők között sincs teljes egyetértés.

Természetesen a felsorolásom csak példálózó jellegű lehet:

- Menyire befolyásolható a sértett? Észlelhető-e elmondásában más személy ráhatása?
- A vizsgált személyt ért direkt, vagy indirekt befolyásolásra utaló jelzések tapasztalhatóak-e?
- A sértett által elmondottak valós élményen alapulnak-e, az eseményeket a vele megtörténtek szerint adja elő, vagy az a képzelet, illetve valamilyen ráhatás eredménye?
- Jellemzi-e túlzott fantáziálás, kóros hazudozás, tények meghamisítása? Realitásérzéke megtartott-e, fantáziálásra, meseszövegre utaló jelzések vannak-e?

- Hajlamos-e arra, hogy fantáziával egészíti ki a valóságot, kimutatható-e konfabuláció?⁴⁴³
- Élményszerűen beszél-e a cselekményről?
- Az elmondottakkal kapcsolatos megnyilvánulásai, az érzelmi átélés hitelesnek tekinthető-e?
- Más helyzetben megélt élmény társul-e, és megjelenik-e (együttesen van-e jelen) a kiskorú előadásában, kimutatható-e ilyen életkori sajátosság? (Ilyen lehet pld. az életkorból adódó önkielégítés, az azzal összefüggő fantáziák, vagy erőszakos filmek. Ez még nem kérdőjelezi meg a kóros hazudozás kizárását, adódhat az életkor fokozott fantáziatevékenységéből is.)
- Életkora vagy egyéb körülmények hatására képes lehet-e át nem élt (szexuális) bántalmazásra utaló történet kitalálására, vagy ilyen betanulására, a bűncselekmény vonatkozásában beszámolója hitelesnek tekinthető-e?
- A gyermek által elmondottak részleteiben és összefüggéseiben valóságos háttéren alapulnak-e, megtörtént eseményről szólnak-e?
- A kiskorú sértett életkorából adódó szexuális vágyfantáziáknak, vagy más körülménynek lehet-e esetleges szerepe a cselekmény valós lefolyása és szóbeli megjelenítése közötti ellentmondások feloldására? A gyermek életkori sajátosságainak milyen reagálás felel meg az őt ért abúzusra?
- Kötődött, illetve kötődik-e valamilyen formában a gyermek a terhelthez?
- Tárja fel az elkövetőhöz fűződő esetleges ellentmondásos érzelmi viszonyulást (pld. szeretem, de haragszom rá), és nyilatkozzon arról, hogy az ellentmondásos attitűdök ellentmondásossá tehetik-e a kognitív szintű megnyilvánulást is?
- Milyen a kapcsolata a terhelttel, szülővel stb. a gyermeknek? Biztonságosan kötődik-e a gyermek édesapjához, édesanyjához stb.? Viszonyuk mennyire elégíti ki a gyermek életkori sajátosságainak

⁴⁴³ A konfabuláció azt jelenti, hogy a személy olyan történetről számol be, amely részben, vagy egészben az ő fantáziájában létezik, a valóságot színezi. Különösen gyermekeknél a szülő sugalló kérdéseire bővíthet ki akaratlanul is a gyermek története.

megfelelő kötődési igényt, mennyire tudják a szülők biztosítani a gyermek optimális fizikai, pszichés, kognitív, erkölcsi stb. fejlődéséhez szükséges háttér?

- Intellektusa az átlagtól eltérő-e?
- Végezzen pszichodinamikai elemzést, amely a sértett élményének feldolgozására, annak realitáshoz fűződő viszonyára utal a személyiségdiagnosztikai adatok felhasználásával. (A szakértői vizsgálat módszere ugyanis eltérő lehet. Lehet véleményt adni teljesítménydiagnosztikai, személyiségdiagnosztikai módszerrel, és e kettő alapján pszichodinamikai elemzést is lehet végezni. A teljesítménydiagnosztika az intellektuális teljesítmény alapján ad véleményt, intelligenciateszteket alkalmazva. A személyiségdiagnosztika intelligenciatesztek segítségével a személyiséget vizsgálja. A dinamikai elemzés részletes exploratio, anamnézis, interjúk, élettörténet, bibliográfiai elemzések segítségével ad egy komplexebb véleményt. Lehet, hogy közvetlenül csak az élményszerűség exploratív tartalmának, a cselekmény megtörténtének hitelességére koncentrálnak, de nem tér ki a sértett személyiségbeli összefüggéseire, a szituáció feltárására.)
- Milyen az értelmi képessége, rendelkezik-e korának, iskolázottságának megfelelő értelmi képességgel? Milyen intelligencia-övezetbe tartozik?
- Van-e teljesítményszint csökkenés a bűncselekmény elkövetésének időpontja óta? Megfigyelhető-e kognitív képességeinek hanyatlása, ha igen, annak háttérében szervi, idegrendszeri károsodás tételezhető-e fel, vagy környezeti tényezőkkel magyarázható?
- A terhelt magatartása befolyásolta-e a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését? Ha befolyásolta, akkor az milyen mértékben és miben nyilvánul meg, vagy mik a várható hatásai)?
- Gyermeknél a rajztesztek mire utalnak? (pld. szorongásra, feszültségre?)
- A gyermek családrajz ábrázolása milyen támpontokat adhat az eseménnyel kapcsolatban? A gyermek családrajz ábrázolása utal-e szorongásra, a családon belül húzódó feszültségek meglétére?

- Maradandó lelki sérülést okozott-e a sértettnek a terhelt cselekménye?
- A szociokulturális háttér hogyan befolyásolta a gyermek fejlődését?
- Milyen személyiségnek tekinthető a terhelt vagy a sértett, milyen a személyiségrajzuk? Vázzolja fel a személyiségképüket. Megismerhető-e a vizsgált személy legfőbb jellemzője, tulajdonsága? Van-e kóros elváltozás a személyiségében? A sértett személyisége alapján elfogadható-e a történet alatti viselkedése?
- Milyen az érzelmi, indulati élete (pld. sekélyes), kötődései (pld. felszínesek)? Milyen a személy érzelmi kapcsolatrendszere?
- Nem áll-e fenn elmebetegség színlelése, disszimulációs tendencia megfigyelhető-e?⁴⁴⁴
- Szexuális trauma megtörténte utaló jel található-e?
- A teszteredmények szexuális traumatizációt jeleznek-e? Szorongás, gátoltság, szenzitivitás jellemzi-e, amely összefüggésbe hozható átélt eseményekkel?
- A sértett lelki életében bármifajta (szex) trauma nyomai jelen vannak-e, amit a vizsgálati anyagban rögzített bűncselekmény indokolhatna?
- Ha pszichoszexuális traumát jelzett a teszt, annak oka, eredője mi lehet?
- A sértettnél okozott-e a cselekmény pszichotraumát, pszichoszexuális fejlődésére, érésére hatott-e károsítóan, lehet-e párkapcsolati problémák forrása?
- Lehet-e következtetni a gyermek primitív familiáris környezetére, családban előforduló brutalitásra, durva verbalizációra, kimutatható-e bármilyen veszélyeztetettség?
- Az indulati élet kontroll-zavara fennáll-e?
- Szorongásra, belső feszültségre utaló jelek vannak-e, ezeknek mik az okai?
- A későbbiek során esetleg szükségessé váló kiskorú sértett és a terhelt közti szembesítés a kiskorú személyben okozhat-e félelmet, gyakorolható-e rá

⁴⁴⁴ Disszimulációs stratégián azt a mechanizmust értjük, amelynek során a vizsgált személy bizonyos körülményeket elhallgat, valós élethelyzetét rejtegeti.

bármilyen káros hatást, ennek milyen mértéke valószínűsíthető? Felléphet-e ennek következtében személyiségzavar, vagy egyszerűen is kezelhető?

- Szakértői szempontból javasolt vagy ellenjavalt a gyermekkorú személy eljárási cselekményeken való részvétele, folytatólagos kihallgatása, szembesítése a terhelttel vagy tanúkkal, az jelentene-e mély lelki megrázkódtatást?
- Az átélt traumát pszichésen fel tudja-e dolgozni, ahhoz szükséges-e szaksegítség?
- Szükséges-e a család pszichológiai támogatása a továbbiakban?
- Jellemző-e manipulatív viselkedés, együttműködő volt-e a vizsgálatok alatt?
- Nyilatkozzon a szakértő a bűncselekmény pszichés okairól és következményeiről, és a büntetés várható hatásairól az érintett személyeknél!
- Milyen szerepe lehet az elkövetett bűncselekményben? Milyen a viszonya társaihoz? Hogyan éli meg a bűncselekményben játszott szerepét?
- Jellemző-e deméntálódási (elbutulási) folyamat, jelez-e a demencia index, ez lehet-e oka az időmúlás melletti vallomásmódosításnak?
- Szexuális aberráció jelei kimutathatóak-e? Megjelenik-e aberráció bármilyen formája?
- Mi jellemzi a szexualitását (pld. erős és belső tilalmak által kielégületlen ösztönvágak), a belső tilalmi rendszer, gátak felszabadulása eredményezhet-e gátlástalan szexuális megnyilvánulást? Van-e a normálistól eltérő szexuális készletésre utaló jelzés?
- Fenn áll-e emlékezetkiesés színlelése?
- A szakértő egyéb észrevételei?

6.3.5. A személyiségvizsgálat

A pszichológus szakértőre nem hárítható át a vallomások végső értékelésének felelőssége, azonban lényeges és ügydöntő adatokat szolgáltatathat a terheltek, sértettek, tanúk személyiségének megismeréséhez, illetőleg vallomásaik értékeléséhez.

A tanú személyiségvizsgálatának kérdése leszűkül arra, hogy a büntetőperben a tanú személyiségét csupán a szavahihetőségével és vallomásánakhitelt érdemlőségével kapcsolatban kell vizsgálni, melynek része természetesen a befolyás és a befolyásolhatóság kimutatása a vallomásában, míg a terheltnél ennél bővebb, és pld. a motivációval, vagy büntetés kiszabás kérdéskörével összefüggésben is fontos.

A személyiségvizsgálattal a pszichológus a komplex személyiségképet próbálja felvázolni és az érzelmi, indulati életet megismerni. Ezekkel a személyiségvizsgálati módszerekkel részletesebb személyiségképet lehet kapni, és sokkal inkább kiküszöböli a jó benyomáskeltésre törekvésből fakadó téves értelmezés lehetőségét.

Ha a terheltről van szó, nem vitás, hogy a nyomozó és a terhelt ellenfelekként állnak egymással szemben. A kihallgatási taktika akkor megfelelő, ha ezt az ellenséges viszonyt oldani tudja, vagy pedig ha a kihallgatás során mobilizált emóciók meghaladják a terhelt affektív feszültség bírását (bűntudat, bizonytalanság stb.). Mindez feltételezi a vallomástevő személyiségének, érzelmi reakciómódjának pontos ismeretét, amelyhez a nyomozó stílusában a kérdések felépítésében a felhasznált taktikai módszerekben alkalmazkodik.⁴⁴⁵

A bírósági eljárásban ezek a megállapítások már nem érvényesek maradéktalanul, de a terhelti személyiség minél pontosabb ismerete hasonlóan fontos.

⁴⁴⁵ Popper P. (1970): im. 26. o.

Az emberi együttélés természetes velejárója a környezetünkben élő emberek megfigyelése, a viselkedésükben megpróbáljuk az állandóságot, a hasonlóságot feltárni, és várható viselkedést kikövetkeztetni, előrejelezni.

A kriminálpszichológia kutatási területéhez tartoznak a bűnelkövető személyiségre vonatkozó elméletek. Ezen elméletek alatt azokat a pszichológiai indíttatású teóriákat értjük, amelyek a bűnöző személyiség kialakulását és fenntartását magyarázzák.⁴⁴⁶

Tudományos alapon a személyiséglélektanak lett a tárgya az emberi viselkedést meghatározó tulajdonságok feltárása, ezek biológiai vagy szociális eredetének körülírása, bizonyítása. A személyiséglélektanban a hangsúly azokra a jellemzőkre tevődik, melyek állandóak egy bizonyos személy viselkedésében, és amelyek közösek, általános érvényűek. A feltárt közös vonások szolgálnak kiindulópontként különböző tipológiák, kategóriák megalkotásánál, és feltárják azokat a tulajdonságokat, amelyekben az egyes csoportok különböznek egymástól.

A személyiség, mint pszichológiai fogalom, az egyén jellegzetes gondolkodási, érzelmi és viselkedésmintáit jelenti, amelyek meghatározzák az egyén személyes stílusát és befolyásolják környezetével való interakcióit.

A „személyiség” mibenlétét nem könnyű megfogalmazni. Valójában annak pontos jelentése elméletről elméletre más és más.

Néhány teoretikus szerint a személyiség, mint olyan, nem is létezik, lényegében csupán egy olyan fölösleges szó, amit egyesek eléggé szerencsétlen módon alkalmasnak vélnek a viselkedés leírásához.⁴⁴⁷

Az eljárásjog területén leginkább a bizonyítással kapcsolatban merül fel a személyiség. A nyomozóban, ügyészben, bíróban a saját tapasztalatai alapján is kialakul egy kép arról, hogy a terhelt elkövethette-e a cselekményt. Az,

⁴⁴⁶ Virág Gy. - Vág A. (1997): Elméletek a bűnöző személyiségről. In.: Kiss G. - Fogarasi M.: Kriminál pszichológiai szöveggyűjtemény. II. kötet, BM kiadó, 11-135. o.

⁴⁴⁷ Hjelle, L. A. - Ziegler, D. J. - Allport, G. (2001): A személyiségvonás elmélete. In: Szakács F. - Kulcsár Zs. (szerk.): Személyiségelméletek. ELTE Ötvös Kiadó, 183-267. o.

hogy a hatóság tagja megfelelő emberismerettel rendelkezik, az ezen alapuló felvetések bizonyítékként önmagukban nem értékelhetők, ezt kontrollnak kell alávetni.

Azt bármely kihallgatási tapasztalatokkal rendelkező nyomozó, ügyész, bíró megfigyelheti, hogy a vallomást tevő terheltek, tanúk különbözőképpen viselkednek a kihallgatásuk során. Mielőtt következtetéseket vonnak le ebből arra, hogy kinek fogadják el a vallomását, és kinek nem, azaz vélelmezhetően ki mond igazat, és ki nem, célszerű figyelemmel lenni arra, hogy ez az eltérő viselkedés részben az eltérő személyiségekből is adódik. Így pld. egy zavart, feszült viselkedés még nem feltétlenül a hamis vallomás jele.

Eltérő személyiségű kihallgatottaknál más és más hatása lehet egy-egy kérdésnek, más lehet a befolyásolhatóság, és annak mértéke, szerepe is.

A személyiségpszichológiában számos elmélet készült az eltérő karakterű személyiségek tipizálására.⁴⁴⁸

Ezen elméletek bemutatása nélkül is érdemes megemlíteni H. J. Eysenck típustanát, mert ő az összes kiemelkedő személyiségelmélet felölelésével egy átfogó személyiségelméletet alakított ki.⁴⁴⁹

Elméletében visszanyúlt a C. G. Jung nevéhez fűződő extroverzió-introverzió alapdimenzió leírásához, ami a külvilág felé való irányulást jelenti. Az introvertált személyek befelé fordulnak, magányosak, kevés barátjuk van, inkább a környezetet részesítik előnyben a hangos barátoknál, visszahúzódnak, nem törekednek csoporton belül vezetői pozíció betöltésére, szívesen dolgoznak egyedül stb.

Az extrovertáltak könnyen ráhangolódnak környezetükre, míg az introvertáltak ragaszkodnak saját nézőpontjukhoz. Jelentősége lehet ennek bármely társas bünelkövetési alakzatnál a bünelkövetői szerepek, pld. rábírás elbírálásánál.

⁴⁴⁸ Halász L. - Marton L. M. (1978): Típusok és személyiségvonások. Gondolat Kiadó, Budapest, 5. o.

⁴⁴⁹ Eysenck, H.J. (1964): Crime and Personality. Routledge and Kegan Paul, London

Az introvertáltak sokkal hatékonyabbak teljesítményhelyzetben, ha büntetést kapnak. Az extrovertáltakra a jutalmazás hat jobban. Nem nehéz belátni, hogy az az általános jogalkalmazói tapasztalat, hogy pld. egy bírság, vagy ún. fogós, vagy befolyásoló kérdés alkalmazása az eljárás során eltérő hatású lehet, amiben nyilván szerepe van a megbírságolt vagy kihallgatott személyiségének. Az extrovertáltaknak munkájuk során sokkal több szünetre van szükségük, mint az introvertáltaknak, mert a szünetek hiánya teljesítménycsökkenést eredményez.

Ennek felismerésével különböző személyiségtípusoknál eltérő taktika alkalmazása lehet szükséges a kihallgatás lefolytatásakor, egy hosszabb vallomástétel igénybevétele során a szünetek elrendelése tekintetében is.

A személyiségvizsgálat támpontot adhat az ún. valóságfunkció érvényesítéséről, pld. arról, hogy a vizsgált személy hogyan tájékozódik térben és időben. Magyarázatot adhat arra, hogy a személy miért számol be esetleg meg nem történt eseményekről.⁴⁵⁰

Az eltérő személyiségtípusok ismerete azért is lehet lényeges, mert a kihallgatások során máshogy reagálnak a hatóság fellépésére, és annak ismerete segíthet a kihallgatás megtervezésében, a kommunikációban.⁴⁵¹

A vallomások értékeléséhez is jelentős segítséget nyújthat a vallomástevő személyiségének vizsgálata. Különösen fontosak a személyiség vizsgálatnak a vallomástevő intelligenciájára és affektív életére vonatkozó adatai. Az intelligencia általános színvonala – kvalitatív intelligencia –, a vallomástevő absztrakciós, logikai és kombinatív készsége, realitásérzéke és ítélőképessége, műveltségi színvonala eleve meghatározza a vallomások és így a hamis vallomások jellegét, a szándékos, vagy akarattalan torzítások irányát, bonyolultságát, vagy sztereotíp voltát, rafináltságát stb.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Orosházi Józsefné (2004): im. 20-26. o.

⁴⁵¹ Orosházi Józsefné - Németh R. - Faragó Á. (2000): A kriminálpszichológia lehetőségei a nyomozati munkában. Belügyi Szemle, 2000/10. sz. 108-113. o.

⁴⁵² Popper P. (1970): im. 26. o.

A gondolkodási folyamatok sajátosságai, a szintetikus, vagy analitikus gondolkodás dominanciája, a fantáziavilág, az érdeklődés, a befolyásolhatóság, a pszuedologizálásra való hajlam stb. jelentenek fontos értékelési szempontot. Ezeknek az adatoknak az ismerete megkönnyíti a hamis, illetve nem valós vallomás leleplezését.

A személyiségtípusok kérdéskörével azonban bővebben sem terjedelmi, sem szakmai okokból nem foglalkozhatok. Rá kell azonban mutatnom arra, hogy a dolgozatom egyes megállapításai eltérőek lehetnek különböző személyiségű alanyoknál. Ugyancsak egy önálló dolgozat témája lehetne a személyiségprofilal, poligráffal, testbeszéddel foglalkozó tudományos eredmények rögzítése, és azok büntetőeljárásbeli felhasználhatóságának ismertetése.

6.3.6. A vallomás élményszerűsége

Sokszor felmerül, hogy a szakértő esetleg válaszolhatna arra a kérdésre, hogy a szóban forgó személy hazudik, vagy igazat mond-e. Ez a kérdésfeltevés részben tudományos szempontból is hibás, mert nem lehet rá válaszolni, hiszen olykor a szavahihető ember is hazudhat, és a pszuedológiára hajlamos is mondhat igazat.

Ehhez a kérdéskörhöz tartozik az élményszerűség kérdése. Ilyenkor a szakértőnek azt kell eldöntenie, hogy az elmondott történet életszerű-e, az megtörténhetett-e úgy, ahogyan azt az eseményről beszámoló vádlott vagy tanú elmondja.⁴⁵³ Az élményszerűségnek is lehet azonban valós, átélt élmény, vagy valamilyen ráhatás, befolyás az alapja.

Az előadás élményszerűségét a bírói gyakorlat a vallomás hiteltérdemlőségének egyik ismérveként kezeli. Ezt általában úgy érti, hogy

⁴⁵³ Orosházi Józsefné (2004): im. 20-26. o.

valóban átélt eseményekről számol-e be, illetve ilyen élményről adja-e elő közvetlen tudomását a kihallgatott. Az élményszerűség megállapítása azonban fokozott gondosságot igényel, mert az előadóképesség sajátosan szubjektív tényező, és lehet hogy a tanú éppen fokozott képzelő tevékenysége következtében sok esetben csak elképzelt, de a valóságban át nem élt eseményt képes többszöri ismétlés után saját magát is meggyőzve olyan közvetlenséggel előadni, amely a bíróságban az élményszerűség benyomását kelti. Az élményszerűség megállapításánál ismét tekintetbe kell venni a tudattartalomra esetleg ható külső tényezőket, mint a félelem, vonzalom, rábeszélés, először mások előadásából merített és utóbb esetleg saját felismerésnek vélt ismeretek stb.⁴⁵⁴

6.3.7. A vallomástevő szavahihetősége

A bírósági szakértői munkának fontos területe a szavahihetőség megállapítása. Ennek különösen akkor van jelentősége, ha a bíróságnak nem állnak rendelkezésére tárgyi bizonyítékok.⁴⁵⁵

Természetesen a büntető-igazságszolgáltatás gyakorlatában az eljáráspszichológiának, mint az igazságügyi pszichológia egyik külön fejezetének az eredményei önmagukban nem állíthatóak szembe a cselekmény konkrét adatait más úton, tapasztalati oldalról is felderítő bíróság belső, ésszerű meggyőződésével szemben. A szavahihetőség egyes elemeinek, azaz a tudomásszerzés, megőrzés és tudomás kijelentés fiziológiai alapjainak, továbbá az egész folyamatnak, mint pszichikus jelenségeknek az ellenőrzésével kapcsolatos lehetőségeket azonban a büntetőeljárársban fokozottabb mértékben kell felhasználni. Az eljárástudománynak állandóan figyelemmel kell kísérnie az e téren kifejtett gyakorlati tevékenységet és eredményeket, hogy azokból levonhasson olyan tételeket, amelyeket hasznosítani tud.

⁴⁵⁴ Nagy L. (1966): im. 469. o.

⁴⁵⁵ Popper P. (1970): im. 28. o.

A szakértőnek a szavahihetőségéről adott véleménye csak az egyik elem lehet a bíróság ténymegállapító tevékenységében. A bíróság az eset további összefüggéseit is figyelembe véve dönt arról, hogy a szakértőnek a tanú személyiségének egyes elemeire, köztük a szavahihetőséget az adott esetben befolyásoló tényezőkre vonatkozó megállapításai a konkrét esetben mennyire illeszthetők be az összes bizonyíték alapján kialakított tényállás megállapításba. A szakértő csak szakértelmét adja adott körülmény, a szavahihetőség egyes elemeinek felderítéséhez és megállapításához. A szavahihetőség kérdésében azonban mindig a bíróság dönt, még akkor is, ha véleményének kialakításánál a szakértői szemle eredményét felhasználja.

A szavahihetőség megállapítása céljából elrendelt szakértői szemle során felmerülő nehézségek kiküszöbölésének egyik igen hathatós módja a pszichológus és pszichiáter közösen végzett komplex szakértői szemléje. Ehhez fontos feladat lehet a pszichiátriai és pszichológiai feladatok elhatárolása is.

A szavahihetőség egyes elemeinek ellenőrzése céljából kirendelt pszichológus szakértői szemlének ki kell terjednie mind az egyéniséget meghatározó, a vallomástétellel kapcsolatos általános tényezőkre, mind pedig a konkrét jelenséggel kapcsolatos vallomás tartalmi ellenőrzésére. Amennyiben a szakértő előtt tett nyilatkozat során új körülményeket derít fel a szakértő, mind a szakértőnek ezzel kapcsolatos meghallgatása, mind pedig a tanúnak vagy a terheltnek az újbóli kihallgatása feltétlenül szükséges. Az ilyen szakértői vizsgálat a büntetőeljárásban csak kivételes esetben vehető igénybe.

Ismételten utalni kell arra, hogy bár feltétlenül szükséges, hogy a bíróságnak kellő lélektani tájékozottsága legyen a tudomás kijelentés tartalmi ellenőrzésével, a vallomásban foglalt pszichikai elemek értékének mérlegelésével kapcsolatban, a bíróság belső meggyőződését kétségtelenül a vallomás minden oldalú vizsgálata alakítja ki. Ehhez esetleg az orvostani vagy

pszichológus szakértő is megfelelő adatot szolgáltathat, a szakértői vizsgálat segítséget adhat a bírónak a szavahihetőséggel kapcsolatos meggyőződése kialakításában.⁴⁵⁶

Nagy a kutatása során arra a megállapításra jutott, hogy a hazai gyakorlatunkban még nem ismerünk olyan esetet, amikor a bíróság a tanú szavahihetőségének és így a vallomás hiteltérdemlőségével összefüggő egyes elemek tisztázása céljából pszichológus szakértő véleményét igényelte volna.⁴⁵⁷ Jelen kutatás ezzel ellentétben feltárt részben a terhelt, részben a sértett tanú szavahihetőség-vizsgálatára kirendelt pszichológus szakértői véleményt is. Megjegyzendő, hogy éppen abban az ügyben voltak ellentétes pszichológus szakértői vélemények, ahol a tanú szavahihetősége, és előadásának élményszerűsége volt a vizsgálat tárgya.

A terhelt szavahihetőségét vizsgálta a pszichológus szakértő a Hajdú Bihar Megyei Bíróság egyik büntetőügyében, ahol a vádlott az éjszaka közepén a házába bemászó betörőt leszurta. A későbbi sértett a belső riasztó megszólalásakor már az ablakban volt, mert mint utólag megállapítható volt, el akart a helyszínről menekülni. A Debreceni Ítéltábla, mint másodfokú bíróság megítélése szerint a nyomozás során lefolytatott helyszíni bizonyítási kísérlet nem volt alkalmas arra, hogy annak alapján megállapítható legyen, hogy a vádlott a helyiségbe lépve pontosan mit észlelhetett, mennyire ismerhette fel a sértett helyzetét, mozgását.

A pszichológus szakértő szakvéleménye szerint a vádlott „a riasztó megszólalásakor a fenyegető helyzetet azonosította, és a veszély elhárítására fókuszált. Intenzív szorongással terhelt lelkiállapotában azonban a fenyegetettség nagyságát és a veszély elhárításához szükséges intervenció mértékét nem tudta, nem tudhatta meghatározni.” „További helyszíni bizonyítási kísérlet azért nem vezethet eredményre, mert a szubjektív

⁴⁵⁶ Nagy L. (1966): im. 511-533. o.

⁴⁵⁷ Nagy L. (1966): uo. 528. o.

körülmények, a vádlott lelkiállapota, hangulata nem rekonstruálhatók.” Tehát, ha azt meg is lehetne állapítani, hogy a vádlott mit érzékelhetett, azt már nem, hogy ebből az érzékelésből benne milyen észlelet alakult ki. Azt is elmondta a szakértő, hogy e vonatkozásban elmeorvos szakértő bevonása sem hozna további eredményt, mert a pszichés állapot éplélektani alapon alakult ki. A vádlott vallomásában lévő ellentmondások nem teszik őt szavahihetletlenné, még akkor sem, ha utólag bebizonyosodott, hogy egyes kérdésekben nem az objektív valóságnak megfelelően tett vallomást. Mindezekre tekintettel a bíróságnak el kellett fogadnia azt, hogy bár a sértett ténylegesen menekülő helyzetben volt, a vádlott ezt észlelhette úgy, hogy őt támadás fenyegeti, ami végül vélt jogos védelmi helyzetre hivatkozással a tévedés szabályai szerinti jogerős felmentő ítéletet eredményezett.⁴⁵⁸

A bíró gyakorlat elvétve, de már alkalmaz pszichológiai szakértőt a szavahihetőség egyes elemeinek, így az észlelő, az észleléseket megőrző, emlékbeidéző és azokat kifejező képességek megfigyelésével és megállapításával kapcsolatban. A szakértő ritka igénybevételének oka lehet, hogy jelenleg sem beszélhetünk a vallomás hiteltérdemlőségének a mérlegelését és megállapítását célzó általános pszichológiai szakértői módszerről.

Abban az esetben, ha a bíró azt észleli, hogy a tanú vagy a terhelt egy részletkérdésben valótlan állítást tett, hajlamos az egész vallomását elvetni, őt szavahihetletlenné nyilvánítva, és ezt a beigazolódott valótlanúságra hivatkozással könnyen meg is lehet indokolni annak ellenére, hogy a vallomás egyébként értékes információkat szolgáltat.

A szavahihetőség és a vallomás hiteltérdemlősége eltérő dolgokat jelent. A szavahihetőség a személyhez kapcsolódó és a vallomástételi folyamatban a szubjektív jellegű elemek által meghatározott személyi minőség, tehát egy adat a vallomás mérlegelésénél. A vallomás tartalmát a bíró számos más

⁴⁵⁸ Hajdú Bihar Megyei Bíróság 5.B. 140/2006/10; Debreceni Ítéletábrla Bf. II. 602/2006/5

tényezővel, objektív és szubjektív adattal összefüggően mérlegeli. A mérlegelés eredményeként a bíróság megállapítja a vallomásnak az ésszerű bírói meggyőződés kialakítására alkalmas jellegét, bizonyító erejét és elfogadja a vallomást hiteltérdemlőnek, azaz ténymegállapítási alapnak, vagy amennyiben erre nem alkalmas, kizárja ezen adatok sorából.

A vallomás hiteltérdemlőségének fogalma tehát nem azonos a szavahihetőség fogalmával, bár a gyakorlat és az irodalom ebben alig tesz különbséget. A szavahihetőség a személyhez kapcsolódó szubjektív tényezők által meghatározott sajátosság, és azt jelzi, hogy a személyiséget meghatározó tényezők olyanok, hogy a kijelentések általában megfelelnek az igazságnak és az objektív valóságot tükrözik. Megeshet azonban, hogy a szavahihető személy nyilatkozata nem tükrözi a valóságot. Ennek számos oka lehet (pl. befolyásolás), amelyek esetleg függetlenek a szubjektív meggyőződéstől is. A hiteltérdemlőség ezzel szemben már a vallomás tartalmának objektív jellegű sajátossága, aminek a szavahihetőség csak egy eleme. Ha a vallomásban foglalt adatok hitelt érdemlőek, akkor ésszerű meggyőződést kiváltó tényezőnek, bizonyítéknak lehet elfogadni.⁴⁵⁹

Úgy vélem, hogy helyesen mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság arra, hogy a bizonyítékok értékelésének megfelelő módja az, hogy a bíróság egyes részeket elfogad, míg más egyéb bizonyítékokkal alá nem támasztott vallomásrészeket figyelmen kívül hagy a tényállás megállapítása során.⁴⁶⁰

6.3.8. A vallomások befolyásoltságát és valótlanágát kimutató szakértői vélemények a vizsgált ügyekben

Az általam vizsgált megyék gyakorlatában a tanúvallomások befolyásolásának szakértői megállapítása nem nagyon fordul elő. A bírák álláspontja a legtöbb esetben az, hogy ha a tanú befolyásolását tapasztalják, azt ténykérdésnek és

⁴⁵⁹ Nagy L. (1966): im. 483-568. o.

⁴⁶⁰ BH 1998/418

nem szakkérdésnek tekintik, ami az ügy összes adatával összevetve a bírói mérlegelés körébe tartozik. Azokban az ügyekben, ahol mégis szakértőt alkalmaztak a bírák, ott többször perdöntő adatokat nyerhettek.

Megállapítható, hogy a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények vizsgálatánál van nagyobb gyakorlata a pszichológus szakértő bevonásának a büntetőperbe a befolyásolás megállapítására. Felnőtt tanúk, vagy vádlottak vizsgálata ebből a szempontból még elenyésző számban fordul elő.

A gyermekek vallomását vizsgálva az események megtörténtét illetően a kételynek mindig különösen élnie kell a bíróban. Több vizsgált büntetőügyben is előfordult, hogy a bíróság által kirendelt pszichológus szakértő valószínűsítette, hogy a bűncselekmény csak a gyermek képzeletében, fantáziavilágában történt meg, vagy más személy ráhatása, befolyásolása áll a háttérben, de előfordulhat az apa vagy a nevelőapa iránti bosszú is.⁴⁶¹

A szakértő egyértelműen azt állapította meg, hogy a gyermekkorú sértett a kérdésekre adott válaszaiban fantáziával egészítette ki a valóságot, így utólag nem rekonstruálható, hogy mi történt, de semmiféle negatív pszichés következményt nem tapasztalt.

A pszichológus szakértő megállapította, hogy a sértett és annak barátnője között erőteljes a rivalizáció, nagyfokú fantáziát hív elő és a sértett hajlamos arra, hogy a valóságot fantáziával egészíti, ki vagy helyettesíti, és ez odáig vezet, hogy egyáltalán nem állapítható meg, mennyi a valóság és a fantázia az elmondásában.⁴⁶²

Egy testvérpár vizsgálatánál az egyik pszichológus szakértő véleménye az volt, hogy a kisebbik testvér valószínűleg pusztán a másik testvérrel való beszélgetés hatására vonódott be pszichésen, és érezte úgy, mintha vele is megtörtént volna az esemény.⁴⁶³

⁴⁶¹ Elek B. (2003): A gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények egyes gyakorlati kérdései. In.: Nyári K. (szerk.): Az erőszak ne legyen az életforma része! Partnerek vagyunk a gyermekbántalmazás megelőzésében! Kiadó: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2003/b. 137-150. o.

⁴⁶² Debreceni Rendőrkapitányság 11424/1997 Debreceni Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézete. Véleményszám: 5188/1997

⁴⁶³ Debreceni Városi Bíróság B. 2114/2001/82; Hajdú Bihar Megyei Bíróság Bf. 1436/2002/4

Pszichológus szakértő kirendelése nélkül több büntetőügy, amely felmentéssel, vagy eljárás megszüntetéssel zárult, könnyen téves elítéléshez vezethetett volna.

A tényállás megalapozott megállapítása a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekményeknél jellemzően azért nem egyszerű, mert tipikusan az eseménynek nincsenek közvetlen tanúi, hanem a kiskorú sértett nagyon sokszor ellentmondó vallomásával szemben a következetesen tagadó vádlott vallomása áll. A gyermekkorú, vagy kiskorú gyermek vallomásában lévő nem lényegi ellentmondások nem feltétlenül teszik a sértett gyermeket szavahihetetlenné. Nagyon sok olyan része van a vallomásának, aminek nem látja a jelentőségét, sőt sokszor maga a nyomozóhatóság sem, de később annak döntő szerepe lehet. Mint minden büntetőügyben, itt is elmondható, hogy minél többször hallgatnak meg valakit, annál nagyobb a lehetősége az ellentmondásoknak, ami a védekezés számára újabb és újabb kapaszkodókat adhat a szavahihetőség megingatására. Egy gyermek például úgy nyilatkozott, hogy az őt egyedül nevelő apja részéről a szexuális molesztálás akkor történt, amikor a testvére kórházban volt, így a bíróságnak kötelessége volt leellenőrizni a bűncselekmény elkövetési időpontja meghatározásakor azt, hogy a testvér mikor volt kórházban. Kiderült az, hogy a kérdéses időpont körül megközelítőleg sem volt a testvér kórházban, és a bíróság kénytelen volt a gyermeket újból meghallgatni, azonban a gyermek számára pusztán csak az volt a lényeges, hogy amikor az esemény történt, a testvére nem volt otthon és az, hogy konkrétan éppen hol volt, az részben kiesett az emlékezetéből, részben úgy ragadt le, hogy biztos kórházban volt.⁴⁶⁴

A gyermekek vallomásai megbízhatóságának megítélését jól szemlélteti az, hogy nem ritkán ezzel kapcsolatban a kirendelt igazságügyi pszichológus szakértők is ellentétes véleményt adnak. A Debreceni Városi Bíróságon szemérem elleni erőszak bűntette miatt folyamatban volt büntetőügyben az ellentétes véleményekre tekintettel kirendelt harmadik szakértő a gyermeki vallomás megbízhatóságát illetően a szakértői vélemények eltérésének okát

⁴⁶⁴ Debreceni Városi Bíróság B. 2114/2001/82; Hajdú Bihar Megyei Bíróság Bf. 1436/2002/4

részben a két szakértő vizsgálata között eltelt mintegy fél évnyi idővel, és az eltérő vizsgálati módszerekben látta. Az egyik szakértő a kiskorú sértett explorációjára koncentrált, annak élményszerűségét vizsgálva, de nem végzett pszichodinamikai elemzést, amely a sértett élményének feldolgozására, annak realitáshoz fűződő viszonyának kifejezésére utalnának pszichodiagnosztikai adatok felhasználásával. Az élményszerű előadást befolyásolhatja, és abban jelen lehet más helyzetből megélt élmény, ami együttesen jelenik meg a kiskorú előadásában. Ez még nem kérdőjelezi meg a kóros hazudozás kizárását, és adódhat az életkor fokozott fantázia-tevékenységéből. Az ellentmondásos érzelmi attitűdök (szeretem az apámat, de haragszom rá) ellentmondásossá tehetik a kognitív szintű megnyilvánulást is.⁴⁶⁵ Ezen hivatkozott ügy is jól szemlélteti, hogy pusztán a sértett gyermek vallomásának felhasználása milyen könnyen tévútra viheti az egész bizonyítást.

Esetenként nemleges volt a pszichológus szakértő véleménye a gyermekkorú sértett befolyásolását illetően, azonban a vallomás mérlegeléséhez ez is komoly segítséget jelent.⁴⁶⁶

A pszichológus szakértő bevonása a fiatalos vádlott felmentését jelentette a Pesti Központi Kerületi Bíróságon a hamis vád büntette miatt indult büntetőügyben. A szakvéleményből megállapítható volt, hogy a vádlott mentális tevékenységével összefüggően könnyen befolyásolható, így szubjektíve a hatóság előtt tett állítása nem volt valótlan.⁴⁶⁷

A Veszprémi Városi Bíróságon erőszakos közönség büntette miatt folyamatban volt büntetőügyben a pszichológus szakértőt a felnőttkorú sértett tanúvallomásának megbízhatóságával kapcsolatban hallgatta meg a bíróság, és talán perdöntő adatokat szolgáltatott. A szakértő véleménye szerint a sértett

⁴⁶⁵ Debreceni Városi Bíróság B. 453/2003; Hajdú Bihar Megyei Bíróság Bf. 193/2004/4

⁴⁶⁶ Veszprémi Városi Bíróság B. 1792/2002. sz.

⁴⁶⁷ Pesti Központi Kerületi Bíróság Fk. 30.370/2004

folyamatosan hozzátesz az eseményekhez, és erősíti, amit addig elmondott, ami a bosszúállás és önigazolás motívuma. „Felépít valamit, aminek semmi köze a valósághoz. (...) Úgy gondolja, hogy igaz amit mond, de nem az.” A szakértő a sértett gyermekéről pedig azt állapította meg, hogy befolyásolja őket, és ezt kivetíti az apára, akinek nincs esélye a befolyásolásra, mert börtönben ül. Ez egy paranoid reakció, ami jellemzi a sértettet. A pszichológus szakértő véleménye az volt, hogy a vád szerint megerőszkolt feleség nyilatkozatában keveredik a valóság a sértetti szubjektív igazsággal.⁴⁶⁸

A Berettyóújfalui Városi Bíróság, majd a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság előtt erőszakos közönség bűntettének kísérlete és személyi szabadság megsértése vád alóli felmentéshez járult hozzá az a pszichológus szakértői vélemény, amelyet a felnőtt sértett vallomásaiban megjelent számos ellentmondás és bizonytalanság okának feltárása végett rendelt ki a bíróság, a sértett szavahihetőségének vizsgálatára. A szakértői vélemény lényege az volt, hogy a sértett személyiségstruktúrából adódóan hajlamos a realitást saját szempontjai alapján megítélni, és ebben a fellazult gondolkodási és mentális fémek is segítik, melyhez a bizonytalan tájékozódás, a helyzetdetermináltság is hozzájárul. A szakvélemény bizonytalan tájékozódású, alkalmazkodásában igen labilis, megbízhatatlan személynek írta le a sértettet, és olyannak, aki sodródásra, befolyásolhatóságra hajlamos.⁴⁶⁹

Perdöntőek lehetnek a pszichológus- és orvosszakértői vélemény adatai még egy emberölés miatt indult ügyben is. Erre példa az a büntetőügy, ahol a szakértők arra próbáltak választ adni, hogy a sértett egy erkélyről történt kizuhanása után a kórházban képes lehetett-e a valóság elmondására. A sértett a szakértők véleménye szerint a súlyos fejsérülés, eszméletvesztés, esetleges amnézia miatt egy órán belül a történetekre nem emlékezhetett, ekként a valóságnak megfelelően egyszerűen orvosi-élettani okok miatt nem lehetett

⁴⁶⁸ Veszprémi Városi Bíróság B.1044/2006

⁴⁶⁹ Berettyóújfalui Városi Bíróság B. 436/2000/21; Hajdú Bihar Megyei Bíróság Bf. 1097/2001/3

képes feltárni az eseményeket. A szakértői vélemény szerint olyan állapotban volt a sértett az erkélyen történt kizuhanást követően, amelyben fokozottan befolyásolható, és a hozzátartozók eldöntendő kérdéseire adott válaszainál nem lehet kiárni, hogy csupán a kérdések befolyásoló hatása miatt nevezte meg a vádlottat elkövetőként, akivel nem melleleg a többi hozzátartozó haragos viszonyban volt. Utólag nem is lehet rekonstruálni azokat a kérdéseket, amelyekre válaszolt a sértett a súlyos állapotában. (Pld. „*Ugye a Jóska dobott ki? ...igen.*”) Ez természetesen azzal járhat, hogy a bíróságnak az ügy egyéb bizonyítékai alapján kell döntenie az ügyben.

6.4. Az angol és a német eljárásjog megoldása a szakértők alkalmazására

Az angol kontradiktórius szakértői rendszerben az ügyész és a vádlott is egyaránt választ egy-egy szakértőt. Ezek a szakértők feladataikat nem a bíróság irányítása alatt végzik, hanem azon fél irányításával, amely őket megválasztotta. Nincs különleges jogállásuk, hanem egyszerűen tanúként kezelik őket.⁴⁷⁰

A szakértőnek az angolszász eljárásban az ún. „*reasonable psychological certainty*”, azaz „elfogadható pszichológiai bizonyossággal” kell a feltett kérdéseket megválaszolnia, hasonlóan a „*reasonable medical certainty*”, azaz az elfogadható orvosi bizonyossághoz.⁴⁷¹

A Németországban lévő szakértői rendszer a hivatásos szakértőkre épül. A szakértőt a bíróság nevezi meg, amelynek az irányítása alatt a bíróság által elrendelt vizsgálódást végzi. Az ilyen szakértőt nem tanúnak, hanem különleges jogállású személynek tekintik.⁴⁷²

A kérdést az StPO (Büntető eljárásjogi törvény) szabályozza. A 72. § alapján a szakértőkre a tanúkra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, ha a törvény eltérően nem rendelkezik. A szakértők kiválasztására, kizárására speciális

⁴⁷⁰ Katona G. (2002): Az angol rendőrségi reform. *Belügyi Szemle*, 2002/9. sz. 5-27. o.

⁴⁷¹ Poythress, N. G. (1982): Concerning Reform in Expert Testimony: An Open Letter from a Practicing Psychologist. *Law and Human Behavior*, Vol. 6, No 1. 39-43. o.

⁴⁷² Delmas-Marty - Spencer, J. R. (2002): im.

szabályok vonatkoznak. A szakértőnek teljesítenie kell a kirendelést, kivéve, ha valamely megtagadási jog nem alkalmazható a 76. § alapján. A bíró elrendelheti, hogy ugyanaz, vagy egy másik szakértő új szakvéleményt készítsen, amennyiben a szakvéleményt elégtelennek találja. (StPO. 83. §) Tisztán jogilag nem meghatározott, hogy ki lehet szakértő, sokkal inkább az, hogy hogyan kell a szakértőt bevonni az eljárásba. A szakértőnek a kívülálló pozíciójába kell helyezkednie.⁴⁷³

A szakértő tanúk és a hivatalos bírósági szakértők rendszere egyaránt sajátos problémákat mutat. A szakértő tanú rendszerének hátulütője az a tény, hogy a szakértő egyik vagy másik félhez van kötve, ami megteremti annak a valódi veszélyét, hogy véleményét úgy hajlítja, hogy az az őt bevonó félével egyezzen meg. A common law jogászok hagyományosan azt állítják, hogy ezt az előítéletet, amennyiben létezik, semlegesíti az a tény, hogy a másik félnek is megvan a saját szakértője ugyanilyen nyomásnak alávetve, csak ellenkező irányból, amiről azt mondják, hogy végül biztosítja az egyensúlyt.

Amikor az egyik fél szakértői bizonyítását a másik fél kétségbe vonja, a bíróság a szakértők csatájának közepén találja magát anélkül, hogy választhatna ésszerű módon a két eltérő vélemény között. Hozzá nem értő, vagy elfogult szakértők csatáiból származó zűrzavar képezi sajnos számos rendkívül aggasztó súlyos bírói tévedés gyökerét.

A hivatalos szakértők rendszere ki van téve a hozzá nem értő szakértők jelentette veszélynek, hiszen a hivatásos szakértőnek lényegében kiemeltebb a státusa, mint egy tanúnak, s ettől nehezebben támadható. Az a probléma merülhet fel a hivatásos szakértőkkel kapcsolatban, hogy nem mindig semlegesek. Gyakran a vádló nevezi meg, és a bíróság pusztán rányomja a pecsétet az ügyész választására, ami a vádlott számára azt a benyomást kelti, hogy a hivatalos szakértő elfogult akkor is, ha valójában nem az.

⁴⁷³ Harald A. Mieg: Die Expertenrolle UNS-Working Paper No 3
http://www.mub.umnw.ethz.ch/mub_publications/expertenrolle/index.html

6.5. Összefoglaló a 6. fejezethez

A 6. fejezet foglalkozik a büntetőperben alkalmazható pszichológiai ismeretek jelentőségével és csoportosításával, a vallomások megbízhatóságának ellenőrzésével összefüggésben. A kutatás kiterjedt a pszichológus szakértők igénybevétele gyakoriságának vizsgálatára, a vallomás megbízhatóságával kapcsolatos szakértői vélemény felhasználhatóságának eljárásjogi problémáira.

Úgy vélem, hogy a pszichológus szakértő véleményének egyértelmű felhasználhatósága érdekében jogszabályi módosításra is szükség lenne, ami abból adódik, hogy nehéz elválasztani a büntetőeljárásban megkövetelt figyelmeztetések alkalmazása nélkül rögzített exploratio (kikérdezés) tartalmát, és az ezen alapuló, ezt elemző véleményi részt.

A vallomástételre ható egyes tényezők elemzésének egyik alkalmas eszköze lehet a pszichológus szakértő igénybevétele, ami jelenleg még nem gyakran fordul elő. Összegyűjtöttem az igénybevétel mellett, és ellen szóló érveket.

Figyelemmel arra, hogy a kutatás megállapítása szerint a büntetőügyekben eljáró hatóságok nem ismerik maradéktalanul azt, hogy miben lehet a pszichológia segítségére a büntetőperbeli bizonyításnak, és a szakértőt kirendelő végzések kérdései sem mindig megfelelőek, felsoroltam a leggyakrabban feltehető kérdéseket is.

A kutatás során vizsgált büntetőügyekből kiválasztottam, és elemeztem a fejezetben azokat a szakértői véleményeket, amelyek a vallomások befolyásoltságát, és valótlanságát véleményezték.

Az angol és a német jog szakértőkkel kapcsolatos gyakorlatának bemutatása elvezet ahhoz a megállapításhoz, hogy az angol ügyféli perben nem tekinthető kivételesnek a vallomások megbízhatóságának szakértői véleményezése, szemben a hazai gyakorlattal.

7. A kutatás eredményeinek összegzése

7.1. A hipotéziseim megalapozottságának eldöntése, és a kutatás egyes következtetései összefoglalása

A kutatás kezdetekor hipotéziseket fogalmaztam meg, melyekről most a dolgozat végén eldönthetem, hogy mennyire voltak megalapozottak, egyben javaslatokat is megfogalmazok.

7.1.1. Egy eljárási jogintézmény vizsgálata során nem mellőzhető az adott perjogi intézmény történeti bemutatása. Természetesen a fejlődéstörténeti kutatások akkor segíthetnek a jelen problémáinak megértésében és a jövőbeni fejlődés lehetőségeinek a kidolgozásában, ha túllépve a jogtörténeti ténymegállapítás keretein, a perjogi intézmények történelmi fejlődésének és összefüggéseinek feltárására is törekszünk. A hatályos eljárási jogszabályok megértéséhez emellett más jogrendszerek jogfejlődésének a figyelembevétele is indokolt.

A dolgozatomban alapvetően a befolyás hatásait vizsgáltam a vallomások kialakulására, illetőleg azt, hogy ezen hatásokat a bírói meggyőződés és a jogalkalmazói gyakorlat mennyiben tudja figyelembe venni.

Történelmileg egyértelmű megállapítás tehető arra, hogy a „bizonyítási eljárásokban” a tortúra megszüntetése után a XIX. század közepéig, a klasszikus tanok érvényre jutásáig és a kodifikációkig a bírói meggyőződésnek nem volt jelentősége. Azt követően, hogy a bírói meggyőződés megjelent a jogi gondolkozásban, kezdtek érvényre jutni azok a pszichológiai tényezők, amelyek azt részben alakítják. Ez a XIX. század végére, a XX. század elejére tehető. Ekkortól kezdenek tudományos jogi munkák is foglalkozni pld. a vallomásokra ható befolyás szerepével.

7.1.2. A Strassbourgi bíróságnak az ítéletei hatására számos tagállam kénytelen volt jelentősen változtatni eljárási törvényén és törvénykezési rendszerén. Magyarországon a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 2003. július 1. napján lépett hatályba. A változtatások olykor csak azzal jártak, hogy érvényüket veszítették rutinszerűen követett korábbi eljárások, munkamódszerek.

Arra nincs garancia, hogy a büntető ítélet minden esetben a valós tényállást írja le és arra sem, hogy mindig megfelel a materiális igazságosság követelményének. Nincs viszont elvi akadálya annak, hogy a törvényhozó olyan szabályokat fogalmazzon meg, és a jogalkalmazók olyan gyakorlatot alakítsanak ki, amelyek eleget tesznek a tisztességes eljárás elvének.

Az eljárásnak egészében kell megfelelnie a tisztesség követelményének. Valamennyi rész-elem, vagy valamely belső jogi rendelkezés megsértése nem feltétlenül vonja maga után az Egyezmény (Emberi Jogok Európai Egyezménye) megsértésének a megállapítását, de éppen ez a megközelítés, a körülmények összességének a vizsgálata kívánja meg, hogy a bíróság az eljárás valamennyi körülményére figyelemmel legyen.

Ebbe a körbe tartozik a pszichikai kényszer megítélése az eljárás bármely szakaszában, melynek egyes esetekben részeként foghatjuk fel a Be. által is tilalmazott befolyásoló kérdésfeltevés tilalmát.

Úgy vélem, hogy a Strassbourgi Bíróság gyakorlata által kialakított tisztességes eljárás követelményének megfelelni akaró hazai büntetőeljárási jog, és gyakorlat igazolja, hogy főbb tendenciájában a bizonyítás fejlődése a törvényesség megszilárdulását tükrözi. Ennek egyik legfőbb értékmérője az, ha a büntetőeljárások nem végződnek, és nem végződhetnek ártatlan személyek elítélésével. Ebben a körbe illeszkedik be véleményem szerint a kutatásom, amely a vallomásokra ható befolyás szerepének feldolgozásával kíván ahhoz hozzájárulni, hogy bővebb ismereteink legyenek a vallomások megbízhatóságát esetenként lerontó befolyás szerepéről.

7.1.3. Az elmúlt évtizedekben a mennyiségében és minőségében, eszközeiben, módjaiban megváltozott bűnözés egy új kihívást jelentett a büntetőeljárás számára. Különösen a hagyományos szerepkörben megmaradt bírósági tárgyalás nem tud korszerűen megbirkózni a megnövekedett terhekkel.

A bíróságon tett vallomások a legtöbbször már ismételt vallomások, és a vallomásoknak is a rekonstrukciójáról beszélhetünk, de mindig megvan az esélye annak, hogy új bizonyítékok is előkerülhetnek. Úgy vélem, hogy a bíró élet- és tárgyalási tapasztalatán kívül a bírósági kihallgatások, a pervezetés elméleti és gyakorlati tudományos alapjait is ki kellene munkálni, mert a nyomozásra kialakított kriminalisztikai szabályok és törvényszerűségek nem alkalmazhatóak változtatás nélkül.

Azokban az ügyekben, ahol az ügyész nincs jelen a tárgyaláson, a Be. 342. § (2) alapján a vádat az ügyész helyett a bíró ismerteti, és szükségszerűen ő teszi fel azokat a kérdéseket is, amelyeket az ügyésznek kellene, hiszen a bírói és ügyészi szerep összeegyeztethetetlen.

A védő jelenléte sem mindig kötelező a tárgyaláson, így szükségszerűen következik az, hogy nem fog pártatlannak látszani, és ahelyett, hogy arra ügyelne, hogy a Be. 290. és 293. §-ai alapján ne tegyenek fel a felek befolyásoló kérdést, ezt sokszor a bíró teszi meg.

A bírósági gyakorlat a közvetlenség elvét szűken értelmezi, és feladatának inkább azt tekinti, hogy a nyomozás során tett vallomásokat ellenőrizze. Az ellenőrzés során a korábban tett vallomás tartalmát tekinti irányadónak és minden attól való eltérést igyekszik megcáfolni, illetve elvetni. Ha valaki mégis kitart a tárgyaláson tett vallomása mellett, rendszerint ki kell oktatni, hogy ezzel a nyomozót vádolja bűncselekmény elkövetésével, és a hamis vádnak is következményei lehetnek. Ez a gyakorlat nem vesz tudomást az emberi emlékezet felejtésre, módosulásra, és befolyásra vonatkozó törvényszerűségeiről.

7.1.4. Úgy vélem, hogy büntető ítélezési gyakorlatunkban változásnak kell következnie abban a vonatkozásban, hogy a vallomások értékelése a tapasztalati úton elsajátított, és inkább intuitív, ösztönös tevékenységből a tudományos eredményekre támaszkodó tudatos, kritikai, ellenőrző, mérlegelő tevékenységgé váljék.⁴⁷⁴ Ehhez a bíró által is megszerezhető és rendszerint a perben elegendő általános pszichológiai ismereteken túlmenően egészen kivételes esetekben az orvosszakértő mellett pszichológus szakértő bevonása, esetleg a komplex szakértői forma célszerű és eredményes lehet. Változatlanul érvényben kell maradni annak az alapelvnek, hogy a bíróság a szakértő megállapításait ellenőrizni köteles és a szakértő véleményét csak akkor fogadhatja el, ha annak indokai helytállóak és a bíróság ésszerű meggyőződését megalapozzák.

Ebbe a körbe illeszkedik be a kutatás azon megállapítása, hogy a bírósági eljárásban nem ismertek a szükséges szinten azok a pszichológiai törvényszerűségek, amelyek az eljárási szabályok megtartása szempontjából nélkülözhetetlenek lennének.

Lényegében nem alkalmazzák a bíróságok a Be. 290. és 293. §-ok előírásait a meg nem engedett befolyásoló kérdésfeltevés megtiltására. Abban az esetben, ha az ilyen jellegű kérdést a bíró teszi fel, akkor ennek a megakadályozására, vagy megtiltására valódi biztosítékot nyújtó eljárásjogi lehetőség nincsen. A felek számára nem adott olyan eljárási garancia, amely ilyenkor időben, hatékonyan lehetővé tenné a helytelen, és elfogultságot még nem megkérdőjelező kérdezés megtiltását.

A szaktudományok között még mindig nehéz az átjárás, és a tudósok óvakodnak attól, hogy más tudományterületre átmerészkedjenek és más szemlélettel, szempontokkal gazdagítsák azt. A kriminalisztika tudománya

⁴⁷⁴ Nagy L. (1966): im. 532. o.

már felhasználja a pszichológia eredményeit eljárásjogi intézmények alkalmazásánál a nyomozás során, azonban a bírósági eljárásban ez még alig történt meg.

Kizárólag pszichológiai módszerek a tényállás megállapítására nem alkalmasak. Az egyes pszichés funkciók, mint érzékelés, emlékezés, figyelem, képzelet és személyiség-struktúra, az ezeket befolyásoló tényezők feltárása és értékelése számos adatot szolgáltat a nyomozóhatóságoknak és bíróságoknak, amelyek megkönnyítik a felderítést és a helyes ítélet kialakítását.

A valóság rekonstruálásakor feltétlenül téves útra jut ugyanis a bíró, ha a vallomás szövegét tartalmának, az abban foglalt megállapításoknak kritikája nélkül fogadja el és nem ellenőrzi részletesen azokat a körülményeket, amelyek között a tanúk tudatában a jelenség visszatükröződése létrejött, megrögződött, a tudomását tartalmazó nyilatkozat a büntetőügyben eljáró hatóságok előtt megtörtént.

7.1.5. Pusztán a józan ész és a logikai készség nem elégséges a bizonyítékok értékelésénél. Ezért foglalkozni kellene tudományos, jogalkotói, valamint jogalkalmazói szinten egyaránt a személyi bizonyítékok bizonyító erejével. Ki kellene dolgozni és hasznosítani ezen bizonyítékok értékelését alapjaiban elősegítő, tartalmilag lehetővé tevő tudományoknak az álláspontját (pld. pszichológia, kriminalisztikai igazságügyi orvostan és elmeorvos stb.). Ezt a bírák ismeretanyagává kellene tenni és ezáltal biztosítani, hogy a bíró a tényállás megállapítási és értékelési kötelezettségének ezek ismeretében és felhasználásával tudjon eleget tenni.

Érdemes lenne a jogászképzés során, a bírák továbbképzésében, valamint az ítélezés irányításában nagyobb súlyt fektetni pszichológiai ismereteknek a bizonyítékok értékelésére vonatkozó következmények, kívánalmak körében.

7.1.6. A személyi jellegű bizonyítékból is lehet megfelelő és hiteles bizonyítékot szerezni, azonban úgy vélem, hogy a vallomások kialakulásának törvényszerűségei ismeretében is akkor jár el helyesen a bíró, ha a végső döntésig, sőt az esetleges perújítási eljárásban is a kétely, és nem a csalhatatlanság tudata él benne. A hiteles vallomás megszerzésére ugyanis csak törekedni lehet, de teljesen kizárni a tévedést a személyi jellegű bizonyítékoknál nem lehet.

A dolgozatban vázolt egyes törvényszerűségekre rendszerint nem figyelnek a bíróságok a mérlegelésük során, és egy tanút vagy szavahihetőnek, vagy szavahihetetlennek bélyegeznek anélkül, hogy a vallomásaikban meglévő értékes elemeket felhasználnák.

7.1.7. A pszichológiai ismeretek jelentősége az, hogy képessé teszi a bírót arra, hogy ne pusztán logikai szemlélettel közelítsen a vallomásokhoz, hanem azok részletes elemzése útján felismerje a valótlanságot, a hibákat, a torzításokat, és a befolyás hatását, valamint megértse azt, hogy egy vallomás, védekezés mögött milyen lelki jelenségek játszódnak le, és az valójában mire irányul.

Arra kell törekedni, hogy a bíró is legyen képes megítélni, mikor van szükség szakpszichológus bevonására, tudjon együttműködni a pszichológussal, és számára anyagi és eljárásjogi szempontból az ügyet előrébbvivő kérdéseket meg tudjon fogalmazni.

Az érzékszervek munkájának bonyolult kölcsönhatását, a környezeti tényezők szerepének sokoldalúságát a hatóság tagja nem ismerheti eléggé pontosan, ezért ezen jelenségek magas szintű ismeretének birtokában adott pszichológiai szakértői vélemény felhasználásával a bírói mérlegelés is megalapozottabbá válhat.

Ahhoz, hogy fel tudjon kérdéseket tenni a pszichológus szakértőnek, tudnia kell azt, hogy milyen eredményei vannak az általa ismert tudománynak, amit a büntetőperben fel tud használni. Ezen ismeretek nélkül még a kérdésfeltevés is nehézséget okoz.

7.1.8. A kutatás egyértelműen kimutatta, hogy a bírósági eljárásban lényegében nem alkalmazzák a bírák a befolyásoló kérdésfeltevés, és az arra adandó válaszok megtiltásának szabályait. A kutatás tapasztalatai szerint nem azért nincsen sok adat a befolyásoló kérdésfeltevésre, mert ez a hazai büntetőeljárásban nem létező probléma.

Bár feltételeztem kutatásom kezdetén, hogy a védők helyzetükből adódóan gyakrabban alkalmaznak meg nem engedett kérdéseket, és a pervezető bírának gyakrabban kell az erre adandó válaszokat megtiltani, de ezt nem igazolta a kutatás. Más kutatásokkal egyezően azt tapasztaltam, hogy a büntetőperben a védelem jellemzően passzív, a bíró az elsődleges kérdező a tárgyaláson, és nem mutatható ki a védelem részéről fokozott befolyásolásra irányuló törekvés.

A bírák és az ügyvédek között van egy kollegiális kapcsolat és ebből sok minden következik. Rendszerint mind a két oldal tudja, hogy a folyamatos jó kapcsolat miatt vissza kell fognia magát. A befolyásoló kérdésfeltevés megtiltása érdekében történő közbeszólás hiánya részben ennek, részben a nemtörődömségnek, részben az ehhez kapcsolódó szakmai ismeretek hiányának fogható fel.

Abból következően, hogy a bíró az elsődleges kérdező a tárgyaláson, előfordul, hogy befolyásoló hatású kérdéseket éppen ő tesz fel a vádlottnak vagy a tanúnak. A bírót azonban nem illik, vagy nem érdemes figyelmeztetni és félbeszakítani azzal, hogy tegye fel máshogy a kérdését, mert az meg nem engedett befolyást tartalmaz, és egyben tiltja meg a saját kérdésére a

válaszadást. Általában az indítványok megtételére is csak a bírói kérdések feltétele és megválaszolása után volna lehetőség.

Véleményem szerint a bírói tárgyalásvezetői gyakorlat megváltoztatására lenne szükség. Nagyobb teret kellene adni a feleknek, és engedni, hogy a Be. 295. § rendelkezései szerint a tanút az ügyész, illetőleg a védő hallgassa ki.

7.1.9. A Bíróági eljárásban alkalmazható kérdezési technikák, kérdéstípusok szabályai, törvényszerűségei lényegében kidolgozatlanok a tudományos jogi irodalomban. A kriminalisztikai irodalomban kidolgozott tételek ugyanis nem alkalmazhatóak maradéktalanul a bírói eljárásban.

7.1.10. A bírónak tudomással kell bírniuk a gyanúsítottak vallomástételre bírásának esetleges helytelen megközelítéseiről, függetlenül attól, hogy ez milyen gyakran, vagy ritkán fordulhat elő. Csökkentheti a téves ítéletek esélyét, ha a kihallgatások célja az igazságkeresés, és nem a beismerő vallomás megszerzése.

7.1.11. Beismerés estén vizsgálni kell, nincsenek-e a beismerés iránt kétséget támasztó bizonyítékok. A beismerés is csak egy bizonyíték, amelynek helyességét a bírói mérlegelés kell, hogy eldöntse. Ehhez természetesen a bírónak ismernie kell azokat a lehetséges körülményeket, amelyek annak elfogadását megkérdőjelezhetik, ugyanis a hatóság által alkalmazott kényszerítésen túl sok egyéb tényező is vezethet hamis beismerő vallomáshoz, mint pld. a dolgozatomban feldolgozott befolyásolás is.

Sok bűnelkövető ésszerűsíti tetteit, így igazolva a különböző hibáit. Az ésszerűsítés hihető magyarázatot kínál a terhelték tetteire, amikor kedvező képet mutat róluk a cselekedeteik jó fényben való feltüntetésével. Hasonló jelenség a felelősség áthárítása másokra, ami úgy jelent mentséget egy cselekedetre, hogy a vádakat másra irányítja. A beismerő vallomás megtétele

motivációinak megismerése azért is fontos, mert a kihallgatási technika megtervezéséhez, valamint a nyomozás során alkalmazott kihallgatási technikák és módszerek, továbbá azok hatásainak felméréséhez is támpontot jelenthetnek.

A kutatásban leírt jelenséget használhatják ki azok a kihallgatók, akik empátiát sugározva a bűn minimalizálására törekszenek a beismerő vallomás megszerzése érdekében. A bűn minimalizálása a kihallgató részéről azonban a korábban kifejtettek szerint olyan pszichikai nyomásnak is minősülhet, ami hamis beismerő vallomáshoz vezethet.

7.1.12. A jövőben remélhetőleg, a hangrögzítéses, vagy videokamerás kihallgatások elterjedésének köszönhetően, további vizsgálatokat lehet végezni a hamis vallomások körüli homályos pontok feltérképezésének érdekében. További kutatások talán előmozdíthatják a megfelelő törvényhozást is a megkérdőjelezhető vallatási taktikák szabályozásában. A kihallgatások rögzítése segítség lehet abban, hogy a nyomozási kihallgatások vizsgálatakor a kutató ne a sötétben tapogatózzon, és a helytelen kihallgatási módszerek is csökkenjenek.

7.1.13. A vizsgált német büntetőeljárás szabályokkal a hatályos eljárási törvényünk sok lényegi hasonlóságot mutat. Az angolszász eljárási rendszer lényegesen más elvekre és szabályokra épül, amiből következik az is, hogy lényegesen nagyobb, és kidolgozottabb a befolyásoló kérdésfeltevésnek a szakirodalma. A hagyományok és a jogi kultúra eltérései a jogrendszerüinktől azonban az egyes részkérdésekben is bizonytalanná és eredménytelenné teheti az ott kialakult és bevált módszerek átvételét, de hiba a máshol szerzett tapasztalatok figyelmen kívül hagyása, és a teljes elzárkózás is.

7.2. A kutatás eredményei alapján általam szükségesnek tartott jogszabályi ajánlások megfogalmazása

7.2.1. Jogalkotási hibának tartom, hogy a feleletre útmutatót tartalmazó kérdés feltevését csak a tanú esetében tilalmazza konkrétan a jogszabály a nyomozás során. (Be. 181. § (1) bekezdés) Ennek semmilyen elfogadható indokát nem látom, ezért úgy vélem, csak jogszabály módosítással lehetne orvosolni, hogy ez a terhelt kihallgatására is legyen előírás. (Be. 180. § (1) bekezdés)

7.2.2. A büntetőeljárás nyomozási szakaszában nincs általános és határozott tilalom a befolyásoló kérdések feltevésére, mint a bírósági tárgyaláson a Be. 290. § (3), és a Be. 293. § (2) bekezdésében.

Természetesen a Be. 180. § (1) és 181. § (1) bekezdésében tilalmazott kérdések a befolyás körébe tartoznak, de úgy vélem, hogy nincsen olyan krimináltaktikai érv, amely a befolyásoló kérdések teljes tilalmát szükségtelenné tenné a nyomozás során. A befolyásoló kérdések veszélye nem kisebb, hiszen ekkor történik meg az eljárás során elsőnek a történetek felidézése, és a későbbi kihallgatásokon már lehet, hogy nem is az eseményekre, hanem a korábbi vallomásra próbál meg a vallomást tevő visszaemlékezni. Ebben a kérdésben is indokoltnak találom a Be. módosítását a befolyásoló kérdésfeltevés teljes tilalmát előírva már a nyomozás során fogatosított kihallgatásokra is.

7.2.3. Többször hangoztatott probléma, hogy a szakértői kikérdezés (exploratio) során adott válaszok akkor is befolyásolják a bírót, ha arra közvetlenül nem is hivatkoznak az indokolásban.

Megoldást jelenthetne, ha egyértelmű törvényi rendelkezés lenne a poligráfus vizsgálathoz hasonlóan arról, hogy a terhelt beleegyezése nélkül a vallomása pszichológus szakértő alkalmazásával nem vizsgálható. Beleegyezése esetén nem lenne akadály a szakértői vélemény felhasználásának a terheltre irányadó ún. „Miranda figyelmeztetések” ismeretében. Ilyen törvényi rendelkezés

hiányában ugyancsak jogszabályi módosítással kellene arról rendelkezni, hogy a terheltnek a bűncselekményre vonatkozó válaszai nem kerülhetnek be a szakvéleménybe, és azokat a hatóságnak sem szabad továbbítani. Ezen javaslatom pszichológus szakértőnél a Be. 108. § (8) és a 108. § (2) bekezdés a) pontjaira vonatkozik. A jelenlegi szabályozás mellett ugyanis az inkvizitórius, illetve vegyes rendszer hagyományain felnőtt bírák, és a hatóságok egyéb tagjai az ügyre történő felkészülés keretében akkor is átolvassák a terhelti nyilatkozatot, ha azt elvileg nem használhatják fel, és az a döntéseiket a jogalkotó szándékával ellentétesen befolyásolja is.

7.2.4. Úgy vélem, hogy a pszichológia eredményeinek a felhasználására a vallomások megbízhatóságának értékeléséhez, esetenként szükség van a büntetőperben szakértők bevonására. Ez aránytalan idő- és költségkihatással nem jár. Ehhez ugyancsak jogszabályi módosításra lenne szükség az egyértelmű joggyakorlat kialakítása érdekében. A szakértő előtti eljárásban garanciális okból érvényesül a terheltnek az a joga, hogy nem köteles a hozzá intézett kérdésekre válaszolni. A tanú és a sértett esetében nem ilyen egyértelműen fogalmaz a törvény, de a szakértői eljárásban való közreműködésre irányadók a vallomástétel akadályaira vonatkozó rendelkezések. Így a mentességi joggal élő sértett az adatszolgáltatási köteletségének teljesítését jogosan megtagadhatja. Ezzel a szabályozással természetesen egyetértek.

A 6.2. pontban részletesen kifejtett érveim szerint, a pszichológia tudományának jelenkori eredményei egyértelmű felhasználhatósága érdekében, helyesebb megoldásnak tartanám, ha a törvény a mentességet nem élvező tanúknál és a sértettnél a pszichológus (esetleg pszichiáter, és elme-) szakértőknél az adatszolgáltatás mellett az egyéb válaszadási kötelezettséget is előírná. Az adatszolgáltatásnál lényegesen bővebb fogalom a kérdésekre történő válaszadás, amely nélkül a vallomás szavahihetőségére nem lehet szakértőt igénybe venni.

A terhelt esetében ilyen kötelezettséget nem írhat elő a jogszabály, mert az az önvádra kötelezés tilalmába ütközne.

Az exploratio során adott válaszokból megfogalmazott „vélemény” felhasználásának elvileg nincs törvényi akadálya. A pszichológus szakértő előtt a kérdéses bűncselekményről tett nyilatkozata a terheltnek közvetlenül nem használható fel, azonban a szakértőnek az ezen nyilatkozat alapján adott véleménye már igen. A pszichológus szakértő sokszor a vallomás hiteltérdemlőségéről, élményszerűségéről ad véleményt, így egyértelmű a logikai törés. Véleményem szerint megoldást jelenthetne, ha konkrét törvényi rendelkezés lenne a poligráfos vizsgálathoz hasonlóan arról, hogy a terhelt beleegyezése nélkül a vallomása pszichológus szakértő alkalmazásával nem vizsgálható. Beleegyezése esetén a szakértő kérdéseket tehetne fel a bűncselekménnyel kapcsolatban is, és nem lenne akadálya a szakértői vélemény felhasználásának. Természetesen hasonló rendelkezés a sértettek, tanúk vallomásának vizsgálatánál is indokolt lenne.

8. Summary

The primary concern of this paper is the role of the different effects on confessions. This theme was studied during the judicial training.

When it comes to accepting and/or rejecting confessions, the judicial practice essentially requests logicity. Nevertheless, from a formal, logical point of view only, one cannot evaluate a number of factors that can shape confessions to a great extent.

The tendency for the development of the proof theory in whole is that the internal conviction of the court should not be based only on “intuition,” but should be an internal conviction which clearly recognises the factors shaping confessions, which reveals the relations between the effects of these factors and their causality, rationally excluding all doubt about them.

That is the reason why one should never forget about the psychological facts and principles related to human memory and personality when evaluating confessions, e. g. about the effects and role of influence and suggestion in shaping confessions, because the lack of these considerations can lead the whole decision astray.

The courts in Hungary pass judgement in approximately 80.000 criminal cases annually. It is almost unimaginable not to be able to find a decision among all these cases and juries (at least based on the statistical possibilities) which is entirely, or partly, wrong. An error in the facts leads to false verdicts, which is usually, due to this, only a consequence of the court not recognising and revealing the truth. One of the main causes for judicial mistakes is to consider a confession, that did not reflect the objective reality, trustworthy.

Maybe the most difficult thing is to decide about the acceptability of the confessions of those people who think that they can remember and, subjectively, they want to stick to the truth in their confession, but due to certain reasons, they do not describe the events as they happened after all. In these cases, the experience of the judge is not always sufficient to be relied on: some special knowledge is needed.

Errors occurring in confessions, that is, the occurrence of subjectively true, but in fact, false statements can be caused by a certain influence that shaped the confession previously.

For the authorities, the aim of the influence imposed on witnesses during investigation can be the obtaining of confessions. Confession can be true or false, just like the testament of witnesses or like the real or fabricated substantive proof.

The appropriate use of the so-called “Miranda” warnings can be a useful tool in preventing the coercion and influence of the authorities, although the effect of the warnings is not obvious.

For the right decision one must know about all those methods of influence or psychic abuses, which authorities may use for the sake of obtaining a confession.

The scrutiny of the methods used by the authorities in order to obtain a confession leads us to the question: Just to what extent does the Law of Criminal Procedure appreciate these kind of interrogation methods?

During my scrutiny I studied the interrogatory practice of the judicial courts. I analysed the possibilities of questioning, of the recording, of the practice of prohibiting the suspect to give an answer and the reaction of the participants to this. It was found that in the analysed counties there was no unified regulation or control concerning the recording of questions asked at the judicial courts. Except for a few judicial advises, the overall practice is to record only the answer in the judicial minutes (as opposed to e. g. certain minutes recorded during investigation), which, in my opinion, does not correspond to those rules of the Law of Criminal Procedure relating to recording the minutes, because it is impossible to decide whether it was prohibited or not.

As a consequence of the judge being the primary investigator at the court, often it is the judge who asks influencing questions from the suspect or the witness.

In the chapter I analyse the legal consequences of offending those rules of the Law of Criminal Procedure relating to interrogation. The Law of Criminal Procedure does

not include a direction particular to this, and judicial practice does not deal with the question either.

That is exactly why I think that one can only decide in a particular case whether grievance can be put right in relation to the influencing question or not. In the chapter there is a special part discussing the types of questions and asking techniques used at the court.

The analysis includes a survey about the regularity of using a psychologist and about the problems of proceedings when using a specialist's opinion about the reliability of a confession.

One of the tools for the analysis of certain factors affecting confessions can be the use of a psychologist, which is not a common practice yet.

From the criminal cases studied during the research, I chose and analysed those specialist's opinions in the chapter that reported influenced and false confessions.

At the end of the essay, I formulated my conclusions and the necessary legal advices with a critical approach.

9. Felhasznált irodalom

1. Allport, G. W.: William Stern (1871-1938). *The American Journal of Psychology*, Vol. 51, No. 4. Oct. 1938), 770-773. o.
2. Aronson, E.: *A társas lény*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1987.
3. Aronson, E.: *A társas lény*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994.
4. Audi, R.: Justification, Truth, and Reliability. *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 49, No. 1. Sept., 1988. 1-29. o.
5. Aurer Gy.: A terheltnek kihallgatása és vallomása. In: Heller E. – Moór Gy. – Rác Gy. (szerk.): *Büntetőjogi tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére*. Pallas Irodalmi és Nyodai Rt. Kiadása, Budapest, 1933. 248-257. o.
6. Atkinson, R. L. – Atkinson, R. C. – Smith, E. E. – Bem, D. J.: *Pszichológia*. Osiris-Századvég Kiadó, Budapest, 1995.
7. *Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács Elnökének Tájékoztatója a Bíróságok Általános Helyzetéről*. 2006. január 1.-2006. december 31. HVG-Orac Lap- és könyvkiadó Kft, Budapest, 2007.
8. Ádám Gy.: Az emberi emlékezés néhány sajátossága. In.: (szerk) *Általános személyiség- és szociálpszichológiai szöveggyűjtemény*. BM Kiadó, 1997. 37-39. o.
9. Árvai B. – Mittermayer Ö.: Tény és jog a bizonyítási eljárásban. *Magyar jog*, 2001. 7. sz. 412-417. o.
10. Baldwin, J.: Police interview techniques. Establishing Truth or Proof? *The British Journal of Criminology*, Vol. 33. Summer 1993. No. 3, 325-352. o.
11. Balogh J.: *Magyar Bünvádi Eljárási Jog*. Első rész. Grill Károly Cs. És Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1901.
12. Bánki M. Csaba: Befolyásolhatatlan meggyőződés, kóros következetesség: a paranoia. In: Kiss G. – Fogarasi M. (szerk.): *Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény II. kötet*. BM Kiadó, 1991. 233-240. o.
13. Bán T. – Bárd K.: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a Magyar Jog. *Acta Humana, Emberi Jogi Közlemények*, 6-7. sz. 1992. 27. o.

14. Bárd K.: A büntetőhatalom megosztásának buktatói. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1987.
15. Bárd K.: A pártatlan bírósághoz való jog az Európai Emberi Jogi Egyezményben és a Büntető Igazságszolgáltatás rendszere. In: Gönczöl K. (szerk.) Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, 1998. 34-41. o.
16. Beccaria, C.: Büntett és büntetés. Révai Kiadása, Budapest, 1887.
17. Bencze M.-Zsíros Zs.: A bűnösség véelme – a „Buktai-ügy” tanulságai. In.: Szabadfalvi J. (szerk.) AMABILISSIMUS. A legszeretetreméltóbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv. Debrecen, 2005. 151-165. o.
18. Berger, V.: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Joggyakorlata. Tóth K. (szerk.) Budapest, 1999.
19. Berkes Gy. (szerk.): Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2006.
20. Black, J. B. – Galambos J. A. – Read S. J.: Történetek megértése és társas helyzetek. In: László János (szerk.): Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából. Kézirat. Tankönyvkiadó, Eötvös Lóránt Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 1991. 242-292. o.
21. Bower, G. H.- Black J. B. – Turner T. J.: Foratókönyvek szövegre való emlékezésben. In: László J. (szerk.): Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából. Kézirat. Tankönyvkiadó, Eötvös Lóránt Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 1991. 148-203. o.
22. Bócz E.: Milyen legyen a büntetőeljárás? Rendészeti Szemle, 1991. 7. sz. 7. o.
23. Bócz E.: „Megismerés” és „bizonyítás” a büntetőeljárásban. In: Tóth K. (szerk.): Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. JATE, 1992. 83-96. o.
24. Bócz Endre: A büntetőeljárás reform és az ügyészi feladatok. Rendészeti Szemle, 1993. 8. sz. 21-29. o.
25. Bócz E.: A gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról. Belügyi Szemle, 2001. 22-36. o.
26. Bócz E.: A Be. újabb novellája elé. Magyar Jog, 2005. 12. sz. 712-722. o.
27. Bócz E.: Büntetőeljárás jogunk kalandjai. Sikerek, Zátonyok és Vargabetűk. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest. 2006.

28. Bódig M.: Jogelmélet és gyakorlati filozófia. Jogelméleti módszertani vizsgálódások. Prudenti Juris 23. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004.
29. Boros J.: Kriminálisztika és pszichológia. In: Fenyvesi Cs. és Herke Cs. (szerk.) Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére. PTE-ÁJK, Pécs, 2002. 158-172. o.
30. Boros J.: A bűnözői profilalkotástól a tanúkihallgatásig: törekvések a mai kriminálpszichológiában. Magyar Pszichológiai Szemle, 2003. 2. sz. 275-292. o.
31. Boros J.: A pszichológia a jogban. In: Korinek- Kőhalmi-Herke (szerk.): Irk Albert emlékkönyv. Pécsi Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2004. 3-14. o.
32. Boros J.: Jogpszichológia és kriminálpszichológia. Belügyi Szemle, 2004. 6. sz. 5-19. o.
33. Boros J.: Visszaeső bűnelkövetők után követéses vizsgálata. Doktori (Ph.D) értekezés. Debreceni Egyetem BTK., 2005.
34. Boros J. – Csetneky L.: Börtönpszichológia. Második átdolgozott kiadás. Rejtjel kiadó, 2002.
35. Buda B.: Az empátia – a beleélés lélektana. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.
36. Búzás H. – Nagy S.: A büntetőeljárás új kodifikációja bizonyításeleméleti nézőpontból. Magyar Jog, 1996. 7. sz., 397-407. o.
37. Carrara F.: A büntető jogtudomány programja I. kötet. Budapest, 1878.
38. Carrara F.: A büntető jogtudomány programja II. kötet. Budapest, 1879.
39. Cassel, P. G.: The guilty and the „innocent”: An examination of alleged cases of wrongful conviction from false confessions. Harvard Journal of Law and Public Policy, Cambridge, Spring 1999
www.prodeathpenalty.com/guilt.htm, 1-50. o.
40. Chambers v. Florida, 309 U.S. 227 (1940)
<http://home.earthlink.net/~ynot/chambers.html>
41. Colby, M. A. E. – Weaver C. A.: Comparing eyewitness memory and confidence for actors and observers in product identification situations: Extending findings and methodology from criminal justice. Applied Psychology in Criminal Justice, 2006., 2 (2) 145-162. o.

42. Coleman, B. L. – Stevens M. J. – Reeder G. D.: What Makes Recovered-Memory Testimony Compelling to Jurors? *Law and Human Behavior*, Vol. 25. No 4. (Aug.2001) 317-338. o.
43. Collins, R. – Lincoln, R. – Frank, M. G.: The effect of rapport in forensic interviewing. *Psychiatry, Psychology and Law*, April 2002. 69-79. o.
44. Conti, R. P.: The Psychology of False Confessions. *The Journal of Credibility Assessment and Witness Psychology* 1999, Vol. 2, No. 1, 14-36. o.
45. Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. Milleneumi Emlékiadás. Franklin-Társulat Kiadványa, Budapest, 1896.
46. Cotterrell, R.: A jog szociológiai fogalma. In: Szabadfalvi József (sorozatszerkesztő): Mai angol-amerikai jogelméleti törekvések. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1996.
47. Cush, R. K. – Delahunty, J. G.: The influence of limiting instructions on processing and judgements of emotionally evocative evidence. *Psychiatry, Psychology and Law*, 13.1 April 2006. 10-24. o.
48. Cutler, B. L. – Penrod, S. D. – Dexter, H. R.: The Eyewitness, the Expert Psychologist, and the Jury. *Law and Human Behavior*, Vol. 13, No 3. Sep. 1989. 311-332. o.
49. Csák Zs.: A különösen védett tanú az emberi jogok európai bíróságának ítéletei tükrében. *Magyar jog*, 2000. 2. sz. 75-81. o.
50. Csepeli Gy.: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1997
51. Csetneky L.: Pszichológiai munka az európai országok börtöneiben. *Belügyi Szemle*, 2004. 6. sz. 103-114. o.
52. Cséka E.: A büntető tényállásmegállapítás elméleti alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968.
53. Cséka E.: A büntető tárgyalás vezetéséről. In: Tóth K. (szerk.): Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. JATE PRESS, Szeged, 1996. 61-71. o.
54. Delmas-Marty – Spencer J. R.: *European Criminal Procedures*. 1.3.1. Cambridge University Press, October 2002

55. Denov M. S. – Campbell K. M.: Criminal Injustice Understanding the Causes, Effectes, and Responses to Wrongful Conviction in Canada. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Vol. 21. No. 3. August 2005. 224-249. o.
56. Dine, J.-Gobert, J.: *Cases and Materials on Criminal Law*. Oxford University Press, 2003
57. Diósdí Gy.: *A római jog világa*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1973.
58. Elek B.: Minden út a bíróságra vezet. In: Mihályi-Beznicza (szerk.): *Előadások az Igazságügyi Fialatok Szakmai Konferenciáján*. Kiadó: Zala Megyei Bíróság, Zalaegerszeg, 2001. 28-31. o.
59. Elek B.: Die Rolle der Zeit in den Strafprozess (Wirtschaftsdelicte). *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolc, 2002/a. 74-77. o.
60. Elek B.: Vádlotti védekezések az adminisztratív csődbüntett köréből. *Bírák Lapja*, 2002/b. 2. sz. 72-76. o.
61. Elek B.: Jogértelmezési kérdések a felszámolás eredményének megghiúsításával járó csődbüntett miatt indult büntetőeljárások kapcsán. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, Tomus: 2/1 Miskolc, 2002/c. 209-223. o.
62. Elek B.: A kihallgatásról készült rendőri jelentés a bizonyítási eljárásban. *Ügyvédek Lapja*, 2003/a. 4. sz. 25-31. o.
63. Elek B.: A gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények egyes gyakorlati kérdései. In.: Nyári K. (szerk.): *Az erőszak ne legyen az életforma része! Partnerek vagyunk a gyermekbántalmazás megelőzésében!* Kiadó: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2003/b. 137-150. o.
64. Elek B.: Pszichológiai ismeretek a vallomások értékelésében a büntetőeljárásban. *Bírák Lapja*, 2006/a. 1. sz. 68-80. o.
65. Elek B.: A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai. *Debreceni Jogi Műhely*, III. évfolyam 4. sz., 2006/b. 10. 01.
66. Elek B.: A hamis beismerő vallomást eredményező befolyásolás a büntetőeljárásban. *Debreceni Jogi Műhely*, IV. évfolyam, 2. sz. 2007/a. 04. 01.

67. Elek B.: A befolyásoló kérdésfeltevés a büntetőeljárásban. In.: Farkas Á. (szerk.): Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007/b. 255-279. o.
68. Elek B. – Hajdú K.: Terhelti védekezések jogi és pszichológiai szempontú értékelése az adminisztratív csődbüntett köréből. Debreceni Jogi Műhely, III. évfolyam, 3. sz., 2006. 07. 01. www.jogimuhely.hu
69. Erdei Á.: A trónfosztott királynő uralkodása, avagy a bizonyításelmélet szent tehene. Magyar Jog, 1991. 4. sz. 210-216. o.
70. Erdei Á.: Felújítás, vagy megújítás. A büntetőeljárás jog választási lehetőségei. Magyar jog, 1993/a. 8. sz. 449-459. o.
71. Erdei Á.: Kodifikációs megfontolások a büntetőeljárás elvei ürügyén. Rendvédelmi Szemle, 1993/b. 10. sz. 215-225. o.
72. Erdei Á.: Tilalmak a bizonyításban. In.: Erdei Á. (szerk.) Tények és Kijelentések. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. Közgazdaság és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 47-62. o.
73. Erdei Á.: Az 1896. évi Bp. bizonyítási rendszerének néhány sajátossága. Magyar Jog, 1996. 9. sz. 655-658. o.
74. Erdei Á.: Az inkvizíciós és a kontradiktórius vonások a büntetőeljárás jogrendszereiben. Jogtudományi Közlöny, 1998. április, 127-130. o.
75. Ernsdorff, G. M. – Loftus, E. F.: Let Sleeping Memories Lie? Words of Caution about Tolling the Statute of Limitations in cases of Memory Repression. The Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 84, No 1. Spring, 1993. 129-174. o.
76. Eysenck, H.J.: Crime and Personality. Routledge and Kegan Paul, London, 1964
77. Eysenck H. J.: Szuggesztibilitás és hisztéria. In: Halász L. – Marton L. M. (szerk): Típustanok és személyiségvonások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 394-316. o.
78. Farkas Á.: Az előzetes eljárás szerepe a magyar büntetőeljárásban. Német-magyar büntetőjogi kollokvium, 2. Pusztai L. (szerk.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994. 51-62. o.

79. Farkas Á.: A büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának néhány gazdasági és döntésméleti kérdése. In: Erdei Á. (szerk.): Tények és Kislátások (tanulmányok Király Tibor tiszteletére). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 78-90. o.
80. Farkas Á.: A kriminálpolitika és a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága. In: Gönczöl Katalin (szerk.) Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998. 80-98. o.
81. Farkas Á.–Róth E.: Előadások a büntetőeljárás jog köréből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2000.
82. Farkas Á.-Róth E.: A büntetőeljárás. KJK. Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 2004.
83. Feld, C. B.: Police interrogation of juveniles: An empirical study of policy and practice. The journal of criminal law and criminology, Northwestern University, School of Law, Vol. 97, No. 1. Fall 2006. 219-316. o.
84. Fenyvesi Cs.: Védői jogosultságok a nyomozásban. Collega, 2001. 11. sz. 6-12. o.
85. Fenyvesi Cs.: Erőszak a büntetőeljárásban. A másodlagos viktimizáció alanyai. Belügyi Szemle, 2003. 2-3. sz. 205-213. o.
86. Fenyvesi Cs. – Herke Cs. – Tremmel F.: Új magyar büntetőeljárás. Szerk.: Tremmel Flórián, Dialóg Campus Kiadó, Budapest Pécs, 2004.
87. Finkey F.: A Magyar Büntetőeljárás Tankönyve. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1903.
88. Finkey F.: A magyar büntető perjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619-1914. Kézirat. Sárospatak, 1948. A Jogászok a Kultúráért Alapítvány kiadmánya, Sárospatak, 2000.
89. Finszter G.: Az alkotmányos büntetőeljárás és a nyomozás. Fundamentum - Az emberi jogok folyóirata, 1997. 2. sz. 109-115. o.
90. Forgács J.: A társas érintkezés pszichológiája. Kairosz Kiadó, 1996.
91. Frank Árpád: A pszichológia, a magatartástudomány újabb eredményeinek felhasználási lehetőségei a kihallgatás taktikában, a hazugságvizsgálat aktuális kérdései. Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészsége Kozma Sándor pályázat, Kézirat, 2002.

92. Gane, C.: Special features of Scottish criminal procedure. 2003. március 10., Deák Ferenc Doktori Iskola Bűnügyi Tudományok Intézete Szakmai Nap Előadása
93. Garamvölgyi V. – Viski L. – Demeter A. – Déri P. – Katona G. (szerk.): Kriminálisztika. BM. Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961.
94. Gödöny J.: Bizonyítás a nyomozásban. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968.
95. Graham P. J.: The Reliability of Testimony Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 61, No. 3. (Nov., 2000), 695-709. o.
96. Guevara L. – Herz D. – Spohn C.: Gender and Juvenile Justice Decision Making. What Role Does Race Play? Feminist Criminology, Vol.1, No.4. 2006. Oct., 258-282. o.
97. Günther A.: A terhelt és a vádlott kihallgatása. Jogtudományi Közlöny, 1889. 3. sz. 18. o.
98. Halász L.: Mi fér meg az emberben? A téves ítélet, a prekonceptió, a koncepciók per és a „kegyes család” pszichológiája. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.
99. Halász L.: Hasonmás. Az ember kettőssége. Scientia Humana, Budapest, 1992.
100. Halász L. – Marton L. M.: Típusok és személyiségvonások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978.
101. Harald A. Mieg: Die Expertenrolle UNS-Working Paper No 3 (http://www.mub.umnw.ethz.ch/mub_publications/expertenrolle/index.html)
102. Hastie, R.: Notes on Psychologist Expert Witness Law and Human Behavior. Vol. 10, No. ½ The Ethics of Expert Testimony. Jun., 1986. 79-82. o.
103. Háger T. – Bencze M.: Miranda és társai Vs. Bizonyítási gyakorlat a magyar büntetőeljárásban. Kontroll, 2006. 1. sz. 22-32. o.
104. Haynes v. Washington, 373 U.S. 503 (1963) <http://caselaw.lp.findlaw.com>
105. Herke Cs.: Az előzetes letartóztatás elrendelése a terhelt várható magatartása alapján. Jogtudományi Közlöny, 2002. 1. sz. 13-26. o.

106. Herke Cs.: Büntető eljárásjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007.
107. Hjelle, L. A. – Ziegler, D. J. – Allport, G.: A személyiségvonás elmélete. In: Szakács F. – Kulcsár Zs. (szerk.) Személyiségelméletek. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 183-267. o.
108. Holé K.-Kadbót E.(szerk)-Kardos S.: A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény kommentárja. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft, 2007, 363. § magyarázata
109. Horváth P. (szerk.): Az európai jog ősforrásai (kontinentális jogi kultúrák fejlődéstörténete). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
110. Illár S. (szerk.): Krimináltaktika. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998. 62-66. o.
111. Jacsó I.: A vallomások befolyásoló tényezők. Magyar Jog, 1975. 8. sz. 460-464. o.
112. Jain, M.: Mitigating the dangers of capital convictions based an eyewitness testimony through Treason's two-witness rule. The Journal of Criminal Law & Criminology, USA, 2001. Vol. 91, No. 3,
113. Jászai D. (szerk.): A büntetőeljárás kommentárja. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967.
114. Joachim, H.: A büntetőeljárás reformja Kelet- és Nyugat-Európában. Fordította Bócz E. Magyar Jog, 1993. 298-306. o.
115. Juhász J. – Szőke I. – O. Nagy G. – Kovalovszky M. (szerk.): Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, 101. o.
116. Kabódi Cs.: Igazságszolgáltatás-szolgáltatás? Jogtudományi Közlöny, 1984. 3. sz. 146-151. o.
117. Kahler F.: A főcsapás iránya: Esztergom, Mindszenty Bíboros pere. Magyarországi Mindszenty Alapítvány, 1998/a. 88. o..
118. Kahler F.: A Brusznjai-per. Emberi sorsok a politikai megtorlás idején. Kairosz Kiadó, 1998/b. 364. o.
119. Kantorowicz, H.: Küzdelem a jogtudományért. (1906) In.: Varga Cs. (szerk.): Jog és Filozófia. Budapest, 1981. 99-122. o.
120. Kardos L.: Általános Pszichológia. Hetedik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
121. Kardos S.: A büntetőeljárás törvény módosításáról. In.: Róth E. (szerk.) Miskolci Jogtudományi Műhely 4, A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény tervezett módosítása. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005. 23-31. o.

122. Katona G.: Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977
123. Katona G.: Valós vagy valótlan? Értékelés a büntetőperbeli bizonyításban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990
124. Katona G.: Az angol rendőrségi reform. Belügyi Szemle, 2002. 9. sz. 5-27. o.
125. Katona G.: A kriminalisztika fejlődése a szemle tükrében. Belügyi Szemle, 2003. 1. sz. 68-90. o.
126. Katona G. – Kertész I.: A bűn nyomában. Fejezetek a kriminalisztika történetéből. Rtv-Minerva Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979
127. Kádár A. K.: A vétkekesség vélelme. Sérelmes bánásmód és védői tevékenység az előzetes letartóztatásban lévő terheltek ellen folyó eljárásokban. (szerk.: Kószeg F.), A Magyar Helsinki Bizottság Kiadása, Budapest, 2005.
128. Kántás P.: Egy egyszerűsítési kísérlet kérdőjelei. Magyar jog, 1992. 8. sz. 481-483. oldal
129. Kármán G. – Kiss A. – Kardon L.: Új, személyiségfüggő kriminalisztikai módszerek. In: Irk F. (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai tanulmányok XXXVI. Közzéteszi: Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet, Budapest, 1999. 246-268. o.
130. Kelemen Á.: Az opportunitás eljárási intézményei és gyakorlati tapasztalatai Angliában. Magyar Jog, 1990. 2. sz. 166-176. o.
131. Kelemen Á.: A vádalku illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. Magyar Jog, 1990. 10. sz. 856-865. o.
132. Kertész I.: A tanú ismételt kihallgatása. Kriminalisztikai tanulmányok II. Gödöny J. (szerk.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 107-119. o.
133. Kertész I.: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.
134. Kertész I.: Diogenes lámpása, vagy elektronikus vallatópad. Magyar Jog, 1992. 11. sz. In: Kertész Imre: Befejezhetetlen háború, helyzetjelentések a

- bűnözés elleni harcról a rendszerváltás éveiben. (szerk.) Finszter Géza, Budapest, 2000. 49-63. o.
135. Kertész I.: Megállapodás az elkövetővel. Rendészeti Szemle, 1993. 10. sz. 14-23. o.
136. Kiefer F.: A kérdő mondat szemantikájáról és pragmatikájáról. In: Rácz E. – Szathmári I. (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 203-230. o.
137. Király T.: A büntetőeljárás jog reformja elé. Magyar Jog, 1993. 5. sz. 257-261. o.
138. Király T.: Bizonyítás a készülő büntetőeljárás kódexben. In: Pusztai L. (szerk.): Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 90-102. o.
139. Király T.: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
140. Király T.: A magyar büntetőeljárás jog fél évszázados történetének vázlata. Belügyi Szemle, 2003. 1. sz. 17-34. o.
141. Király T.: Igazság a büntető ítéletben. Részlet a Büntetőítélet a jog határán című munkából. Budapest, 1972. KJK 336. o. In.: Király T. : Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból. Kiadó ELTE ÁJK, Budapest, 2005. 187-224. o.
142. Kiss A.: Megismerés a büntetőeljárásban. Kriminológiai és Kriminálisztikai tanulmányok XXVII. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Gödöny J. (szerk.) Budapest, 1990. 277-306. o.
143. Kiss A.: A védő szerepe a büntetőeljárásban. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XVIII. Közzéteszi: Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, BM Kiadó, Budapest, 1991. 277-306
144. Kiss A.: A közvetítői eljárásról. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 43. Irk F. (szerk.), OKRI, Budapest, 2006. 241-264. o.
145. Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényhez. KJK Kerszöv Complex CD Jogtár
146. Köhler, M.: Geschichte und Prinzip der gegenwertigen europaischen Strafrechtsentwicklung. In: Mezey B. (szerk.): Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nachsten Jahrtausendes. Gondolat Kiadó Kör, Budapest, 2003. 7-18. o.

147. Köpfem, LL.M.: Az angol és a holland büntetőeljárás, mint az akkuzatórius és az inkvizitórius modell egy-egy tipikus példája. Magyar jog, 2000. 4. sz. 239-245. o.
148. Krispán I.: A poligráfus hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője. Belügyi Szemle, 2004. 6. sz. 42-50. o.
149. Kulcsár Zs.: Inkvizíció és boszorkányperek. Kiadó Budapest, 1961.
150. Lakatos J. (szerk.): Krimináltaktika I. Rejtjel kiadó, Budapest, 2004.
151. Langsdale, A.-Greenberg, M. S.: The impact of situational cues and bystander emotion on labeling an event as a robbery. Applied Psychology in Criminal Justice, 2006. 2 (2) 130-144. o.
152. Láng Gy. – Popper P.: A kriminálpszichológia néhány kérdéséről. Rendőrségi Szemle, 1962. 1. sz.
153. László J. (szerk.): A büntetőeljárás magyarázata. Budapest, 1982.
154. Leiber, M. J. – Fox, K. C.: Race and the Impact of Detention on Juvenile Decision Making. Crime & Delinquency, Vol.51 No. 4, 2005. október, 470-497 o.
155. Lempp, J. H.: A helyes kérdés módja. Pszichoterápia, 2002. december, 397-406. o.
156. Leo, M. R. A.: The Impact of Miranda revisited. The Journal of Criminal Law and Criminology, Northwestern University, School of Law, Vol. 86, 1996. No. 3. 621-631. o.
157. Lévai M.: A magyar kriminológiai gondolkodás fejlődése a kialakulástól a XX. század nyolcvanas éveinek végéig. In.: Gönczöl K.-Korinek L.-Lévai M. (szerk.): Kriminológiai ismeretek - Bűnözés - Bűnözéskontroll. Corvina, 1998. 9-51. o.
158. Lichtenstein, E. H. – Brewer, W. F.: Emlékezés célirányos eseményekre. In: László János (szerk.): Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából. Kézirat. Tankönyvkiadó, Eötvös Lóránt Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 1991. 204-241. o.
159. Liziczay S.: Tanútípusok a büntetőeljárásban II. Rendészeti Szemle, 2007. 2. sz. 68-87. o.
160. Lombroso, C.: Lángész és örültség. Kiadó: Lazi Bt., Szeged, 1998.

161. Loss S.: A jogbölcselet és lélektan vonzáskörében: Pikler Gyula társadalom és jogbölcselete. In: Szabadfalvi J. (szerk.): Amabilissimus. A legszeretreméltóbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv Debrecen, 2005. 19-31. o.
162. Maguire, M – Morgan, R. – Reiner, R.: The Oxford Handbook of Criminology. Second Edition. Oxford University Press, 1997.
163. Magyar I. (szerk.): Psychiatria. Budapest, Semmelweis Kiadó, 1993. 55-58. o.
164. Mandel S.: A vádlott kikérdezése a tárgyaláson. Jogtudományi Közlöny, 1901. XXXVI. Évf. 36. szám 254-256. o.
165. Márki Z.: Egy büntetőbíró gondolatai a perről és a szakértő szerepéről. Magyar jog, 1996. 5. sz. 269-273. o.
166. Márki Z.: Az új büntetőeljárás törvény és újdonságai. Belügyi Szemle, 2003. 7-8. sz. 5-18. o.
167. McConville, M. : Videotaping Interrogations: Police behaviour on and off camera. The Criminal Law Review, 1992. 532-548. o.
168. Mikolay S.: Kommunikációs technikák a kihallgatáson. Belügyi Szemle, 1995. 7-8. sz. 54-62. o.
169. Mikolay S.: Kriminálpszichológia magyar rendőrségen a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság példáján. Belügyi Szemle, 2004. 6. sz. 27-41. o.
170. Molnár J.: A kriminalisztika tudománya V. – A tanú és a terhelt kihallgatásáról. In.: Irk F. (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXXVI. Közzéteszi: Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet, Budapest, 1999. 199-245. o.
171. Moravcsik E.: A tanúvallomások pszichológiájának tárgyalása. Jogtudományi Közlöny, 1908. augusztus 14. 33. szám, 253-257. o.
172. Moston, S. – Stephenson, G. M. – Williamson T. M.: The effects of case characteristics on suspect behaviour during police questioning. Brit. J. Criminol, Vol. 32. No. 1. Winter, 1992. 23-39. o.
173. Munsterberg, H.: On the Witness Stand: Essays on Psychology and Crime <http://psychclassics.yorku.ca/Munster/Witness/memory.htm>
174. Nagy L.: Tanúbizonyítás a büntetőperben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

175. Nagy L.: Ítélet a büntetőperben. A büntetőbírói döntési tevékenység problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.
176. Nánási L.: A büntetőeljárás törvény egyes új jogintézményei. *Ügyészek Lapja*, 1998. 6. sz. 31-38. o.
177. Neuherz P.: A sértett, a tanú és a gyanúsított kihallgatásának gyakorlati kérdései. *Belügyi Szemle*, 1997. IX. sz. 108-113. o.
178. Nyíri S.: A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak az új Büntetőeljárás törvényben. *Magyar Jog*, 2001. 4. sz. 204-212. o.
179. Orosházi Józsefné: Pszichológus szakértő a rendőrség munkájában. *Belügyi Szemle*, 2004. 6. sz. 20-26. o.
180. Orosházi Józsefné – Németh R. – Faragó Á.: A kriminálpszichológia lehetőségei a nyomozati munkában. *Belügyi Szemle*, 2000. 10. sz. 108-113. o.
181. Orosz P. G.: Az ártatlanul kiállott büntetésért járó kártalanítás szabályai az 1896-os Bünvádi Perrendtartásban. *Jogtörténeti Szemle*, 2004. 3. sz. 35-40. o.
182. Parton, F. – Day, A. – White, J.: An empirical study on the relationship between intellectual ability and an understanding of the legal process in male remand prisoners. *Psychiatry, Psychology and Law*, 11.1 (April 2004) 96-110. o.
183. Pokol B.: *Jogelmélet. Századvég*, Budapest, 2005.
184. Popper P.: *A kriminális személyiségzavar kialakulása. Akadémiai Kiadó*, Budapest, 1970.
185. Poythress, N. G.: Concerning Reform in Expert Testimony: An Open Letter from a Practicing Psychologist. *Law and Human Behavior*, Vol. 6, No 1. 1982. 39-43. o.
186. Rónai Z.: A tanúvallomások lélektana. *Jogtudományi Közlöny*, 1905. 30. szám, 245-246. o.
187. Schacter, D.L.: *Az emlékezet hét bűne. Hogyan felejt és emlékszik az elme. HVG Kiadó Rt*, Budapest, 2002.
188. Schmitz, H. W.: *Tatgeschehen, Zeugen und Polizei. Zur Rekonstruktion und Beschreibung des Tathergangs in polizeilichen Zeugenvernehmungen. Wiesbaden*, 1978.

189. Seres A.: A bírósági tanúkihallgatás taktikájáról. Jogtudományi Közlöny, 1968. 1. sz. 39-47. o.
190. Smith – Hogan: Criminal Law. Lexis Nexis UK Tenth Edition, 2002
191. Stone, N.: A companion guide to sentencing. Part Two: General issues and provisions. Shaw & Sans, Printed in Great Britain by Bell&Bain Limited, Glasgow, 2001
192. Swanson, C. R. – Chamelin, N. C. – Territo, L.: Criminal Investigation, McGRAW-HILLINC, Fourth Edition, 1988
193. Szabó E.: Áldozatvédelem a rendőrség és a rendőrségi pszichológus szemszögéből. Belügyi Szemle, 2004. 6. sz. 81-95. o.
194. Szabó M.: A jog társadalmi magyarázata. In: Szabó M. (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999. 17-38. o.
195. Széchenyi I.: Stádium. Vigand Ottó Kiadása, Lipcse, 1833.
196. Szikinger I.: Miranda-ügy. Belügyi Szemle, 1990. 3. sz. 111-119. o.
197. Tamási E.: Interjú Dicső István ügyésszel, a gyanúsított kihallgatásának eredményességét, szakszerűségét befolyásoló ügyészi tapasztalatokról. Belügyi Szemle, 1996. 12. sz. 39-43. o.
198. Tarnai J. : Előszó. Beccaria Caesar: Büntett és büntetés. Budapest, Révai Leo kiadása, 1887-es kiadású művéhez.
199. Tompa J. (szerk.): A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. II. kötet. Mondattan. Akadémiai kiadó, Budapest, 1962.
200. Topalli V.: Criminal expertise and offender decision-making. An Experimental Analysis of How offenders and Non-Offenders Differentially Perceive Social Stimuli. Brit. J. Criminol, 2005. 45, Advance Access publication 9, November 2004. 269-295. o.
201. Tóth M.: Nyomozás és védelem. Magyar Jog, 1989. 4. sz. 350. o.
202. Tóth M.: A „magyar Miranda” első néhány éve. In: Erdei Árpád (szerk.): Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 62-77. o.
203. Törvényjavaslat a bünvádi eljárás ideiglenes szabályozásáról 1872. A képviselőház által, – az ideiglenes bünvádi eljárásról szóló törvényjavaslat tárgyalására kiküldött tizenöttagu bizottság jelentése. Pest, 1872. ápril hó 11-én

204. Tremmel F.: Továbbfejleszthetőek-e a bizonyításelmélet alapfogalmai? In: Fenyvesi Cs.-Herke Cs. (szerk.): Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére. PTE-ÁJK, Pécs, 2002. 32-42. o.
205. Tremmel F. – Fenyvesi Cs.: Kriminálisztika Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998. 212. o.
206. Underwager, R. C. – Wakwerfield, H.: Szeminárium a gyermekek elleni szexuális erőszak problémájáról. Institute for Psychological Therapies <http://www.umn.edu/nlhome/g012/under006>
207. Varga Cs.: A bírói ténymegállapítási folyamat természete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
208. Végvári R.: Az angol büntetőeljárás egyes kérdései. Kereszttetszet. Kiadó: Pólay Elemér Alapítvány kuratóriumának elnöke, Szeged, 2005.
209. Vinnai E.: Perkulturáció a bírósági eljárásban. Collega, 2000. 2. sz. 65-70. o.
210. Virág Gy. – Vág A.: Elméletek a bűnöző személyiségről. In: Kiss G. – Fogarasi M.: Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény. II. kötet, BM kiadó, 1997. 111-135. o.
211. Walkley, J.: A gyanúsított gondolkodásmódjának megváltoztatása. Belügyi Szemle, 1986. 2. sz. 114-118. o. /kivonatos közlés a Police Review 1985. március 1-jei számából/
212. Wells, G. L. – Small, M – Penrod, S. – Malpass, R. S. – Fulero, S. M. – Brimacombe, C. A. E.: Eyewitness Identification Procedures: Recommendations for Lineups and Photospreads. Law and Human Behavior, Vol. 22. No. 6, 1998
213. Wells, G. L.: What is wrong with the Manson V. Braithwaite test of eyewitness identification accuracy?
www.psychology.iastate.edu/faculty/gwells/mansonproblempdf
214. Wilcock, R. A. – Bull, R. – Vrij, A.: Aiding the Performance of Older Eyewitnesses: Enhanced Non-Biased Lineup Instructions and Line-Up Presentation. Psychiatry, Psychology and Law. Volume 12 Number 1. 2005. 129-140. o.
215. Zajac, R. – Gross, J. – Hayne, H.: Asked and answered: questioning children in the courtroom. Psychiatry, Psychology and Law 10.1. April 2003

216. Zalman, M.: Criminal Justice System Reform and Wrongful Conviction. A Research Agenda. *Criminal Justice Policy Review*, Volume 17 Number 4 December 2006. 468-492. o.